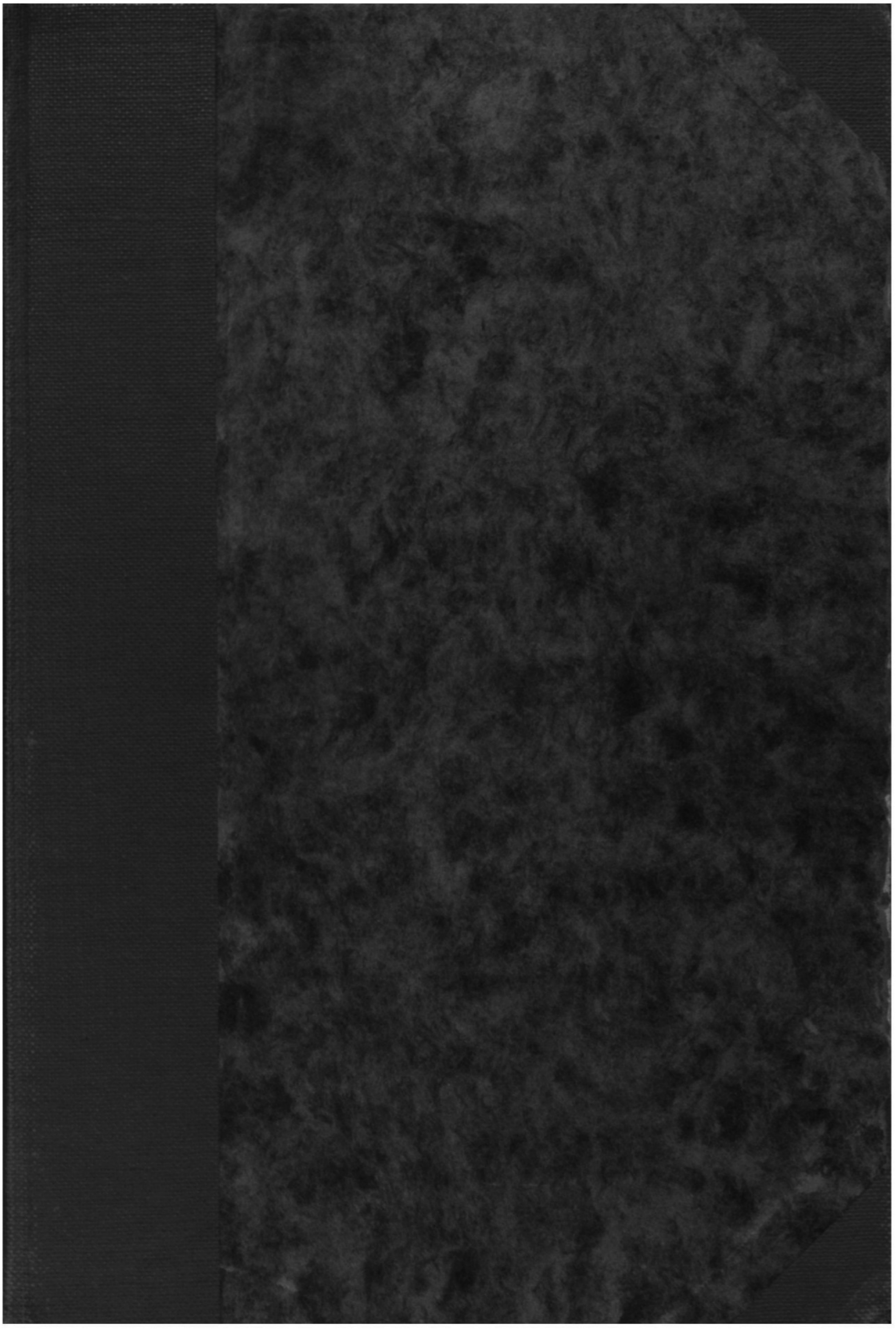

20k
L

NIEUWE WEST-INDISCHE GIDS

NIEUWE WEST-INDISCHE GIDS

ONTSTAAN UIT

DE WEST-INDISCHE GIDS
VOX GUYANAE CHRISTOFFEL

VIJF EN VEERTIGSTE JAARGANG

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1966

Copyright 1966 by Martinus Nijhoff, The Hague, Netherlands
All rights reserved, including the right to translate or to
reproduce this book or parts thereof in any form

PRINTED IN THE NETHERLANDS

INHOUD VAN DE VIJF EN VEERTIGSTE JAARGANG

BULLEN, RIPLEY P. & BULLEN, ADELAIDE K., Three Indian sites on St. Martin; 8 afb. waarvan 6 op vijf platen buiten de tekst 136–144

BUVE, R., Gouverneur Johannes Heinsius. De rol van Van Aerssen's voorganger in de Surinaamse Indianenoorlog, 1678–1680 14–26

— *Boekbespreking* 167–170

COOLHAAS, W. PH., *Boekbespreking* 166–167

DUSSELDORP, D. B. W. M. VAN, De Tweede Algemene Volkstelling Suriname 1950 38–44

KLEIN, W. H. A., Antieke gebruiksflessen in Suriname (Old Surinam wine bottles); 56 afb. waarvan 49 op zeven platen buiten de tekst 121–136

KRUIJER, G. J., *Boekbespreking* 145–163

LICHTVELD, URSY M., De onbekende Herlein 27–31

RENSELAAR, H. C. VAN, Oude kaarten van Suriname; 7 platen buiten de tekst 2–13

— *Boekbespreking* 163–166

RIVIÈRE, P. G., A policy for the Trio Indians of Surinam; 5 platen buiten de tekst 95–120

SPECKMANN, J. D., Het taalgebruik bij de Hindostanen in Suriname 61–65

— & VOORHOEVE, J., Verantwoording van dit nummer opgedragen aan de nagedachtenis van Johanna Felhoen Kraal 1

THODEN VAN VELZEN, H. U. E., Het geloof in wraakgeesten: bindmiddel en splijtzwam van de Djuka matri-lineage 45–51

WAGENAAR HUMMELINCK, P., *Bibliografie* 175–234

— *Boekbespreking* 170–171

WESTERMANN, J. H., *Boekbespreking* 171–174

WENGEN, G. D. VAN, De rijstbouw bij de Javanen in Suriname, een veranderend cultuurpatroon 66–76

WETERING, W. VAN, Conflicten tussen co-vrouwen bij de Djuka 52–59

WIT, Y. B. DE, Is Paramaribo te groot? 77–93

BIBLIOGRAFIE

Articles (W. H.) 175–234

BOEKBESPREKING

BORGES, ANALOLA, *La Casa de Austria en Venezuela durante la Guerra de Sucesión Española (1.702–1.715)*, 1963 (Buve) 168–170

CHANDLER, M. J., *A guide to records in Barbados*, 1965 (Buve) 167–168

GIELEN, RICHARD & HERMANS, HANS, *Six Islands in the Sun / Zes eilanden in de zon. Aruba-Bonaire-Curaçao-Saba-St. Eustatius-St. Maarten*, 1965 (W. H.) 170

GRAVES, CHARLES, *Fourteen Islands in the Sun*, 1965 (W. H.) 171

MAKINSON, DAVID H., *Barbados. A study of North-American West-Indian relations, 1739–1789*, 1964 (C.) 166–167

NEWMAN, PETER, *British Guiana. Problems of cohesion in an immigrant society*, 1964 (v. R.) 163–166

Olie vroeger en nu, 1965 (West.) 171–172

SPECKMANN, J. D., *Marriage and kinship among the Indians in Surinam*, 1965 (Kr.) 145–152

WAAL MALEFIJT, ANNEMARIE DE, *The Javanese of Surinam: Segment of a plural society*, 1963 (Kr.) 153–159

WEYL, RICHARD, *Erdgeschichte und Landschaftsbild in Mittelamerika*, 1965 (West.) 173–174

ZANTWIJK, R. A. M. VAN, *Lastdragers en Hoofden. De sociale en culturele eigenheid van een Taraskische gemeenschap*, 1965 (Kr.) 159–163

NIEUWE WEST-INDISCHE GIDS

Redactie Nederland

Prof. Dr. G. J. KRUIJER, Mej. L. J. VAN DER STEEN, Dr. J. H. WESTERMANN en Dr. P. WAGENAAR HUMMELINCK, *secretaris*, Sweelincklaan 84, Bilthoven.

Redactie Suriname

Prof. Dr. C. F. A. BRUIJNING, Dr. Ir. F. E. ESSED, Dr. D. C. GEIJSKES, Mr. H. POS en Dr. Mr. J. H. ADHIN, *secretaris*.

Redactie Nederlandse Antillen

Drs. O. BEAUJON, Drs. CARLOS RÖMER, Mr. ERGO DE LOS SANTOS, Dr. L. W. STATIUS VAN EPS en Dr. HANS HERMANS, *secretaris*.

Eindredactie

Prof. Dr. C. F. A. BRUIJNING, Oegstgeest, Dr. L. W. STATIUS VAN EPS, Curaçao, en Dr. P. WAGENAAR HUMMELINCK, *secretaris*, Bilthoven.

No 1, oktober 1966, p. 1-93

No 2-3, december 1966, p. 95-234

VERANTWOORDING VAN DIT NUMMER

OPGEDRAGEN AAN DE NAGEDACHTENIS VAN JOHANNA FELHOEN KRAAL

Zij die aan dit nummer van de *Nieuwe West-Indische Gids* bijdragen hebben allen op de een of andere wijze veel te danken aan JOHANNA FELHOEN KRAAL. Sommigen van hen werkten in Suriname met een subsidie van de Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Suriname – Nederlandse Antillen, kortweg WOSUNA genoemd. JOHANNA FELHOEN KRAAL was voor deze groep veelal het vaste punt in het contact met het Wosuna-bestuur in Nederland. Door haar kreeg deze relatie een persoonlijk karakter en werd Wosuna meer dan alleen maar een geldgevende instantie. Zij heeft ook de band tussen de 'Wosuna-mensen' onderling bewust versterkt.

Uiteraard lopen de persoonlijke ervaringen met haar voor ieder van ons uiteen. Voor sommigen werd zij een vriendin die deelde in zakelijke en persoonlijke zorgen. Voor anderen bleef zij een wat moederlijke raadgeefster. Een ieder besefte echter dat haar bemoeienissen gebaseerd waren op een oprechte en intense belangstelling voor het wel en wee van haar Wosuna-medewerkers. Wie binnen haar kring viel, bleef zij trouw: dat was een grondtrek van haar bijzondere persoonlijkheid.

Haar overlijden was voor ons allen een persoonlijk verlies. Zij betekende iets voor ons, ook na het onderzoek in Suriname. Wij bezochten haar graag in haar mooie werkkamer op het Koninklijk Instituut voor de Tropen. Zij was namelijk als geen ander op de hoogte en altijd bereid te helpen. Maar vaak ook kwamen wij langs voor het zelf-gezette kopje koffie en de ditjes en datjes die daarbij dan ter sprake plachten te komen.

Dat is nu voorbij.

Op een omslachtige wetenschappelijke manier willen onze artikelen niets anders zeggen dan dit: Ziehier de problemen waarover wij met JOHANNA gewend waren te praten; wij missen haar, nu dit niet meer mogelijk is.

J. D. SPECKMANN
J. VOORHOEVE

Een 'In memoriam Johanna Felhoen Kraal' verscheen in het vorige nummer van dit tijdschrift (*NWIG 44*, 1965, p. 153–161), met portret en bibliografie.

H. C. VAN RENSELAAR

OUDE KAARTEN VAN SURINAME

(Plaat 1–7)

Voor de bestudering van de vroegste kolonisatiegeschiedenis van Suriname is het kaartmateriaal uit de tweede helft van de 17de eeuw en de eerste jaren van de 18de eeuw van groot belang.

Uit de Engelse tijd (1651–1667) is ons met zekerheid één kaart bekend. Deze gekleurde manuscriptkaart, gedateerd 1667, maakt deel uit van de William Blathwayt-atlas,[1] tegenwoordig aanwezig in de John Carter Brown Library te Providence in Rhode Island (Plaat 1–2). Deze kaart, welke uitvoerig besproken werd door mej. mr. JOH. FELHOEN KRAAL,[2] geeft een overzicht van de verspreiding van de 175 plantages, aangegeven met een eigennaam of met de naam van de planter, langs de verschillende rivieren en kreken: de Surinamerivier met de Para-, Marschall-, Cassipora-, Surnau- en Pauluskreek, de Commewijnerivier met de Commetewane-, Mauricia-, Morico-, Caramacca-, Cassewinica-, Mapane-, Commewijne-, Tempati- en Peninicakreek, de Cotticarivier met de Pericakreek. Kenmerkend voor deze periode van de kolonisatie is de verbreiding van de plantages langs een menigte rivieren en kreken en het feit dat de oevers langs de benedenloop van de grote rivieren niet geoccupeerd waren. Dit laatste hangt ongetwijfeld samen met de voor de Engelse planters moeilijk te hanteren afwatering van de laaggelegen gronden.

In de Blathwayt-atlas bevindt zich ook een ongedateerde manuscriptkaart van Suriname (Plaat 3), die in allerlei opzichten lijkt op de kaart van 1667. De gelijkenis, wat algemeen kaartbeeld betreft, is zo frappant dat men wel moet aannemen dat er tussen beide kaarten verband bestaat: òf beide kaarten zijn gemaakt naar een gemeenschappelijk prototype, òf de een is een copie van de ander. Van een prototype is ons niets bekend. De andere mogelijkheid doet de vraag rijzen welke van beide kaarten de oudste is en als origineel aangemerkt kan worden.

Wat de ouderdom van de ongedateerde kaart betreft levert de

afbeelding van het fort te Paramaribo een duidelijke limiet. Op beide kaarten is dit fort met zijn vijf bastions duidelijk aangegeven. In een verslag [3] van gouverneur WILLIAM BYAM lezen wij dat met de bouw van dit fort in juni 1666 werd begonnen en dat het fort ten tijde van de verovering door de vloot onder ABRAHAM CRIJNSEN, in februari 1667, nog niet voltooid was. De ongedateerde kaart kan dus niet ouder zijn dan de tweede helft van 1666. Aan het al dan niet voorkomen van bepaalde namen op beide kaarten zouden wij met betrekking tot de ouderdomsbepaling niet te veel gewicht willen toekennen. Beide kaarten hebben 139 namen van planters en plantages gemeen. De ongedateerde kaart telt 25 namen die niet op de kaart van 1667 voorkomen, tegen de laatste 36 namen die niet op de ongedateerde kaart staan vermeld. Van de 36 surplusnamen van de kaart van 1667 komen er 8 ook voor op de hier onder nog te bespreken Nederlandse kaart van 1671, terwijl er van de 25 surplusnamen van de ongedateerde slechts 3 voorkomen op de Nederlandse kaart van 1671. Dit zou dan een aanwijzing kunnen zijn dat de ongedateerde kaart ouder is dan de kaart van 1667, maar daarvoor weten wij te weinig van de personen wier namen op de kaarten voorkomen. Zo vinden wij op beide kaarten de naam ALLEN aan de bovenloop van de Surnaukreek. Van (JOHN) ALLEN is bekend, dat hij in 1665 zelfmoord pleegde na een mislukte aanslag op het leven van Lord WILLOUGHBY.[4] Zijn plantage werd geconfisqueerd en de baten ervan werden voortaan benut voor het salaris van de predikant. Het is dus niet verwonderlijk dat zijn naam als aanduiding van de plantage op de kaarten voorkomt. Voorts is er de naam OXENBRIGH, die op de kaart van 1667 voorkomt aan de Sarwakreek, maar niet op de ongedateerde kaart. Deze naam slaat ongetwijfeld op JOHN OXENBRIDGE, die eind 1667 Suriname verliet en tenslotte in New England terechtkwam.[5] Het niet voorkomen van zijn naam op de ongedateerde kaart zou een aanwijzing kunnen zijn dat deze jonger is. Hoewel vaste zekerheid ons ontbreekt hebben wij een sterk vermoeden dat van beide kaarten die van 1667 de oudste is. Dit vermoeden baseren wij voornamelijk op twee feiten: in de eerste plaats bevat de kaart van 1667 de meest uitvoerige gegevens. Zo vindt men uitvoerige aanwijzingen voor de scheepvaart in de monding van de Surinamerivier en gegevens over de diepte van het water voor de kust, welke ontbreken bij de ongedateerde kaart. Wanneer de ene kaart een copie van de andere is, lijkt ons de meest volledige het origineel. In de tweede plaats lijkt het ons waarschijnlijk dat

de ongedateerde kaart gemaakt is door een Nederlander. Wij baseren dit op een vergelijking van verschillende namen op de kaarten:

kaart van 1667	–	*ongedateerde kaart*
Willughby Ri	–	Willuglibie Rivier
Powells Creeke	–	Pauwels Creeke
Millart	–	Muller

Het lijkt ons mede hierom waarschijnlijk dat de ongedateerde kaart kort na de verovering in 1667 door een Nederlander gecopieerd werd van de kaart van 1667.

In de verzameling van dr. K. VAANDRAGER, te Amsterdam, bevindt zich een ongedateerde gravurekaart, die in allerlei opzichten lijkt op de hierboven beschreven twee kaarten. Bij onderlinge vergelijking van het kaartbeeld is zonder meer duidelijk dat de manuscriptkaart van 1667 als model gediend heeft voor deze gravurekaart. De kaart draagt als opschrift: *A New Draught of Surranam upon the coast of Guianna Made and Sold by John Thorton Hydrographer at the signe of England, Scotland and Ireland in the Minories London.* Van THORTON is bekend dat hij reeds omstreeks 1667 manuscriptkaarten maakte, maar gravurekaarten van zijn hand dateren eerst vanaf 1675.[6] De verschillen tussen de kaart van THORTON en de manuscriptkaart van 1667 zijn niet groot. Beide geven de namen van 175 plantages, met dien verstande dat het uiterste oosten van de kaart van 1667 niet voorkomt op de kaart van THORTON. Daardoor zijn een drietal plantages afgevallen, waartegenover THORTON een drietal namen meer vermeldt langs de Parakreek. Een opvallend groot aantal namen van planters zijn door THORTON verhaspeld, terwijl ze wel goed vermeld staan op de kaart van 1667: zoals Marwell, Upirth, Westrap, Stroy, Strange, Busning en Nuinton in plaats van respectievelijk Maxwell, Urpith, Westrope, Story, Straunge, Bruning en Newington. Soms krijgt men de indruk dat THORTON, de kaart van 1667 raadplegend, zich vergist heeft bij het overnemen van de enigszins gothisch aandoende letters op de kaart van 1667. Zo schrijft hij een enkele keer G waar op de kaart van 1667 een V bedoeld is, b.v. Gaust in plaats van Vauet. Toch geeft de kaart van THORTON in bepaalde opzichten meer dan de manuscriptkaart van 1667 vermeldt, voornamelijk toponymen en handelsaanwijzingen. Mogelijk heeft THORTON hiervoor een teruggekeerde Engelse planter, dan wel een reisverhaal geraadpleegd.

Wij houden het erop dat de kaart van THORTON, die het feitelijke kolonisatiepatroon van Suriname omstreeks 1667 weergeeft, vervaardigd werd naar voorbeeld van de manuscriptkaart van 1667 en waarschijnlijk dateert uit de periode 1675–1680.

De eerste kaart van Suriname, waarvan wij met zekerheid weten dat hij door een Nederlander is vervaardigd, dateert van 1671 (Plaat 4). Deze gegraveerde kaart draagt het opschrift: *Caerte ofte vertooninge van de Riuieren van Suriname en Commewijne met verscheyde Creken uyt deselve spruytende als Para Surinoo en Cottica ende Ander meer gelyck die nu tegenwoordich bewoont verden Anno 1671*. De plantages worden op deze kaart aangegeven met de namen van de planters in cursief schrift wanneer het een plantage zonder meer betreft, in kapitaal drukletters wanneer de plantage een suikermolen bezit, blijkens de op de kaart vermelde aanduiding: 'De Romeynse letters zijn suykermolens'. Hoogstwaarschijnlijk is deze kaart vervaardigd door de landmeter WILLEM MOGGE, die op 12 augustus 1667 instructie kreeg van de ter Admiraliteit gecommitteerde Raden der Staten van Zeeland om een 'pertinente en correcte caerte van geheel Serename' te maken.[7]

Een exemplaar van de kaart van 1671 was in het bezit van Jhr. J. W. SIX. Na diens dood werd de kaart op een veiling verkocht en kwam tenslotte terecht in de verzameling van dr. VAANDRAGER. Een tweede exemplaar maakt deel uit van de William Blathwayt-atlas in de John Carter Brown Library.

Volgens opgave van MULERT bezat Jhr. SIX eveneens een met de pen bijgewerkt en fraai gekleurd exemplaar van deze kaart. Een handcopie van deze 'bijgewerkte' kaart staat afgedrukt bij het artikel van MULERT.[8] Ook deze 'bijgewerkte' kaart bevindt zich tegenwoordig in de collectie van dr. VAANDRAGER, die ons toestemming verleende de kaart te bestuderen. Hierbij bleek dat MULERT zich wat betreft het met de pen bijwerken heeft vergist. Wij hebben hier te maken met een nieuwe druk van de oorspronkelijke kaart van 1671, waarvoor in de koperen plaat gegraveerde veranderingen werden aangebracht. Een aantal namen van planters werd bijgevoegd, terwijl bovendien de oorspronkelijk 'kale' plaat werd voorzien van een cartouche en een aantal afbeeldingen van Indianen, Nederlandse kooplieden, schepen, dieren en tropische gewassen. De laatste 1 van het jaartal 1671 werd veranderd in een 7, zodat we het jaartal van de nieuwe druk op 1677 kunnen stellen. Van deze tweede druk uit 1677 bevond zich vroe-

ger ook een exemplaar in het Algemeen Rijksarchief.[9] Deze ging echter verloren bij de brand op de Wereldtentoonstelling van 1931 te Parijs. Een fotocopie van het exemplaar in het Algemeen Rijksarchief bleef echter bewaard en aan de hand daarvan blijkt duidelijk dat het origineel geheel overeenkomt met de kaart uit de collectie Vaandrager.

Dat de kaart van 1677 inderdaad de kolonisatiesituatie van dat jaar weergeeft is onjuist. Op de kaart komen nl. tenminste 8 namen voor van Engelse planters waarvan vaststaat dat zij Suriname in 1675 hebben verlaten.[10]

Het in de kaart van 1677 weergegeven kolonisatiepatroon komt overeen met de situatie in de jaren 1671–1675 en ligt waarschijnlijk dichter bij 1671 dan bij 1675.

Wanneer men de oorspronkelijke kaart van 1671 vergelijkt met de Engelse kaart van 1667 valt het op dat het aantal plantages in 1671 (107) belangrijk minder is dan het aantal in 1667 (175). Dit wordt verklaard door het wegtrekken van een deel der Engelse planters in 1667 en de volgende jaren, terwijl er nog onvoldoende Nederlandse planters waren aangekomen om hun plaatsen in te nemen. De grootste achteruitgang valt te bespeuren in het gebied van de Para en de Commewijne, terwijl het aantal plantages in de Surinamerivier vrijwel gelijk blijft. Dit gaat gepaard met het verlaten van de kleine kreken. Deze concentratie staat in verband met de vrees van de kolonisten voor een aanval van buiten Suriname. Was men te verspreid langs de kreken dan zou het in tijden van gevaar niet mogelijk zijn op tijd de weerbare mannen te verzamelen.[11]

Van de kaart van 1671 bestaat nog een derde bijgewerkte heruitgave met een ander cartouche [12] en het opschrift: *Paskaert vande Rivieren van Suriname en Commewijne met verscheyde Creken uit de Selve spruytende als Para. Surinoo en Cotteca Ende Ander meer gelyck die nu Tegenwoordich bewoond werde t'Amsterdam By Hendrik Doncker in de Nieubrugsteeg*... De kaart is opgenomen in *De Zee-Atlas of Water-Waerelt, vertoonende alle Zeekusten van het bekende des aerd-bodems. Nieuwelycks aldus uitgegeven Amsterdam Hendrik Doncker*. De atlas die wij zagen in het Scheepvaartmuseum te Amsterdam miste de titelpagina. In plaats daarvan was een gedrukte Engelse vertaling van de titel met het jaartal 1678 ingeplakt. Het jaar 1678 wordt echter niet in de bibliografie van TIELE [13] genoemd als een jaar van uitgave van een van de edities van de *Zee-Atlas* van HENDRICK DONCKER. Het kolonisatiepatroon op de kaart van DONCKER komt overeen met

dat van de tweede versie van de kaart van MOGGE, daterend dus uit de periode 1671–1675.

In *De Groote Nieuwe Vermeerderde Zee-Atlas ofte Water-Werelt vertoonde in sigh alle de Zee-Kusten des Aardrijks t'Amsterdam. Bij Johannes van Keulen 1684* bevindt zich eveneens een gegraveerde paskaart van Suriname. Deze kaart draagt het opschrift: *Paskaart van de Rivieren Commewini Suriname en Cupanama Door Vooght Geometra t'Amsterdam bij Johannes van Keulen 1684.* Wat kaartbeeld betreft gaat deze kaart niet terug op de eerste Nederlandse kaart van 1671. Ook deze kaart vermeldt een aantal plantages – in totaal 34 – aangeduid met de namen van planters. De namen betreffen alle planters die in de periode 1671–1675 in Suriname verbleven, met dien verstande dat er in die jaren veel meer plantages waren. Weliswaar heeft Suriname in de jaren 1675–1683 een bijzonder moeilijke periode doorgemaakt, maar nergens vinden wij aanwijzingen dat het aantal plantages in die tijd zo sterk daalde als de kaart uit de atlas van 1684 doet vermoeden. Wij achten deze kaart een onbetrouwbare bron voor de bestudering van de Surinaamse kolonisatiegeschiedenis en wij zullen hem dan ook niet in onze verdere beschouwingen betrekken.

Uit 1686 dateert een manuscriptkaart van Suriname welke deel uitmaakt van een handschrift met het journaal van een reis die enige Labadisten in 1686 langs de rivieren van Suriname maakten op zoek naar een gunstige plaats voor een landbouwkolonie. Een beschrijving van het journaal, alsmede een copie van de kaart vindt men in een artikel van KNAPPERT.[14] Het manuscript, oorspronkelijk aanwezig in de Koloniale Bibliotheek van Suriname, berust nu in de bibliotheek van het Surinaams Museum te Paramaribo. Toen dr. J. VOORHOEVE het manuscript daar in 1960 bestudeerde bleek de bijbehorende kaart te zijn verdwenen. Voor onze beschouwing moeten wij ons dus baseren op de copie uit het artikel van KNAPPERT. Bij de beoordeling van de kaart dient men in gedachten te houden dat de samenstellers blijkens het reisverslag een tocht maakten langs de Suriname, de beneden-Commewijne, de Cottica en de Para. Zij bezochten niet de boven-Commewijne met zijn zijkreken, evenmin de Perica, de Paulus- en de Surnaukreek. De plantages langs de boven-Commewijne en de Perica worden wel op de kaart weergegeven. Dit moeten dus gegevens uit de tweede hand zijn, wat niet wil zeggen dat ze onjuist zijn. Onjuist lijkt ons wel dat er geen plantages langs de Pauluskreek zijn aangegeven. Uit een brief van gouverneur VAN SOM-

MELSDIJCK van maart 1688 [15] weten wij dat er in begin 1688 in de Pauluskreek 7 plantages waren. Het is waarschijnlijk dat deze plantages er ook al ten tijde van de reis der Labadisten waren, temeer daar er in de Pauluskreek vanaf het begin van de kolonisatie plantages waren en dit gebied weinig of geen last ondervond van overvallen door Indianen. Het lijkt ons geoorloofd deze 7 plantages bij het aantal vermeld op de kaart van 1686 op te tellen. Wanneer men nu de kaart van 1686 vergelijkt met de eerste Nederlandse kaart van 1671 dan blijkt dat het aantal plantages in de tussenliggende jaren belangrijk is uitgebreid nl. 148 (inclusief de 7 plantages van de Pauluskreek) in 1686 tegen 107 in 1671. Verder blijkt dat de Para geheel en de linkeroever van Suriname op één plantage na, ontvolkt zijn in 1686. Dit is het gevolg van de overvallen door Indianen in samenwerking met weggelopen slaven ten tijde van gouverneur HEINSIUS en zijn opvolger (1678–1683). In 1684 werden de Indianen na een aantal strafexpedities door VAN SOMMELSDIJCK definitief bedwongen, maar in 1686 had het getroffen gebied zich nog niet hersteld.[16] Daarentegen is de boven-Commewijne in de jaren 1671–1686 sterk in betekenis toegenomen, zowel wat het aantal plantages betreft als in relatieve betekenis. Het zwaartepunt van de kolonie verschoof in deze jaren van de Suriname-rivier naar de boven-Commewijne. Tevens kwamen in de genoemde periode de Cottica en de Perica voor het eerst op als plantage-gebieden. Voorts blijkt uit de kaart van 1686 dat de concentratie van de plantages langs de grote rivieren, die kenmerkend is voor de situatie in 1671, geen wezenlijke trek van het kolonisatiepatroon is gebleven, want in 1686 waren weer allerlei kleine kreken, vooral die van de boven-Commewijne, met vele plantages bezet.

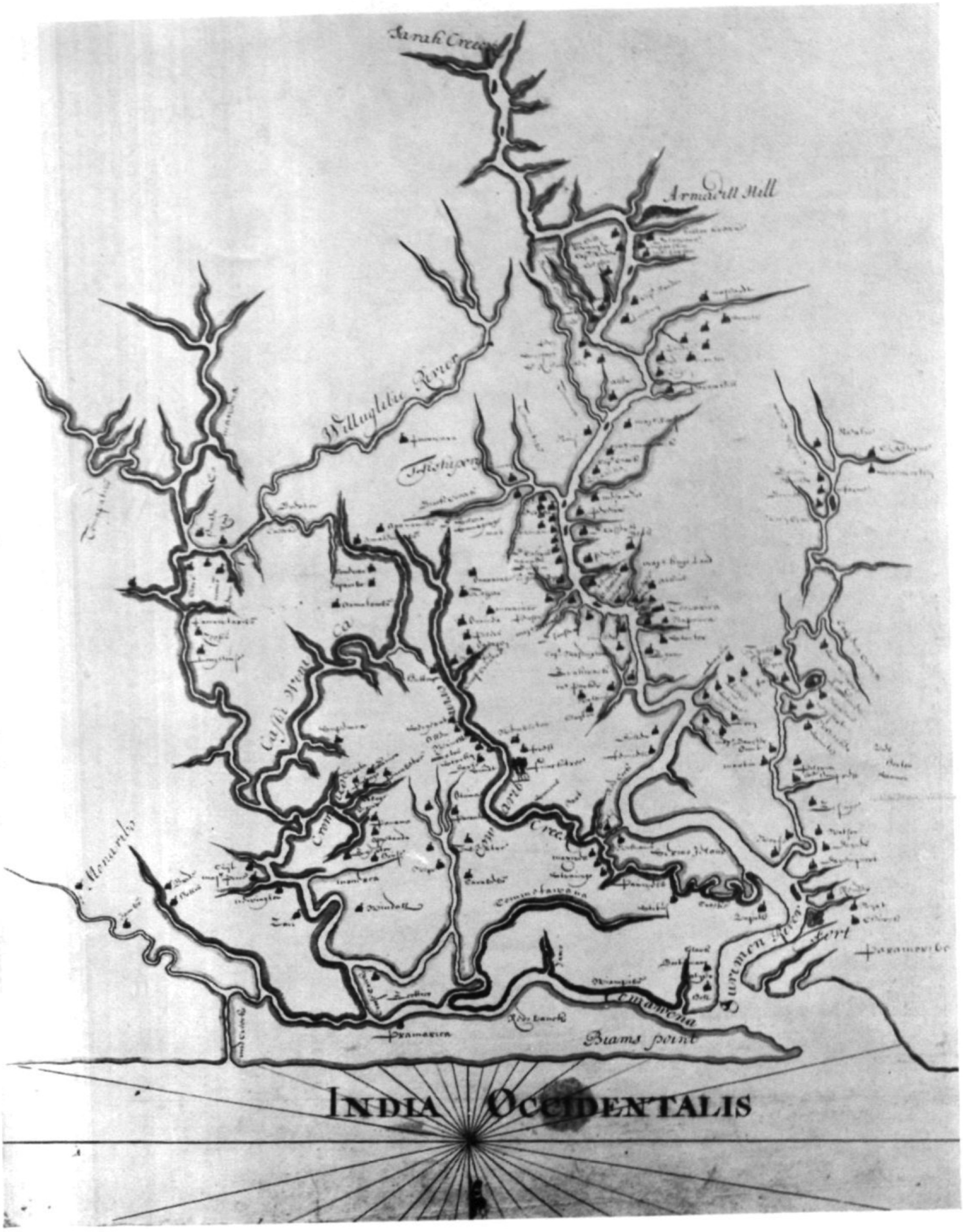
In het Algemeen Rijksarchief bevindt zich een manuscriptkaart [17] (Plaat 5) van de hand van de landmeter MAURITS WALRAVEN, gedateerd 2 april 1715, die blijkens het opschrift een copie is van een kaart die eertijds berustte op het West-Indisch Huis te Amsterdam. Het origineel is echter vrij nauwkeurig te dateren. De kaart vermeldt nl. de namen Leeuwaarder Vaart en Langen Delft voor gedeelten van de Wanicakreek (een zijkreek van de Coermotibo). Deze namen zijn gegeven door de Labadisten op hun reis in deze gebieden in 1686. Verder draagt het fort bij de samenvloeiing van Commewijne en Cottica nog de naam Fort Commewijne, welke naam in 1688 werd gewijzigd in Fort Sommelsdijck. Er bestaat een grote gelijkenis tussen de copie-

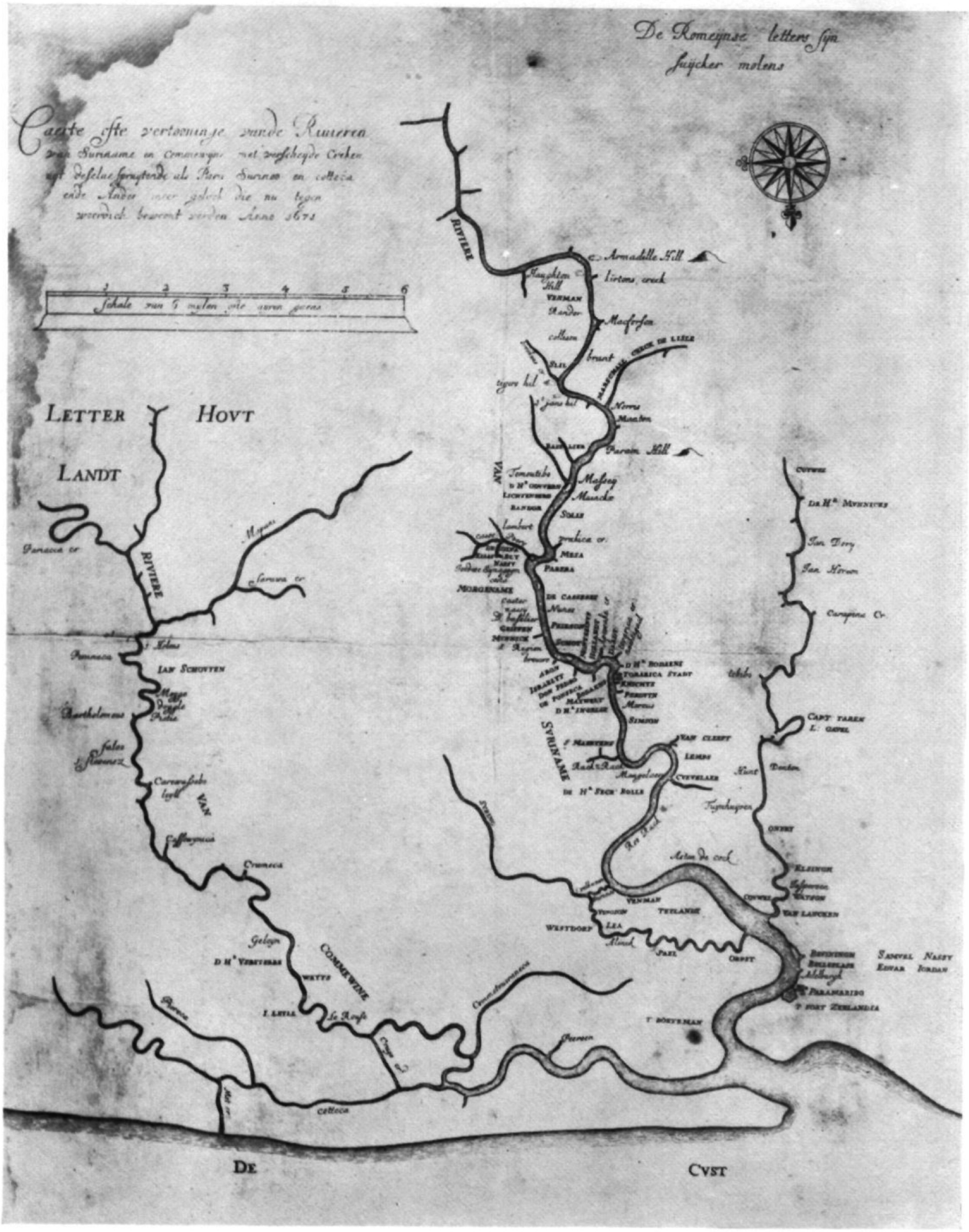
PLAAT 1. (Tekening naar de) gekleurde manuscriptkaart (1667) uit de William Blathwayt-atlas, uit *W.I.G. 32*, 1951.

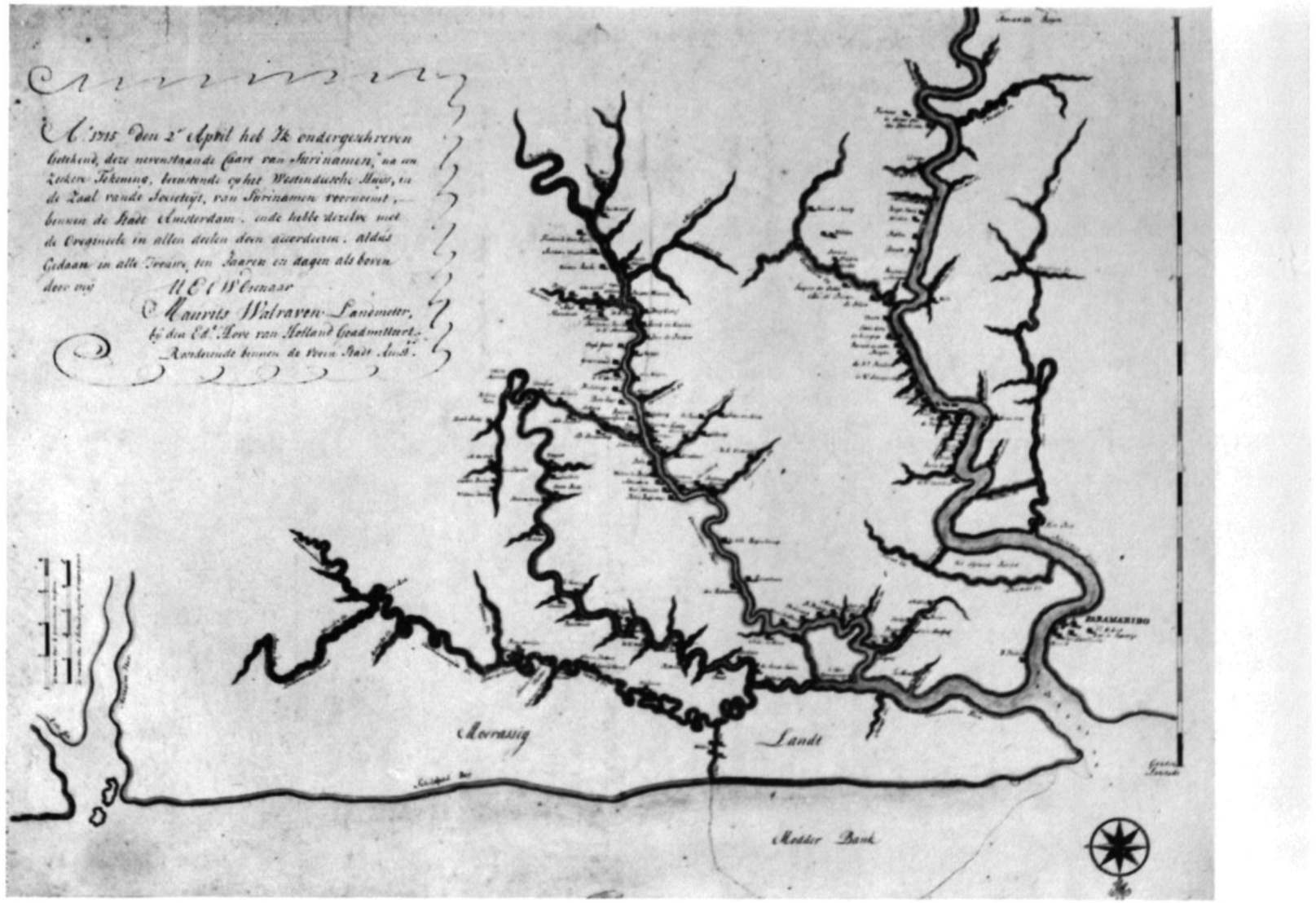
PLAAT 2. Gekleurde manuscriptkaart (1667) uit de William Blathwayt-atlas. John Carter Brown Library.

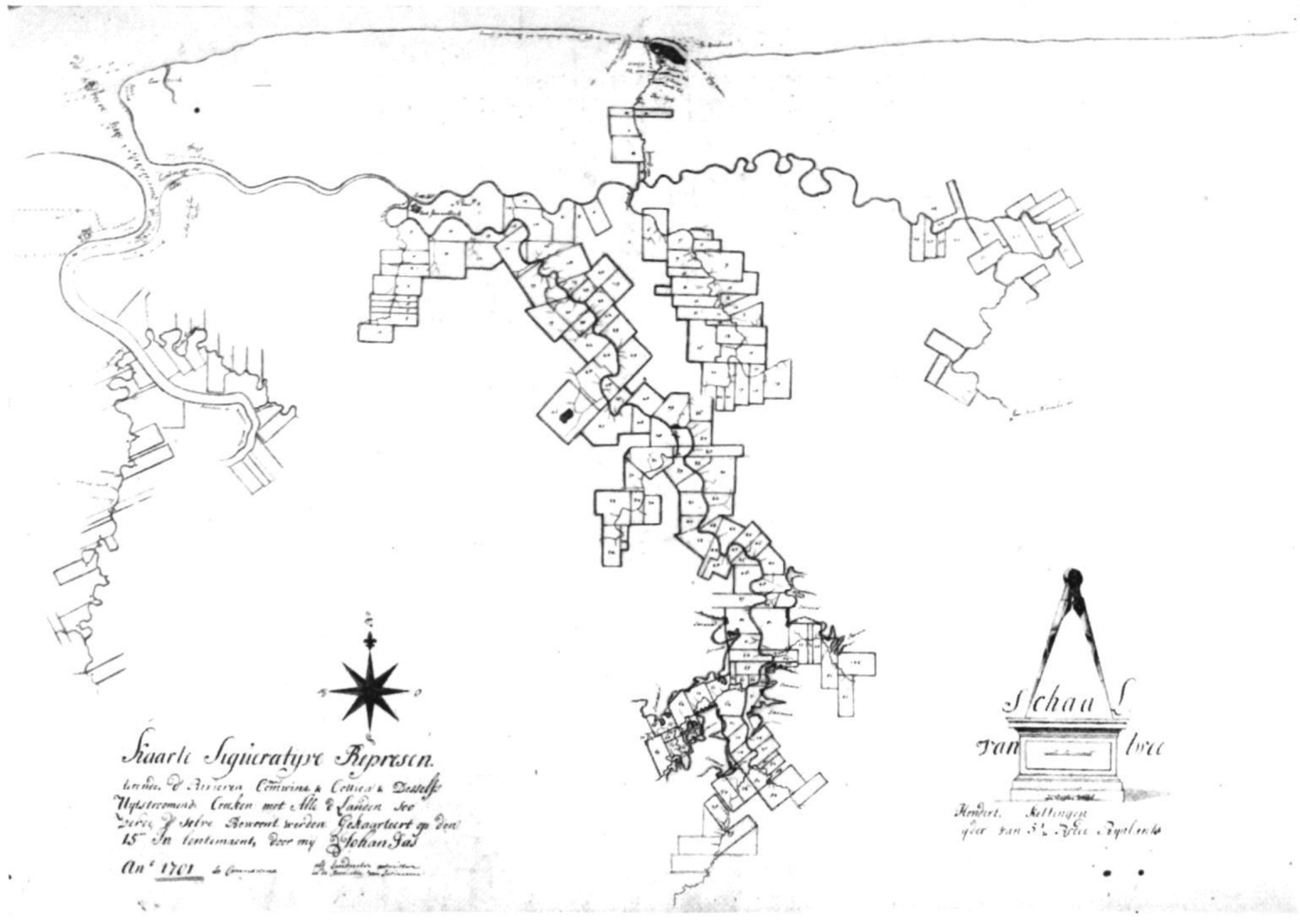
PLAAT 3. Ongedateerde manuscriptkaart (1668?) uit de William Blathwayt-atlas. John Carter Brown Library.

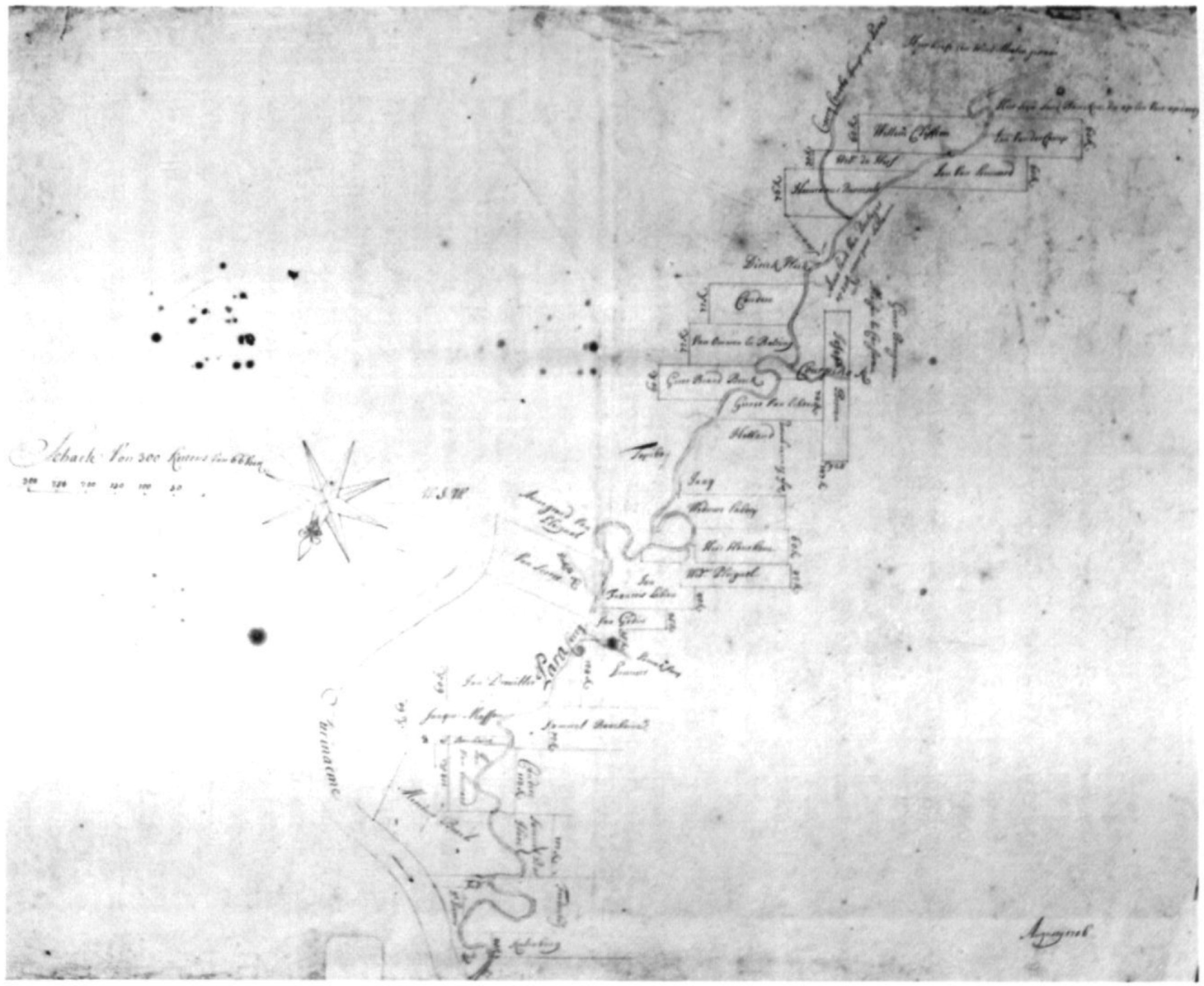
Plaat 4. Gegraveerde kaart van William Mogge, 1671.

PLAAT 5. Manuscriptkaart van MAURITS WALRAVEN, 1715. Alg. Rijksarchief. Copie van de Labadistenkaart van 1686.

PLAAT 6. Kadastrale manuscriptkaart van de plantages langs Commewijne en Cottica van JOHAN SAS, 1701. Alg. Rijksarchief.

PLAAT 7. Kadastrale manuscriptkaart van de plantages langs de Para, 1706. Alg. Rijksarchief.

kaart van 1715 en de Labadistenkaart van 1686, zodat wij mogen aannemen dat het origineel van de copiekaart van 1715 gemaakt is naar voorbeeld van de Labadistenkaart.[18] Het lijkt ons zeer waarschijnlijk dat het origineel van de copiekaart van 1715 dateert uit het jaar 1687. Hoewel deze kaart geen nieuw inzicht levert voor de situatie omstreeks 1686 die wij uit de Labadistenkaart leerden kennen, heeft de copiekaart van 1715 toch een grote verdienste. Het origineel van de Labadistenkaart moet zeer onduidelijk geweest zijn, zodat OUDSCHANS DENTZ, die de kaart voor het artikel van KNAPPERT liet copiëren, vele plantersnamen niet of niet goed kon lezen, zodat deze in het artikel sterk werden verminkt of geheel wegvielen. Met de zeer duidelijke copiekaart van 1715 zijn deze onduidelijkheden alle op te lossen.

Een bekende oude kaart van Suriname is van de hand van J. OTTENS. Deze kaart, die opgenomen is in HERLEIN's *Beschrijving der Volksplanting Suriname* (Leeuwarden 1718), met als titel *Nieuwe kaart van Suriname vertonende de stromen en land-streken van Suriname, Comowini en Marawini, gelegen in Zuid America op de kusten van Caribana 6 gr. benoorden de Linie Equinoct met naauwkeurige aanwijzinge van alle steden, sterkten en Plantagien mitsgaders de diepte der stromen volgens de nieuwste waarnemingen te Amsterdam bij J. Ottens*, is vervaardigd tussen de jaren 1688 en 1718. BIJLSMA bepaalde het jaar van uitgave van deze kaart op een tijdstip na 1713. In dit jaar werd nl. het op de kaart aangegeven wachthuis op de Parnassusberg gebouwd.[19] Een vergelijking van de kaart van OTTENS met de eerste Nederlandse kaart van 1671 en die der Labadisten laat zien dat OTTENS zijn kaart voornamelijk samenstelde door combinatie van deze twee kaarten. Zelfs de toponymen Leeuwaarder vaart en Langendelft werden van de Labadistenkaart overgenomen. De kaart van OTTENS, die ook in cartografisch opzicht voor zijn tijd bijzonder slecht is, is volkomen onbetrouwbaar als bron voor de kolonisatiegeschiedenis van Suriname.

In zijn artikel over de kartering van Suriname tijdens het bewind van gouverneur VAN SOMMELSDIJCK vermeldt BIJLSMA de briefwisseling tussen VAN SOMMELSDIJCK en de Directeuren van de Societeit betreffende de vervaardiging van een kadastrale kaart van Suriname. Blijkens deze correspondentie stuurde VAN SOMMELSDIJCK tussen 1685 en 1688 verschillende deelkaarten naar Nederland om ze te doen snijden en vermenigvuldigen. In 1687

begon men in Nederland met het drukken. Van deze gedrukte kaarten, alsmede van de overgezonden manuscriptkaarten is voorzover ons bekend niets bewaard gebleven. BIJLSMA verwijst dan verder naar de reeds besproken copiekaart van 1715. In het Rijksarchief vonden wij echter een tweetal kadastrale kaarten respectievelijk van 1701 en 1706, beide in manuscript. De eerste [20] (Plaat 6), daterend van 15 maart 1701, draagt als opschrift *Kaarte Figueratyve Representerende d'Rivieren Comwine & Cottica & Desselfs Uijtstromende Creeken: met Alle d'Landen soo verde d'selve Bewoont werden. Gekaarteert op den 15en In Lentemaent, door mij Johan Sas An° 1701. In Commawina als Landmeter geatmisteer in de Provintie van Surinaame*. De kaart geeft een nauwkeurig beeld van de situatie langs de Commewijne en Cottica benevens de zijkreken van deze rivieren. De verschillende kavels zijn genummerd maar de lijst van namen, corresponderend met de nummers, die waarschijnlijk oorspronkelijk aan de kaart was toegevoegd hebben wij niet gevonden. De tweede kadastrale kaart [21] dateert van augustus 1702 (Plaat 7). Hij draagt geen opschrift en het is niet bekend wie de maker is. De kaart geeft een overzicht van de plantages in de Para, waarvan behalve de kavels ook de namen van de plantages zijn aangegeven.

Voor de kaart van 1701 geldt het bezwaar dat wij niet beschikken over de betekenis van de vermelde nummers. Wanneer wij er van uitgaan dat de kavels met een gelijk nummer gezamenlijk één plantage vormen, komen wij tot een aantal van 119 plantages in het gebied dat door de kaart wordt bestreken. Het is echter mogelijk dat achter sommige nummers de aanduiding 'verlaten' zou moeten worden geplaatst, al is het niet waarschijnlijk dat dit in deze tijd een groot aantal plantages zal betreffen. Voor een algemene indruk speelt het verschil van enige plantages echter geen wezenlijke rol, zodat wij ons gerechtvaardigd voelen de kaarten van 1701 en 1706 (waarvoor dit bezwaar niet geldt) te vergelijken met de Labadistenkaart van 1686. Wij zien dan dat de uitbreiding van het aantal plantages aan de boven-Commewijne, vooral aan het benedengedeelte, zich over de periode 1686–1701 voortzet. Tijdens het bewind van gouverneur VAN SOMMELSDIJCK (1683–1688) zijn de planters nl. ook begonnen de lager gelegen gronden in cultuur te nemen. Eveneens aan de zijkreken gaat de uitbreiding voort (Mapane- en Tempatikreek). Ook in de Cottica neemt het aantal plantages in deze periode toe. Daarentegen geeft de Perica een lichte achteruitgang in aantal plantages te zien, maar gezien de aaneengesloten kavels op de kaart van 1701

heeft men hier eerder te maken met een concentratie van een aantal kleine plantages tot een geringer aantal grotere plantages, dan met een teruggang van de cultivatie. Voor 1706 vinden we een aantal van 31 plantages in de Para. Hieruit blijkt dat deze streek zich weer geheel hersteld heeft van de schade in de jaren 1678–1683 door de Indianen aangericht en zich opnieuw heeft ontwikkeld tot een belangrijk plantagegebied.

AANTAL PLANTAGES

Rivier of *kreek*	*Eng. kaart 1667*	*Ned. kaart 1671*	*Labadisten kaart 1686*	*Kadastr. kaart 1701*	*Kadastr, kaart 1706*
Parakreek	29	16	—		31
Surinamerivier	73	68	27		
Marschallkreek	7	—	—		
Cassiporakreek	2	1	5		
Surnaukreek	16	1	—		
Pauluskreek	5	6	—		
	103	76	32*		
Beneden Commewijnerivier	—	—	—	—	
Orleanakreek	—	—	1	—	
Boven Commewijnerivier	6	15	42	36	
Commetewanekreek	—	—	9	8	
Mauriciakreek	6	—	—	—	
Moricokreek	1	—	—	—	
Caramaccakreek	8	—	1	1	
Cassewinicakreek	6	—	5	5	
Mapanakreek	9	—	—	8	
Commewijnekreek	—	—	5	13	
Tempatikreek	1	—	—	6	
Peninicakreek	1	—	5	5	
Bottelskreek	—	—	7	1	
	38	15	75	83	
Cotticarivier	3	—	9	13	
Pericakreek	2	—	25	18	
Motkreek	—	—	—	5	
Totaal	175	107	141*		

* te vermeerderen met 7 plantages in de Pauluskreek.

AANTEKENINGEN

1. Deze atlas werd samengesteld in de periode 1680–1685 ten behoeve van WILLIAM BLATHWAYT, toen Secretary of the Lords of Trade and Plantations. De atlas bevat 48 kaarten, daterend van verschillende jaren en betrekking hebbend op gebieden waar Engelse koloniale belangen gevestigd waren. Onder de 48 kaarten bevinden zich 13 manuscriptkaarten en 35 gravures. Van het najaar 1668 tot januari 1672 verbleef BLATHWAYT in den Haag, als secretaris van Sir WILLIAM TEMPLE. Mogelijk verwierf hij in deze periode de kaarten van Nederlandse origine, die deel uitmaken van de atlas. Van deze atlas wordt door de John Carter Brown Library een facsimile-uitgave voorbereid, welke in 1966 het licht zal zien.
2. JOHANNA FELHOEN KRAAL: Emily Hahn's boek over Aphra Behn, romantiek en feiten. *W.I.G. 32*, 1951, p. 143–153, krt.
3. Ashmolean MSS (Bodleian), ff. 109–122. Zie V. T. HARLOW: Colonising Expeditions to the West-Indies and Guiana 1623–1667. *The Hakluyt Society, (2) 56*, 1924 (p. 201–202).
4. Zie HARLOW (p. 144, 216).
5. Zie J. M. VAN DER LINDE: *Het visioen van Herrnhut en het apostolaat der Moravische Broeders in Suriname 1735–1863*, diss. Utrecht, 1956 (p. 22).
6. Gegevens verstrekt door Miss JEANETTE D. BLACK, assistant librarian van de John Carter Brown Library.
7. Zie F. E. MULERT: De eerste uit Nederland naar Suriname gezonden landmeters (1667). *Tijdschr. Aardr. Gen. (2) 29*, 1912, p. 316–319; *30*, 1913, p. 38–44.
8. Zie het artikel van MULERT: *T.A.G. (2) 30*, 1913 (p. 42).
9. Inventaris kaarten no. 1666.
10. Zie de lijst met namen van vertrekkende Engelse planters in de brief van gouverneur VERSTERRE aan de Staten van Zeeland (juli 1675), *Rijksarchief in Zeeland: Stukken uit Suriname no. 263*.
11. Een request van 11 maart 1671 aan de Staten van Zeeland, ondertekend door 48 inwoners vermeldt o.m.: "Maer het getal van de blancke menschen, is tzedert dat de Colonie door de wapenen van U Ed. Mog. is gebracht aanden Staedt vande Vereenighde Nederlanden merckelijck vermindert, gelijck tzelve dagelijckx noch is verminderende, zijnde het meerendeel veroorsaeckt door dien veele Engelsch; ten tijde van redditie van dese Colonie, van hier zijn vertrocken gelijcker nu wederom op nieuws; met de komste van Mayr, Bannester en andere Commissarissen vande Koninck van groot Brittangnie met de schepen tot dien lijnde bij zijne Majt. gesonden, een goet getal vande Engelsch natie, vandese Colonie affgegaen is. Zijnde tgetal vande Blancke oock vermindert door het affsterven vandeselve, alsoo dit Landt tsedert vier à 5 Jaeren nu en dan met extraordinaeris Zieckten en sterfte besocht is geworden het welcke de Indiaenen ruijm zooveel, als de Europiaenen heeft getroffen en tegens alle dese verswackinge komt zoo weynigh volck van Europa, inde plaets dat zulcx niet en meriteert genoemt te worden. Zoo dat het getal van blancken, zoo Christenen als vande Joodsche Natie, hier tegenwoordigh niet en is, boven 800, vrouwen en kinderen daerinne

begreepen, ende dese zijn daeren boven noch door dit groote Landt, op de riviere Zerenam en Commewine, alsmede langhs die hoogh op navigabele kreecken ofte killen, die inde voorschreven rivieren uijtwaeteren, zeer verre vande andren verspreyt Waerdoor dese geringe macht noch zoo merckelijck verswackt en genoeghsaem onbequaem gemaeckt wort; om eenigen den minsten vijandelijcke aenval te resisteren". *Rijksarchief in Zeeland, Stukken uit Suriname no. 225.*

12. In de cartouche komt de afbeelding voor van een suikermolen, welke afbeelding ontleend is aan een overzichtskaart van Brazilië, het zg. 'Groot Tableau', opgenomen in het boek van CASPAR BARLAEUS: *Nederlands Brazilië onder het bewind van Johan Maurits, 1647.*
13. P. A. TIELE: *Nederlandsche Bibliographie van Land- en Volkenkunde.* Amsterdam 1884.
14. L. KNAPPERT: De Labadisten in Suriname. *W.I.G. 8,* 1926, p. 193–218, met uitslaande kaart.
15. R. BIJLSMA: De karteering van Suriname ten tijde van Gouverneur Van Aerssen van Sommelsdijck. *W.I.G. 2,* 1921, p. 351–354.
16. In het reisverslag van de Labadisten vindt men over de door de planters in de Para verlaten plantages de volgende opmerking: "Zij verstrekten ons tot droevige monumenten van hun barbarische woede" (hun = de Indianen). Zie het in 14) vermelde artikel van KNAPPERT.
17. Inventaris kaarten no. 590 supplement.
18. BIJLSMA noemt in zijn in 15) vermeld artikel de copiekaart van 1715, waarvan hij terecht opmerkt dat hierop de situatie ten tijde van het bewind van gouverneur VAN SOMMELSDIJCK wordt weergegeven. Hij was echter niet op de hoogte van het bestaan van de Labadistenkaart. Wonderlijk genoeg was KNAPPERT, die in 1926 de Labadistenkaart beschreef, niet bekend met het bestaan van de copiekaart van 1715.
19. Zie het in 15) genoemde artikel van BIJLSMA.
20. Inventaris kaarten no. 592 supplement.
21. Inventaris kaarten no. 591 supplement.

R. BUVE

GOUVERNEUR JOHANNES HEINSIUS
DE ROL VAN VAN AERSSEN'S VOORGANGER IN DE SURINAAMSE INDIANENOORLOG, 1678–1680

De Europese kolonisators op het Zuidamerikaanse continent hebben vrijwel allen behendig gebruik gemaakt van de onderlinge vijandschap der indiaanse volken om hun gezag in de kolonie hechter te kunnen vestigen en eventuele concurrenten de pas af te snijden.

Zo maakten de Zeeuwen in Essequibo en Demerary dankbaar gebruik van de traditionele vijandschap tussen de Caraïben en de Arowakken om met de hulp van de eerstgenoemden de Spanjaarden te bestrijden, die Arowakken als hulptroepen gebruikten. Ook in de Engelse kolonie Suriname ontwikkelde zich langs deze lijnen een belangengemeenschap tussen de Caraïbische volken en de planters aldaar. De Caraïben werden door de Engelse planters niet in slavernij gebracht, doch werden zelf de tussenpersonen in de rode slavenhandel. Zij leverden de vrouwen en kinderen van hun tijdens stamoorlogen gevangen genomen tegenstanders aan Engelse handelaren in ruil voor Europese snuisterijen en genotmiddelen. Weggelopen slaven, zowel negers als indianen werden door de Caraïben gevangen of gedood. Door visserij en jacht op schadelijk wild bewezen de Caraïben aan vele planters grote diensten. Ze werden dan ook beschouwd als vrije indianen die zich ongestoord in de kolonie konden bewegen.

Dankzij deze vriendschap konden de Engelse en Joodse kolonisten hun plantages tot ver in het binnenland aanleggen zonder groot gevaar voor aanvallen van indianen. Bovendien groeide de blanke bevolking van de toenmalige Engelse kolonie zo snel dat reeds na enkele jaren een militair overwicht op de indianen verzekerd scheen. Gouverneur Byam kon in 1665 steunen op 1500 weerbare mannen, een getal dat pas na een kwarteeuw Nederlands bestuur weer kon worden geëvenaard.[1]

Na 1665 ging deze belangengemeenschap tussen de Caraïben en de kolonisten ten gevolge van belangrijke demografische en

politieke veranderingen in de kolonie geleidelijkaan afbrokkelen om tenslotte in het tegendeel te verkeren. Een zware epidemie, overigens nergens nader gespecificeerd, decimeerde de blanke bevolking van Suriname dusdanig dat ABRAHAM CRIJNSSEN, die in februari 1667 in de Surinamerivier arriveerde om de kolonie in opdracht van de Staten van Zeeland te veroveren, zijn taak zonder moeite kon volbrengen. Hij vond tegenover zich slechts een garnizoen van honderd Europeanen en zestig negers in een onvoltooid fort.[2]

De correspondentie rond de overgave van Suriname aan de Zeeuwen werpt een duidelijk licht op de positie van de Caraïben in het kader van deze machtswisseling. BYAM achtte het nodig in de voorwaarden voor de overgave een apart artikel te laten opnemen om de Caraïben, die altijd hadden geholpen om de kolonie te verdedigen, nu te beschermen tegen de weerwraak van de Zeeuwen en de Arowakken. Vooral de laatsten schijnen CRIJNSSEN vlijtig te hebben geholpen tegen de Engelsen die immers de beschermheren van hun Caraïbische vijanden waren. Gouverneur WILLIAM WILLOUGHBY van Barbados was tenminste zeer verbitterd over de houding van de Arowakken en zond na de oorlog een geheime strafexpeditie naar Suriname om een aantal Arowakse dorpen plat te branden. CRIJNSSEN wist de expeditie echter toevallig te onderscheppen en liet een fel protest indienen te Londen over deze verbreking van de pas gesloten vrede. WILLOUGHBY rechtvaardigde zich te Londen met een schrijven dat aan duidelijkheid niets te wensen overliet: "Presume there may be a very great complaint concerning a commission granted to Major Needham against the Arwacas and will therefore advise what they are: This Nation is one of the most powerful on the coast of Guiana, mortal enemies to the Caribs, who were and still are our firm friends, and during the Dutch war committed horrid cruelties against the English by instigation of the Dutch."[3] Wij mogen derhalve wel aannemen dat de verhouding tussen de Zeeuwen en de Caraïben werd beheerst door een groot wederzijds wantrouwen, nog verergerd door het feit dat de Zeeuwse autoriteiten de indiaanse talen niet machtig waren en voor hun communicatie geheel op niet altijd onpartijdige Engelse tolken waren aangewezen.

CRIJNSSEN volgde echter vanaf het eerste begin een politiek van verzoening ten opzichte van de Caraïben. Hij achtte het onnodig dat de Arowakken en de Caraïben nog langer oorlog met elkaar voerden, daar immers het gehele gebied tussen Cayenne en Spaans

Guyana in Nederlandse handen was: "De maxime van de Engelschen om altijt den brandt van oneenigheyt tusschen deese twee Natiën te voeden niet en sal ervolght werden."[4] Toen CRIJNSSEN dan ook van de Caraïben een klacht ontving over de herhaalde aanvallen van Arowakken uit Berbice vroeg hij onmiddellijk aan commandeur BERGENAER van Berbice aan deze aanvallen een einde te willen maken, doch anderzijds wilde hij ook niet langer toestaan dat de Caraïben nog de Arowakken aanvielen. Ook Gouverneur LICHTENBERG streefde naar een goede verhouding met de Caraïben, noodzakelijk voor de veiligheid van de plantages: "... sal deselve sooveel mogelich is door alle middelen van civiliteyt en politie die daertoe moeten aangewent worden, trachten te obligeren ende mijn best te doen om de tael te leeren, want het een volck is dat, als men der meede spreecken kan, men Leyden kan soo men wil, 't geene de Engelschen groote voordeel doet, waar hier bijkans niet eenen Engelschman is, of spreekt goet Indiaansch, 't welck ook mettertijd onse Natie leeren sal."[5]

Niettemin bleven de Caraïben moeilijk handelbaar en gedroegen ze zich zeer onafhankelijk. Ondanks de pogingen van opvolgende bestuurderen om een einde te maken aan de intertribale oorlogen, bleven de Surinaamse Caraïben en de Arowakken uit Berbice elkaar overvallen en beklaagden ze zich bij de overheid over elkaars wandaden. De Surinaamse Caraïben toonden zich in toenemende mate geprikkeld omdat het Nederlandse bestuur hen niet die vrijheid van handelen liet die ze onder de Engelsen gewend waren, terwijl ze bovendien in toenemende mate te lijden hadden van knevelarijen door blanke handelaren of 'bokkenruylders', bij wie de Caraïben vaak zwaar in het krijt stonden. Toen in 1675 twee handelaren aan de Coppename werden vermoord, besloot gouverneur VERSTERRE om een flinke strafexpeditie te sturen. De indiaanse hoofdman wist echter te ontsnappen en uitte de bedreiging dat hij de Nederlanders zou gaan beoorlogen, een bedreiging die men zich drie jaar later in Paramaribo levendig zou herinneren.

De slechter wordende verhouding met de Caraïben ging ongelukkigerwijze gepaard met een voortdurende afname van de blanke bevolking, waardoor de weerbaarheid van de kolonie tegen binnenlandse en buitenlandse vijanden gestadig afnam. LICHTENBERG en VERSTERRE zagen dit gevaar duidelijk in en trachtten door de verlening van gunsten en het uitvaardigen van verbodsbepalingen de voortdurende emigratie van Engelsen en Joden

tegen te gaan. Desondanks vertrokken vele planters naar Engels gebied, vooral door toedoen van gouverneur WILLOUGHBY van Barbados en de kuiperijen van afgezanten van de Engelse koning die de planters voortdurend onder druk trachtten te zetten. In 1671 was het aantal blanke inwoners dan ook reeds gedaald tot 800, een getal dat acht jaar later nog eens was gehalveerd. Deze sterke afname van de blanke bevolking zal de Caraïben niet zijn ontgaan en ze hebben er op het juiste moment gebruik van gemaakt.

Na de dood van PIETER VERSTERRE werd ABEL THISSO plaatsvervangend gouverneur, een functie die hij door de onmiddellijke dood van de nieuw benoemde gouverneur TOBIAS ADRIAENSSEN, kon blijven vervullen tot de komst van JOHANNES HEINSIUS in december 1678. THISSO was echter voordien reeds commandeur geweest van Tobago en had zich aldaar doen kennen als tactloos en wreed in de omgang met de indianen, welke uiteindelijk tegen hem in opstand kwamen; een ontwikkeling die zich kort daarop in Suriname onder zijn bewind eveneens zou gaan voordoen.

Uit de brieven van ABEL THISSO kunnen we opmaken dat de guerilla in de tweede helft van het jaar 1678 vrij plotseling moet zijn begonnen. Zowel van de Pirica, en de Commewijne, van Thorarica en de Parakreek kwamen tegelijkertijd berichten over aanvallen van de indianen, die de plantages overvielen en de blanken vermoordden. Negerslaven werden aanvankelijk eveneens vermoord, doch al spoedig begonnen de rebellen hen over te halen om over te lopen, hetgeen dan ook in toenemende mate gebeurde. Het maatschappelijk en economisch leven kwam binnen korte tijd grotendeels tot stilstand. Suikermolens, rietvelden en kostgronden werden door de opstandige indianen platgebrand, vele negerslaven vluchtten de bossen in of sloten zich aan bij de indianen en op meerdere plaatsen, vooral langs de Surinamerivier, was het de kolonisten zelfs overdag niet meer mogelijk zonder gewapend geleide hun huis te verlaten. De Parakreek, waar aan het begin van de oorlog nog 16 plantages lagen, moest na enkele maanden zelfs geheel worden ontruimd, terwijl de planters zich terugtrokken op Paramaribo en het fort Zeelandia.

Temidden van deze chaos en verwarring betrad JOHANNES HEINSIUS in december 1678 de Surinaamse bodem, hoogstwaarschijnlijk onkundig van de dramatische ontwikkelingen van de laatste maanden, want hij schreef aan de Staten dat hij de zaken heel anders had aangetroffen dan hij had verwacht.[6] Ongetwijfeld zal HEINSIUS bij zijn pogen deze critieke situatie het hoofd te

bieden veel steun hebben gehad van zijn ervaringen als Raad van Justitie in het belegerde Recife, de hoofdplaats van het vroegere Nederlands Brazilië. We ontmoeten tenminste in zijn correspondentie vele referenties aan de strijd tegen de Portugezen en hun indiaanse bondgenoten. Het geestelijk klimaat van de belegerde veste was HEINSIUS dan ook niet vreemd. Vooreerst nam hij een aantal maatregelen die de onmiddellijke veiligheid van Paramaribo en het fort moesten verzekeren en de paniek onder de planters moesten wegnemen. Het weinig verheffende gedrag van commandeur THISSO en een grote groep planters die reeds aan boord van schepen waren gevlucht, werd door HEINSIUS aan de kaak gesteld. De veiligheid van de stad werd gewaarborgd door het oprichten van een palissade rond de stad waarbinnen voldoende ruimte was uitgespaard om kostgronden voor de voedselvoorziening aan te leggen. De monding van de geheel verlaten Parakreek werd op bevel van gouverneur HEINSIUS door kapitein PLIJSTER afgegrendeld met een militair commando, terwijl de overige troepen onder VAN RUYVEN op Sandpunt (Thorarica) werden gelegerd.[7] Door deze eerste maatregelen werd de kolonie wel tijdelijk gered, doch voor het bedwingen van de opstandige indianen die op veel plaatsen in de kolonie heer en meester waren, ontbrak het HEINSIUS ten enen male aan mankracht. Hij verzocht de Staten-Generaal dan ook om directe zending van 200 soldaten met vivres en materialen voor het magazijn, benevens een licht fregat voor patrouillediensten.

HEINSIUS dacht echter niet alleen aan blanke militairen. Ook moesten er indiaanse hulptroepen worden aangevoerd en zelfs vatte hij het plan op een negercorps op te richten, naar analogie van de negercorpsen die door de Portugezen in de strijd tegen de Nederlanders in Brazilië waren ingezet: "Ben van intentie een Comp. Negros op te righten en tot soldaten te maken, belovende haer ten eijnde van vier jaren dienst vrijdom; in Brazil hadden de Portugezen een regiment Negros onder den Collonel Henriquez Diaz, een neger met één arm t'welch ons meer afbreuck gedaen heeft als eenigh ander Regiment van de Portugesen"[8]. HEINSIUS refereerde hier aan de negerleider HENRIQUEZ DIAZ die in maart 1645 met een compagnie negers vanuit Portugees gebied het achterland van Nederlands Brazilië binnendrong, kort daarop gevolgd door de Portugese kapitein FELIPE CAMARÃO en een aantal indiaanse hulptroepen. Deze acties gaven het sein tot de opstand van de 'moradores', de Portugese planters, tegen het Nederlandse gezag. DIAZ bracht de Nederlandse troepen verschillende flinke

nederlagen toe en was een van de onderbevelhebbers bij het laatste beslissende beleg van Recife door de Portugezen.

Het antwoord van de Staten op dit voorstel van HEINSIUS is ons helaas niet bekend, waarschijnlijk hebben de bar slechte verbindingen met Nederland – in 1679 kwam er maandenlang geen schip uit Zeeland in Paramaribo binnen – verdere initiatieven op dit punt verhinderd.

Ook de gevraagde hulp bleef nog meer dan een jaar uit en in die tussentijd kreeg HEINSIUS dan ook in toenemende mate te kampen met desertie en smeulende muiterij onder militairen en burgers. De veel te kleine troepenmacht moest voortdurend zware patrouilles lopen en vele soldaten werden na afloop van hun contract in dienst gehouden omdat aflossing uitbleef. Ook een groot aantal planters, Engelsen en Joden vooral, wilde de kolonie zo snel mogelijk verlaten en HEINSIUS moest strenge maatregelen nemen om pogingen tot illegaal vertrek tegen te gaan. De Engelsen wendden zich zelfs tot de gouverneur van Barbados, JOHN ATKINS, met het verzoek bij de Prins van Oranje de toestemming voor hun vertrek te verkrijgen. De politiek van ATKINS was duidelijk op de ondergang van Suriname gericht: Hij weigerde HEINSIUS' dringend verzoek om voedsel naar Suriname te sturen doch wilde wel de kundige Joodse planters naar Barbados halen.[9]

HEINSIUS stond echter pal, geen man mocht onder de gegeven omstandigheden de kolonie definitief verlaten. In zijn correspondentie wees hij op deze gevaarlijke tendenzen tot desertie en muiterij, die tevoren reeds zoveel hadden bijgedragen tot de ondergang van Nederlands Brazilië.[10] Pas in april 1780 arriveerde de eerste flinke troepenmacht uit Nederland in Suriname.

Ondertussen had de situatie in de kolonie een zekere verbetering ondergaan: HEINSIUS nam in de loop van 1679 een aantal maatregelen die tot doel hadden de vereende macht van de opstandige indianen te breken.

Reeds direct na zijn aankomst in de kolonie vroeg HEINSIUS aan commandeur LUCAS CAUDRI van Berbice om de Arowakken aldaar weer op te zetten tegen de Surinaamse Caraïben en een aantal Arowakse hulptroepen met blanke soldaten naar Paramaribo te sturen. Met deze troepen wilde HEINSIUS vanaf de Para en de Saramacca tegen de Caraïben optrekken. Hoewel CAUDRI direct welwillend reageerde, bleek de aangeboden hulp uiteindelijk zéér teleurstellend. Reeds op de heenweg naar Suriname weigerde de Arowakse hoofdman WARRAY om de Caraïben aan de Coppename

aan te vallen, integendeel, hij zou zelfs vriendschappelijk contact met de Caraïben hebben gehad. In Paramaribo aangekomen bleken bovendien zowel de blanke soldaten als de indianen slecht te zijn uitgerust, zodat HEINSIUS hier nog in moest voorzien. De voorgenomen expeditie langs de Parakreek mislukte echter volkomen door de onwil van de Arowakken om de Caraïben aan te vallen. Terug in de stad moest HEINSIUS hen bovendien overvloedig van kost en brandewijn voorzien om hen ertoe te krijgen op te trekken naar Thorarica waar ze met SAMUEL NASSY en VAN RUYVEN een aanval zouden moeten doen op de daar aanwezige Caraïben. Ook hier mislukten alle pogingen om de Arowakken tot een aanval te brengen en men keerde onverrichterzake terug naar Paramaribo. HEINSIUS zag de mislukking aankomen en gaf enkele militaire patrouilles de opdracht om nu te trachten vriendschappelijke betrekkingen aan te knopen met de indianen aan de Corantijn en de Marowijne, opdat de Caraïben in het centrale benedenland konden worden geïsoleerd.

In het voorjaar van 1679 legde vaandrig SILLEVERS het eerste contact met de Caraïbische hoofdman AMASABO aan de Corantijn, die bereid bleek zich met de regering te verzoenen. Hij stemde toe in een verbond en beloofde binnen drie maanden zelf met hulptroepen naar de stad te komen. Enkele Caraïbische afgezanten vertrokken direct met vaandrig SILLEVERS naar de stad, waar ze overigens in handen dreigden te vallen van de reeds genoemde Arowakse hulptroepen uit Berbice. Een bloedbad kon nog juist worden voorkomen; de Caraïben werden op het fort in bescherming genomen en de Arowakken enige tijd later teruggestuurd naar Berbice; hun onbruikbaarheid was wel gebleken.[11]

AMASABO schijnt zijn belofte inderdaad gehouden te hebben. We lezen tenminste in een brief van 1 januari 1680 dat HEINSIUS hoofdman AMASABO terugstuurt naar de Corantijn om te voorkomen dat TONAY, een van de aanvoerders van de vijandige Caraïben, er in slaagt om het zojuist gesloten bondgenootschap weer te verbreken. HEINSIUS werd van deze opzet op de hoogte gesteld door de indiaanse weduwe van een door de Caraïben vermoorde planter uit de Parakreek. Vaandrig PIETER DE CHUYS werd met AMASABO meegestuurd om de plannen van TONAY te helpen verijdelen en tevens nog meer hulptroepen te halen. In maart 1680 arriveerden de nieuwe hulptroepen, 20 indianen in twee periagen (kano's) in Paramaribo, met een brief van DE CHUYS, waaruit HEINSIUS kon opmaken dat de Corantijn in zijn geheel voor de Nederlanders behouden kon worden met één gar-

nizoen van 30 man. Veel indianen zijn onze vrienden, maar er zijn er enkelen die contacten onderhouden met de vijand, hetgeen moet worden verhinderd, aldus HEINSIUS.[12] Hij liet dan ook direct door kapitein PLIJSTER een geschikte plaats zoeken voor een fort aan de Corantijn dat de westelijke Caraïben zou moeten beheersen en de kolonie zou beschermen.

Aan de Marowijne hadden de afgezanten van HEINSIUS minder succes. Aanvankelijk zag het er naar uit dat ook deze indianen bereid waren hulptroepen naar Paramaribo te sturen, doch in mei 1679 meldde de handelaar en 'bokkenruylder' PIETER VAN HOUTEN dat de indianen aan de Marowijne ontrouw waren geworden.[13] Pas een jaar later, in het voorjaar van 1680 slaagde JAN STRATINK erin om de indianen aan de Marowijne tot een bondgenootschap te brengen. Ze leden gebrek en wilden graag weer handeldrijven met de stad, doch stelden als voorwaarde dat enkele blanke handelaren, waaronder de reeds genoemde PIETER VAN HOUTEN, nooit meer bij hen mochten komen. HEINSIUS tekende hierbij aan dat genoemde personen bij deze indianen handel hadden gedreven met alle kwade gevolgen van dien; deze handelaren of 'bokkenruylders' waren volgens HEINSIUS de hoofdoorzaak van de gehele oorlog.[14] De ervaren HEINSIUS had trouwens direct na zijn aankomst in de kolonie al de indruk dat de blanken aan de indianen 'genoegsame reeden van offentie' hadden gegeven door tal van knevelarijen en afpersingen bij de indiaanse ruilhandel.[15] Het verslag dat commandeur THISSO aan HEINSIUS gaf over de oorzaken van de opstand werd door laatstgenoemde dan ook direct van enige kritische kanttekeningen voorzien. HEINSIUS wilde nog géén oordeel geven over de bewering van THISSO dat de indianen zonder een enkele reden uit pure jalouzie en wraaklust tot de oorlog waren overgegaan, maar gaf al direct te kennen dat beide partijen elkaar de schuld gaven.[16]

Toen ook aan de Marowijne de vrede was bewerkstelligd, liet HEINSIUS door PLIJSTER een plan opstellen voor een fort aan de samenvloeiing van Cottica en Commewijne dat de oostelijke flank van de kolonie moest beschermen, een plan dat echter pas veel later door gouverneur VAN AERSSEN VAN SOMMELSDIJCK, zou worden gerealiseerd.

Op 13 april 1680 arriveerde eindelijk een deel van de gewapende troepenmacht uit Nederland, waardoor er een einde kwam aan de benarde positie van de kolonie, doch de plotselinge dood van

HEINSIUS verhinderde dat diens plannen nu geheel werden volvoerd: na de afgrendeling van de oost- en de westflank, een algemene aanval op de Caraïben in het gebied van de Surinamerivier, de Saramacca en de Coppename.

Het militaire commando werd eerst overgenomen door kapitein VAN HEMERT en na diens dood door commandeur LAURENS VERBOOM. Beiden volgden kennelijk het door HEINSIUS uitgestippelde plan. Er kwam inderdaad een garnizoenspost aan de Corantijn, vanwaar DE CHUYS medio 1680 kon melden dat alle indianen de Nederlanders goed gezind waren. Na dit succes vertrok DE CHUYS met 25 man van de nieuwe bondgenoten naar de Coppename en de Saramacca, het gebied dat tot het laatst toe een haard van verzet zou blijven. VAN HEMERT en VERBOOM besloten de opstandige Caraïben in dit gebied met een politiek van verschroeide aarde tot vrede te dwingen. Hun beleid berustte op het zenden van grote expedities met vele tientallen blanke militairen, begeleid door indiaanse hulptroepen die meest afkomstig waren uit de reeds onder HEINSIUS gepacificeerde grensrivieren. Door voortdurend de nederzettingen en kostgronden te verwoesten, alle bezittingen te confisqueren en vele gevangenen op staande voet op te hangen of aan hun eigen indiaanse vijanden uit te leveren, trachtten zij de Caraïben uit het Coppename-, Saramacca- en Suriname-gebied murw te maken. Gouverneur VAN AERSSEN volgde eenzelfde tactiek tegenover de volhardende rebellen doch trachtte daarnaast onmiddellijk vrede te sluiten met groepen indianen die zich wilden onderwerpen en poogde hen doelbewust in vriendschap aan zich te binden. Zowel VERBOOM als VAN AERSSEN stootten hierbij op een nieuw probleem: het hardnekkige verzet van weggelopen negerslaven die zich bij de opstandige indianen hadden aangesloten.

Dit brengt ons op een tweede, welhaast even ernstig probleem waarmede HEINSIUS in de critieke jaren 1679–1680 te worstelen had vóór er eindelijk hulp uit Nederland kwam opdagen. Hij moest niet alleen de opstandige indianen pacificeren, of zich althans van het lijf weten te houden, doch eveneens een afdoende contrôle behouden op de slavenmacht in de kolonie, terwijl hij slechts een gering aantal weerbare blanken tot zijn beschikking had. In 1679 bedroeg het totaal aantal blanke inwoners, vrouwen en kinderen meegerekend nog slechts 400 zielen!

Het was aan HEINSIUS goed bekend welk een belangrijke rol zowel de negerslaven als de weglopers hadden gespeeld in de

strijd tussen Nederlanders en Portugezen in Brazilië. Honderden negerslaven waren immers bij de komst van de Nederlanders van de plantages van de Portugezen weggelopen en hadden door actieve steun aan de Nederlanders de verovering van het achterland van Recife vergemakkelijkt. Toen in 1645 de opstand van de 'moradores' tegen het Nederlandse gezag uitbrak en verschillende Portugese leiders met hun slaven naar het oerwoud vluchtten, hebben deze negerslaven een beslissende rol gespeeld in de guerilla van de Portugezen tegen de Nederlanders.[17] HEINSIUS zond dan ook een dringende waarschuwing naar Nederland zodra zich de eerste tekenen van grotere desertie onder de slaven gingen voordoen.[18]

Gedurende het jaar 1679 werd het steeds duidelijker dat de opstandige indianen met succes pogingen deden om de negers aan hun zijde te krijgen. Tengevolge van de overvallen en verwoestingen liep de productie van suiker sterk terug als gevolg waarvan vele planters begonnen in te teren. Tot overmaat van ramp dreigde er van tijd tot tijd voedseltekort voor de slaven door de voortdurende aanvallen van de indianen op de naast plantages gelegen kostgronden, waar het voedsel voor de slaven werd verbouwd. Een aantal planters, vooral op Thorarica was al spoedig niet meer in staat de slaven nog te onderhouden, terwijl bovendien het toezicht sterk verminderde daar een groot deel van het blanke personeel tengevolge van de oorlog was uitgevallen.

De oplossing zou zijn om een aantal slaven te verkopen of eenvoudig vrij te laten. Dit laatste zou echter het prestige van de blanke meesters dusdanig hebben omlaag gehaald dat vele andere negers direct zouden zijn weggelopen. We mogen tóch wel aannemen dat het prestige van de blanken in de ogen van de slaven gedurende de indianenoorlog flink werd aangetast: de successen van de indianen zullen voor de slaven wel niet verborgen zijn gebleven. We behoeven hierbij slechts te refereren aan de spotliederen die een kleine eeuw later in Suriname de ronde deden onder de slaven toen bij de slavenopstand in Berbice in 1763 vele blanken het leven lieten. HEINSIUS besefte het grote gevaar en besloot om in werkelijke noodgevallen aan planters toe te staan hun slaven buiten de kolonie te verkopen.

Een request van SAMUEL NASSY werpt een duidelijk licht op deze problematiek. Enerzijds vormde de grote en deels werkloze slavenmacht onder een onvoldoende contrôle een groot gevaar voor de veiligheid van de kolonie, anderzijds waren de slaven toch de meest kostbare investering van de blanke. NASSY vroeg dan

ook toestemming om gevangen weglopers op Barbados te mogen verkopen: De weglopers hebben in feite allen de doodstraf verdiend, aldus NASSY, maar de financiële strop zou in dat geval voor hem en zijn Joodse collega's wel erg groot worden. Worden de weglopers gespaard dan bestaat er het gevaar dat ze andere slaven tot weglopen gaan verleiden. NASSY stelde daarom voor de gevangen weglopers liever buiten de kolonie te verkopen.[19]

Niettemin nam het aantal weggelopen slaven in korte tijd zo sterk toe dat HEINSIUS een harde en langdurige strijd tegen deze weglopers voorzag.[20] Aan het einde van 1679 schatte hij het aantal weggelopen of door de opstandige indianen ontvoerde slaven reeds op een zeven à achthonderd en HEINSIUS schreef dan ook aan de Staten van Zeeland dat voor de komende strijd nog veel meer troepen nodig zouden zijn. We kunnen inderdaad uit de correspondentie opmaken dat in verschillende gevallen stoutmoedige weglopers langzamerhand de kern van het verzet hebben overgenomen van de opstandige indianen die, vooral onder de harde hand van LAURENS VERBOOM en CORNELIS VAN AERSSEN, meer en meer tot vrede waren geneigd. Zo werden in juli 1680, drie maanden na de dood van HEINSIUS, vredesonderhandelingen gevoerd tussen de blanken en enkele groepen indianen. De weglopers die bij de indianen verbleven werden echter beschouwd als deserteurs, voor hen gold géén vrede onder voorwaarde en een hardnekkig verzet viel dus te verwachten. De wegloperhoofdman GANIMET, die met zijn volgelingen aan de Para woonde besloot de strijd voort te zetten en bedreigde de tot vrede neigende indianen zelfs met represailles.

De verdere ontwikkeling is helaas niet goed te volgen daar vanaf medio 1680 tot einde 1681 grote stukken uit de correspondentie ontbreken. We weten alleen dat VERBOOM in december 1681 de sterkte van GANIMET aan de Para eindelijk had kunnen innemen en dat daarbij vijftig weglopers waren gesneuveld of geëxecuteerd. VERBOOM hoopte nu dan ook dat deze nederlaag van de stoutmoedige weglopers de indianen ertoe zou brengen om vrede te sluiten.[21] Ook VAN AERSSEN stuitte bij zijn pogingen om de indianen tot vrede over te halen telkens weer op het hardnekkige verzet van de weglopers in het indiaanse kamp, die de toch al eindeloze 'met sopie besproeide' besprekingen met de indianen wisten te rekken of zelfs te doen mislukken.

De korte duur van zijn bewind, nog géén anderhalf jaar, en het feit dat hij als voorloper van VAN AERSSEN historisch gesproken

in diens schaduw kwam te staan, hebben ons inziens de figuur van JOHANNES HEINSIUS tezeer naar de achtergrond gedrukt. We moeten het historisch belang van HEINSIUS afmeten naar zijn bewind in de critieke jaren 1679 en 1680. Bij zijn aankomst trof HEINSIUS de kolonie in grote verwarring aan, met de hoogst aanwezige autoriteit reeds aan boord van een schip, gevlucht uit vrees voor de opstandige indianen. Het werd zijn taak om, geheel onvoorbereid, de strategische punten, de stad, het fort en Thorarica te beveiligen en zich de opstandige indianen met een zéér kleine militaire macht van het lijf te houden. Reeds binnen enkele weken wist HEINSIUS deze belangrijke punten zodanig te beveiligen dat het directe gevaar was geweken. Verdere actie om de kolonie grondig te pacificeren werd daarna echter in hoge mate belemmerd door het uitblijven van afdoende militaire hulp uit Nederland. HEINSIUS kreeg te kampen met tal van desintegrerende factoren die de weerstand van de kolonie dreigden aan te tasten, toen het moederland de kolonie, naar men meende, aan haar lot overliet. HEINSIUS wist echter het gevaar te bezweren en trachtte door middel van informatieve expedities naar de Corantijn en de Marowijne de flanken van de kolonie onder zijn invloed te brengen en de daar wonende indiaanse volken tot zijn bondgenoten te maken: indiaanse hulptroepen moesten het soulaas brengen dat het vaderland nog niet kon leveren. Eén week vóór zijn dood arriveerde de langverbeide militaire hulp in Paramaribo en konden zijn opvolgers VAN HEMERT en VERBOOM de haarden van het verzet in het centrale benedenland aantasten; een operatie die door de latere gouverneur VAN AERSSEN is voltooid.

AANTEKENINGEN

1. J. A. WILLIAMSON, *English Colonies in Guiana and on the Amazon.* Hoofdstuk over Suriname van 1651 tot 1668, vertaald door N. E. VAN EYCK-BENJAMINS en gepubliceerd in *W.I.G. 8*, 1926, p. 1–36.
2. Op. cit. pag 32.
3. *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies,* preserved in Her Majesty's Public Record Office, 1661–1668.
4. De correspondentie van de Surinaamse gouverneurs en commandeurs gedurende de Zeeuwse tijd is te vinden in het Algemeen Rijksarchief in Zeeland, de correspondentie van de gouverneurs van Suriname met de Staten van Zeeland, 1667–1681, bundel 2035, I–IV; Citaat uit brief van ABR. CRIJNSSEN, bundel 2035–22.
5. Op. cit., bundel 2035–22.
6. Op. cit., bundel 2035–110, 112.

7. Op. cit., bundel 2035–312.
8. Op. cit., bundel 2035–313.
9. Op. cit., bundel 2035–302; 331; 342.
10. Op. cit., bundel 2035–328.
11. Deze gegevens zijn afkomstig uit een journaal-gedeelte dat door F. E. Baron MULERT is gepubliceerd in de eerste jaargang (deel 1) van de *W.I.G.* (1919, p. 221–225). Baron MULERT vermoedt dat hij hier te maken heeft met een bijlage bij een brief. Het lijkt mij waarschijnlijk dat HEINSIUS dit journaal heeft verzonden als bijlage bij zijn brief van 18 augustus 1679 naar de Staten van Zeeland. In deze brief die spoedig na het journaal is geschreven, wordt een uitvoerig verslag gegeven van het wangedrag van de blanken en de indiaanse hulptroepen uit Berbice. Hoe de stukken gescheiden zijn geraakt, als dit zo is, viel nog niet uit te maken. Wellicht hebben de Staten een stuk naar de directie van Berbice doorgestuurd.
12. Correspondentie van de gouverneurs van Suriname met de Staten van Zeeland, bundel 2035–407.
13. Op. cit., bundel 2035–333.
14. Op. cit., bundel 2035–407.
15. Op. cit., bundel 2035–312.
16. Op. cit., bundel 2035–282, 312.
17. C. R. BOXER, *The Dutch in Brazil 1624–1654*, Oxford 1957, p. 50, 54 en 169.
18. Correspondentie van de gouverneurs van Suriname met de Staten van Zeeland, bundel 2035–379.
19. Correspondentie van de gouverneurs van Suriname met de Staten van Zeeland, 2035–391.
20. Op. cit., bundel 2035–341.
21. Op. cit., bundel 2035–470.

URSY M. LICHTVELD

DE ONBEKENDE HERLEIN

De oudste Surinaamse tekst die wij tot nu toe kennen komt voor in HERLEIN's *Beschryvinge van de Volk-Plantinge Zuriname* (Leeuwarden, 1718). Voor hen die geïnteresseerd zijn in de ontwikkeling van het Surinaams is dit een kostbaar document, vooral omdat pas in 1765 met de annotatiën van NEPVEU een volgende tekst beschikbaar komt.

De tekst van HERLEIN bestaat slechts uit twee korte dialogen en een lijstje van tien uitdrukkingen. Het is dus zaak uit dit weinige te halen, wat er maar uit te halen valt. Verschillende onderzoekers hebben zich met deze tekst beziggehouden, maar enkele m.i. belangrijke aspecten zijn toch nog buiten beschouwing gebleven. Zo wordt bijvoorbeeld vaak gesproken over de klanken die HERLEIN noteerde, terwijl wij de waarde van de door hem gebruikte lettertekens niet kennen. Het lijkt mij in dit verband belangrijk zoveel mogelijk te weten te komen over de man die ons deze tekst heeft nagelaten. Wanneer hij iets zegt over zijn Fries accent in het voorbericht, wat wil hij ons dan mededelen? Wil hij ons iets zeggen over zijn opvattingen ten aanzien van zekere onbesliste spellingskwesties van zijn tijd, waarbij o.a. enkele klinkertekens in het geding waren? Met deze summiere aanduidingen wil ik slechts een idee geven van wat hier zo al aan de orde is.

Het is niet mijn bedoeling in dit artikel in te gaan op de linguïstische problemen zelf. Tijdens mijn onderzoek werd mij duidelijk, hoe weinig wij in feite weten van het boek en zijn schrijver zelf, terwijl het toch één van onze belangrijkste en meest aangehaalde bronnen is voor de kennis van het oude Suriname. Ik doe hier verslag van mijn voorlopige bevindingen uit een onderzoek van enkele voor de hand liggende Herlein-problemen, bevindingen die slechts indirect linguïstisch belang hebben. En dan nog zijn er in dit stadium van onderzoek meer vragen te stellen dan ant-

woorden te formuleren. De publicatie is echter verhaast, omdat ik als bijdrage aan dit speciale nummer van de *Nieuwe West-Indische Gids* graag iets wilde mededelen over een onderwerp, dat altijd de bijzondere belangstelling van mr. JOHANNA FELHOEN KRAAL heeft gehad, zozeer zelfs, dat ik HERLEIN eens 'het troetelkind van Johanna' heb horen noemen.

Van HERLEIN's beschrijving verschenen in 1718 een eerste en een tweede druk. De eerste druk wordt zeldzaam geacht, maar is dit m.i. niet. Van de 14 exemplaren die ik in handen kon krijgen komt op slechts 7 de mededeling 'Den Tweden Druk' voor; hierbij niet medegerekend een uitgave te Franeker uit 1721, waarvan een exemplaar (uit het Nederlandsch Historisch Scheepvaart-Museum te Amsterdam) eveneens op de titelpagina de toevoeging 'Den Tweden Druk' draagt. Dit lijkt mij voldoende om tot de conclusie te komen, dat de 'eerste druk' (zonder deze toevoeging dus) niet zo zeldzaam is als men algemeen schijnt aan te nemen. Men kan zich nu afvragen of er in 1718 zoveel belangstelling bestond voor een dergelijk werk, dat er binnen een jaar al een tweede uitgave nodig was. Of zou de eerste druk in zeer kleine oplage zijn verschenen? Of is om de een of andere reden tijdens het drukken op een aantal titelpagina's 'Den Tweden Druk' toegevoegd, zoals in de *Bibliographie du Négro-anglais du Surinam* (1963) van VOORHOEVE & DONICIE wordt verondersteld? Het is zelfs mogelijk, dat 'Den Tweden Druk' oorspronkelijk was en tijdens het drukken van het titelblad werd weggecorrigeerd.

Een vergelijking tussen de verschillende gevonden exemplaren levert interessante resultaten op. In twee exemplaren van de zgn. eerste druk komt een uitvoerig lofdicht op HERLEIN voor van een zekere HAAXMA, de enige plaats waar de naam HERLEIN voluit vermeld staat. Uit de andere exemplaren is dit gedicht verwijderd. De volgorde van foliëring klopt hierdoor niet meer. Ook de custode (de aan de voet der bladzijde geplaatste eerste lettergreep van de volgende bladzijde) 'op' voor het verwijderde gedicht sluit niet aan bij het volgende woord 'tafel'. Bij alle tweede drukken die ik in handen heb gehad sluit de custode wel aan, en is dus gecorrigeerd tot 'tafel'.

Het boek van HERLEIN is in kwartoformaat opgebouwd (4 bladen per katern). Na verwijdering van het gedicht bestaat de derde katern uit slechts twee bladen. Ook in de tweede druk blijft de derde katern onderbroken. Dit kan verklaard worden uit het

feit dat voorbericht en opdracht een aparte signatuur dragen, de zgn. asteriskensignatuur, gereserveerd voor al datgene wat vóór het eigenlijke boek komt en dat vaak later toegevoegd wordt. Bij een tweede druk kan de drukker voor het gemak deze wijze van nummering aanhouden.

De corresponderende custode zegt ons misschien iets meer. HERLEIN's boek was hoogstwaarschijnlijk reeds gedrukt, toen om welke reden dan ook twee bladen verwijderd moesten worden. Tijdens het drukken had men dus geen reden om de custode 'op' te corrigeren. Bij een herdruk had men die reden wel. Het heeft er dus veel van, dat er bij 'Den Tweden Druk' ook inderdaad sprake is geweest van een herdruk. Nog een andere conclusie lijkt gewettigd: HAAXMA's gedicht is bewust verwijderd, en daarmee is tevens de schrijver van het boek anoniem geworden, slechts te kennen uit zijn initialen op het titelblad en onder de inleiding. Er zijn nog tientallen andere kleine verschillen tussen de eerste en de tweede druk, en een vergelijking met behulp van experts zou stellig nog veel meer informatie kunnen opleveren.

In 1716 verscheen anoniem bij dezelfde uitgever, MEINDERT INJEMA te Leeuwarden, een *Beschrijvinge van eenige voorname kusten in Oost- en West-Indiën: als Zuriname, etc. door verscheidene liefhebbers gedaan*. De twee eerste hoofdstukken handelen over Suriname. Het tweede hoofdstuk vertoont sterke overeenkomst met de algemene inleiding van HERLEIN. Het verslag van de inval van CASSARD is zelfs letterlijk hetzelfde. Het eerste hoofdstuk heeft een geheel andere strekking, maar de bladzijden 3 en 4 zijn duidelijk van dezelfde hand als de opdracht aan de Societeit en aan gouverneur VAN DER VEEN in HERLEIN's boek. Het is moeilijk aan te nemen, dat deze opdracht niet door HERLEIN geschreven zou zijn. In dat geval zou HERLEIN ook de auteur moeten zijn van hoofdstuk I in het werk van 1716. In dit hoofdstuk beschrijft hij zijn reis naar Suriname met het schip *'s Lands Welvaren*, kapitein ANDERIES MARTENS, vertrokken van Texel op 16 oktober 1706 en na 13 weken en enige dagen in Suriname aangekomen. Hij zou dus in de eerste helft van januari 1707 in Suriname moeten zijn aangekomen. Gouverneur VAN DER VEEN vertrok, volgens WOLBERS, op 2 maart 1707 naar Nederland; de schrijver heeft VAN DER VEEN dus minder dan twee maanden in Suriname meegemaakt. Toch zegt hij in zijn opdracht dat hij tijdens het bestuur van gouverneur VAN DER VEEN in Suriname

gewoond heeft en bedankt hem voor zekere genoten weldaden. HERLEIN beschrijft de begrafenis van gouverneur DE GOYER in 1715. Dit is negen jaar later. Was hij toen nog in Suriname?

Bij oppervlakkige lezing van het boek van HERLEIN krijgt men duidelijk het gevoel, dat hier verschillende stijlen in voorkomen. Dit blijkt ook uit spellingsverschillen tussen de verschillende hoofdstukken. In hoofdstuk II wordt consequent van Karibanen gesproken, terwijl elders Karaibanen staat. In hoofdstuk IV wordt even consequent Parimaribo geschreven, terwijl verder in het boek Paramaribo staat, evenals in het boekje van 1716. Dit kan veroorzaakt zijn door HERLEIN's veelvuldige overname uit andere bronnen. Hij vermeldt dat het Karaibaansche woordenboek (waarmede hij zijn werk besluit) overgenomen is uit CH. DE ROCHEFORT's *Natuurlyke en zedelyke historie van d'eylanden en de voor-eylanden van Amerika* (Rotterdam, 1662). Bij nadere bestudering blijkt dat, vooral in de tweede helft van zijn boek, hele stukken letterlijk zijn overgenomen uit het boek van DE ROCHEFORT. Hoofdstuk VIII is tenslotte helemaal uit DE ROCHEFORT overgenomen. Wel verwijdert hij consequent (behalve op één plaats) de woorden 'eilanden' en 'Fransen' uit de tekst, zodat de lezer niet merkt dat hier niet specifiek over Surinaamse toestanden wordt gesproken. Een bron als de *Nauwkeurige beschrijvinge van de Guinese Goud- Tand- en Slave-kust* van W. BOSMAN (Utrecht, 1704) wordt expliciet vermeld.

Men dient te bedenken dat de normen voor plagiaat in HERLEIN's tijd geheel anders lagen dan thans. Toch kan men zich niet aan de indruk onttrekken, dat HERLEIN bewust enkele van zijn bronnen verzwegen heeft, behalve dan dat hij ze in algemene zin noemt op de vijfde en zesde bladzijde van zijn 'Voor-berigt', als hij schrijft: "Om de zelve ongeveinst regt eigentlijk te beschouwen, hebbe ik in plaats van Scheep te gaan, en vele duizenden van onstuime/golven te door ploegen, mijn Pen; als in eene zee van de geloof-waardigste vreemdigheden genat, welks deels in eigener Perzoon, in *Zuriname* gewoond, hebbe onderzogt en beschouwt; en deels d'eere te geven aan eenen Sr. *Cornelis Pieterssen Elderssen*, dier tijd Koopman, aldaar wonende in de Stad, of zo men anders wil Vlek *Paramaribo*, by wien ik mijn Inwoninge en Tafel hadde. Alzo ook door een Monsr. *Adriaan van Zwol*, dier tijds Directeur op een Plantagie, die mij verscheide dezer vreemdigheden hebben doen zien".

Deze passage is niet overal even helder. Ik meen er uit te mogen lezen, dat HERLEIN zijn boek samenstelde op basis van (1) eigen ervaring, (2) mededelingen van met name genoemde personen, (3) mededelingen uit niet met name genoemde bronnen, van welke die van DE ROCHEFORT wel de voornaamste was.

Gaarne betuig ik mijn erkentelijkheid aan mevr. M. B. SMITS-VELDT voor haar hulp bij bibliografische problemen.

JAN VOORHOEVE

FICTIEF VERLEDEN

DE SLAVENTIJD IN DE SURINAAMSE BELLETTRIE

Het verleden zoals het was. Dat is de droom van iedere historicus. Daartoe verzamelt hij brieven, herinneringen, documenten. En wanneer hij alle beschikbare gegevens heeft geschift, geordend en herordend, ziet hij het tenslotte voor zich: het verleden zoals het was. Helaas blijkt het steeds zijn subjectieve visie op het verleden te zijn geweest. Het verleden zoals het was bleef ongrijpbaar achter in de archieven en musea.

Als nu de historicus na nauwgezet wetenschappelijk onderzoek niet anders dan zijn subjectief beeld van de historie kan geven, hoeveel te meer niet de kunstenaar: de dichter, de schilder, de romancier. Toch is het beeld dat deze oproept niet minder interessant. Het verleden zoals het was is een illusie gebleken. Het wordt altijd ons verleden, onze reactie op het verleden. Dikwijls formuleert de kunstenaar voor het eerst, wat wij vaag en onbewust omtrent dit verleden begonnen zijn te vermoeden.

Deze studie spreekt over het Surinaamse verleden, en wel in het bijzonder over de slaventijd in Suriname. In plaats echter van dit verleden uit de bronnen te reconstrueren, wil ik proberen te analyseren hoe de Surinaamse kunstenaar het probleem van het eigen verleden benaderd heeft. Hierbij moet ik mij uiteraard beperkingen opleggen en ik zal daarom voornamelijk HELMAN's historische roman *De Stille Plantage* en BRUMA's historisch toneelstuk *Basja Pataka* met elkaar vergelijken.

De neger in de nieuwe wereld is lang beschouwd als een mens zonder verleden. Een wetenschappelijke loopbaan lang heeft

---

Deze studie vat samen een lezing die ik in 1960 voor de Surinaamse Historische Kring te Paramaribo hield, waarbij ook mej. mr. FELHOEN KRAAL aanwezig was. Ik hoop met de publicatie hiervan zowel haar interesse voor de Surinaamse historie als voor de Caraïbische literatuur te eren.

HERSKOVITS deze 'myth of the negro past' bestreden. Hij toonde in de negerculturen van o.m. Suriname, Trinidad en Haïti resten aan van oude Afrikaanse culturen en bewees aldus dat de neger niet als een cultureel vacuum in de nieuwe wereld arriveerde. Deze Afrikacentrische beschouwingswijze is eenzijdig gebleken en met name heeft men later ontdekt van hoe grote cultuurvormende betekenis de plantagetijd is geweest. Op basis van de meegebrachte Afrikaanse cultuurvormen heeft de neger een nieuwe eigen cultuur opgebouwd, aangepast aan zijn nieuwe levensomstandigheden.

Dit is een late ontdekking geweest, omdat de neger zelf zich bij voorkeur zag als een mens zonder verleden, althans voor zover hij in die jaren stem kreeg in de wereld. De Surinaamse Creool die zich in de koloniale samenleving kon uiten, wenste alleen vooruit te zien naar een toekomst van gelijke rechten met de blanken, naar volledige integratie in het blanke leven, naar de naderende realiteit van baas in eigen huis. Wat had het verleden hem te bieden? Achter zich zag hij slechts de onterende, volstrekt passieve periode van de slavernij, en nog verder terug een vermeend barbarendom in Afrika. Het verleden was hem hoogstens een last, een rem op verdere ontwikkeling.

Ook wanneer hij zich wel met het verleden bemoeit, blijft het een probleem. De Surinaamse Creool is cultureel de erfgenaam van twee groepen, van de slavenmeesters en van de slaven. Deze groepen stonden in het verleden zo duidelijk tegenover elkaar, dat hij zich slechts met één van beide kan identificeren. Dat wil niet zeggen dat hij critiekloos zal staan tegenover de groep waarmee hij zich identificeert, wel dat hij het probleem der slavernij slechts kan beleven als een blank of een zwart probleem.

Het is belangrijk dit voor ogen te houden bij de analyse van de genoemde Surinaamse werken. Het boek dat in en buiten Suriname de grootste bekendheid heeft gekregen, is de historische roman *De Stille Plantage* van ALBERT HELMAN. HELMAN schept hierin de figuur van de Franse aristocraat Raoul de Morhang, uitgeweken om wille van het geloof, die in Suriname een nieuw bestaan wil bouwen voor zich en zijn familie. Hij is een idealist, op zoek naar een rechtvaardige wereld: "Welk een heerlijke staat kan zulk een plantage zijn! Dit is het wat mij telkens met blijde verwachting vervult: een staat van rechtvaardigheid, van juiste verhouding en juiste verdeling, als een bolwerk, klein maar hecht te midden van een groote roofstaat waar macht met willekeur onderdrukt, en het bezit wordt aangewend om bezitloozen te

vernietigen. Hoe licht zal het vallen de oogen te openen van hen die daar zijn, en te zeggen: vrees niet meer; niet uit gewin heersch ik over u, maar om samen met u te winnen."

Dit idealisme lijdt schipbreuk op de Surinaamse realiteit, zoals ook het Labadistenidealisme dat HELMAN geïnspireerd moet hebben. Het bederf sluipt de plantage binnen in de vorm van de ervaren opzichter Willem Das. Die wordt neergeslagen door de negerslaaf Isidore; terecht, maar niet volgens het recht van de andere planters. Isidore wordt door hen gedood, en dit is het begin van de totale nederlaag en de terugkeer van Raoul.

Uit deze korte samenvatting blijkt reeds dat de slavernij in deze roman een blank probleem is, het probleem van de idealistische Europeaan die strandt op de harde realiteit van een slavenkolonie. De negerslaven vormen in dit boek slechts een zwart decor, passieve slachtoffers van blanke willekeur en winzucht. De enige slaaf die in de compositie van deze roman individualiteit moet krijgen als tegenspeler van Willem Das, Isidore, is een onwerkelijke schim gebleven, waar de schrijver niet goed raad mee weet. De dromen die de vogel Melancholia de hoofdfiguren influistert zijn overal reëel, behalve bij Isidore, waar zij door vraagtekens worden omgeven: "En aan Isidore een kamp onder boomen in Loango? En een blanke vrouw, aanbeden en vereerd als een godin? O vogel Melancholia, wat zingt gij in het oor van *zwarte menschen?*"

De enige brugfiguur tussen de beide werelden is de schoonzuster Agnes, de efficiënte en zakelijke medewerkster van Raoul, met haar onuitgesproken liefde voor Isidore. Het is dan ook typerend dat HELMAN later onder de titel *De Laaiende Stilte* zijn historische roman heeft herschreven vanuit Agnes, vanuit de blanke die het dichtste bij de slaven stond en hen het beste begreep. In deze m.i. veel sterkere roman krijgt de negerslaaf scherpere contouren, wordt hij meer dan decor. Maar de slavernij blijft het drama van de blanke, a white man's burden.

Zodra men dieper doordringt in de Creoolse volkscultuur van Suriname, wordt het onbegrijpelijk, hoe men de neger in de nieuwe wereld als een mens zonder verleden heeft kunnen zien. Het is waar dat weinig bewuste herinneringen aan Afrika zijn blijven leven. Men vindt schaarse herinneringen aan Afrikaanse stamnamen, losse Afrikaanse woorden en uitdrukkingen in de Surinaamse priestertalen, zelfs een enkel volksverhaal dat in Afrika speelt, maar dat is dan ook vrijwel alles. De rest moest

door HERSKOVITS en anderen als relict, als onbewust meegedragen overblijfsel, teruggevonden worden in het Creoolse gedragspatroon. De slaventijd echter leeft sterk in geheugen en emoties van de Creoolse volksklasse. Een onderzoek van H. C. VAN RENSELAAR en mij naar de Creoolse volkscultuur heeft dit overtuigend aangetoond.

Een door ons op de band opgenomen lakoe-uitvoering [1] speelde zich geheel af in de plantagesfeer met een koor van plantagevrouwen, een basja, een sisi en een slavenmeester. De liederen handelden vrijwel alle over gebeurtenissen op de plantage. Zelfs de plantageperiode na de emancipatie speelde een rol, en de van elders geïmmigreerde contractarbeiders. Er kon worden aangetoond, dat de creatieve fase van de lakoe werd afgesloten met de opheffing van de plantage De Resolutie ver na de emancipatie.

Een groot deel van de door ons opgenomen volksverhalen speelde in de slaventijd, duidelijk gecodificeerde volksverhalen, maar gebouwd om bepaalde historische feiten en spelend op bij name genoemde plantages. In deze tradities ziet de slaventijd er heel anders uit. Hier is de slaaf steeds hoofdpersoon en de blanke meesters vormen het statische decor van wrede onderdrukkers, die je wel kunt bedriegen, maar nooit begrijpen. De vertellers en zangers identificeren zich geheel met de slaven en zijn niet in staat de slavernij anders te beleven dan als een zwart probleem.

Dezelfde geest ademt ook het Surinaamse volkstoneel met zijn wonderlijk eenzijdige preoccupatie met het slavenverleden. Het zijn bijna uitsluitend historische stukken die opgevoerd worden en volle zalen trekken. Wanneer, zoals in *Boni nanga kolonel Fourgeoud*, blanke episodes worden gepresenteerd, blijkt hoe onmogelijk het de spelers valt zich met de blanke groep te identificeren. Dit volkstoneel is echter een duidelijk improvisatietoneel. De schrijver ordent zijn materiaal en schept een toneelmatig gegeven, dat hij verdeelt over scènes en bedrijven. De dialogen worden spelend gevonden en liggen niet vast. Men moet dus steeds op zijn herinneringen van één of meer uitvoeringen af gaan.

Dicht bij dit volkstoneel sluit aan het toneelwerk van EDDY BRUMA, op achtereenvolgende emancipatiedagen uitgevoerd door de toneelgroep van 'Wie Eegie Sanie'. Dit is echter geen improvi-

---

[1] Zie H. C. VAN RENSELAAR: Een Laku-pree. *Vox Guyanae 3* no. *6* (Tongoni 2), p. 37–48.

satietoneel. Het werk is dan ook veel meer vanuit één conceptie geschreven en hierdoor is de reactie der slaven veel genuanceerder geworden.

Het beste voorbeeld levert m.i. het toneelstuk *Basja Pataka*, dat het probleem van de collaboratie in de slaventijd op de voorgrond plaatst. De slavernij wordt hier gezien als een vrijheidsstrijd van de slaven tegen de blanke meesters, een strijd die de totale inzet vraagt van alle betrokkenen. Het vredesverdrag dat de grote bosnegergroepen met het gouvernement sloten in 1761 en waarbij zij beloofden weggelopen slaven naar hun vroegere meesters terug te brengen, vormt vanuit deze conceptie een probleem, dat in dit stuk uitvoerig ter sprake komt.

Maar ook andere vormen van collaboratie worden behandeld. Zo is daar de figuur van de oude dokter, die graag zijn wijze raadgevingen ten beste geeft, maar onder geen beding betrokken wil worden in revolutionaire plannen. Hij zoekt een rustige levensavond en wil buiten de strijd gelaten worden.

Veel gecompliceerder is de titelheld zelf, basja Pataka. Hij is enerzijds het prototype van de collaborateur. Hij is de bastiaan, de rechterhand van de slavenmeester. Hij is de meedogenloze slavendrijver, die het laatste haalt uit zijn broeders in het belang van zijn meester. Maar hij is ook de fanatieke werker, die zich volledig inzet voor een eenmaal aanvaarde taak, niet voor beloning of uit slaafse trouw, maar omdat het werk, de prestatie, het resultaat, zijn enige ethos vormt.

Hierdoor is hij een eenzaam mens. Aan de gemoedelijkheid van het slavenleven heeft hij geen deel. Waar hij komt, sterft het gelach, de vreugde. Maar er is ook geen spoor van onderdanigheid in deze man. Hij is heerser, als de blanke meester zelf. Hij is niemands vertrouwde en niemands mindere.

Eén moment van paniek breekt zijn macht. Tegen zijn uitdrukkelijk bevel in dansen de slaven de Congo Tombe om een natuurramp te bezweren. Het drama dat hier het gevolg van is, wordt hem verweten, en in zijn ogen terecht. Hij heeft gefaald en staat nu voor zijn meester zonder zelfs nog de macht over zijn spraakorganen. Twee jaar leeft hij stom in een varkenshok.

Wanneer twee jaar later de slaven hebben gefaald in hun vrijheidsstrijd, de bosnegers iedere hulp weigeren en de slaven zich uit wanhoop willen schikken in hun lot, ontwaakt basja PATAKA uit zijn lethargie. Hij begint te spreken en maakt de verloren zaak der slaven even hartstochtelijk tot de zijne als vroeger die van zijn meester. De vernedering heeft zijn ethos verdiept en hem

als leider van de opstand een doel gegeven, dat niet langer afhankelijk is van het resultaat [1].

Iedere tijd beleeft het verleden op zijn wijze. Er was een tijd dat zelfs overtuigde Christenen in de slaaf geen medemens konden zien. In de 18de eeuw ontstond de mythe van de 'edele wilde', die zoveel hoger stond dan de door beschaving bedorven Europeaan. De 19de eeuw ontdekte de slaaf als medemens en als 'goede wilde'. Dit deed in Europa een felle strijd ontbranden met als inzet de emancipatie der slaven. Nu ziet Europa de slavernij eerder als een economisch probleem.

De slavernij is echter zeker niet in de laatste plaats een probleem van de voormalige slaven zelf. Het is interessant te constateren, dat er in het historisch denken van de Surinaamse Creolen twee stromingen gevonden worden. De Creoolse elite heeft de neiging zich meer te identificeren met de slavenmeesters en de slavernij te ervaren als blank probleem. Uiteraard veroordeelt ook zij de slavernij. Zij is echter niet in staat het verleden door de ogen van de slaven te beleven. De Creoolse volksklasse identificeert zich met de slaven zelf en de problemen die zich bij deze zienswijze voordoen blijken geheel anders te liggen. Tot voor kort kwam de zienswijze van de volksklasse niet naar buiten. In het toneelwerk van BRUMA wordt daarom een nieuw element geïntroduceerd in het nooit voltooide gesprek over de slavernij: de slaaf zelf, niet langer een passief, willoos, in zijn rechten gekrenkte medemens, maar een wezen met eigen opvattingen, eigen bedoelingen, een strijder voor zijn vrijheid of een verrader van zijn lotgenoten en alle nuances daartussen, maar in ieder geval een denkende, handelende, voelende persoonlijkheid. Ik meen daarom dat Suriname hiermee een nieuwe gedachte rijker is geworden.

---

[1] Drie verschillende historische gegevens werden in dit spel verwerkt. De grote slavenopstand in Coronie van 1836, onder leiding van de messianistische figuur COLIN, vormde de basis en werd in verband gebracht met een volksverhaal (gepubliceerd in *Vox Guianae 3* no. *6* = *Tongoni 2*, p. 18–20, onder de titel 'Basja Pataka'). Tevens werd gebruik gemaakt van een rechtszaak tegen een zekere PIETER CAMERON die een slaaf doodde toen hij gemaskerd de Congo Tombe danste (Dagboek A. F. LAMMENS, deel XI, afd. B no. 13; vgl. *NWIG 40*, 1960, p. 45).

D. B. W. M. VAN DUSSELDORP

DE TWEEDE ALGEMENE VOLKSTELLING SURINAME 1950

Op 1 november 1950 werd in Suriname begonnen met de Tweede Algemene Volkstelling (T.A.V.). De laatste algemene bevolkingsregistratie dateerde uit 1921. Men telde toen een woonbevolking van 107. 562 personen tegen 177.089 personen in 1950. De volkstelling van 1950 maakte deel uit van een omvangrijk inventarisatie programma dat was opgezet door het in 1947 opgerichte Welvaartsfonds. Dit inventarisatieprogramma had tot doel de grondslag te leggen voor de planmatige ontwikkeling van de economische welvaartsbronnen en de verbetering van de sociale omstandigheden in Suriname.

Het opstellen van de vragenlijst voor de volkstelling gebeurde in samenwerking met een coördinatiecommissie die tot taak had na te gaan welke van de door de landsdepartementen en -diensten gewenste gegevens door de volkstelling zouden kunnen worden geregistreerd. Het bleek dat men op practisch alle departementen over onvoldoende gegevens van sociaal-economische aard beschikte en dat de betrouwbaarheid van de beschikbare gegevens nog 'nader onderzocht' zou dienen te worden.

Gezien het grote gebrek aan gegevens en het feit dat men bezig was een voor Suriname omvangrijk ontwikkelingsplan op te stellen, was het logisch dat men aan de volkstelling een sociaal-economische inventarisatie trachtte te verbinden.

De indeling van het *gedrukte* eindverslag, zoals deze in de Tabel is weergegeven, geeft een overzicht van de gegevens die men door middel van deze volkstelling hoopte te verzamelen. Uit deze staat blijkt tevens dat 15 jaar na de gehouden telling van de geplande serie van 24 delen er nog maar 10 zijn gepubliceerd. Bij de uitvoering en de verwerking van de volkstelling hebben zich namelijk vele moeilijkheden voorgedaan [1].

---

[1] Bij de beschrijving van de gang van zaken bij de volkstelling is in belangrijke mate geput uit het *Samenvattend Eindverslag van het Welvaartsfonds Suriname*, Paramaribo, 1954 (p. 267–285).

VOORGESTELDE INDELING VAN HET VERSLAG VAN DE TWEEDE ALGEMENE VOLKSTELLING 1950 EN HET BESCHIKBARE MATERIAAL IN 1965

Deel	*Serie*	*Inhoud*	*Gepubliceerd in*	*Fotocopieën beschikbaar van de basistabellen*
I.		Methodiek en Samenvatting.	—	—
	A.	Aantal, landaard en geslacht; geografische spreiding, leeftijdsopbouw en herkomst.		
II.		Stadsdistrict Paramaribo	1954	×
III.		District Suriname	1954	×
IV.		District Saramacca	1955	×
V.		District Commewijne	1955	×
VI.		District Coronie	1955	×
VII.		District Nickerie	1955	×
VIII.		District Marowijne	1955	×
IX.		De sampling; Indianen en Bosnegers in Stamverband	—	×
X.		Geheel Suriname	1956	×
Xa.		Lijst van plaats- en plantagenamen	1954	—
Xb.		Overzichtskaarten	—	—
	B.	Migratie; vruchtbaarheid en assimilatie.		
XI.		Migratie en geboorte bevolking	—	×
XII.		Vruchtbaarheid en geboorteperiodiciteit	—	×
XIII.		Assimilatie	—	×
	C.	Nationaliteit; persoonlijke en burgelijke staat; godsdienst; vereniging en onderwijs.		
XIV.		Nationaliteit	—	×
XV.		Persoonlijke staat en naamswijziging	—	—
XVI.		Burgelijke staat	—	×
XVII.		Godsdienst en kerkverband	—	×
XVIII.		Verenigingsverband	—	—
XIX.		Onderwijs en volksopleiding	—	×
	D.	Beroep; tewerkstelling; inkomsten; gebreken.		
XX.		Beroep en tewerkstelling	—	×
XXI.		Geldinkomsten en afgedragen ondersteuningen	—	×
XXII.		Gebreken en invaliditeit	—	×
	E.	Woning en gezinstelling.		
XXIII.		Woningtelling	1956	×
XXIV.		Gezinstelling	1956	×

De eerste problemen deden zich voor bij de recrutering en de opleiding van het tellerscorps. In totaal meende men 1000 tellers, 100 controleurs en 25 hoofdtellers nodig te hebben. Er gaven zich ongeveer 1200 personen op waardoor slechts een beperkte selectie mogelijk was. Bovendien bleken in de districten onvoldoende personen aanwezig te zijn die voor opleiding tot hoofdteller in aanmerking kwamen. Ook was de leerstof die gedurende de cursus werd behandeld voor de meeste tellers te hoog gegrepen.

Tijdens de instructie deden zich in Paramaribo moeilijkheden voor in de vorm van een staking onder de tellers in verband met hun beloning. Naar aanleiding hiervan verhoogde de landsminister van Gewestelijk en Algemeen Bestuur de vastgestelde daggeldvergoeding. De voorlichting die ter voorbereiding van de telling werd gegeven, via radiolezingen, ansichtkaarten met slagzinnen, pamfletten, films en sound-trucks liet te wensen over. Zoals later bleek, waren er nog vele misverstanden blijven bestaan.

Tenslotte bleken de tellers instede van 57 personen per dag iets minder dan 20 personen per dag te kunnen afwerken. Als gevolg hiervan liep het gehele volkstellingsprogramma anders dan was uitgestippeld. De administratieve contrôle op de uitbetalingen bleek niet voldoende te functioneren met het gevolg dat men in januari 1951 geen inzicht kon verkrijgen betreffende de gedane uitgaven. Dit leidde tot opschorting van de uitwerking van het reeds verkregen materiaal.

De problemen rond de volkstelling brachten in Suriname een zeker onbehagen teweeg. Gedeeltelijk waren de getelde personen verontwaardigd over de vragen die gesteld waren. Dit betrof vooral de vraagstelling over de vruchtbaarheid van de vrouwen. De oorzaak kan geweten worden, enerzijds aan de veelomvattendheid van het onderzoek dat bovendien in een te korte periode moest worden verricht, anderzijds aan het tellerscorps dat een te geringe training en ervaring had opgedaan. Voorts voelden de tellers zich tekort gedaan als gevolg van de moeilijkheden bij de uitbetaling.

Gezien deze moeilijkheden besloot de Regeringsraad in juli 1951 alle verdere bemoeienissen van de landsregering met deze volkstelling stop te zetten. Het Welvaartsfonds besloot hierop het materiaal naar Nederland over te brengen waar het, na toetsing door het Centraal Bureau voor de Statistiek, verder zou worden uitgewerkt. Daar verdere bewerking van het materiaal met de hand geschiedde, duurde het nog tot 1954 voordat de eerste 2 delen van de Volkstelling werden gepubliceerd. In 1955 verschenen 5 delen en in 1956 nog eens 3 delen.

Hiermede was het gehele demografische materiaal dat normaal via volkstellingen wordt verzameld ter beschikking gekomen. Daarnaast werd de serie E betreffende de woning en gezinstelling gepubliceerd. Het alsnog verschijnen van de overige 14 delen moet onwaarschijnlijk worden geacht.

Gezien de gang van zaken behoeft het geen verbazing te wekken dat er in Suriname wantrouwen bestond ten aanzien van de be-

trouwbaarheid van de verzamelde gegevens. Deze opvatting is evenwel onjuist gebleken. Het materiaal van de volkstelling is namelijk op zijn bruikbaarheid aan het Centraal Bureau voor de Statistiek ter keuring voorgelegd. Van de uitslag van deze keuring zou het afhangen, of tot een algehele bewerking van dit materiaal zou worden overgegaan.

Deze keuring geschiedde als volgt. Door het Centraal Bureau voor de Statistiek werd een willekeurige steekproef van 10% uit het verzamelde materiaal getrokken. Deze steekproef werd daarna door de Hr. J. GEMMINK, algemeen leider van de gehouden volkstelling, nauwkeurig geanalyseerd en gereviseerd.

Uit dit onderzoek werd geconcludeerd (*Eindverslag Welvaartsfonds*, p. 278) dat:

"*a.* door de revisie het aantal niet-beantwoorde vragen belangrijk wordt verminderd;

b. door de ordening van het materiaal een overzicht der opname is te verkrijgen, aangevende de defacto spreiding der bevolking op het teltijdstip, wat in wezen geeft de administratieve voorlopige uitkomsten der T.A.V., zoals deze uit de verzamelstaten der hoofdtellers hadden moeten blijken;

c. verwacht mag worden, dat het fout-percentage in de volledigheid der opname niet meer dan 1% zal bedragen;

d. gemiddeld rond 3% der vragen niet of niet juist werden beantwoord, waarbij dit percentage voor de demografische gegevens (de eigenlijke volkstelling; vragen 1 t/m 18) aanmerkelijk lager ligt dan voor de sociaal-economische gegevens (vragen 19 t/m 28);

e. ook de verkregen sociaal-economische gegevens zeer zeker voldoende zijn om na uitwerking een gefundeerd inzicht in de sociaal-economische structuur te verschaffen."

Hieruit mag de conclusie worden getrokken dat de volkstelling Suriname een voor ontwikkelingslanden zeer betrouwbaar inzicht in de demografische constellatie in 1950 geeft en dat daarnaast het sociaal-economische deel, zij het iets minder betrouwbaar, toch een redelijk inzicht in de sociaal-economische structuur verschaft.

Van deze conclusie uitgaande werd het een verlies geacht indien de verzamelde gegevens wegens het stagneren van de publicatie van het nog resterende materiaal niet voor het sociaal-economische onderzoek in Suriname ter beschikking zouden komen. Vandaar dat de afdeling Agrarische Sociologie van de niet-Westerse Gebieden van de Landbouwhogeschool in overleg met mej. mr. J. FELHOEN KRAAL van de Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Suriname Nederlandse Antillen (WOSUNA), en met medewerking van enige onderzoekers uit Suriname en de heer J. GEMMINK, heeft nagegaan in hoeverre het aanwezige materiaal

van de volkstelling alsnog bereikbaar kon worden gemaakt voor onderzoekers van de sociaal-economische aspecten van de Surinaamse samenleving. Besloten werd het beschikbare materiaal te fotocopiëren en de negatieven bij het Centraal Bureau voor de Statistiek in Nederland te deponeren. WOSUNA bleek bereid de kosten van het fotocopiëren voor zijn rekening te nemen.

Momenteel is het materiaal van 21 van de delen, die aanvankelijk op de publicatielijst stonden, gefotocopieerd. Uit het overleg met de heer J. GEMMINK bleek dat de antwoorden op de vragen betreffende de persoonlijke staat en naamswijziging en het verenigingswezen te onvolledig en onbetrouwbaar waren geweest om dit materiaal te laten fotocopiëren. De tekst van het eerste deel, methodiek en samenvatting, was nog niet gereed. In verband hiermede werden de delen I, XV en XVIII die in de Tabel zijn aangegeven, niet in de catalogus vermeld. Wel werd de vragenlijst en de daarbij behorende instructie opgenomen om zodoende een globaal inzicht te geven in de bij de volkstelling gevolgde werkwijze.

Een volledige set fotocopieën ligt ter inzage op de afdeling Sociologie van de niet-Westerse Gebieden van de Landbouwhogeschool te Wageningen. Daarnaast zal ultimo 1965 een catalogus worden toegezonden aan die instanties die in meerdere of mindere mate bij het sociaal-economisch onderzoek van Suriname betrokken zijn. In deze catalogus wordt een overzicht gegeven van de tabellen waarvan negatieven aanwezig zijn. Daarbij staan de nummers aangegeven, waaronder deze tabellen te bestellen zijn.

De negatieven zullen eind 1965 bij het Centraal Bureau voor de Statistiek worden gedeponeerd. Aan de hand van de in de catalogus vermelde nummers kunnen bij het CBS tabellen door geinteresseerde onderzoekers en instanties worden besteld. Op deze wijze blijft een belangrijke bron van gegevens voor het sociaal-economisch onderzoek in Suriname bewaard.

Deze gegevens hebben na de volkstelling, die medio 1964 werd gehouden, maar waarvan nog geen gedetailleerde gegevens zijn gepubliceerd, feitelijk hun actualiteit verloren. Het cijfermateriaal blijft evenwel van belang voor het vaststellen van de ontwikkelingen in de sociaal-economische structuur van Suriname. Het is het gebrek aan gegevens over een bepaalde tijdsperiode dat het uitermate moeilijk maakt om in de ontwikkelingslanden een trendmatige ontwikkeling van sociale of economische ver-

schijnselen te constateren, en het zijn juist deze trendmatige ontwikkelingen die van groot belang zijn voor de op te stellen plannen in deze landen.

Bij de volkstelling 1950 werden de gegevens verzameld op basis van woonplaatsen en verwerkt op basis van sociaal-economische gebieden. Er werden 113 sociaal-economische gebieden aangeduid en daarnaast waren nog 15 periferiegebieden en 10 boslandgebieden onderscheiden. In totaal waren er derhalve 138 geografische eenheden op basis waarvan het cijfermateriaal van de volkstelling werd verwerkt. De sociaal-economische gebieden, gelegen in de kustvlakte, zijn afgeleid van de voormalige indeling van dit gebied in plantages.

In 1957 werd door het Bureau Landelijke Opbouw [1] een nieuwe geografische indeling doorgevoerd (de zgn. telgebieden). Deze nieuwe indeling bleek noodzakelijk omdat met name de afbakening van de sociaal-economische gebieden veel te wensen overliet. Dit leverde vooral voor de landbouwtellingen moeilijkheden op. Dit Bureau heeft tevens een deel van de demografische gegevens van de volkstelling omgewerkt op basis van de nieuwe telgebieden.

Ook in de districtsgrenzen zijn wijzigingen aangebracht. Een deel van het Suriname-district werd bij het Brokopondo-district getrokken, terwijl bovendien een wijziging van de districtsgrenzen van Paramaribo ten opzichte van het Suriname-district is te verwachten.

Voor een onderlinge vergelijking is het evenwel noodzakelijk dat de gegevens van de verschillende opnameperioden verwerkt worden op basis van dezelfde geografische indeling. Als deze geografische indeling wordt gewijzigd dan zal dit bij voorkeur zodanig moeten geschieden dat door het samenvoegen van de nieuwe of oude geografische eenheden weer een vergelijkbare geografische basis ontstaat.

In verband hiermede verdient het aanbeveling het Algemeen Bureau voor de Statistiek in Suriname bij het voorbereiden van nieuwe gebiedsindelingen te betrekken, opdat de vergelijkbaarheid van statistische gegevens gegarandeerd wordt.

---

[1] Bureau Landelijke Opbouw: *Gebiedsindeling Suriname*. Paramaribo, 1956.
D. B. W. M. VAN DUSSELDORP: Een gebiedsindeling voor Suriname. *De Surinaamse Landbouw 6*, 1958, p. 54–64.

Met het ter beschikking stellen van de negatieven van het grondmateriaal van de Tweede Algemene Volkstelling Suriname 1950 mag men deze volkstelling als afgesloten beschouwen.

Gebleken is dat als gevolg van een te omvangrijke taakstelling en door administratieve tekortkomingen ernstige moeilijkheden zowel gedurende de opname als gedurende de verwerking zijn opgetreden. Dit resulteerde in een aanzienlijke vertraging van de verschijning van de demografische hoofdstukken, terwijl het belangrijkste deel van de sociaal-economische gegevens helaas niet gepubliceerd is.

In de meeste ontwikkelingslanden kampt men met een ernstig gebrek aan betrouwbare statistische gegevens van sociaal-economische aard. Het lijkt dan ook aantrekkelijk om aan een volkstelling een sociaal-economische inventarisatie te verbinden. Dit moet evenwel, mede gezien de Surinaamse ervaringen met de Tweede Algemene Volkstelling sterk ontraden worden. In deze landen beschikt men gewoonlijk niet over voldoende goed-opgeleide tellers. Wanneer men deze tellers te zwaar belast, bestaat het gevaar dat de gehele volkstelling zo niet mislukt dan toch ernstig vertraagd wordt. Bovendien is de betrouwbaarheid van deze in haast verzamelde sociaal-economische gegevens meestal geringer dan van gegevens die men in aparte onderzoekingen vergaart. Door deze onderzoekingen op basis van steekproeven te verrichten, kan met minder werk betrouwbaarder materiaal verkregen worden.

De twijfel die in Suriname bestond ten aanzien van de betrouwbaarheid van de volkstellinggegevens is maar gedeeltelijk gerechtvaardigd gebleken. Het is dan ook verheugend, dat mede door de steun van WOSUNA dit materiaal is bewaard en beschikbaar gekomen voor het sociaal-economisch onderzoek in Suriname.

H. U. E. THODEN VAN VELZEN

HET GELOOF IN WRAAKGEESTEN: BINDMIDDEL EN SPLIJTZWAM VAN DE DJUKA MATRI-LINEAGE

De Djuka of Aukaners zijn één van de vijf Bosnegerstammen van Suriname; zij wonen verspreid over zes woongebieden in het oostelijk en centrale deel van dit land. Het oudste woongebied, waar de meeste Djuka wonen, bevindt zich aan de beneden-Tapanahoni. Het is dit gedeelte van de stam dat ik door 'field-work' heb leren kennen. Dit onderzoek vond plaats van juni 1961 tot november 1962 in het dorp Drietabbetje en werd gesubsidieerd door WOSUNA.

Ieder Djuka-dorp bestaat uit twee of drie, soms meer wijken. Elke wijk heeft meestal een matri-lineage (*bee*) als kern. Onder een matri-lineage wordt hier verstaan een groep waarvan de leden verwantschap tot elkaar kunnen aantonen in de matrilineaire lijn. Elke matri-lineage bestaat weer uit een aantal matri-segmenten (*wan gaanmama pikin*); meestal omvat een dergelijk segment de kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen van een bepaalde vrouw in de vrouwelijke lijn.

Het geloof in wraakgeesten (*kunu*), zoals de Bosnegers dit kennen, is goed beschreven. Dankzij VAN LIER [1] en HURAULT [2] beschikken wij nu over uitstekende rapporten over dit geloof, zoals het voorkomt bij resp. Djuka en Boni. De nederzettingen van de Boni, een buurstam van de Djuka, bevinden zich hoofdzakelijk langs de Lawa-rivier. Hieronder volgt een kort resumé over deze geloofsvoorstellingen.

Op elke of nagenoeg elke matri-lineage rust een vloek die zijn oorsprong vindt in een fout of vergissing door een lid van deze

---

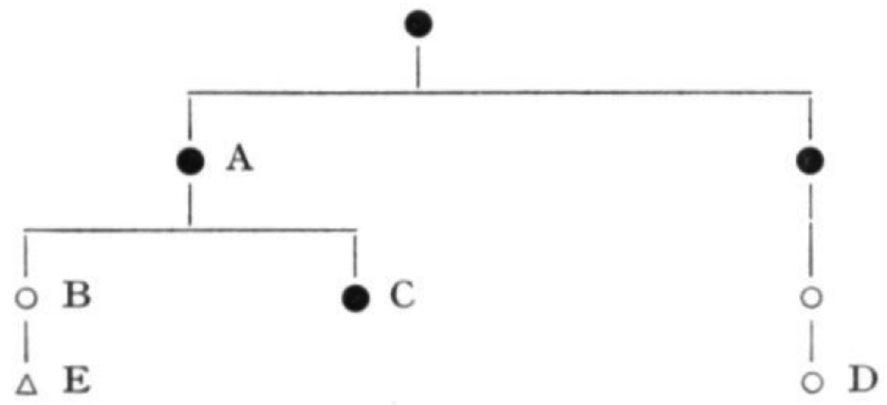
[1] W. F. VAN LIER: Aanteekeningen over het geestelijk leven en de samenleving der Djoeka's in Suriname. *Bijdr. Taal Land Volkenk. 99*, 1940, afl. 2.

[2] JEAN HURAULT: *Les Noirs Réfugiés Boni de la Guyane Française.* Mém. Inst. Français Afr. Noire, Dakar, 1961.

groep of door een voorouder begaan. De betrokkene heeft in het verleden een bepaalde godheid of een medemens ernstige schade berokkend; men neemt dan aan dat het mogelijk is dat die godheid of de geest van de gelaedeerde de schuldige, zijn lineage-genoten en alle matrilineaire nakomelingen bezoekt met ziekte en dood. De wraakgeest kiest zich in de meeste gevallen een medium; dit kan elk willekeurig lid zijn van de lineage der gelaedeerde of van de lineage die object van vergelding is. (Het is hier dat mijn gegevens afwijken van die van HURAULT. Bij de Boni neemt de wraakgeest alleen bezit van iemand uit de lineage der gelaedeerde).

Ik zal het bovenstaande met een voorbeeld toelichten.

GENEALOGIE I

Een oude vrouw (A) uit het dorp Moitaki, werd na haar dood tot heks verklaard. Reeds spoedig begonnen geruchten te circuleren dat zij, nog vóór haar overlijden, het vermogen tot hekserij op haar dochter C had overgedragen. Deze vrouw, zwak van gestel en ziekelijk van aard, werd het leven zuur gemaakt door haar lineage-genoten. Vooral haar oudere zuster (B) sloeg haar vaak en sarde haar op alle mogelijke manieren. C overleed tenslotte, misschien als gevolg van mishandeling, maar dit is niet zeker. Na haar overlijden geraakte haar classificatorisch zusterskind (D) in staat van bezetenheid. In trance vertelde zij aan de dorpsgenoten dat in haar de geest gevaren was van haar ongelukkige tante, een onschuldige vrouw, die door haar oudere zuster de dood was ingejaagd. De geest kondigde nu aan slechts één doel te kennen: de totale uitroeiing van deze matri-lineage. De mededeling kwam op een geschikt moment, want juist in die dagen voelde B zich niet al te best. Er waren echter slechts weinig mensen in het dorp die geloof hechtten aan de verklaringen van het medium; de patiënt behoorde daar zelf niet bij. Vrij algemeen verdacht men D ervan de aandacht op zich te willen vestigen door bezetenheid te simuleren. Enkele notabelen uit het dorp waren het daar echter niet mee eens; zij besloten 'in hoger beroep te gaan' en legden de zaak voor aan het orakel van de 'Grote Godheid' (*Bigi Gadu*) dat in Drietabbetje is gevestigd. Drietabbetje, een dorp aan de Tapanahoni rivier, is de residentie van de *Granman* (opperhoofd), die tevens hogepriester is [1] van het orakel. De

[1] Granman AKONTU VELANTI is in april 1964 gestorven. Het is niet zeker dat zijn opvolger ook hogepriester zal worden.

priesters van het orakel riepen de geest op en verklaarden, na het medium te hebben aangehoord, dat het hier om een authentieke wraakgeest ging. Aan de betrokken lineage werd opgedragen zo snel mogelijk een verzoeningsfeest (*pé pikadu*) aan de geest van de gelaedeerde aan te bieden. Bovendien eisten zij een honorarium, groot één mandfles tafia (inheemse rum), vier doeken en twaalf flesjes bier.

De Djuka geloven dat de geest eerst zal aflaten nadat het gepaste verzoeningsritueel gehouden is. Dan treedt een tweede fase in: de wraakgeest wordt beschermgeest. Men kan dan bijv. de geest oproepen om de oorzaak van een ziekte te weten te komen. Het medium treedt in die gevallen op als een medicijnman; in trance geeft hij aan welke kuur de patiënt moet volgen. De bijstand van deze wraakgeest is echter zeer voorwaardelijk. Als de geest nl. geen offers meer worden aangeboden of als interne disharmonie de lineage verdeeld houdt, geeft hij zijn rol van beschermer op en maakt opnieuw slachtoffers. Dit is in een notedop wat het geloof in wraakgeesten behelst.

Integratie

Nu wil ik overgaan tot mijn eigenlijke onderwerp: de betekenis die deze geloofsvoorstellingen hebben voor de integratie van de matri-lineage.

Hurault (p. 227) spreekt zich hier stellig over uit; hij noemt dit geloof 'het voornaamste bindmiddel der groepen'. Uit de rest van zijn betoog blijkt duidelijk dat hij vooral de matri-lineage op het oog heeft, zodat ik mij ook daartoe wil beperken. Op het eerste gezicht pleit véél voor Hurault's stelling, vooral als men meer let op hoe het behoort te zijn dan op de feitelijke toestand. Alle leden van de matri-lineage immers, of zij nu bijeenwonen – wat meestal het geval is – of verspreid zijn over verschillende dorpen, behoren te leven in het besef dat zij allen gezamenlijk deze vloek moeten dragen. Deze lotsverbondenheid houdt in dat lineagegenoten ook gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de riten die ten behoeve van de wraakgeest uitgevoerd moeten worden. Dit brengt met zich mee dat men verplicht is voor een belangrijk ritueel als het verzoeningsfeest bijeen te komen in het dorp van het medium en dat men collectief de kosten van dit ritueel moet dragen.

Om een voorbeeld te nemen dat aansluit bij de eerste geschiedenis.
In de dagen dat de affaire van de wraakgeest zich afspeelde, werkte E (een zoon van B, de schuldige, zie Genealogie I) in Paramaribo. Hij beloofde de notabelen van zijn lineage geld opzij te zullen leggen voor het

honorarium dat men aan de priesters van het orakel verschuldigd was. Ongeveer een jaar later, toen dezelfde notabelen hun toestemming wilden onthouden aan een huwelijksplan van deze man, trok hij zijn belofte in. Korte tijd later werd hij echter ziek en keerde terug naar de Tapanahoni. De notabelen van zijn dorp consulteerden het medium D. In trance verklaarde deze vrouw dat de wraakgeest E met ziekte had geslagen, omdat hij niet aan zijn verplichtingen voldaan had. E aanvaardde deze verklaring want enige tijd later bood hij de priesters in Drietabbetje het verschuldigde honorarium aan.

Uit dit voorbeeld blijkt dat een man die al jaren in de stad werkt, zich wel eens gedwarsboomd voelt door de notabelen van zijn lineage, maar zich toch ook weer niet kan of wil onttrekken aan de aanspraken die de matri-lineage maakt, omdat hij zelf vreest dat de ziekte het gevolg is van de acties van de wraakgeest.

Desintegratie

Hoewel ik het dus met Hurault eens ben dat ideeën over lotsverbondenheid en collectieve verantwoordelijkheid voor de uitvoering van ritueel een integrerende werking kunnen hebben, brengt dit geloof aan wraakgeesten toch ook verdeeldheid. Ik zal nu drie processen noemen die, voortkomend uit deze geloofsvoorstellingen, leiden tot conflicten en uiteindelijk in sommige gevallen tot het uiteenvallen van de matri-lineage.

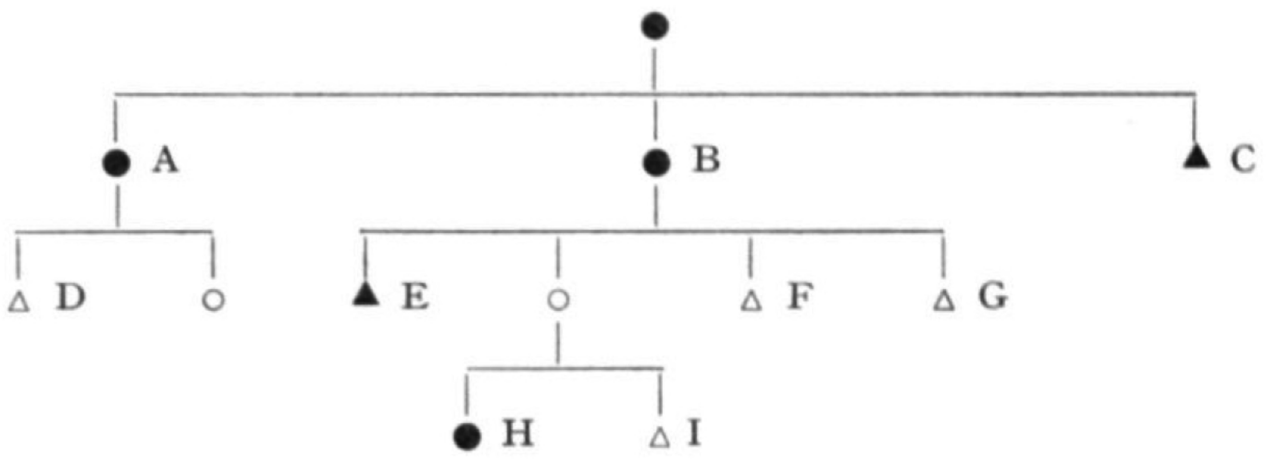
Legitimering van het medium

Uit de bovenstaande geschiedenis bleek reeds dat niet iedere Djuka elk geval van bezetenheid als een authentiek religieus verschijnsel ziet. Men houdt er rekening mee dat sommige mensen bezetenheid zullen simuleren om de begeerde status van medium te bereiken. Want een medium geniet prestige en oefent invloed uit op de besluitvorming binnen zijn dorp, terwijl hij bovendien profiteert van de offergaven die aan 'zijn' geest worden aangeboden. Elke persoon die zich uitgeeft voor een medium van een wraakgeest wacht dan ook een zekere strijd om deze pretenties aanvaard te krijgen door de dorpsgemeenschap. In veel gevallen ontstaat een vete die de notabelen van het dorp verdeeld houdt. Zoals wij zagen kon de jonge vrouw D eerst als medium van een wraakgeest optreden nadat de priesters van het orakel der 'Grote Godheid' haar aanspraken hadden gelegitimeerd. Het grootste deel van de dorpsgemeenschap waardeert een dergelijke interventie maar weinig. De machtige priesters van Drietabbetje krijgen immers een beter inzicht in de tegenstellingen en de conflictstof binnen het dorp, zodat zij in de toekomst zich meer met de aangelegenheden daar kunnen gaan inlaten.

Strijd om de 'actie-radius'

Met de aanvaarding van het medium zijn de conflicten echter nog niet uit de wereld. Strubbelingen komen ook vaak voort uit het feit dat bepaalde segmenten binnen de lineage desnoods wel het medium willen erkennen, maar niet willen aanvaarden dat zijn orakelspreuken ook geldigheid hebben voor het eigen segment.

GENEALOGIE II

In de jaren twintig kwam een vrouw uit Drietabbetje (A) in conflict met de bewoners van een ander dorp over de gebruiksrechten van een stuk grond. Toen haar zoon D in die dagen in bezetenheid geraakte was men het er snel over eens dat er een wraakgeest in hem gevaren was, gezonden door de andere partij uit woede over de usurpatie van hun gronden. Enige jaren later werd een classificatorisch zusterskind (H) van het medium ziek, en enkele notabelen meenden dat de wraakgeest weer actief geworden was. De grootmoeder van het kind (B) wees dit resoluut van de hand; volgens deze vrouw had de wraakgeest slechts betekenis voor het matri-segment van haar zuster. "Want", zo zou zij geredeneerd hebben, "mijn zuster is degene geweest die zich onrechtmatig de grond van anderen heeft toegeëigend. De wraakgeest zal er dus op uit zijn de schuldige en haar kinderen te treffen. Wie de vruchten van iets plukt moet ook de lasten dragen."

Enige tijd later overleed H. De Grafpriesters (een genootschap samengesteld uit de notabelen van een aantal dorpen dat o.a. tot taak heeft de doodsoorzaak vast te stellen) beslisten dat wel degelijk de wraakgeest een hand in deze zaak had. Door haar verzet en vijandigheid tegen het medium en tegen haar zuster had de vrouw haar kleinkind de dood ingejaagd. De Djuka geloven namelijk dat een brouille tussen naaste verwanten (*fio-fio*) de woede van de voorouders en goden opwekt, die op hun beurt weer de wraakgeest aanzetten tot nieuwe vergeldingsacties. B legde deze verklaring zonder meer naast zich neer. Maar zij kon niet voorkomen dat ook latere sterfgevallen (C en E) geweten werden aan het optreden van de geest. De vete groeide, de relaties raakten steeds meer gespannen, zodat B er tenslotte toe overging met de meeste van haar kinderen (waarvan slechts enkelen in deze genealogie zijn opgenomen) de wijk te nemen naar een afgelegen werkkamp.

Heeft dus in theorie de wraakgeest de gehele matri-lineage als operatiegebied, in de praktijk stellen sommige groepen binnen de lineage zijn actie-radius beperkter voor. Het is uit deze discrepantie dat veel conflicten geboren worden die in enkele gevallen zoals het bovenstaande, zelfs leiden tot het uiteenvallen van de matri-lineage.

Hoe nu deze discrepantie te verklaren? In de lineage, waarvan de lotgevallen hierboven besproken werden, is D niet het enige medium. Neen, de media staan elkaar als het ware te verdringen. Deze lineage telde in 1962 68 leden, kinderen inbegrepen. Niet minder dan tien onder hen konden aanspraak maken op de eer medium van een wraakgeest te zijn. Daarvan werd zeker de helft regelmatig over allerlei zaken, maar vooral ziekten, geraadpleegd; voor één ziektegeval consulteert men soms drie à vier media die elk met hun eigen verklaringen kunnen komen. De inzichten van het medium worden doorgaans alleen gedeeld door een beperkte groep van diens verwanten. Zodoende wordt de strijd om de actie-radius de strijd om de dominantie binnen de lineage. Zelden wordt het pleit blijvend voor één persoon beslist; binnen deze lineage was dat echter wel het geval: in 1962 was D het vooraanstaande en meest geraadpleegde medium.

Het geloof in wraakgeesten als katalysator voor conflicten

Het geloof in wraakgeesten kan verdeeldheid brengen door op zichzelf onschuldige ruzies het karakter van een ernstig conflict te geven.

Voor een voorbeeld grijp ik weer terug naar de lotgevallen van de lineage uit de bovenstaande geschiedenis (Genealogie II).

Na het overlijden van B keert haar matri-segment terug naar Drietabbetje.

G leende zijn oudere broer F regelmatig wat tafia. Op een goede dag echter was zijn voorraad uitgeput terwijl zijn broer toen wel over tafia beschikte; hij deed dan ook een beroep op hem. F die op het punt stond op reis te gaan verwees hem naar zijn pleegzoon I (ook zusterszoon), die de mandfles met deze drank beheerde. Toen I echter voorgaf niets van deze mandfles af te weten, gaf de gedupeerde daarop luidruchtig van zijn ongenoegen blijk. Hij schreeuwde zijn aanklacht 's avonds door het stille dorp. Daarmee had de kous af moeten zijn want dit soort kleine geschillen geven meestal geen aanleiding tot verdere complicaties. Deze keer gebeurde dit echter wel, want een maand later werd G ziek. Zowel het orakel van de 'Grote Godheid' als het medium D gaven als hun mening te kennen dat de onmin waarin de verwanten leefden de oorzaak van de ziekte was. De wraakgeest, toch al op zijn hoede waar het ruziemakers betrof, was weer geactiveerd. Hoewel de priesters de hele matri-lineage in gebreke

stelden, kreeg I als enige een boete opgelegd. D werd bovendien door de priesters in de gelegenheid gesteld om I te vermanen weer tot het goede pad terug te keren; hij greep deze kans met beide handen aan want er bestond nog steeds veel animositeit tussen de twee matri-segmenten. Dat bleek ook een aantal dagen later toen in de wijk van deze matri-lineage scheldpartijen tussen de leden van de twee segmenten plaatsvonden. Bovendien, om de verwarring nog groter te maken, keerde I zich tegen zijn moedersbroeder G: hij verweet hem heel goed te weten dat niet de wraakgeest verantwoordelijk was voor zijn ziekte maar zijn eigen gulzigheid, waardoor hij er toe gekomen zou zijn een voedseltaboe te overtreden. De vrouw van G trad voor hem in het krijt: zij, benevens enkele verwanten van haar man, scholden I uit "Kijk, daar loopt een man die mensen ziek maakt", riepen ze hem na. Slechts door de opwinding rond het bezoek van de prinsessen Irene en Margriet aan Drietabbetje (juli 1962), kregen de combattanten een adempauze.

Ik meen dat men het uitgroeien van dit ruzietje tot een conflict waarbij veel lineagegenoten betrokken waren, kan wijten aan het bestaan van een geloof in wraakgeesten. Misschien is dit ook de oorzaak van het verschijnsel dat de priesters van het orakel der 'Grote Godheid' bijna nooit een wraakgeest als oorzaak van een ziekte noemen als de patiënt uit hun wijk afkomstig is. Zij kennen te goed het verdeeldheid zaaiende karakter van dit geloof om er voedsel aan te willen geven. Een andere oorzaak is ongetwijfeld de naijver van de priesters op de invloed van de media.

Uit het bovenstaande blijkt dat dit geloof in wraakgeesten niet, zoals HURAULT (p. 229) stelt, een ijzeren band smeedt die door niets verbroken kan worden. Zeker dragen deze geloofsvoorstellingen er soms toe bij de matri-lineage als groep bijeen te houden, maar zowel de strijd om de erkenning als de strijd om de actieradius kan een verzwakking zijn voor de lineage die de betrekkingen jarenlang vertroebelt. Bovendien kunnen deze geloofsvoorstellingen het uitbreken van conflicten bevorderen.

W. VAN WETERING

CONFLICTEN TUSSEN CO-VROUWEN BIJ DE DJUKA

De meeste Djuka-mannen wensen zich een polygyn huwelijk omdat de meervoudige echtvereniging bij uitstek status geeft. Een jongeman die regelmatig werk heeft en dus naar Djuka-maatstaven goed verdient zal al gauw een tweede vrouw zoeken. Voor een kapitein (dorpshoofd) wordt het min of meer als een noodzakelijkheid gevoeld dat hij meer dan één vrouw heeft. Dit wil niet zeggen dat ieder dorpshoofd ook werkelijk polygyn gehuwd is: twee van de vijf kapiteins van Drietabbetje hebben drie vrouwen, een derde heeft twee vrouwen, de beide anderen echter slechts één vrouw. Hoewel er aandrang op deze laatste mannen werd uitgeoefend het gezin met een vrouw uit te breiden boden zij in dit opzicht hardnekkig weerstand aan de druk van de publieke opinie.

Hun aarzeling wordt begrijpelijk als men bedenkt welke economische verplichtingen op een echtgenoot drukken. Een man dient iedere echtgenote een huis, een boot en een peddel te geven en behoort ieder jaar een kostgrond voor haar te kappen. Bovendien moet hij voor geld zorgen om allerlei huishoudelijke benodigdheden te kunnen kopen als zout, zeep en petroleum. Mannen klagen steen en been over de veeleisendheid van de vrouwen. Begerenswaardige lichtgekleurde jonge vrouwen zien vaak kans, dankzij de ruime verdiensten van veel jonge Djuka, hun dromen over de ideale uitzet te verwezenlijken. Een jonge vrouw die zich respecteert bezit minstens 24 pagnes (een soort wikkelrokken), badhanddoeken, stadse kleren, schoenen en een ruime voorraad emmers, pannen en schalen van gekleurd email of aluminium.

Granman AKONTU VELANTI, van 1951 tot 1964 hoofd van de Djuka-stam, had in 1961 vier vrouwen, maar gewoonlijk is drie vrouwen het maximale aantal dat een man kan onderhouden.

26% (24 der 91) volwassen mannen in Drietabbetje is poly-

gaam, 20% (19 van de 91) heeft twee vrouwen, 5½% (5 van de 91) onderhoudt er drie.

Behalve overwegingen van sociaal prestige zijn er practische redenen die een man ertoe brengen een tweede vrouw te zoeken. Alleen al omdat vrouwen er veelal de voorkeur aan geven ook na hun huwelijk in het dorp van de moeder te blijven wonen heeft een man, die onder alle omstandigheden verzorgd wil zijn, er belang bij een tweede echtgenote te hebben. Bovendien mag een vrouw tijdens menstruaties en gedurende drie maanden na de bevalling niet voor haar man koken, en na een bevalling mogen sexuele betrekkingen eigenlijk pas weer worden aangeknoopt als het kind gespeend is.

Spanningen

Hoezeer men de polygynie ook als een verkieslijke echtelijke staat ziet, deze huwelijksvorm is een voortdurende bron van spanningen in het huiselijk leven. Vrijwel iedere polygyn gehuwde man raakt zo nu en dan in een staat van vertwijfeling over de onenigheid en ruzies tussen zijn vrouwen. Mijn voornaamste informant, echtgenoot van twee vrouwen, raakt over het onderwerp niet uitgepraat. Hij, Donè, gaat er altijd prat op dat hij er slag van heeft met vrouwen om te gaan; desalniettemin heeft hij het thuis vaak moeilijk. Een Djuka-man behoort altijd baas in huis te blijven en Donè is gevoelig op dit punt. De sexe-scheiding die bij de Djuka op religieus en politiek terrein zo duidelijk is, vervaagt in de huiselijke sfeer; de arbeidsverdeling tussen de sexen is niet zo rigoureus. Een man die niet bezig is met een duidelijke activiteit kan door zijn moeder, zijn vrouwen en zijn schoonmoeder aan het werk gezet worden.

Drietabbetje is Donè's vadersdorp. Een van zijn vrouwen hoort in dit dorp thuis als lid van één der matri-lineages die de vaste kern van de dorpsbevolking uitmaken; de andere vrouw heeft zich metterwoon in het dorp van haar echtgenoot gevestigd. Zowel zijn moeder als zijn beide vrouwen verwachten Donè iedere dag wel even te zien, ongeacht bij welke vrouw hij op dat moment zijn intrek heeft genomen. Iedere middag kan men hem dan ook bezig zien hout te hakken, lampen te vullen met petroleum, op kinderen te passen, en zelden ondervindt hij uitgesproken waardering. Integendeel, voortdurend moet hij klachten aanhoren, vooral over gebrek aan vlees of vis. Dit accepteert hij als min of meer normaal, maar hij gaat wel gebukt onder het feit dat zijn vrouwen slecht met elkaar overweg kunnen.

Julina en Efa, zijn twee vrouwen, zijn sterk uiteenlopende karakters. Julina, de eerste vrouw, is eigengereid en niet op haar mondje gevallen. Efa gedraagt zich liever en docieler, wat Donè steeds voor haar inneemt, maar als iets haar niet bevalt kan zij wekenlang pruilen. Beide vrouwen laten zich tegenover hun echtgenoot laatdunkend uit over het karakter en de huishoudelijke prestaties van de concurrente en proberen hem wijs te maken dat de andere vrouw plannen koestert hem te verlaten. Ook via derden verspreiden zij dit soort praatjes, en wel op zodanige wijze dat zij er zeker van kunnen zijn dat deze de rivale uiteindelijk ter ore zullen komen.

Julina is zwanger en krijgt een tweeling in de tijd dat ik bij haar in huis woon, en ik bemerk dat zij deze omstandigheden tot het uiterste benut om de aandacht van de echtgenoot geheel op te eisen en haar co-vrouw kwijt te raken. Donè doet erg zijn best voor Julina. Iedere avond gaat hij nog eens proberen verse vis voor haar te vangen omdat zij in deze tijd zelfs de geur van vlees niet verdragen kan. Haar waardering voor zijn zorgen is niet zonder grenzen; één maand voor de bevalling dreigt zij onmiddellijk na de geboorte te zullen weggaan als Donè zich niet van Efa laat scheiden. Donè beweert dat hij Julina enige maanden geleden een pak slaag gegeven heeft, maar gezien de vergevorderde staat van de zwangerschap op dat moment lijkt mij dit niet zo waarschijnlijk. Julina's verwanten zouden dit zeker hoog hebben opgenomen. Welke tegenmaatregelen Donè ook getroffen heeft, Julina is er niet deemoediger van geworden. Pas nadat zij te weten komt dat Donè naar een nieuwe vrouw uitkijkt bindt zij in. Maar ook na de geboorte van de tweeling blijft de situatie precair. Julina heeft een naam bedacht voor één van de jongetjes. Donè kiest een naam voor het andere: 'Tawandé', hetgeen 'Er zijn er nog andere' betekent. Geen wonder dat Julina zo snel mogelijk een andere naam introduceert.

Soms weigeren de co-vrouwen een tijdlang elkaar te groeten, wat als iets zeer ernstigs geldt. Men is namelijk bang dat de verstoring van de normale familiebetrekkingen de toorn der voorouders zal opwekken en dat hierdoor één der partijen of de kinderen ziek zullen worden.

Soms overvalt Donè de behoefte om, zoals hij het zelf uitdrukt, 'het hele vrouwenzaakje maar op te doeken'. Hij troost zich met buitenechtelijke escapades en met het besef dat andere polygyn gehuwde mannen met dezelfde moeilijkheden te kampen hebben. Uit zijn ervaringen destilleert hij de volgende moraal: "Koester

geen hooggestemde verwachtingen over harmonie in de familie, een man kan alleen in vrede leven met de vrouw onder wier dak hij op dat moment verblijft; zie veel door de vingers en wees niet bang een grote mond te krijgen". Toch beproeft Donè alle gebruikelijke middelen om conflicten te voorkomen. Hij heeft een nauwkeurig schema volgens welk hij zijn tijd en aandacht verdeelt: 5 nachten achtereen verblijft hij bij Julina, de eerste vrouw en 4 nachten achtereen bij Efa. Iedere man volgt een eigen schema, sommigen geven de eerste vrouw iets meer voorrechten dan hij doet, maar de gewoonten ontlopen elkaar niet veel. Ook zorgt Donè ervoor de beide vrouwen precies dezelfde geschenken te geven en ze op hetzelfde tijdstip te overhandigen.

Zo nu en dan zoekt Donè de bemiddeling van één van de dorpsnotabelen om de verhitte gemoederen van de vrouwen tijdelijk tot rust te brengen. Als hij dit zou nalaten vreest hij dat de vrouwen achter zijn rug gaan ruzieën of zelfs vechten. In geen geval zou hij de hulp inroepen van een oudere vrouw, verklaart hij desgevraagd, omdat hij vrouwen niet in staat acht tot objectiviteit in deze zaken. Mannen hebben, meent hij, hiervoor meer begrip omdat zij zich meestal tegenover dezelfde problemen gesteld zien. Donè zoekt ook steun bij andere mannen omdat hij zich zeer onzeker voelt ten aanzien van de betrekkingen tussen de vrouwen. Hij is namelijk soms ook weer bang dat de verstandhouding zal omslaan van een zeer koele in een al te hartelijke en dat de twee vrouwen zich gezamenlijk tegen hem zullen keren. Hij houdt zich het voorbeeld van een notabele voor ogen die door zijn twee vrouwen tot op de eerste verdieping van zijn huis achtervolgd werd en zo'n pak slaag opliep dat zijn gekerm door het gehele dorp te horen was. Het is ook wel eens voorgekomen dat twee co-vrouwen het zo goed met elkaar konden vinden dat zij niet alleen in hetzelfde huis woonden en tezamen aten, wat als het ideaal van een harmonische betrekking tussen co-vrouwen geldt, maar ook tezamen in de hangmat kropen. De echtgenoot werd gedurende meer dan een maand buitengesloten. Zoiets is echter een zeldzaamheid; men kon geen actueel voorbeeld van lesbische relaties tussen vrouwen noemen.

De vestigingsgewoonten van de Djuka hebben tot gevolg dat er betrekkelijk weinig conflicten tussen co-vrouwen ontstaan door wrijvingen in het dagelijks leven. De echtgenoten van één man wonen meestal in verschillende dorpen. In die gevallen waarin zij wel hetzelfde dorp tot domicilie hebben staan hun

huizen in verschillende wijken. Co-vrouwen zijn dus niet gedwongen veelvuldig contacten met elkaar te onderhouden. De matrilineage blijft gevrijwaard voor conflicten van deze aard tussen de vrouwelijke leden onderling, omdat sororale polygynie bij de Djuka verboden is. Een man kan niet tegelijkertijd huwen met twee vrouwen die tot dezelfde lineage behoren. Evenmin mag hij buitenechtelijke betrekkingen aanknopen met een lineage-genote van zijn vrouw.

Zowel de relatie tussen een echtgenoot en zijn vrouwen als tussen de vrouwen onderling vergt veel tact en omzichtigheid van alle betrokkenen. Een man behoort zijn vrouwen op gelijke voet te onderhouden. Meent één der vrouwen dat zij achtergesteld wordt of dat zij andere gegronde klachten heeft dan mag zij haar echtgenoot hier niet over aanspreken als hij bij één der andere vrouwen verblijft; zij behoort de zaak te bespreken als hij bij haar thuis is. Men ziet liever niet dat de co-vrouwen zich met elkaars klachten bemoeien.

Kennismakingsritueel

Als een man een tweede huwelijk wil aangaan moet hij de eerste vrouw en haar matrilineaire verwanten eerbiedig om toestemming vragen. Het is hierbij gebruikelijk dat de familie van de eerste vrouw de gevraagde toestemming niet weigert. Als een eerste vrouw blijft volharden in het verzet tegen een tweede huwelijk van haar man rest haar niets dan te scheiden. Vroeger was dit anders: als de eerste vrouw haar verwanten ertoe kon bewegen haar door dik en dun te steunen, kon deze groep de echtgenoot met geweld doen afzien van zijn plannen. Tegenwoordig moet een vrouw een tweede vrouw wel naast zich accepteren, maar de echtgenoot zal haar gevoeligheden op dit punt terdege moeten ontzien en een gunstig moment voor de aankondiging van het tweede huwelijk moeten uitkiezen. De tweede vrouw moet officieel aan de eerste worden voorgesteld. Men noemt de plechtigheid waarbij dit gebeurt '*meti miti meti*', de ontmoeting tussen de co-vrouwen. Men haast zich niet deze plechtigheid te doen plaats vinden; als de eerste vrouw bijv. zwanger is als de man een tweede vrouw neemt, zal men de confrontatie van de beide vrouwen uitstellen tot enige maanden na de bevalling. Men beoogt met deze plechtigheid in de eerste plaats de twee vrouwen de situatie te doen accepteren en men hoopt op deze wijze de basis voor een dragelijke verstandhouding te leggen. Daar VAN

LIER [1] noch HURAULT [2] deze ceremonie beschrijven is het wellicht interessant hier het verslag te laten volgen van een dergelijke plechtigheid welke ik in Drietabbetje meemaakte – toen ik, met steun van WOSUNA, van juni 1961 tot oktober 1962 cultureel-anthropologisch veldwerk verrichtte aan de Tapanahoni rivier.

De ceremonie op zichzelf trekt weinig aandacht. Een vriendin, tuk op een verzetje, troonde mij mee. "Als neutrale partij gaan wij erheen" zei zij: "Als de twee vrouwen gaan vechten zullen wij hen scheiden."

De echtgenoot van de beide vrouwen heeft zich Drietabbetje als woonplaats gekozen. De eerste vrouw komt uit een Benedenstrooms dorp [3]. Zij is blind en haar familie heeft haar naar Drietabbetje gebracht om genezing te zoeken. Men maakt van deze gelegenheid gebruik om de tweede vrouw, die uit een bovenstrooms dorp afkomstig is, aan haar voor te stellen. Drietabbetje, het dorp van de echtgenoot, is voor beide vrouwen neutraal terrein. De eerste vrouw wordt vergezeld door haar moeder, haar zuster en twee nichten, allen matrilineaire verwanten van haar. De tweede vrouw komt alleen. De echtgenoot zelf is niet aanwezig, hij wordt vertegenwoordigd door een aantal dorps- en wijkgenoten die in een ambilineaire familierelatie tot hem staan of in het geheel niet met hem verwant zijn. Zoals bij de meeste Djuka ceremoniën het geval is duurt het lang voor alle voorbereidingen getroffen zijn. In een halfdonker, niet te ruim huis zitten de twee partijen tegenover elkaar. De familie van de eerste vrouw toont zich zeer gereserveerd, de vrouwen uit Drietabbetje en vooral de mannen proberen een wat ontspannen sfeer te scheppen. Tenslotte leidt mijn vriendin, die zichzelf deze taak toebedeelt, de tweede vrouw naar binnen. Deze blijft met afgewend hoofd bij de deur staan. "Is er geen bankje voor haar?" vraagt een jonge vrouw uit Drietabbetje, maar niemand reageert. Zij herhaalt de vraag even later, en tenslotte geeft iemand een bankje aan. Een notabele uit Drietabbetje spreekt een openingswoord, hij wijst op de be-

---

[1] W. F. VAN LIER: Aanteekeningen over het geestelijk leven en de samenleving der Djoeka's in Suriname. *Bijdr. Taal Land Volkenk. 99*, 1940.

[2] JEAN HURAULT: *Les Noirs Réfugiés Boni de la Guyane Française.* Mém. Inst. Français Afr. Noire, Dakar, 1961.

[3] De Djuka stam omvat twee segmenten, *Opo* en *Bilo* genaamd. Ik vertaal deze benamingen resp. als het Benedenstroomse en het Bovenstroomse stamsegment.

tekenis van de plechtigheid en verklaart met nadruk dat het ook de wens van de granman is dat de beide co-vrouwen elkaar ontmoeten. "Voor werk zijn wij hier gekomen" voegt hij er nog aan toe. Nu moet de tweede vrouw naar voren komen, mijn vriendin voert haar mee aan de arm met een gezicht van: 'vooruit met de geit'. De mannen sporen de co-vrouwen aan elkaar te groeten. Maar de familie van de eerste vrouw merkt koeltjes op: "Wij kennen haar niet, wij hebben haar nooit ontmoet." Dan komt de tweede vrouw naar voren. De eerste vrouw heeft de toga voor het gezicht geslagen en wacht af, doodstil en met gebogen hoofd. De tweede vrouw blijft steken in haar groet. Men dringt niet verder aan. Volgens het protocol had de tweede vrouw de eerste uitvoerig moeten begroeten: "X, odio-o", tot driemaal toe, b.v. De eerste vrouw had dan op de volgende wijze kunnen antwoorden: "Je komt voor mijn man en niet voor mij, als je het mij lastig maakt, pak ik onmiddellijk mijn biezen." Nu moet de tweede vrouw de verwanten van haar co-vrouw groeten, in de eerste plaats de moeder, die het woord doet voor de eerste vrouw. De twee vrouwen geven elkaar de accolade, de tweede vrouw slaat hierbij wel de arm om de ander heen, maar de andere vrouw beantwoordt dit gebaar niet, zij bewaart afstand. De tweede vrouw mag nu gaan zitten. De mannen plengen tafia, de inheems gestookte rum die men steeds voor dit doel gebruikt en bidden: "Vrouwenzaken blijven moeilijk, moge geen ruzie of ziekte hieruit voortkomen." De aanwezigen krijgen allen het glas aangeboden. De eerste vrouw stoot het van zich af, zij huilt. De mannen doen zo ontspannen mogelijk. De familie van de eerste vrouw krijgt de gelegenheid met grieven voor de dag te komen en zij betuigen in de eerste plaats hun ontevredenheid over het feit dat de tweede vrouw niet met één knie op de grond gegroet heeft zoals benedenstrooms gebruikelijk is. Bovendien is de echtgenoot tekortgeschoten in respect tegenover zijn schoonmoeder; hij heeft zich persoonlijk tot haar gewend met het verzoek of hij een tweede vrouw mag nemen en hij had een afgezant hiervoor behoren te sturen. De moeder van de eerste vrouw zit kaarsrecht en beheerst te spreken, zij brengt de klachten duidelijk onder woorden, maar toch kan men goed merken dat zij nerveus is. Als de andere partij aan het woord is kijkt zij en ook twee van de jonge vrouwen gespannen naar de tweede vrouw. Alleen de derde jonge vrouw uit het gezelschap vat het wat luchtiger op. Een deel van de spanning wordt veroorzaakt door het feit dat de benedenstroomse vrouwen bang zijn dat de echtgenoot de eerste vrouw verlaten zal nu zij

blind geworden is. De neutrale partij stelt voor dat de tweede vrouw een nacht in het huis waar de eerste vrouw en haar verwanten logeren, zal komen slapen, maar dit voorstel wordt afgewimpeld, of liever, men verzoekt om uitstel.

Hiermee is de plechtigheid ten einde, alle aanwezigen worden bedankt voor hun komst. De bassia, de assistent van het dorpshoofd, voegt mij nog vergenoegd toe als ik vertrek: "Als de vrouwen gaan vechten moet je ze scheiden, hoor." Zijn verwachtingen over harmonie in de betrekkingen tussen de co-vrouwen zijn niet bepaald hooggespannen, en dit is realistisch. Het komt namelijk nog al eens voor dat co-vrouwen vechten.

Gevechten

In het algemeen doen Djuka-vrouwen in vechtlust niet voor de mannen onder. Ik hoorde in totaal van 25 gevechten op betrekkelijk kleine schaal tussen vrouwen, gevechten dus waarbij slechts enkele vrouwen betrokken waren. Op 4 gevallen na vonden deze gevechten in 1961 en 1962 plaats. In 16 van de 25 gevallen was jaloezie om de gunsten van een man het motief. In 8 van de 16 gevallen ging het om een wraakneming van de wettige echtgenote op de verleidster van de man, in de andere 8 gevallen vormden co-vrouwen de strijdende partijen, in ongeveer een derde van het totaal aantal gevallen dus.

Het is interessant te zien dat bij de Djuka een vrouw die wrok koestert jegens een co-vrouw aan haar gevoelens in de eerste plaats met een gewelddadige actie uiting zal geven, en niet, zoals bij zoveel andere volken gebruikelijk is, met een beschuldiging van hekserij. Ik heb verschillende gevallen meegemaakt waarbij een kind ernstig ziek was of stierf, o.a. in het hierbovenbesproken gezin van Donè. De Djuka wijt ernstige ziekten wel aan bovennatuurlijke oorzaken, w.o. hekserij, maar is geneigd de schuldige onder de matrilineaire verwanten van de moeder van het kind te zoeken. Ik heb nooit gehoord dat bij de Djuka de ene co-vrouw de andere openlijk van hekserij beschuldigt, hoe groot de spanningen tussen hen ook mogen zijn.

J. D. SPECKMANN

HET TAALGEBRUIK BIJ DE HINDOSTANEN IN SURINAME

De Hindostanen in Suriname zijn afkomstig uit Noord-India, met name uit de United Provinces en Bihar, provincies rond het stroomgebied van de Ganges. De meest gesproken taal is hier het Hindi, dat met het Urdu, Panjabi, Bengaals, Gujarati en Marathi tot de z.g. Indo-Arische talengroep in India behoort.

Het Hindi laat zich onderverdelen in het z.g. Oostelijk- en Westelijk Hindi. Binnen deze twee taalgebieden komen vele dialecten voor. Zo spraken de Hindostaanse immigranten in Suriname vooral het Bhojpuri- en Advadhi-dialect. Behalve deze dialecten kenden de meeste Hindostanen die zich in Suriname hebben gevestigd het z.g. Hindostani, de algemene omgangstaal in Noord-India. Naast dit Hindostani wordt ook het Urdu gebruikt. De verschillen tussen deze beide talen zijn niet groot, met dien verstande, dat in het Urdu vooral veel Perzisch-Arabische woorden zijn opgenomen. Wel bestaat er een onderscheid ten aanzien van het schrift. Bij het Urdu wordt steeds de Perzisch-Arabische schriftvorm gebruikt, terwijl het Hindostani meestal in het Devanagari wordt geschreven.

Welke ontwikkelingen hebben zich nu ten aanzien van de taal bij de Hindostaanse immigranten in Suriname voorgedaan? De Klerk schrijft in zijn studie over de immigratie der Hindostanen daarover het volgende: "Door de omgang der emigranten onderling sleten in Suriname de betrekkelijk geringe verschillen van het Westelijk en Oostelijk Hindī en Bihārī [1] geleidelijk af en zo vloeiden oorspronkelijk afzonderlijke regionale dialecten tezamen in één algemeen Hindī dialect, dat onder invloed van lectuur en later van schoolonderricht in het Hindostānī of Urdū (voor Moslim kinderen) en eenvoudig Hoog-Hindī (voor Hindoe kinderen)

---

[1] Bihari kan tot het Oostelijk Hindi worden gerekend.

steeds meer op deze standaardtalen ging gelijken. Tegenwoordig is de beschaafde taal in gebruik bij toespraken, in geschriften, circulaires, etc. nagenoeg zuiver Hindostānī of eenvoudig Hoog-Hindī.....” [1]

Niettemin onderkent men in de spreektaal belangrijke invloeden van het Sranan-Tongo, ook wel Surinaams of Neger-Engels genoemd, terwijl in Nickerie vele Engelse termen vanuit het nabuurland Brits-Guyana zijn overgenomen. Deze ontwikkelingen zijn het gevolg geweest van het contact tussen de Hindostaanse bevolkingsgroep en de Creolen, zowel tijdens de plantageperiode als daarna. Er zijn Hindostanen, die daarom ten aanzien van de spreektaal menen, dat in Suriname een Surinaams Hindi is ontstaan.

Behalve Hindi spreken vele Hindostanen het Surinaams. Vooral de mannen kunnen zich naast het Hindi redelijk in deze taal uitdrukken. In de districten viel het mij echter op, dat bij de vrouwen de kennis van het Sranan-Tongo zeer beperkt is. Zij kunnen zich tegenover Creolen op eenvoudige wijze verstaanbaar maken, maar van een goede actieve beheersing van het Surinaams is in de meeste gevallen geen sprake. De situatie verschilt overigens per gebied. Ik heb de indruk, dat in het district Suriname, waar de ruimtelijke concentratie van de Hindostaanse groep geringer is en er derhalve meer contact bestaat tussen Hindostanen en Creolen, ook al door de nabijheid van de stad Paramaribo, het Surinaams beter wordt beheerst.

Bij de jongere Hindostanen in de districten registreert men over het algemeen naast het Hindi een behoorlijke kennis van het Sranan-Tongo, terwijl zij zich bovendien, in vergelijking tot de oudere generatie, zeer behoorlijk in het Nederlands kunnen uitdrukken. Binnen de familiekring evenwel wordt door deze jongeren steeds Hindi gesproken.

In de stad Paramaribo, als gevolg van het intensievere interethnische verkeer, is het Surinaams bij de Hindostanen algemeen bekend en wordt in het gezin naast het Hindi ook wel het Surinaams of Nederlands gebruikt. In de hogere sociale strata van de Hindostaanse stadsbevolking doen zich gevallen voor, waar het Hindi als spreektaal niet meer wordt beheerst. Het betreft hier Hindostanen afkomstig uit gezinnen die reeds geruime tijd in

---

[1] C. J. M. DE KLERK C.ss.R.: *De Immigratie der Hindostanen in Suriname*, Amsterdam, 1953 (p. 52).

Paramaribo woonachtig zijn. De ouders behoorden in vele gevallen op grond van hun functie reeds voor de oorlog tot de stedelijke middenklasse. Het kwam voor, dat in die gezinnen door de vader uitdrukkelijk het Nederlands als voertaal in de huiselijke kring werd ingevoerd om op die wijze de kinderen vertrouwd te maken met de taal, waarin het schoolonderwijs in Suriname wordt gegeven.

Merkwaardig is het te constateren hoe vooral na de tweede wereldoorlog hier en daar een omgekeerde tendenz kan worden waargenomen. Er zijn Hindostanen, die zich thans veel moeite getroosten het Hindi weer machtig te worden, terwijl ik in Paramaribo Hindostaanse gezinnen heb ontmoet, die de kinderen nu stimuleren thuis Hindi te spreken.

Dit verschijnsel kan, naar het mij voorkomt, aan twee factoren worden toegeschreven. In de eerste plaats leeft, als gevolg van de sterke sociale veranderingen binnen de Hindostaanse gemeenschap, met name na 1940, in bepaalde kringen in Paramaribo het besef dat men zich tegen het verlies van de eigen taal, ruimer gesteld van de eigen cultuur, dient te verzetten. In de tweede plaats is er sprake van een reactieverschijnsel op de emancipatie van het Surinaams. Verschillende Creoolse nationalisten hebben vooral na de oorlog getracht de discriminatie die ten aanzien van het Surinaams vooral in de Creoolse middenklasse, als gevolg van een sterke oriëntering op het Nederlandse cultuurpatroon, bestond, weg te werken. Dit streven is niet zonder succes geweest. Het is in dit verband tekenend, dat in het Surinaamse volkslied behalve een couplet in de Nederlandse taal, ook een gedeelte in het Surinaams werd opgenomen. Ditzelfde feit gaf bij de Hindostaanse bevolkingsgroep aanleiding tot critische reacties. Men erkende, dat het Sranan-Tongo naast het Nederlands voor het onderlinge verkeer tussen de bevolkingsgroepen, vooral in de lagere sociale strata, van betekenis is, maar meende toch dat de positie van de eigen taal, het Hindi, hierdoor zou kunnen worden benadeeld. Deze reactie moet vooral begrepen worden uit een algemeen bestaande vrees voor een zowel politieke als culturele overheersing door het Creoolse bevolkingsdeel.

Bij mijn – met WOSUNA-steun uitgevoerd – sociologisch onderzoek onder de Hindostaanse bevolkingsgroep in de jaren 1959 en 1960 heb ik mij onder meer de vraag gesteld in hoeverre men in staat is Hindi of Urdu te lezen. Zowel in de districten Nickerie en Saramacca als in de stad Paramaribo is daarover in het kader van

een uitgebreide enquête cijfermateriaal verzameld, waarbij ik mij in dit verband beperkt heb tot de mannen.

Hierbij kwam aan het licht, dat ongeveer 30 procent van de ondervraagden niet in staat waren een tekst in Devanagari of Perzisch-Arabisch schrift te lezen. In Paramaribo was het beeld over het algemeen iets gunstiger dan in de districten. Een verklaring voor dit verschil moet vooral gezocht worden in het feit dat in de stad, in vergelijking tot de districten waar het grootste deel van de bevolking in de agrarische sector werkzaam is, het ontwikkelingspeil relatief hoger ligt.

Een differentiatie naar leeftijd – wij hebben ons daarbij beperkt tot een onderscheid in de groepen 34 jaar en jonger en ouder dan 34 jaar – bleek zowel in de districten als in de stad tot geen noemenswaardige verschillen aanleiding te geven. Men zou verwachten dat vooral bij de jongere generatie de beheersing van het Hindi, met name doordat het schoolonderwijs in de Nederlandse taal wordt gegeven, geringer is. Daar staat evenwel het feit tegenover, dat buiten de schooluren de jongeren voor het merendeel onderricht krijgen in Hindi of Urdu onder leiding van een Hindoepriester of maulvi. Hoewel dit onderwijs in vele opzichten gebrekkig mag worden genoemd – zo zijn onder meer de leermiddelen bepaald ontoereikend – krijgt de jeugd op deze wijze toch wel enige kennis van het schrift.

In Paramaribo hebben wij het materiaal gedifferentieerd in twee groepen, te weten de categorie die zelf voor het eerst vanuit de districten naar Paramaribo trok en de interviewees, waarvan de vader of grootvader zich reeds in de stad had gevestigd. De veronderstelling daarbij was dat de eerste groep, kortheidshalve aangeduid als G_1 (jongere generatie), een betere leesvaardigheid zou vertonen dan de oudere stadsbevolking, de G_2 groep (oudere generatie). In onderstaande Tabel zijn de uitkomsten opgenomen.

LEESVAARDIGHEID IN HINDI EN URDU BIJ DE HINDOSTANEN IN PARAMARIBO NAAR STADSGENERATIE, IN 1960

Mate v. leesv.h.	*G_1 groep*	*G_2 groep*	*Onbekend*	*Totaal*
	%	%	%	%
Goed	37	20	29	28
Matig tot gebrekkig	36	51	29	43
Kan het schrift niet lezen	27	29	42	29
Totaal	100 n = 138	100 n = 137	100 n = 7	100 n = 282

De cijfers wijzen uit dat de kennis van de eigen taal, in het bijzonder de leesvaardigheid bij degenen, die reeds één of twee generaties in Paramaribo woonachtig zijn, significant geringer is dan bij de z.g. G_2 groep. Een duidelijke indicatie voor het feit, dat bij de stadshindostaan de eigen taal aan betekenis verliest.

Nog duidelijker spreekt de afnemende belangstelling voor het Hindi in Paramaribo uit onze uitkomsten met betrekking tot de mate, waarin Hindi- of Urdu-lectuur wordt gelezen. Wij hebben hiervoor aan onze informanten de vraag gesteld met welke frequentie zij literatuur in de eigen taal gesteld, ter hand nemen. In onderstaande tabel zijn de gegevens zowel voor de districten als de stad opgenomen.

LEESFREQUENTIE IN HINDI EN URDU BIJ DE HINDOSTANEN IN DE DISTRICTEN EN IN PARAMARIBO, IN 1960

Leesfrequentie	*Districten*	*Paramaribo*	*Totaal*
	%	%	%
Vaak	28	21	24
Soms	39	36	37
Nooit	33	43	39
Totaal	100	100	100
	n = 246	n = 282	n = 528

Bleek eerder, dat in de districten Nickerie en Saramacca de leesvaardigheid over het algemeen geringer is, op grond van bovenstaande cijfers mag worden geconcludeerd, dat in de stad in feite minder wordt gelezen dan in de districten.

Een opsplitsing van het materiaal op basis van het onderscheid in een G_1 en G_2 groep geeft voor de categorie, waarvan de vader of grootvader reeds in de stad woonachtig was, een lagere leesfrequentie te zien, maar de verschillen blijken statistisch gezien zwak significant te zijn.

Bij een differentiatie naar de leeftijdsgroepen 34 en jonger en ouder dan 34 jaar komen in de districten nauwelijks verschillen voor, terwijl in Paramaribo daarentegen de jongeren een duidelijk geringere belangstelling voor de lectuur in de eigen taal aan de dag leggen. 15 Procent van de jonge generatie in de stad leest vaak in de 'eigen' taal, terwijl bij de ouderen dit percentage 24 procent bedraagt. Bijna de helft van de groep 34 jaar en jonger leest nooit Hindi of Urdu.

De verschillen tussen de uitkomsten voor de leesfrequentie in

de districten en in Paramaribo hangen nauw samen met het stedelijke leefmilieu van de stadshindostaan, dat zich kenmerkt door een nauwer contact met de andere bevolkingsgroepen, waardoor men veelal genoodzaakt is zich van het Surinaams te bedienen. In de stad ook wordt veel meer Nederlands gesproken dan in de districten en ook deze situatie is van invloed op het taalgebruik van de Hindostaanse gemeenschap in Paramaribo. De sterke urbanisatie in en na de tweede wereldoorlog leidt er toe, dat dit verschijnsel zich bij een steeds grotere groep van Hindostanen voordoet.

Het komt mij voor, dat de uitkomsten eveneens samenhangen met de toenemende ambitie voor schoolonderwijs, met name voortgezet onderwijs, bij de jonge Hindostaan in Paramaribo, hetgeen tot gevolg heeft dat men een goede beheersing van het Nederlands steeds meer op prijs gaat stellen. Eén van onze informanten merkte in dit verband op: "In Paramaribo wordt door de jongeren onderling steeds minder Hindi gesproken. Men begrijpt dat het voor de eigen toekomst van belang is, dat men goed Nederlands kent. Velen denken ook, dat voor een goede beheersing van het Nederlands, men daarnaast geen tweede taal moet gebruiken."

De aandacht, die men aan het Nederlands besteedt, wordt vooral ook gestimuleerd door een toenemende ambitie voor studie in Nederland. Er zijn Hindostanen, die voor verdere studie – en ik denk dan met name aan universitair onderwijs – naar India vertrekken, maar in de meeste gevallen beperkt de opleiding zich daar tot het kandidaatsexamen om op deze wijze toegang te krijgen tot een Nederlandse universiteit.

Gelet op deze ontwikkelingen mag in het algemeen worden geconcludeerd dat bij de Hindostaanse bevolkingsgroep in Suriname de moedertaal aan betekenis inboet.

G. D. VAN WENGEN

DE RIJSTBOUW BIJ DE JAVANEN IN SURINAME
EEN VERANDEREND CULTUURPATROON

Vrij algemeen wordt in Suriname aangenomen dat de Javaanse immigranten, die in de periode tussen 1890 en 1940 het land binnenkwamen om op de Surinaamse plantages te werk te worden gesteld, voor een niet onbelangrijk deel uit de steedse of in ieder geval uit de niet typisch agrarische milieus van Java afkomstig waren en dus niet tot de pur sang landbouwers gerekend kunnen worden.

Vermoedelijk steunt deze mening – althans ten dele – op enkele passages die zowel in het rapport van de z.g. Welvaart-Commissie [1] als in een rapport van het Suriname Studie-Syndicaat [2] voorkomen, en die later weer in andere literatuur – o.a. in het proefschrift van ISMAEL [3] over de immigratie van Javanen in Suriname – zijn aangehaald.

Bij mijn met WOSUNA-steun verricht onderzoek onder de Javanen in Suriname in 1962 – waarbij het punt van de herkomst der Javanen onder meer mijn bijzondere aandacht had – heb ik deze geldende mening niet bevestigd gezien. Integendeel. Op een concrete vraag naar hun herkomst antwoordden de informanten mij vrijwel steeds dat ze vanuit de typisch agrarische streken van Java naar Suriname waren gekomen.

Men kan zich dan ook heel goed voorstellen dat onder deze omstandigheden vele immigranten na afloop van hun contract-periode althans probeerden een perceeltje te vinden waarop ze de rijstbouw konden uitoefenen, al bleven velen van hen – bang voor de talrijke onzekerheden van de Surinaamse kleinlandbouw – na

---

[1] Rapport der Commissie bij besluit van Z. Exc. den Minister van Koloniën van 11 Maart 1911, Afd. B. no. 56: *De economische en financieële toestand der Kolonie Suriname.*

[2] Suriname Studie-Syndicaat: *Rapport der Studie-Commissie naar aanleiding van haar bezoek aan Suriname.* Rotterdam, 1919.

[3] J. ISMAEL: *De immigratie van Indonesiërs in Suriname.* Leiden, 1949.

afloop van hun contract nog geruime tijd als vrije arbeiders op de plantages werken, waarbij ze het bezit van een eigen landbouwperceeltje – al of niet op het domein der plantage gelegen – als een middel om aan goedkoop voedsel te komen, beschouwden.

Andere Javanen waagden de sprong naar de kleinlandbouw wel en vestigden zich meestal op de z.g. gouvernementsvestigingsplaatsen. Hun aantal nam in de jaren van de grote wereldcrisis aan het eind van de jaren twintig en in het begin van de dertiger jaren snel toe, niet alleen als gevolg van de sluiting of inkrimping van verschillende plantages maar ook door de stijging van de prijzen der in de kleinlandbouw verbouwde producten.

Het aantal Javanen dat zich uiteindelijk geheel op de kleinlandbouw is gaan toeleggen is na de zoëven genoemde crisis-periode steeds blijven toenemen. Steeds meer plantages werden gesloten, hetgeen zich ook in de periode na de tweede wereldoorlog voortzette. Thans heeft – ondanks de sterk toegenomen urbanisatie – het overgrote deel van de Javaanse bevolking in Suriname een bestaan gevonden in de kleinlandbouw.

Vrijwel overal waar men in door Javanen bewoonde landbouwgemeenschappen komt, treft men naast de droge perceeltjes voor handelsgewassen ook sawah's aan waarop de rijst wordt verbouwd, waarmee de Javaan in elk geval zijn gezin hoopt te voeden en waarvan hij zo mogelijk nog wat op de markt hoopt te verkopen, al lukt hem dit door de vaak tegenvallende oogsten lang niet altijd.

Men kan dus vaststellen dat de Javanen in Suriname rijst verbouwen uit economische noodzaak. Spreekt men hierover met vooral oudere Javanen dan wordt echter al gauw duidelijk dat rijst voor hen meer dan alleen een economisch goed is. Rijst heeft voor hen zeker ook een sociale en in sommige opzichten zelfs nog een religieuze betekenis. Nog altijd leeft bij deze oudere mensen het besef dat rijst een geschenk is van de godin *Dewi Sri* en dat men derhalve verplicht is haar tijdens de verschillende fasen van het rijstbouwproces de verschuldigde eerbied te bewijzen. Evenzeer is men ervan overtuigd dat men de verschillende werkzaamheden in de rijstbouw, zoals het schoonmaken van de sawah's, het overplanten van de kleine rijstplantjes van het kweekbed naar het eigenlijke rijstveld, het oogsten en ook het dorsen van de rijst het best in gezamenlijke arbeid – in z.g. *sambatan* – kan verrichten. "Zo was het vroeger ook op Java" zeggen zij, "en zo was het goed".

De grote gehechtheid die – vooral vele oudere – Javanen nog steeds voor de rijstbouw tonen is tot op de huidige dag in vrijwel alle gemeenschappen in Suriname waar zich Javanen gevestigd hebben, duidelijk waarneembaar. Een Javaan mag dan ook verschillende andere gewassen verbouwen, over het algemeen is hij toch wel bijzonder gesteld op het bezit van een rijstperceel zonder welk de kleinlandbouw veel van zijn aantrekkelijkheid voor hem verliest. Talrijk zijn ook de verhalen van Javanen die vaak tegen beter weten en tegen het advies van de landbouwvoorlichters in de rijstbouw bleven beoefenen op percelen die er niet of nauwelijks meer geschikt voor waren.

Het zijn dus vooral de oudere Javanen – met name de uit Java overgekomen contractanten – die niet alleen de rijstbouw in hoge ere houden maar die deze rijstbouw ook zien als een vitaal deel van het sociale en religieuze leven van de gemeenschap. De jongere en voor een groot deel in Suriname geboren generatie van Javanen die de sterk bindende werking van de tradities van het stamland Java nooit in zo directe mate gevoeld heeft als de ouderen en die bovendien regelmatig in aanraking komt met de andere bevolkingsgroepen in Suriname, is de landbouw al veel meer als een zuiver economische aangelegenheid gaan zien, al blijkt ook zij nog wel erg gesteld te zijn op het bezit van een rijstperceel in het landbouwbedrijf. Hun andere instelling ten opzichte van het hele rijstbouwproces heeft echter wel zijn invloed gehad op de vorm waarin deze rijstbouw door hen wordt uitgeoefend.

Bij een nadere beschouwing van de rijstbouw der Javanen in Suriname dient dus wel degelijk te worden vastgesteld dat er zeker niet van een uniformiteit in het rijstbouwproces kan worden gesproken. Dit is althans zeker niet het geval waar het gaat om de religieuze en sociale implicaties van dit proces, maar ook ten aanzien van de eigenlijke rijstbouw zijn er heden ten dage nogal wat variaties, mede als gevolg van het contact dat de Javanen in verschillende landbouwgemeenschappen hebben met de eveneens landbouw bedrijvende Hindostanen.

Voor een nadere beschrijving van de wijze waarop zich heden ten dage de Javaanse rijstbouw in Suriname afspeelt zou ik uit willen gaan van een traditionele Javaanse gemeenschap in een der districten, waar naast de jongere landbouwers ook nog verschillende oudere Javanen te vinden zijn die de oude gebruiken in de rijstbouw nog steeds handhaven. Achtereenvolgens zullen we dan zien wat zich tijdens de rijstbouw afspeelt in het cultuurtechnische, religieuze en sociale vlak.

Omstreeks maart begint de Javaanse landbouwer in Suriname met de voorbereiding voor de rijstbouw. Allereerst moeten de rijstpercelen plantklaar worden gemaakt. Afhankelijk van de aard en de grootte van zijn perceel én van zijn financiële middelen past de Javaanse landbouwer hier de z.g. *babat tandoer* toe, waarbij hij het opgeschoten gras en riet met een kapmes neerslaat, laat rotten en later opruimt, òfwel bezigt hij de z.g. *babat loekon*, waarbij – zoals het woord loekoe (= ploegen)al aanduidt – gebruik wordt gemaakt van een door één of meer karbouwen getrokken ploeg. Er zijn tegenwoordig wel gemeenschappen waar men mechanisch – d.w.z. met behulp van een tractor – laat ploegen en hierbij volgt men dan het voorbeeld van de Hindostaanse landbouwers die meestal bewuster dan de Javanen naar een grotere efficiency in het landbouwbedrijf streven.

Geheel in overeenstemming met de uit Java meegebrachte tradities is het vrijwel overal nog toegepaste gebruik van het uitzaaien van de zaaipadi in het z.g. kweekbed. Na een bepaalde periode – van 6 à 7 weken – worden de opgeschoten rijstplantjes in het eigenlijke rijstveld overgeplant, waar ze verder opgroeien tot het moment van oogsten is aangebroken.

Er zijn ook nog wel andere plantmethoden – zoals *sawoeran*, waarbij de daartoe geprepareerde rijstkorrels worden uitgezaaid en *gedjigan*, waarbij de rijstkorrels in tevoren geprikte gaatjes in de grond worden gelegd – maar deze komen veel minder frequent voor dan de hier genoemde *bibit*-methode.

Nadat de rijst 5 à 7 maanden – dit hangt af van het gebruikte zaaizaad – op het veld heeft gestaan, in welke periode regelmatig gewied moet worden, is het moment van de oogst gekomen.

Bij dit oogsten kan men twee verschillende methoden onderscheiden. Verreweg de meeste mensen – en daaronder vrijwel de gehele jongere generatie – snijden de rijsthalmen bosje voor bosje en dicht bij de grond af met de z.g. *arit*, de sikkel. Op deze wijze gaat de oogst vrij snel in zijn werk. Veel sneller althans dan bij het oogsten met het traditionele en uit Java welbekende rijstmesje – de *ani-ani* – waarmee de rijst halm voor halm en dicht onder de aar wordt afgesneden. Dit oogsten met de ani-ani ziet men vrijwel uitsluitend door oudere – en dan lang nog niet eens door alle oudere – Javanen doen. In de nieuwe poldergebieden waar de Javaanse kolonisten veel grotere percelen dan ze gewend waren kregen toegewezen, is alleen al uit practische overwegingen het oogsten met de ani-ani vrijwel geheel verdwenen. In een traditionele Javaanse gemeenschap in Suriname ziet men

echter nog wel regelmatig oudere mensen de rijst halm voor halm – overigens met een vliegensvlugge beweging – afsnijden. Zij beschouwen het op deze wijze oogsten van de rijst als de enig juiste manier om het nodige respect te betonen aan de godin van de rijst.

De eenmaal geoogste rijst moet nog worden gedorst en ook daarvoor ziet men weer verschillende systemen in gebruik. In sommige Javaanse gemeenschappen wordt op de traditionele Javaanse wijze gedorst, namelijk met behulp van de z.g. *gebjogan*. Dit is een houten slagtafel, waarvan de bovenkant bestaat uit een serie op korte afstand van elkaar aangebrachte houten balkjes waarop de bossen met rijsthalmen beurtelings en met kracht geslagen worden. De hierdoor uit de aren gestoten rijstkorreltjes komen terecht op de onder de tafel uitgespreide Javaanse matten, de *klasa*.

Een andere methode van dorsen ziet men veel toepassen op plaatsen waar de Javaanse kleinlandbouwers regelmatig contact hebben met hun Hindostaanse collega's. Deze – vrijwel zeker van de Hindostanen overgenomen – methode wordt door de Javanen aangeduid met de naam *ngiles*. Wanneer men volgens de *ngiles*-methode te werk gaat laat men enkele aan een paal vastgebonden karbouwen rondlopen op de in een cirkelvorm uitgespreide rijsthalmen. Met hun zware hoeven stampen de dieren de korrels uit de rijsthalmen. Deze rijstkorrels worden opgevangen en verzameld op een onder de rijst uitgespreid kleed. Volledigheidshalve dient hier nog aan te worden toegevoegd dat er nog een andere dorsmethode is die door de Javanen eveneens met de naam *ngiles* wordt aangeduid. Men stampt hierbij met de blote voeten de korrels uit de op een hoopje neergelegde rijsthalmen. In dit geval spreekt men van *ngiles kalih soekoe* (ngiles met de voeten) ter onderscheiding van het zojuist besproken *ngiles kalih kebo* (ngiles met de karbouw).

Na het dorsen wordt de rijst nog gepeld – hetgeen tegenwoordig vrijwel steeds bij de mechanisch gedreven rijstpellerijen gebeurt – waarna de rijst voor de consumptie geschikt is.

Tot zover dus het meer technische aspect van de rijstbouw waarin – zoals uit bovenstaande beschrijving mag blijken – locale verschillen optreden. Deze verschillen worden niet alleen in de hand gewerkt door de omstandigheden waaronder de betrokken Javaanse landbouwers hun rijst verbouwen, alsook door de beïnvloeding van andere landbouwers – met name de Hindostanen –

maar zijn eveneens ten dele toe te schrijven aan het al eerder in dit artikel gesignaleerde generatieverschil.

Laatstgenoemd verschil komt vooral tot uiting als we onze aandacht richten op het rituele aspect dat men tot op de huidige dag bij de landbouw der Javanen in Suriname nog steeds kan waarnemen. We zien dan dat vele oudere Javanen nog vasthouden aan de uit het stamland Java meegenomen landbouwrituelen, die vele van hun jongere – in Suriname geboren – groepsgenoten als relicten uit het verleden al naast zich neer hebben gelegd, al zijn er nog wel jongere Javanen die men deze rituelen ziet uitvoeren, waarschijnlijk uit piëteit tegenover hun ouders en opvoeders.

Bij de beschrijving van het oogstproces tijdens de rijstbouw bleek dat het overwegend de oudere mensen en nog enkele jongeren zijn die nog gebruik maken van het uit Java meegebrachte rijstmesje, de *ani-ani*. Men zou nu kunnen stellen dat de groep die van zijn eerbied voor de rijstgodin getuigt door het halm voor halm afplukken van de rijst, dezelfde is die de ten opzichte van deze godin en van de verdere geestenwereld vereiste rituelen nog steeds uitvoert.

Tot die rituelen behoren enkele *slametans* – Javaanse heilsmaaltijden aan de geesten aangeboden – die ook in het leven van ieder individu in de Javaanse samenleving zo'n belangrijke rol spelen.

Zoals men slametans houdt ter gelegenheid van crisissituaties in het leven van een bepaald individu, zoals geboorte, huwelijk en dood, zo zou men de slametans die tijdens het groeiproces van de rijst worden opgedragen aan de godin *Dewi Sri* en aan verschillende bij de landbouw betrokken geesten, kunnen zien als offers bij gelegenheid van crisisperioden in het groeiproces van de rijst. Zo komt – zij het in slechts enkele gevallen – de *slametan djenengan* nog voor, direct nadat de jonge rijstplantjes uit het kweekbed op het eigenlijke rijstveld zijn overgebracht. Frequenter ziet men echter nog de *slametan roedjakan* op het rijstveld houden en wel op het moment dat de rijsthalmen bijna voldragen zijn en de eigenlijke oogst dus voor de deur staat. Typerend voor de situatie is dat de *slametan roedjakan* ook wel wordt aangeduid als *slametan mitoni*, dezelfde naam die wordt gegeven aan de slametan voor een nog ongeboren kind in de zevende maand van de zwangerschap (mitoni is afgeleid van pitoe = zeven).

Tijdens de eigenlijke rijstoogst zijn er nog enkele andere rituelen. Op een speciaal daartoe uitgezochte dag gaan de Javaan-

se landbouwer en zijn vrouw naar het rijstveld nadat ze eerst gebaad en schone kleren aangetrokken hebben.

Met het door de *ka'oe* – de Mohammedaanse godsdienstige voorganger – gezegende en in melati-water gedoopte rijstmesje snijdt eerst de man 14 lange rijsthalmen af, waarna de vrouw 14 korte halmen van het rijstveld afhaalt.

De 'mannelijke' en 'vrouwelijke' halmen worden nu tot een bos tezamen gebonden en vormen aldus de *pantoen pengantèn*, het bruidspaar van de rijst. Deze eerst-geoogste rijstbos wordt nu met grote eerbied behandeld. De vrouw draagt hem in een *slendang* – de Javaanse draagdoek – naar huis waarbij de man de rijstbos tegen de felle zonnestralen beschermt door er – naast zijn vrouw lopend – een paraplu boven te houden. Thuisgekomen plaatst de vrouw de *pantoen pengantèn* op een speciaal daartoe bestemd plankje dat hoog tegen een der wanden van het woonhuis is aangebracht. De *pantoen pengantèn* moet immers hoger liggen dan de gewone rijst die straks in een schuurtje of in een speciale houten bak – de *adagabah* – in het huis zal worden opgeslagen. Wanneer de *pantoen pengantèn* eenmaal in het huis is geïnstalleerd, wordt nogmaals een slametan gehouden waarbij de rijstgodin en de geesten dank wordt gebracht voor de groei van de rijst en waarbij om hun goedgunstigheid bij de voortzetting van de oogst wordt gevraagd.

Typerend ook voor de religieuze intentie die de hierbedoelde groep landbouwers bij het rijstbouwproces aan de dag legt, is het gebruik om de rijstkorreltjes die zich in de *pantoen pengantèn* bevinden het volgende jaar door de nieuwe zaaipadi te mengen, aldus de continuïteit èn de kringloop van het rijstbouwproces onderstrepend.

De frequentie waarmee dit rijstbouwritueel wordt beoefend zal vrijwel zeker steeds kleiner worden. De getalsverhouding tussen de oudere en op Java geboren Javanen en hun jongere veelal in Suriname geboren groepsgenoten verschuift steeds meer in de richting van laatstgenoemden. Naarmate er minder ouderen overblijven zal het landbouwritueel steeds meer op de achtergrond raken en op een gegeven moment – waarschijnlijk over niet al te lange tijd – zullen deze rituele handelingen uit het rijstbouwproces der Javanen in Suriname geheel verdwenen zijn.

Hetzelfde kan – met een vrij grote mate van waarschijnlijkheid – ook gezegd worden van het instituut der *sambatan* zoals dat tijdens het rijstbouwproces functioneert, al moet hier wel aan wor-

den toegevoegd dat men heden ten dage deze sambatan – ook door jongeren – nog vrij regelmatig ziet toepassen, in elk geval frequenter dan het zojuist beschreven landbouwritueel.

Sambatan is een vorm van vrijwillige en onderlinge hulpverlening waartoe een groep mannen en/of vrouwen zich wederzijds verplicht. Tijdens het rijstbouwproces ziet men deze sambatan-groepen veelvuldig optreden, zoals bij het schoonmaken der velden, bij het overplanten van de rijst van het kweekbed naar het eigenlijke rijstveld, bij het oogsten en bij het dorsen. De grootte van de sambatan-groep kan uiteenlopen en is vaak afhankelijk van de werkzaamheden die moeten worden uitgevoerd. Tijdens het overplanten van de rijst en tijdens de oogst – werkzaamheden die zo snel mogelijk klaar moeten – zijn de groepen vaak vrij groot en omvatten soms 10 à 15 mensen. Deze mensen die dus voor de tijd dat de geplande werkzaamheden zullen duren een sambatan-groep vormen, helpen elkaar om beurten bij het uitvoeren van werkzaamheden op de aan de deelnemers der groep toebehorende percelen, die elkaar in grootte niet al te veel zullen ontlopen. Is men op het veld van landbouwer A klaar gekomen met de te verrichten werkzaamheden, dan trekt de hele groep naar het perceel van landbouwer B om daar de werkzaamheden ter hand te nemen, vervolgens is het perceel van landbouwer C aan de beurt en zo werkt men door tot al het werk op de percelen der sambatan-genoten is gedaan. Tijdens deze werkzaamheden treedt – zoals ook op Java gebeurt – degene op wiens perceel gewerkt wordt als gastheer op, hetgeen betekent dat hij per dag voor minstens één goede maaltijd en voor de nodige verfrissingen en versnaperingen moet zorgen. Zoals de grootte van een sambatan-groep kan wisselen, zo wisselt soms ook haar bezetting. Zijn de afgesproken werkzaamheden verricht dan kan de groep als ontbonden worden beschouwd, om bij een volgende reeks werkzaamheden vervangen te worden door een sambatan-groep, die niet alleen wat betreft aantal maar ook wat betreft samenstelling, meer of minder kan afwijken van de vroegere groep, al mag men natuurlijk ook rustig de oude groepssamenstelling aanhouden. Als sambatan-genoten kiest men vaak familieleden, buren en goede vrienden. De samenwerking tussen deze mensen is geheel gebaseerd op onderlinge, mondelinge afspraken en op goed vertrouwen.

Nog steeds kan men – zoals gezegd – in de traditioneel ingestelde Javaanse gemeenschappen in Suriname deze sambatan-groepen tijdens de plant- en oogsttijd aan het werk zien. Op de betrokken rijstvelden heerst dan meestal een gezellige drukte. Er

wordt soms – op traditioneel Javaanse wijze – gezongen, er worden regelmatig over en weer grappen gemaakt en het gelach is vaak niet van de lucht. Onder de aanwezigen zijn vrij veel oudere mensen, die wel niet meer in zo'n snel tempo kunnen werken, maar die men – uit hoofde van verwant- of buurschap – in deze sambatan-groep niet kan of wil passeren. Midden op de dag – als de zon op zijn felst brandt – wordt er geruime tijd gepauseerd, welke pauze men onder meer gebruikt voor het nuttigen van de door de gastheer bereide uitgebreide maaltijd.

Dat het beeld van de op het veld werkende sambatan-groepen steeds minder frequent waarneembaar blijkt, is voor iedereen in de Javaanse gemeenschappen in Suriname een bekend verschijnsel. Naar de reden ervan hoeft men niet al te lang te zoeken.

Het is een duidelijk waarneembaar feit dat er vooral onder de jongere Javanen – ook in de traditionele gemeenschappen – een groeiende weerstand is ontstaan tegen het landbouwersbestaan en met name tegen de zwaarte en de onzekerheid die dit bestaan met zich meebrengt. Er is bovendien een toenemende behoefte aan geldinkomen en vooral aan een regelmatig geldinkomen.

Dit alles wordt heel duidelijk geïllustreerd door de krachtige tendens die er momenteel onder de jongere Javanen in de traditionele Javaanse gemeenschappen is, om het landbouwersbestaan te verruilen voor een baan in de stad Paramaribo of in een der bauxiet-centra. Vele van deze jongeren zijn vooral de laatste tien jaren vanuit de districtsgemeenschappen weggetrokken. Zij die er – al of niet noodgedwongen – achterbleven, proberen vaak het gemis aan regelmatig geldinkomen te compenseren door het aannemen van allerlei karweitjes. Zo zien we Javanen soms bezig met timmerwerk, dan weer met het uitvoeren van door het Ministerie van Openbare Werken en Verkeer aanbestede werkzaamheden of met nog andere zaken. Het ligt voor de hand dat ze hierdoor niet meer zo vrij zijn om zelf hun landbouwwerkzaamheden in te delen als dit normaal bij 'full-time' landbouwers het geval is. Daardoor gebeurt het tegenwoordig nogal eens dat Javanen die in een sambatan-groep zijn opgenomen, moeite hebben om aan de vrijwillig opgenomen sambatan-verplichtingen te voldoen. Enkele malen tijdens mijn onderzoek maakte ik mee dat deze mensen trachtten om gedurende de weekends hun achterstand in dit opzicht in te lopen, waarmee ze dus al het principe van het werken in groepsverband doorbraken.

Eveneens weinig bevorderlijk voor het handhaven van het

sambatan-systeem is het onmiskenbare feit dat er vooral onder de Javaanse jongeren een duidelijke neiging tot een meer individuele levensbeschouwing bestaat. Het vrij regelmatige contact dat deze jongeren met de vertegenwoordigers van andere in Suriname aanwezige ethnische groepen hebben, zal hieraan wel niet vreemd zijn. Zonder zich nu van de eigen gemeenschap te willen losmaken voelt men zich toch niet meer zo sterk gebonden aan allerlei Javaanse tradities als dit bij de andere – uit Java gekomen – groepsgenoten het geval is.

Deze wat meer individualistische en wellicht ook wat meer zakelijke inslag brengt tevens met zich mee, dat de jongere Javanen over het algemeen niet zoveel meer op hebben met de wijze waarop de traditionele *sambatan* verloopt. Niet alleen hebben ze bezwaar tegen de weinig zakelijke manier waarop het werk verricht wordt, maar vooral ook zien ze op tegen de kosten die het verschaffen van een goede maaltijd aan alle sambatan-genoten met zich meebrengt. Men weet immers dat men alleen al uit prestige-overwegingen de gasten een uitgebreid menu moet voorzetten.

Als reactie op de wijze waarop de *sambatan* verloopt ziet men tegenwoordig ook wel groepjes op de velden aan het werk die eveneens tot een afspraak voor onderlinge hulpverlening zijn gekomen, doch op een iets andere basis dan bij de *sambatan* het geval is. Het zijn veelal kleinere groepjes van overwegend jongere Javanen die eveneens bij toerbeurt elkaars velden bewerken, maar daarbij een zo groot mogelijke gezamenlijke arbeidsprestatie nastreven. Bovendien maken deze mensen onder elkaar de afspraak om de rustpauzen kort te houden en om tijdens de middagpauze te volstaan met een eenvoudige maaltijd. In Bakki – gelegen in het Commewijne-district – noemde men deze vorm van samenwerken (ruil van arbeid waaraan geen geld te pas komt) *gentenan baoe*, terwijl de Javanen in het Nickerie-district – die deze moderne versie op het sambatan-systeem eveneens kenden – van *lebotan* spraken.

Er zijn echter ook al verschillende Javaanse gemeenschappen waar van *sambatan* of van *gentenan baoe* of *lebotan* nauwelijks meer sprake is. Men kent het systeem als zodanig nog wel, maar het wordt vrijwel niet meer toegepast.

Tot bedoelde gemeenschappen kan men bijv. de Javaanse woongemeenten in en om Lelydorp rekenen. Zoveel mensen – en vooral jongeren – hebben hier al werk buiten de landbouw gevon-

den – hetzij in Paramaribo, hetzij in een der bauxiet-centra – dat alleen al daardoor het systeem van de onderlinge hulpverlening welhaast tot een onmogelijkheid is geworden. De perceeltjes grond die de mensen nog rond hun huizen hebben, bewerken ze nu zelf of ze huren eventueel arbeidskrachten.

Ook in de nieuw ontgonnen polderprojecten is – althans momenteel – van onderlinge hulpverlening weinig sprake meer. Niet alleen zijn de Javanen die hier de landbouw bedrijven vaak uit verschillende plaatsen en pas kortgeleden naar het nieuwe polderproject getrokken – waardoor ze sociaal nog niet zo'n hechte eenheid vormen – maar bovendien proberen ze althans een deel van de landarbeid – b.v. het ploegen – machinaal te laten verrichten.

Het is overigens wel opvallend en het vermelden in dit artikel zeker waard dat, waar de sambatan-vorm zo langzamerhand aan betekenis en inhoud gaat verliezen, dit zeker nog niet – althans in veel mindere mate – het geval is met de onderlinge hulpverlening die familieleden, buren en vrienden ten opzichte van elkaar betrachten, waar het gaat om verlenen van diensten bij het voorbereiden van feesten, bij het verzorgen van zieken en bij allerlei andere gevallen waarbij men hulp van buitenaf goed kan gebruiken. Voor de omvang die deze z.g. *gotong-rojong* nog kan aannemen, verwijs ik naar mijn artikel "Tajoeb, een prestige-feest bij de Javanen in Suriname" in deel *119* van de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*.

Uit het feit dat deze *gotong-rojong* nog zo'n belangrijke rol in het gehele levenspatroon der Javanen inneemt, zou men overigens toch wel geneigd zijn af te leiden dat het inschrompelen van het *sambatan*-systeem in de eerste plaats te wijten is aan de factoren die van buitenaf de Javaanse gemeenschap beïnvloeden, zoals de verschuiving in de beroepsstructuur, de openstelling van de nieuwe polderprojecten, de in verband met de toegenomen verlangens op materieel gebied steeds grotere behoefte aan geldinkomen en nog andere factoren.

Concluderend mag worden gezegd dat, vooral op het rituele en sociale vlak, de rijstbouw van de Javanen in Suriname geleidelijk zijn specifiek Javaanse karakter zal moeten prijsgeven.

Y. B. DE WIT

IS PARAMARIBO TE GROOT?

Het is opvallend dat in de literatuur over Suriname nogal eens naar voren wordt gebracht dat de hoofdstad Paramaribo – de enige echte stad in Suriname – te groot is, terwijl deze bewering dan, naar mijn mening, niet op bevredigende wijze aannemelijk wordt gemaakt.

Zoals uit het volgende moge blijken, zijn het niet de minsten onder degenen die over Suriname hebben geschreven bij wie men dit oordeel zonder overtuigende argumentering aantreft. Bovendien drukken zij zich op dit punt vaak uit in tamelijk krasse bewoordingen, die van grote stelligheid en van emotionele betrokkenheid getuigen ten aanzien van het in hun ogen bestaande ernstige probleem van 'de te grote stad Paramaribo'.

Ter illustratie van het bovenstaande volgt hier allereerst een aanhaling uit een artikel van LOU LICHTVELD [1]: "Accordingly expenditure on administration figures heavily in the budget of the country and there exists the dangerous anomaly of a capital with more than one third of the entire population concentrated in it, but without proportionate resources to support this population." Elders [2] wordt de opvatting van deze auteur dat Paramaribo te groot is op indirecte wijze weerspiegeld als hij decentralisatie en terugkeer naar het platteland bepleit: "Wanneer men voorts in het oog houdt dat het wenselijk is de terugkeer naar het platteland te bevorderen, althans de nog voortdurende trek naar de stad tegen te gaan, en dat het van belang is in menig opzicht tot meer decentralisatie over te gaan dan ligt het voor de hand bij de toekomstige woningbouw aan het platteland de voorkeur te schenken."

VAN DUSSELDORP [3] komt aan de hand van gegevens voor verschillende

---

[1] LOU LICHTVELD: The social and economic background of education in Surinam and the Netherlands Antilles. *Vox Guyanae 1, 4/5*, 1955, p. 35–48 (p. 38).

[2] LOU LICHTVELD: *Suriname's nationale aspiraties*. Amsterdam, 1953 (p. 36).

[3] D. B. W. M. VAN DUSSELDORP: Geografische mobiliteit en de ontwikkeling van Suriname. *Bijdr. Taal Land Volkenk. 119*, 1963, 1 (p. 35).

landen over de bevolking in steden met meer dan 100.000 inwoners uitgedrukt in procenten van de totale bevolking, tot de uitspraak: „De groei van de steden is dus over de gehele wereld van grote omvang geweest, maar in slechts weinig gevallen heeft de urbanisatie een zo ongelijke verdeling tussen stad en platteland tot gevolg gehad als in Suriname." In de loop van een fragmentarische doch belangwekkende uiteenzetting van het 'Surinaamse urbanisatievraagstuk' in het kader van zijn verhandeling over de mobiliteit in Suriname stelt hij verder [1]: "Is het dientengevolge begrijpelijk dat men voorlopig niet veel verandering mag verwachten in de heersende situatie, het neemt niet weg dat een zich handhaven van de urbanisatie op het niveau van na de oorlog de sociale en economische ontwikkeling van Suriname ernstig in gevaar zal brengen." Het blijkt niet alleen dat de mening dat Paramaribo te groot is voor hem vanzelfsprekend is, maar ook dat daaruit noodzakelijkerwijs bepaalde ongunstige consequenties voortvloeien.

In zijn knappe sociaal-historische studie schrijft VAN LIER [2]: "De meening dat in een overwegend agrarisch land een opeenhoping in de stad van 35% van de bevolking een sociaal-pathologisch verschijnsel is, berust ongetwijfeld op goede gronden." Het is erg jammer dat hij, hoewel hij ze aanwezig acht, de goede gronden voor deze mening die hij kennelijk is toegedaan, niet vermeldt. Wel brengt hij enige nuances aan door zich te bezinnen op de vraag in welke mate die opeenhoping van bevolking gunstig is: „Maar hoe abnormaal de toestand wel is, die het ongunstige verhoudingscijfer aanduidt, is zeer moeilijk te bepalen, omdat de boscharbeiders en hun gezinnen en ook vele gezinnen van bauxiet-arbeiders in Paramaribo wonen, waardoor deze stad de woonplaats van arbeiders van een aantal belangrijke bedrijven is geworden." Tenslotte zou ik deze schrijver geen recht doen als ik niet ook zijn volgende opmerking weergaf,[3] welke getuigt van een gedachtengang die m.i. in de juiste richting gaat om het 'probleem' van de te grote stad Paramaribo doorzichtiger te maken, en die er op neer komt, dat de omvang van Paramaribo op zichzelf niet een gevaarlijk verschijnsel is, maar dat een aantal minder gunstige structuurkenmerken van het gehele land Suriname in de maatschappelijke opbouw van Paramaribo tot uiting komen: "Op grond van onze voorafgaande beschouwing kunnen wij vaststellen dat dit verhoudingscijfer in elk geval de abnormale ontwikkeling van een verstedelijkte middenklasse aangeeft en het bestaan van een aantal werkschuwen in de stad. Welke andere abnormale verschijnselen hierin eveneens tot uitdrukking komen, kan aan de hand van de beschikbare gegevens niet worden vastgesteld."

KRUIJER gaat dieper op het vraagstuk in dan bovengenoemde auteurs, maar tevens drukt hij zich nog categorischer uit. Onder het hoofd 'De te grote stad Paramaribo' schrijft hij [4]: "De oude trek, in hoofdzaak Creolen

[1] VAN DUSSELDORP, 1963 (p. 43).

[2] R. A. J. VAN LIER: *Samenleving in een grensgebied*. 's-Gravenhage, 1949 (p. 254).

[3] VAN LIER, 1949 (p. 254–255).

[4] G. J. KRUIJER: *Suriname en zijn buurlanden*, 3de druk. Meppel, 1960 (p. 258).

G. J. KRUIJER: Urbanisme in Suriname. *Tijdschr. Kon. Nederl. Aardr. Gen. 68*, 1951, p. 31–63 (p. 54).

omvattende, leidde tezamen met een betrekkelijk hoog geboorteoverschot tot de vorming van een stad, die te groot is voor het dunbevolkte Suriname. Te groot wil zeggen, dat de stad overeenkomstig zijn inwonertal te weinig functies heeft, hetgeen tot de sociale consequentie leidt, dat de volksmassa te weinig bestaansmogelijkheden heeft." We zien hier een poging om meer inhoud te geven aan het begrip te groot, welke poging tot mijn spijt niet wordt voortgezet. De lijn van KRUIJER's betoog is namelijk vooral gericht op het aangeven van eventuele maatregelen om het onderstelde euvel te verhelpen en op het beschrijven en het verklaren van de geneigdheid van de Surinaamse bevolking om in Paramaribo te blijven, of er naar toe te trekken. Daarbij schroomt hij niet om, na te hebben aangetoond dat de werkloosheid in Paramaribo ernstig is, zich in de volgende bewoordingen uit te drukken [1]: "Er zijn tal van sociale factoren, waardoor de positie van dit economisch-structurele monstrum Paramaribo, wordt geconsolideerd."

Alleen bij een recensent van de eerste editie van KRUIJER's boek, PONTFOORT,[2] trof ik op papier de 'kreet' aan, die in gesprekken over Paramaribo vaak valt te horen: "Paramaribo, het waterhoofd van Suriname."

Alle bovengenoemde schrijvers hebben natuurlijk meer, en ook meer waardevols, over Paramaribo geschreven dan de geciteerde passages. Daar wil ik hier niet op in gaan. Ik heb hen slechts aangehaald om tot de volgende samenvatting te kunnen komen. Er blijkt een communis opinio te bestaan, samengesteld uit de volgende stellingen:

- Paramaribo is te groot.
- Dit is een ongezonde en gevaarlijke situatie (cf. 'dangerous anomaly', 'sociaal-pathologisch verschijnsel', 'economisch-structureel monstrum', 'ernstig in gevaar', 'waterhoofd').
- Terugkeer van de stad naar de districten en vasthouden van de bevolking in de districten moet worden bevorderd.

In het volgende wil ik trachten duidelijk te maken waarom ik deze mening niet zonder meer kan delen. Ik zal dit doen door een vijftal vragen te beantwoorden.

Vooraf wil ik stellen dat het bij discussies over de omvang van Paramaribo zeker niet gaat om de oppervlakte, de stad als ruimtelijk gebied, maar om het inwonertal, de omvang van de stedelijke gemeenschap.

Vraag 1: HOE GROOT IS PARAMARIBO?

Gezien het voorafgaande komt deze vraag neer op: Wat is het inwonertal van Paramaribo en is dit groot te noemen? Bij de beantwoording kijken we in de eerste plaats naar de absolute om-

[1] KRUIJER, 1960 (p. 259 resp. p. 56).

[2] A. H. PONTFOORT: boekbespreking in *Econ. Statist. Berichten* 27. II. 1952, p. 157–158.

vang van de stadsbevolking en naar de relatieve omvang ten opzichte van de gehele Surinaamse bevolking. Vervolgens gaan wij na of wellicht de groei van de stadsbevolking groot is geweest – wederom absoluut en relatief – hetgeen tevens uitsluitsel geeft over het al dan niet bestaan van de in de literatuur zo vaak vermelde grote trek naar de stad. Tenslotte volgen dan nog enige beschouwingen over de afbakening van het stedelijke gebied Paramaribo.

Tabel 1. BEVOLKING VAN PARAMARIBO EN SURINAME

Ultimo jaar	*Inwonertal Paramaribo*	*Inwonertal Suriname*	*Inwonertal Paramaribo in % van dat van Suriname*
1922	43.800	111.000	39
1930	47.300	133.700	35
1940	55.500	159.400	35
1949	77.700	190.400	41
1950	71.900	178.000	40
1955	83.600	211.700	39
1960	97.600	256.500	38

Bron: zie tekst.

De belangrijkste cijfers zijn opgenomen in Tabel 1. Ze zijn afkomstig uit twee verschillende bronnen en vormen daarom geen homogene reeks.

Die van vóór 1950 zijn afkomstig uit de *Koloniale Verslagen van Bestuur en Staat*. Ze zijn samengesteld op basis van de uitkomsten van de in 1921 gehouden 1ste volkstelling en de daarop geënte bevolkingsboekhouding van de officiële registers. De cijfers van 1950 af zijn samengesteld op basis van de 'de facto' getelde woonbevolking van de in 1950 gehouden 2de volkstelling en aanvullende gegevens van de burgerlijke stand, verzameld en bewerkt door het Bureau Landelijke Opbouw en schrijver dezes in het kader van zijn door WOSUNA gesteunde onderzoek. Over de kwaliteit van de verschillende cijfers is het laatste woord nog niet geschreven. Dat kan pas na de eventuele publicatie van de resultaten van de volkstelling 1964. Vooralsnog acht ik de in Tabel 1 opgenomen cijfers zeker aanvaardbaar voor het onderhavige doel, mits goed in het oog wordt gehouden dat het twee reeksen betreft die niet zonder meer op elkaar aansluiten, zodat vergelijking van aantallen uit de eerste met die uit de tweede gevaarlijk is.

In dit verband wil ik wijzen op de cijfers en de analyse ervan

in het reeds geciteerde artikel van VAN DUSSELDORP. De fout die daar wordt gemaakt is de volgende. De bevolkingsaantallen voor 1957 op basis van het bevolkingsregister worden vergeleken met die voor 1950, welke afkomstig zijn van de volkstelling 1950. Dit leidt tot de conclusie dat het inwonertal van Paramaribo in die tijd uitzonderlijk sterk is toegenomen. Zouden voor 1950 eveneens de cijfers van het bevolkingsregister zijn gebruikt (Paramaribo: 79.900, geheel Suriname: 195.600), dan zouden de groeipercentages 3.8 en 3.1 bedragen en, ondanks cijfermateriaal uit andere bron, niet al te zeer afwijken van de onze over de periode 1950–1960 (3.1 en 3.9).

Uit Tabel 1 blijkt dat Paramaribo in 1960 ongeveer 100.000 inwoners telde. In aanmerking nemende dat er op alle continenten en in vrijwel alle landen steden van deze omvang bestaan en dat er bij mijn weten in het algemeen niet wordt geklaagd over onbestuurbaarheid, onbewoonbaarheid of andere bezwaren verbonden aan deze omvang – hetgeen ten aanzien van steden van 1 millioen en meer inwoners wèl het geval is – meen ik te kunnen stellen dat de absolute omvang van Paramaribo op zichzelf beschouwd zeker niet te groot is. In de rij van hoofdsteden van de naties der wereld neemt Paramaribo qua inwonertal zelfs een zeer bescheiden plaats in.

De relatieve omvang van Paramaribo uitgedrukt in procenten van die van geheel Suriname is voor elk der peiljaren in kolom 4 van Tabel 1 opgenomen. Globaal komt het neer op rond 40% met een 'dal' van 35% in de dertiger jaren en een 'piek' van 41% kort na de oorlog. Indien we dit percentage willen vergelijken met dat van andere landen, dan spreekt het vanzelf dat het gezien moet worden als de *totale stedelijke* bevolking (dus niet slechts de hoofdstedelijke) uitgedrukt in % van de totale bevolking; Suriname kent immers geen andere steden. Omdat bij de vaststelling van de stedelijke bevolking de definiëring altijd een probleem vormt, mag aan de cijfers van Tabel 2 niet te veel waarde worden gehecht. Als een ruwe indicatie zijn zij echter wel te gebruiken.

Uit deze cijfers blijkt duidelijk dat er grote verschillen bestaan en dat Suriname met 38% een soort middenpositie inneemt. Bovendien wijkt Suriname in verhouding weinig af van zijn buurlanden, waarmee het in meer dan één opzicht overeenkomst vertoont, speciaal historisch, ethnisch en sociaal-economisch. Men kan daarom moeilijk beweren, dat de getalsverhouding tussen stedelijke en landelijke bevolking in Suriname op zichzelf abnormaal is en dat Paramaribo als stad relatief te groot is.

Tabel 2. STEDELIJKE BEVOLKING VAN EEN AANTAL LANDEN
in duizendtallen

Land (jaar)	*Stedelijke bevolking*	*Totale bevolking*	*Stedelijke bevolking in % van totale bevolking*
Kenya (1962)	671	8.636	8
Indonesië (1960)	14.358	96.319	15
India (1961)	78.836	438.272	18
Ghana (1960)	1.551	6.727	23
Brits Guyana (1960)	162	560	29
Jamaica (1960)	476	1.610	30
Suriname (1960)	98	257	38
Puerto Rico (1960)	1.037	2.350	44
Japan (1960)	40.807	93.347	44
Mexico (1960)	17.705	34.923	51
Frankrijk (1962)	29.282	46.456	63
Ver. Staten (1960)	125.284	179.323	70
Nederland (1060)	9.167	11.462	80

Bron: *Demographic Yearbook 1963, United Nations* (New York, 1964), tabel 5.

De groei van Paramaribo blijkt in de periode 1922–1949 per jaar gemiddeld 2,2% te hebben bedragen en in de periode 1950–1960 3,1%. (zie Tabel 3). Voor kleinere tijdvakken binnen deze gehele periode zijn de 1% van 1922–1930 en de 3,8% van 1940–1949 in verhouding uitschieters. Ofschoon ik een jaarlijkse aanwas van 3,8% niet gering vind, meen ik dat dit voor een stedelijke bevolking toch niet sensationeel is te noemen, vooral indien men bedenkt dat in dit cijfer, behalve de natuurlijke aanwas, ook het vestigingsoverschot is verdisconteerd evenals de toeneming tengevolge van gebiedsuitbreidingen. In geen enkel opzicht kan Paramaribo dan ook worden voorgesteld als een stad die 'wilde' uitbreidingen heeft gekend, een z.g. 'ville champignon'.

Bij vergelijking van de groei van Paramaribo's bevolking met die van geheel Suriname blijkt dat deze elkaar niet veel ontlopen. Afgaande op de cijfers van Tabel 3 kunnen we zelfs stellen dat in grove trekken de bevolking van Paramaribo iets minder is gegroeid dan die van geheel Suriname met uitzondering van de jaren in en vlak na de oorlog. Indien we veronderstellen dat de natuurlijke aanwas van Paramaribo in de betreffende periode niet veel van die van geheel Suriname, heeft afgeweken, moeten we hieruit de conclusie trekken dat, met uitzondering van de jaren 1940–1949, geen grootscheepse trek van de districten naar de stad heeft plaats gevonden in de zin van een positief vestigings-

saldo. Migratiegegevens verzameld voor 1940–1948 door KRUIJER en voor 1950–1960 door het Bureau Landelijke Opbouw in samenwerking met schrijver dezes bevestigen dit.

Tabel 3. GEMIDDELDE JAARLIJKSE BEVOLKINGSGROEI VAN PARAMARIBO EN SURINAME in %

Tijdvak	*Paramaribo*	*Suriname*
1922–1949	2,2	2,0
1950–1960	3,1	3,7
1922–1930	1,0	2,4
1930–1940	1,6	1,8
1940–1949	3,8	2,0
1950–1955	3,1	3,5
1955–1960	3,1	3,9

Tot nu toe heb ik onder Paramaribo verstaan het stadsdistrict en daarop hebben ook de cijfers betrekking. Nu zijn bestuurlijke indelingen voor vraagstukken van urbanisatie en dergelijke maar van betrekkelijke waarde. Het ligt voor de hand de vraag te stellen of niet in plaats van het stadsdistrict een ander concept van Paramaribo als stad moet en kan worden gehanteerd. Het is bekend dat het stadsdistrict aan alle zijden wordt omgeven door het relatief dichtbevolkte Suriname-district en dat de feitelijke grens niet scherp is. De bebouwing van beide districten vertoont op verschillende plaatsen een aaneengesloten geheel en men zou daarom kunnen voorstellen de 'grenswijken' in hun geheel tot Paramaribo te rekenen. Dit heeft alleen zin voorzover de betreffende wijken een stedelijk karakter vertonen.

Voor een beperkt aantal woonwijken lijkt mij dit zeker het geval, zodat wij die m.i. in principe bij Paramaribo zouden moeten rekenen. In principe, want door gebrek aan voldoende gedetailleerde gegevens is dit nu niet practisch te verwezenlijken; na eventuele publicatie van de Volkstelling 1964 misschien wel. Een aantal andere gebieden die aan Paramaribo grenzen dragen echter m.i., ondanks de nabijheid van en de frequente communicatie met de stad, niet een stedelijk karakter. Ik denk hierbij aan gebieden langs de Kwattaweg en het Pad van Wanica waar het landelijke aspect in de woon- en werksfeer overheerst. Het bekende feit dat een aantal personen uit die gebieden – men zou hen forensen kunnen noemen – in de stad werken, verandert hier niets aan. Ik zou dan ook niet zo ver willen gaan alle bewoners van het Suriname-district die op bijv. minder dan 10 of 20 km afstand van het stadsdistrict wonen, bij Paramaribo te rekenen.

De essentiële vraag is nu of de hiervóór op grond van cijfers getrokken conclusies ook geldig zijn als we de grenswijken bij Paramaribo rekenen. Met de beantwoording heb ik uiteraard enige moeite vanwege gebrek aan gegevens en de vaagheid van begrippen als stedelijk karakter en landelijk aspect. Tegen deze achtergrond van onzekerheid moet dan ook mijn oordeel worden gezien. Dit is gebaseerd op de zeer globale schatting van een toevoeging van ongeveer 10.000 personen en voorts op mijn mening dat in het verleden ook altijd al bevolkingsconcentraties in de directe nabijheid van Paramaribo hebben bestaan.

Op grond hiervan kom ik dan tot de conclusie dat absolute en relatieve omvang en groei van het inwonertal fundamenteel geen ander beeld zullen vertonen wanneer Paramaribo anders en beter zou kunnen worden gedefinieerd.

Tot zover de beantwoording van vraag 1. Samengevat komt het er op neer, dat op grond van de cijfers welke voor de grootte van Paramaribo zijn aangegeven is geconcludeerd dat, louter gelet op globale normen van omvang en groei der bevolking, Paramaribo, ook in vergelijking met geheel Suriname, niet te groot is.

Hiermede is echter de oorspronkelijke vraag nog onvoldoende beantwoord. Wij zullen trachten iets verder te komen door de relaties te onderzoeken tussen de inwoners van Paramaribo en de functies die deze stad vervult. Daartoe zullen we eerst nagaan hoe we de inwoners kunnen indelen in categorieën die de stad uit hoofde van bepaalde van haar functies bewonen.

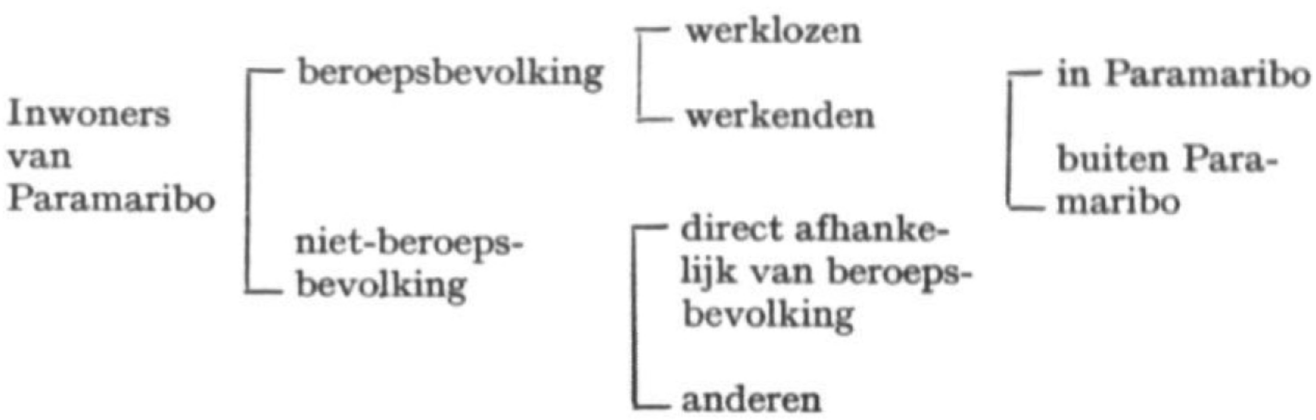
Vraag 2: Wie wonen er in Paramaribo?

De inwoners van Paramaribo kunnen we globaal als volgt indelen. In de eerste plaats zijn er leden en niet-leden van de beroepsbevolking. De leden van de beroepsbevolking zijn te onderscheiden in werkenden en werklozen. De werkenden wonen in Paramaribo omdat ze daar hun beroep uitoefenen of omdat, ofschoon ze elders werken, Paramaribo voor hen de geschikste woonplaats is. Dit laatste kan verschillende oorzaken hebben. De plaats waar ze werken kan wisselen of niet geschikt zijn voor permanente bewoning; vandaar dat veel bouwarbeiders, houtkappers, balatableeders en bosarbeiders van de Geologisch-Mijnbouwkundige Dienst, 's Lands Bosbeheer, Bureau Waterkrachtwerken, Anti-malaria-campagne en dergelijke in de stad wonen. Voorts kan de plaats waar men werkt ten gevolge van allerlei omstandigheden en persoonlijke voorkeuren als woonplaats minder aantrekkelijk

zijn, zodat men er de moeite en kosten voor over heeft om te pendelen. Zo prefereert een aantal bauxietarbeiders Paramaribo boven Paranam.

De inwoners niet behorende tot de beroepsbevolking kunnen we splitsen in hen, die direct afhankelijk zijn van en in één woonverband leven met de beroepsbevolking, en anderen. We kunnen aannemen dat eerstgenoemden de woonplaats kiezen van degenen van wie ze afhankelijk zijn, en dat daarom hun overwegingen om in de stad te wonen volledig worden gedekt door die van beroepsbevolking. Tot de anderen behoren bijv. de gepensioneerden, bewoners van internaten en inrichtingen, invaliden en andere ondersteunden, zowel door de overheid ('Lanti') als door familie en bekenden; en tenslotte ook renteniers, d.w.z. mensen die van hun vermogen leven zonder tevens te werken, maar dit zullen er in Paramaribo niet veel zijn.

Deze indeling is hieronder schematisch weergegeven.

Vraag 3: Welke functies vervult Paramaribo?

Een stad heeft voor haar bewoners de functie van werkplaats, woonplaats of van beide. Dit kan zij omdat ze in het nationale leven een aantal economische, sociale en culturele functies vervult. De functies werkplaats en woonplaats zijn te beschouwen als afgeleiden van laatstgenoemde functies. De functie van werkplaats is voornamelijk afgeleid van wat we zullen noemen stuwende functies en die van woonplaats van verzorgende functies. Een poging om deze termen te definiëren onderneem ik niet, in de hoop dat ze voor zichzelf spreken.

Welke zijn nu de belangrijkste stuwende functies van Paramaribo? In de eerste plaats is er die van regeringszetel en alle daarmee direct en indirect verbonden bestuurlijke functies. In de tweede plaats is Paramaribo het industriële centrum van Suriname. Verder vervult het vanwege zijn zeehaven, de nabijgelegen luchthaven alsmede zijn relatief centrale ligging in het bewoonde

kustgebied de functie van communicatiecentrum en poort op de buitenwereld. Hiermee hangen nauw samen de functies van marktplaats, handelscentrum en financieel centrum. Tenslotte zijn er nog functies als wetenschappelijk, militair en touristisch centrum.

Al is Suriname geen 'grande puissance' en is de betekenis van elk van de bovengenoemde functies in absolute zin dan ook niet kolossaal, het neemt niet weg dat Paramaribo een opvallende concentratie van stuwende functies vertoont. Het is niet overdreven te stellen dat Paramaribo voor Suriname nog meer is dan Amsterdam, Rotterdam en Den Haag tegelijk voor Nederland.

Als enige bevolkingsconcentratie van betekenis heeft Paramaribo uiteraard verzorgende functies. Het is medisch en godsdienstig centrum, onderwijs- en ontspanningscentrum, maar ook winkelcentrum, cultureel en sportief centrum. Hoewel de concentratie van verzorgende functies gebruikelijk is, vertoont Paramaribo ook deze concentratie wel in bijzondere sterke mate.

Laten we nu nagaan uit hoofde van welke functies Paramaribo wordt bewoond. Daarbij gaan we uit van de hiervoor vermelde categorieën van inwoners. De in Paramaribo werkende leden van de beroepsbevolking hebben hun bestaansmogelijkheden te danken aan al de stuwende en verzorgende functies welke daar zijn geconcentreerd en die gezamenlijk een groot deel van de totale werkgelegenheid in Suriname scheppen. Een groot deel van hen woont in Paramaribo omdat ze er hun werk hebben en omdat ze Paramaribo op grond van zijn verzorgende functies prefereren boven een plaats in de buurt van de stad. Zoals reeds eerder opgemerkt zijn er ook personen die wel in Paramaribo werken maar er niet wonen. Deze 'forensen' geven blijkbaar de voorkeur aan een andere woonplaats, waarschijnlijk omdat zij, en/of hun gezinsleden daar additionele bestaansmogelijkheden hebben, bijv. in de landbouw of omdat de verzorgende functies van Paramaribo minder aantrekkingskracht op hen hebben. Een voorbeeld hiervan is te vinden bij arbeiders van de Bruynzeelfabrieken.

Het bestaan van de categorie werkenden buiten Paramaribo zou men op het eerste gezicht kunnen opvatten als het bewijs dat de stad haar bewoners onvoldoende bestaansmogelijkheden kan bieden. Kon zij dit wel, zo zou men kunnen redeneren, dan zouden deze mensen toch niet buiten de stad gaan werken. Deze redenering gaat m.i. echter voor Paramaribo niet op. Het grootste deel van de buiten de stad werkenden is namelijk beslist niet ten

einde raad, bij gebrek aan werkgelegenheid in de stad, daarbuiten een werkkring gaan zoeken. Veeleer is het zo dat de arbeid buiten de stad van dien aard is, dat men niet ter plaatse van het werk kan of wil wonen en daarom is Paramaribo ook de plaats van waaruit dit soort werk wordt georganiseerd. We zouden dit de functie van operatiebasis kunnen noemen. Indien we de zaak zo voorstellen, en dat lijkt mij in overeenstemming met de feiten, dan biedt Paramaribo deze mensen op grond van deze functie van operatiebasis bestaansmogelijkheden, en op grond van zijn verzorgende functie een geschikte woonplaats.

En nu de werklozen. Uit hoofde van welke functie bewonen zij Paramaribo? Kan Paramaribo hun iets meer bieden dan alleen een woonplaats om te vegeteren? Ja, inderdaad, want Paramaribo vervult de sociaal-economische functie van marktplaats ook voor arbeid; het is de nationale arbeidsmarkt, waar het grootste deel van vraag en aanbod worden geconcentreerd en marktpartijen elkaar vinden. Voor de werklozen heeft het verblijf in de stad voordelen. De kans op het vinden van een vaste arbeidsplaats is er het grootst en tevens zijn er de beste mogelijkheden voor tijdelijk werk. Ook voor de vragers naar arbeid is de concentratie van werkzoekenden in Paramaribo gunstig. Het vergemakkelijkt het verkrijgen van een overzicht van het aanbod en de effectiviteit van het marktcontact. Kortom, Paramaribo vervult voor vragers (ook buitenlandse) de functie van magazijn van beschikbare arbeidskracht en voor aanbieders die van uitzichtpost op de arbeidsmarkt en antichambre voor een werkkring (eventueel in het buitenland).

Als woonplaats is Paramaribo voor werklozen behalve vanwege de verzorgende functies ook aantrekkelijk omdat het welvaartspeil er gemiddeld hoger ligt dan in de districten en er daardoor van werkende familieleden en bekenden gemakkelijker en meer onderstand kan worden verwacht. Waar meer is, valt meer te halen! In dit verband zou men kunnen spreken van Paramaribo's functie als bedeeloord (of als bedeloord), maar dat klinkt niet prettig. De functie die Paramaribo vervult als centrum van de werkverschaffing heeft zowel verwantschap met de zojuist genoemde als met die van nationale arbeidsmarkt.

De direct-afhankelijken, niet leden van de beroepsbevolking, wonen in Paramaribo op grond van dezelfde overwegingen die gelden voor de werkenden van wie zij qua bestaansmogelijkheden afhankelijk zijn.

Voor de 'anderen' die niet tot de beroepsbevolking behoren,

vervult Paramaribo de functie van woonplaats op grond van zijn verzorgende functies. Wat hun bestaansmogelijkheden betreft zijn deze mensen onafhankelijk van de stad en zouden ze even goed elders kunnen wonen, maar de concentratie en de aard van de verzorgende functies vormen een voldoende attractie of noodzaak om in Paramaribo te wonen.

Terloops zij opgemerkt, dat vrijwel alle prijzen, met uitzondering van die voor enkele ter plaatse voortgebrachte producten, in de districten hoger zijn dan in de stad, zodat er geen stimulans bestaat om in de districten te gaan wonen vanwege de lagere kosten van levensonderhoud.

Nu we de bewoners van Paramaribo naar categorieën hebben ingedeeld, hebben vastgesteld dat ze er wonen op grond van bepaalde functies die Paramaribo vervult en voor de verschillende categorieën hebben nagegaan welke functies dit zijn, is de vraag 'of Paramaribo te groot is' te reduceren tot de twee volgende vragen: vervult Paramaribo te veel functies? en zijn er te veel mensen per functie?

Vraag 4: Vervult Paramaribo te veel functies?

Wij hebben geconstateerd dat Paramaribo een zeer groot aantal functies vervuld en kunnen ons afvragen of er zijn die met elkaar botsen, die op zichzelf ongewenst zijn, en die elders in Suriname beter kunnen worden vervuld.

In het algemeen kan men stellen dat allerlei stedelijke functies slechts op zinrijke wijze ergens kunnen worden vervuld als bepaalde andere functies er ook worden vervuld, of als de omvang van een stad een bepaalde drempelgrootte heeft overschreden. Voorts kunnen vele functies, binnen bepaalde grenzen, beter en goedkoper worden vervuld naarmate de bevolkingsconcentratie groter is. In het economische leven is dit een bekend soort verschijnselen. Men spreekt daar van complementaire productieve activiteiten, minimumgrootte van de afzetmarkt en voordelen van productie op grote schaal. Op bestuurlijk, sociaal en cultureel gebied treft men in principe hetzelfde aan. Ik geloof dat deze verschijnselen voor Paramaribo niet minder van belang zijn dan voor andere steden. Het is niet moeilijk voorbeelden te vinden. Men denke bijv. aan de onderwijsvoorzieningen. Bepaalde vormen van onderwijs vereisen enerzijds onderwijs op lager niveau dat nieuwe leerlingen moet verschaffen, anderzijds plaatsingsmogelijkheden of onderwijs op hoger niveau om geslaagde leer-

lingen aan af te leveren. Voor elke vorm van onderwijs moeten regelmatig voldoende leerlingen zijn om het bestaan ervan te rechtvaardigen. De leraren moeten, ofwel volledige betrekkingen kunnen krijgen, ofwel voldoende mogelijkheden hebben voor een aanvullende werkkring buiten het onderwijs, hetgeen alleen kan wanneer ter plaatse ook andere functies worden vervuld.

Paramaribo is voor sommige functies nauwelijks groot genoeg hetgeen te verklaren is uit de economische en demografische situatie van Suriname. Wanneer Paramaribo een aantal van zijn huidige functies niet zou hebben, zou het te klein zijn voor een aantal andere functies wat gevolgen heeft voor weer andere functies, etc. Er blijkt dus eigenlijk een cumulatie van elkaar aanvullende functies nodig te zijn. Gezien de maatschappelijke structuur en de bevolkingsomvang van Suriname is het, geloof ik, niet overdreven om te stellen dat een sterke concentratie van functies zoals Paramaribo die kent voor Suriname een conditio sine qua non is: één stad of geen stad! In plaats van botsende zien we dus elkaar aanvullende functies. Dit is echter globaal. Ik wil niet ontkennen dat incidenteel botsingen kunnen bestaan, maar zou er geen in concreto kunnen signaleren.

In hoeverre Paramaribo functies vervult die op zichzelf ongewenst zijn, is niet zo gemakkelijk vast te stellen wegens gebrek aan een geschikt criterium. In ieder geval zijn er mensen die bepaalde aspecten van sommige functies afkeuren bijv. de (legale) doorvoerhandel in koffie die illegaal Brazilië heeft verlaten. Paramaribo's 'reputatie' als centrum van misdaad en prostitutie, een uitvloeisel van verschillende functies, wordt eveneens gehekeld. Natuurlijk zijn er voor Paramaribo dergelijke minder gunstige kanten aan een aantal van zijn functies, maar ik geloof dat ze in het algemeen niet zulke vormen hebben aangenomen dat de functies daardoor op zichzelf ongewenst zijn. Onplezierige neveverschijnselen moeten zo vaak worden geaccepteerd.

Een uitzondering vormen de functie van nationale arbeidsmarkt en de daarmee samenhangende functies van centrum van de werkverschaffing en bedeeloord voor werklozen, welke naar mijn mening eventueel als ongewenst zijn te kwalificeren. Het vergt hopenlijk geen nader betoog, dat vooral de opeenhoping van een groot aantal werklozen kan leiden tot allerlei ongewenste toestanden, niet alleen voor de betrokkenen, maar voor de gehele stedelijke gemeenschap. Genoemde functies hebben echter naast ongewenste invloeden ook gunstige zijden en als ik ze dan toch

als ongewenst beschouw, is het omdat ik meen dat de ongunstige aspecten in Paramaribo overheersen. Dit komt vooral omdat ik geloof dat Paramaribo die functies op te grote schaal vervult. Op zichzelf zijn ze niet ongewenst, maar ze zijn het vanwege het grote aantal werklozen (op deze plaats kan ik niet nader ingaan op de getalsmatige bepaling daarvan, maar ik geloof dat er bij niemand onzekerheid over kan bestaan dat er veel werklozen in Paramaribo zijn).

Of deze functies behalve als ongewenst ook als te veel voor Paramaribo dienen te worden beschouwd, hangt tenslotte af van het alternatief, de mogelijkheid dat ze elders in Suriname beter kunnen worden vervuld. Naar mijn mening zouden de kwade kanten van de werkloosheid niet of slechts zeer gedeeltelijk verdwijnen wanneer de werklozen uit de stad op het platteland gingen wonen. Het platteland kan misschien een ruimere spreiding van de werkloosheid bieden en beschikt wellicht mede daardoor over een groter sociaal incasseringsvermogen, maar daar staan allerlei bezwaren tegenover. Zo zouden de werklozen een armoediger bestaan leiden en het welvaartspeil van de overige bevolking daar drukken, hetgeen tot algemene ontevredenheid op het platteland en ... tot een trek naar de stad kan leiden, vooral omdat het welvaartsverschil tussen stad en platteland zou toenemen. Voor vragers en aanbieders zou het verder moeiljker zijn een duidelijk overzicht over de arbeidsmarkt te verkrijgen, evenals voor de regering, die door de concentratie van werkloosheid in de stad er als het ware met de neus op wordt gedrukt en zich daardoor eerder gedrongen voelt om adequate maatregelen te beramen. Voorts zouden het opvangen van een grote vraag van tijdelijke aard (stuwdambouw!), het recruteren van werkers voor Nederland, het scholen en herscholen meer moeilijkheden opleveren. Of de werkloosheid al met al in de districten beter zou kunnen worden opgevangen dan in de stad moet dan ook sterk worden betwijfeld.

Men zou zich kunnen afvragen of het alternatief voor werkloosheid in de stad niet werkgelegenheid in de districten kan zijn. Als dit alternatief aanwezig was, zou het betekenen dat er een onbevredigde vraag naar arbeid in de districten bestaat die niet op de arbeidsmarkt in Paramaribo wordt uitgeoefend en waarin de werklozen uit de stad zouden kunnen voorzien. Dat nu is geloof ik niet het geval. Het contact tussen stad en districten is zo intensief, dat het onmogelijk moet worden geacht dat een bestaande

vraag naar arbeid in de districten Paramaribo niet zou bereiken. Het is eerder zo, dat de mogelijkheid om in de districten werk te vinden onvoldoende wordt bekeken en er direct in Paramaribo wordt gezocht. Dat is ook de reden waarom we spreken van Paramaribo's functie van nationale arbeidsmarkt; vandaar ook dat een deel van de werklozen in de stad afkomstig is uit de districten. Ze zijn juist naar de stad gekomen met het oogmerk er werk te vinden omdat de kans daarop in Paramaribo groter is. In practisch opzicht moet het daarom welhaast onmogelijk worden geacht om werklozen van de stad naar de districten te krijgen.

Het probleem van de werkloosheid in de stad is uiteindelijk niet een typisch probleem van Paramaribo. Het is het sociaal-economische structuurvraagstuk par excellence van Suriname in zijn geheel. Het treedt echter vooral aan de dag in de vorm van open werkloosheid in de stad. Langs welke wegen het moet worden opgelost is niet zonder meer aan te geven, zeker niet in dit korte bestek. Veel hangt af van de concrete mogelijkheden voor het entameren en uitbreiden van economische activiteiten. Deze zullen bepalen waar nieuwe werkgelegenheid zal worden geschapen. Of men daarbij voorkeur moet geven aan de stad dan wel aan de districten lijkt mij een irrelevante vraag. De arbeidsmobiliteit in Suriname is voldoende om in beide gevallen de werkloosheid in Paramaribo te reduceren.

Samenvattend zou ik willen stellen dat Paramaribo niet te groot is omdat het te veel functies vervult in die zin dat deze in de districten beter kunnen worden vervuld. Decentralisatie, bijv. van bestuurlijke activiteiten, zoals bepleit door LICHTVELD, zal tot resultaat hebben dat sommige functies alleen maar slechter of duurder worden en sommige andere helemaal niet kunnen worden vervuld.

Vraag 5: ZIJN ER TE VEEL MENSEN PER FUNCTIE?

Indien Paramaribo wordt bewoond op grond van bepaalde functies en dit er niet te veel zijn, bestaat nog de mogelijkheid dat Paramaribo te groot is omdat er per functie te veel personen zijn; meer in het bijzonder te veel leden van de beroepsbevolking per categorie van bedrijvigheid. Zo wordt in de literatuur vaak gesteld dat er te veel winkels en mede daardoor te veel werkers in de detailhandel zijn. Ook het grote en snel gegroeide aantal overheidsdienaren, de uitgebreide importhandel en de transportsector

met zijn talrijke karrelieden en 'wilde' bussen worden in dit verband nogal eens genoemd.

Nu is het niet zonder meer mogelijk om vast te stellen of bij een bepaalde activiteit te veel personen zijn betrokken. Natuurlijk kan men wijzen op een lage arbeidsproductiviteit of op direct waarneembare leegloop. Het moeilijke is echter dat een norm ontbreekt, zodat we wel van 'veel' kunnen spreken maar niet weten waar de grens met 'te veel' ligt.

In het algemeen zullen werkgevers wel hun redenen hebben om personeel in dienst te nemen of te houden; per slot van rekening kost het hun geld en zullen ze dit er alleen voor over hebben als het opweegt tegen de productieve bijdragen die ze er voor ontvangen. Een dergelijke redenering geldt voor zelfstandigen. Het is niet te verwachten dat zij hun werkkracht en kapitaal gaan aanwenden in een richting die hun geen reële bestaansmogelijkheden oplevert. Die bestaansmogelijkheden kunnen eventueel op een laag niveau liggen, maar daarmee nemen ze kennelijk genoegen omdat een aantrekkelijker alternatief ontbreekt.

Bij de overheid ligt het wel iets anders. De eigen inkomsten van degenen die daar personeel aanstellen, worden niet beïnvloed door het aantal mensen dat ze in dienst nemen. Anders gezegd: ze voelen het niet in hun eigen portemonnaie zoals de particuliere werkgevers. Aangezien er bovendien uit hoofde van persoonlijke en politieke bindingen vaak *sterke druk op hen wordt uitgeoefend* om meer personen aan te stellen, ook als dit voor een juiste verrichting van taken niet strict noodzakelijk is, is het begrijpelijk en menselijk dat zij wel eens voor de druk bezwijken. Het overheidsapparaat kan op die manier een versluierde werkverschaffing gaan omvatten indien het politieke systeem niet voldoende tegendruk geeft. Een uitspraak over de mate waarin de versluierde werkverschaffing in Suriname voorkomt, durf ik hier zonder uitvoerige cijfermatige analyse van de aantallen landsdienaren en de omvang van hun werkzaamheden niet te doen, maar ik geloof dat zij in ieder geval bestaat.

Als we nu zouden willen concluderen dat Paramaribo te veel inwoners telt omdat er te veel personen in overheidsdienst zijn, moeten we eerst nog nagaan wat het alternatief is. Dit kan alleen maar zijn: meer werklozen. Gelet op hetgeen we daarover reeds eerder hebben betoogd, komt dit neer op nog grotere werkloosheid in de stad, want in de districten zou voor de uit landsdienst ontslagenen evenmin als voor anderen werkgelegenheid zijn, of een andere attractie om er te gaan wonen.

Hiermede ben ik gekomen aan het eind van mijn betoog. Wat heeft het opgeleverd?

In de eerste plaats is, naar ik hoop, aannemelijk geworden dat er onvoldoende grond is voor de stelling dat Paramaribo te veel inwoners telt.

Voorts is gebleken dat niet de te grote omvang van Paramaribo een ongewenste, zo men wil gevaarlijke, situatie schept, maar de stedelijke werkloosheid. De oorzaak hiervan ligt niet in de omvang of de typische stadsstructuur van Paramaribo met zijn vele functies, maar in de sociaal-economische structuur van geheel Suriname.

Een belangrijke trek van de districten naar de stad, in de zin van een positief vestigingssaldo voor de stad, heeft niet plaats gehad. Daarom kan men beter niet spreken van een 'terugkeer' naar het platteland. Bevordering van een trek van de stad naar de districten zou op zichzelf geen bijdrage kunnen leveren aan de oplossing van het werkloosheidsvraagstuk. Bovendien is het onwaarschijnlijk dat een dergelijke trek is te verwezenlijken.

Het werkloosheidsvraagstuk moet worden opgelost door mogelijkheden te vinden voor nieuwe productieve activiteiten. Deze zullen bepalen of de nieuwe werkgelegenheid zal ontstaan in de stad of in de districten.

Op grond van de functie van nationale arbeidsmarkt zal bij het scheppen van nieuwe werkgelegenheid de benodigde arbeidskracht in Paramaribo kunnen worden gerecruteerd, zodat de daar geconcentreerde werkloosheid zal verminderen. De te ruime personeelsbezetting van het overheidsapparaat in Suriname hangt nauw samen met het werkloosheidsvraagstuk en kan niet los daarvan tot een oplossing worden gebracht.

P. G. RIVIÈRE

A POLICY FOR THE TRIO INDIANS OF SURINAM

Introduction

The contents of this paper are based on anthropological field research which I carried out among the Trio Indians in the interior of Surinam between August 1963 and April 1964 [1]. At the latter date the total Trio population of Surinam was approximately 380 Indians who were divided between two villages. One village, on the left bank of the Tapanahoni River opposite the mouth of the Paloemeu River, is referred to as the Paloemeu village. The other is located in the Sipaliwini River basin, about three miles from the Koeroeni River and on a small creek called the Alalaparoe by which name the village is also known. These two villages still exist but since April 1964 further population movements, which are a continuation of the events which brought these settlements into being, have taken place. These recent occurrences, which are described below, follow the line of development which was forecast and allowed for in the original report, and thus do not affect any of the conclusions reached therein.

The views expressed in this report are entirely my own and they are firmly based on my observations both of what the Trio do and think. This, however, is not an essay in social anthropology, but a simple outline of certain problems facing the Trio together with some possible solutions to them. A conscious effort

---

[1] This paper is a modified and revised version of a report on the Trio Indians which I presented to the Government of Surinam in October, 1964. The basic suggestions and recommendations made in that report remain unchanged. – My researches among the Trio Indians were sponsored by the Research Institute for the Study of Man, New York, to which organisation I wish to express my appreciation for the assistance given. – Address of author: Institute of Social Anthropology, 51 Banbury Road, Oxford.

has been made to offer suggestions which it would be practical to implement, and which have therefore a greater chance of being realised. In spite of this I have no doubt that some of the recommendations contained in this report will be unacceptable from an administrative, financial or other standpoint. Furthermore there are in this report criticisms of certain official and unofficial bodies in respect of their dealings with the Trio, although nowhere and in no way is it imputed that their actions were performed with other than the highest motive. These criticisms have their foundation in a difference of approach. Rarely are the aims of those who come in contact with the Trio disinterested and in this way they contrast with the detached attitude of the trained observer. It cannot even be said that this report contains the viewpoint of the Trio themselves since much of what is written would undoubtedly be contrary to their present wishes because they have no true understanding of the issues which are at stake. My justification for the recommendations is not some higher moral infallibility but a dispassionate and wider understanding of what is likely to happen unless some guidance is given. This, in turn, does not imply that the Trio should be preserved as curiosities, nor yet as 'noble savages'. The basic premise of this report is that the Trio are citizens of Surinam and as such they deserve the same consideration as the other ethnic groups in the country and the same right to develop and live within their own culture. Because the Trio culture is different, perhaps simpler, it is no less a viable and thriving entity, and if it is simpler it should be afforded an even greater degree of tolerance, understanding and encouragement than is allowed for more developed peoples.

This report is divided into two parts; the first part is mainly descriptive and provides a background against which the suggestions and recommendations in the second part may be fully appreciated. Since the problem of a policy for aboriginal people only arises when indigenous and foreign populations come in contact, a start is made by reviewing the various external influences which have acted upon the Trio. Recent contacts have resulted in a social revolution which is still in progress – thus the first part mainly consists of an attempt to forecast the final outcome of these new developments. On the basis of the conclusion reached in the first part, the second part contains various advisory proposals.

PART ONE

I. EXTERNAL INFLUENCES WHICH AFFECT THE TRIO

It is not intended to give a history of the contacts between the Trio and alien cultures although some comment about them is necessary in order to understand the present situation. An important factor controlling the degree of contact and one equally applicable now as in the past is the actual location of any particular settlement within the territory occupied by the Trio. The Paloemeu village is located not only on a frequented waterway but is also alongside one of the busiest 'Grasshopper' airstrips. In comparison the Alalaparoe village is isolated and receives no casual visitors. Until recently improved the tiny airstrip at Alalaparoe was only big enough for the small aeroplane operated by the missionaries who could thus keep a check on those able to reach the village. The difference in exposure to external influences is both quantitative and qualitative, and an important factor in the future development of the Trio.

The present contacts of the Trio with other cultures can be classified under five headings.

1. Bush Negroes

Intercourse between the Trio and the Bush Negro is now waning but they do represent the Trio's oldest contact with the world outside the tropical forest. Trading between the Indians and the Bush Negroes had certainly begun 125 years ago and it may well be over 200 years old. This trade introduced manufactured goods among the Trio but it also had at least two important side effects. Firstly, the Bush Negroes fearful of losing their valuable trading monopoly tried by various means to limit the contact between the Trio and the people from the coast. Thus the Bush Negroes have been instrumental in maintaining the Trio in relative isolation. Secondly, the Bush Negroes are responsible for the gradual diminution of the Trio by reason of the exotic sickness and disease which they unwittingly spread wherever they travelled. The lethal effects of this should not be underestimated, and it will never be known how many people, even tribes, succumbed as a result.

At Paloemeu trade with the Bush Negroes still thrives, and the items of barter are still the traditional ones of dogs, cassava

squeezers, basketwork and arrow canes in exchange for a variety of manufactured items such as axes, knives, beads, pots and cloth. Although the relationship between the Trio and the Bush Negroes is marked by a concealed antagonism, that between individuals of the respective groups who have entered into a trading partnership is characterised by scrupulous honesty and trust.

Bush Negro trade in the Sipaliwini area and, therefore, to the Alalaparoe village, has now completely died out. This appears to have happened a few years ago and may be related to the construction of an airstrip and the foundation of a Roman Catholic mission on the Brazilian side of the frontier near the sources of the West Paroe River. It is unlikely that the Bush Negroe trade into the Sipaliwini basin will reopen, and one good reason for this is that while previously the Trio villages were small and isolated they were strung out along the forest trails at one or two days' march. With the disappearance of these staging posts travel by foot has become a more difficult undertaking. Even the Indian movement between the new large, but widely separated villages is likely to diminish, and the implications of this are discussed below.

2. Coastal people of Surinam

Under this heading is included the main population of the country. They are of marginal importance to this subject since there is no contact between them and the Indians at Alalaparoe and only slight contact at Paloemeu where there is a handful of men employed on airfield maintenance. Trouble has arisen here because these men have taken Trio women and have paid them with small gifts. An effort should be made to discourage this practice before Trio men and women accept it as a normal pattern of behaviour among the people of the coast. Prostitution is unknown to the Trio but is a practice which, because of their cultural attitude to sexual promiscuity, they could easily adopt. Perhaps the strongest safeguard against its development is the teaching of Christian ethics, but the important issue is one of health, not morals; at present, the Trio are almost free from venereal diseases.

3. Official Bodies

These consist of the Surinam Government and the Government Mining Department, and although their influence on the Trio

is important it is mainly indirect and therefore materially different to the others considered.

It is difficult to comment on the Government's attitude towards the Trio since, although indoubtedly beneficent in intent, it lacks definite form or direction. It is considered that the Government could play a far larger part in helping and safeguarding the Trio. Suggestions of what might be done are to be found in the second part of this report.

The policy of the Government Mining Department is perhaps equivocal and much depends on the attitude of the trained geologist in charge of the survey team in which an Indian is employed. The whole question of the employment of Trio labour is considered later.

4. Casual Visitors and Tourists

These are relatively few in number and affect only the Paloemeu village. The duration of their stay and their small numbers do not allow for much impact on the Trio culture. Even the briefest visit, however, is long enough to leave behind some form of infection, and it has been recommended by others that for this reason alone a ban should be put on tourists. In view of the other ways in which the Trio are exposed to disease this single reason seems inadequate.

The Indians at Paloemeu are not tourist conscious and, as yet, there is no begging or demanding of money in exchange for being photographed. It is obviously important, both for the Indians and the visitors, to prevent the growth of such traits, and it is suggested that a brief pamphlet should be prepared which will warn visitors to an Amerindian village how to avoid the worst pitfalls. In the second part of this report will be found some ideas about the kind of advice such a pamphlet might contain [1].

5. West Indies Mission

This Mission has stations at both Alalaparoe and Paloemeu and they have both been operating since 1961. The Mission is the single most important influence at work on the Trio who, as a result, are in the throes of a social revolution. The widespread

---

[1] This paragraph is as it appeared in the original report but since then I have heard from one source (admittedly only a secondhand and hearsay one) that a group of Indians who moved from Paloemeu to Alalaparoe during the 1964/65 dry season did so in order to get away from tourists.

conformity of the Trio to evangelical Christian ideals is resulting in changes and modifications to every aspect of their culture.

The Mission's influence is not homogeneous since the aims, interests and principles of the missionaries at the two stations differ on a number of important secular points. The missionary at Paloemeu limits his work to the religious and spiritual matters of the Indians but otherwise leaves them to arrange their own affairs. He believes that the Trio should be led forward to a stage where they can play a full and useful part as citizens of Surinam. The missionary at Alalaparoe interposes his ideas in every aspect of Trio social and economic life. He strongly favours the isolation of the Trio from at least undifferentiated contact, and his policy tends to lack any positive long-term aim of a practical nature.

Whether or not one approves of missionary activity (and there is no intention of discussing this point) it is undeniable that the Trio have benefitted enormously from the Mission's work. Its presence is not only an advantage to the Indians but also an asset for Surinam since certain facets of the work, such as medical care, it could well be argued are really the Government's responsibility. The expulsion of the West Indies Mission would be a disaster for the Trio. However it was patently observable that relations between the Government and the Mission were not always harmonious. The antagonism which exists appears to be based on misunderstanding; the Government is suspicious of the missionaries' aims, and somehow seems unwilling to believe that the missionaries are solely concerned with the teaching of the Christian faith.

On the other side, the missionaries tend to be secretive, overpossessive towards the Indians, and fear interference in their religious teaching. That the missionaries are only willing to ask for Government help as a last resort is related to the fear of being placed under any obligation to the Government. If the best course for the Trio is to be achieved cooperation between the Government and the Mission is a first essential. It is believed that this could be gained by a frank and open discussion between the two parties.

II. THE STATE OF TRIO CULTURE

In the last section the five external influences at work on the Trio were listed; in this section the effects which these groups have

had and are having on specific aspects of Trio life are described.

At present such is the dynamic state of Trio society that no advantage is to be gained by describing the current conditions, but instead an attempt is made to judge the outcome of this upheaval. This is a far from satisfactory method since one has to assume that the forces which are currently at work remain constant and that no new factors emerge. The matter is still further complicated by the fact that so far only the external influences which are affecting the Trio have been considered – in trying to forecast the future form of Trio culture it is necessary to take into account not only these external ones but also the innate pressures generated within the society itself, and furthermore the interaction of these two forces. The number of variables involved is immense but since it is valueless to make suggestions for a situation which will soon not exist, it is essential to try to reach a potential solution from amongst the wide range of possibilities.

There is, however, one factor which more than any other appears to play a vital role in the future development of the Trio culture – this is the size of the present settlement units. Traditionally the Trio lived in small dispersed villages which had an average population of 30 inhabitants and rarely exceeded 50 people. As already mentioned the Trio are now gathered into two large villages.

In April 1964 there were approximately 220 Trio Indians at Paloemeu and 160 at Alalaparoe. A proportion of these Indians (almost half of those at Paloemeu) had recently moved into Surinam from Brazil. These migrations have continued and by March 1965 the population at Alalaparoe had swollen to nearly 300 Indians of whom 100 had come from Brazil and the remainder had moved across from the Paloemeu village which now contains less than 200 Trio Indians. There are probably only about 100 Trio Indians left in Brazil of whom the majority live near the Roman Catholic Mission on the West Paroe and the rest near the source of the Panama River. It is possible that these Indians will finally join the others in Surinam, and settle at one of the two existing villages.

Many examples can be quoted of similar large gatherings of Amerindians in the tropical forest zone, but history has shown that such agglomerations, whatever their cause, are usually short-lived. In this particular case two reasons can be demonstrated for the northward migration of the Trio but only one

can be found for the replacement of numerous small villages by two large settlements. The exact date when the Trio started moving down the Surinam rivers is unknown; this movement had not begun in 1942 [1] but in 1961 there were two Trio villages close to the present site of the Paloemeu settlement. The cause of this initial movement was undoubtedly the Trio's desire to be closer to their source of trade goods. The more recent migration, which has been much faster and on a far greater scale, can be accounted for in a number of ways, but in the final analysis it has been caused by the presence of the missionaries. This is also the reason why the Trio have gathered together in two large villages. The missionaries tend to deny that they are responsible for these two developments but it is certain that without their appearance in the area neither of these things would have happened.

This radical change in settlement pattern is in itself likely to stimulate modifications in the traditional form of Trio economic and social organisation. It is not yet certain that these new settlement units are permanent or whether the Indians will disperse again. There are forces working toward both ends; they can be classified as traditional or 'centrifugal' which will tend to encourage dispersion, and new or 'centripetal' which will favour cohesion. To a large extent the future form of Trio culture will depend on which of these two factors proves the stronger, and therefore their action on the levels of economy (including trade and employment), authority, and certain miscellaneous factors is now reviewed.

1) Economy

The most powerful centrifugal force is the traditional subsistence-level economy of the Trio which is based on shifting agriculture, hunting and fishing, and collecting. Village sites were formerly moved at frequent intervals and at an economic level this behaviour is related to the demands of agriculture since the new village was nearly always built in the neighbourhood of the old one. A fact which indicates that the population size of the traditional village was well adjusted to the hunting

---

[1] The distribution of Trio villages at this date is precisely known from Lodewijk Schmidt's account of the interior (*Verslag van drie Reizen naar de Bovenlandsche Indianen*, Bulletin 58 of Departement Landbouwproefstation in Suriname, November 1942).

and collecting resources of the environment. This is a simplified picture of the actual situation but it is adequate for the present purpose. The large settlement unit will not only speed up the use of suitable agricultural land in the immediate vicinity but place undue strain on the hunting and collecting resources over a wider area.

Other Amerindian groups who have settled in large, permanent villages have solved the problem by cutting their fields at some distance from the village and moving out to live there during the busier seasons of the agricultural cycle. These outposts also act as centres from which to hunt. However, the problem of transporting the produce or game back to the main village remains and this system, although a workable compromise, does mean an increase in the amount of time and effort required for purely subsistence activities.

From many points of view the Paloemeu village is more advantageously sited than the Alalaparoe one. The two large rivers are a useful source of fish, and game is plentiful along their banks. Perhaps even more important is that they provide a means of transporting, by canoe, produce from distant fields and form a quicker and easier way to a wider range of hunting grounds. These advantages are lacking at Alalaparoe. The missionary stationed there is doing much to encourage the increased planting of such traditional crops as bananas, sugar cane and pineapple, and to introduce new ones such as rice, peanuts and oranges. A start has also been made to raise livestock – pigs and ducks. This scheme appears to be flourishing but it will be many years before it can play an important part in the Trio economy – one of the greatest obstacles to its development is the Trio attitude towards all tame animals, which they regard as pets and will not eat.

Three choices face the Trio: either after a few years they disperse to continue their traditional economy, or they modify the present system, or they adopt a new one. The last need not be considered here since it requires the introduction of factors which are not only difficult to visualise but would also need a complete new study and set of recommendations since it implies the total elimination of the traditional economy.

The economic centripetal forces at work are mainly concerned with the acquisition of manufactured goods which subject can be considered under the headings of trade and employment.

Trade with the Bush Negroes almost has the right to be called

traditional, so far back can it be traced and so much an integral part of the Trio culture has it become. Its influence on maintaining the large settlement units is probably negligible; however, were the missionaries to leave the Alalaparoe village the resulting dispersion would almost certainly bring some Indians to settle within trading distance of the Tapanahoni River.

A new form of trade, sponsored by the missionaries, now exists; the missionaries buy bows and arrows, decorated combs, feather crowns and the occasional jaguar skin from the Indians. These items are then flown to Paramaribo and sold at a profit; after a deduction for expenses the rest of the money is put in an Indian fund and used to cover the cost of the Indians' school equipment. At Paloemeu there is also a more sporadic business with tourists who visit the Indian village. At Alalaparoe the missionary has started a trade in Brazil Nuts in which the area is particularly rich. These are collected by the Indians who sell them to the missionary who freights them, by air, for resale in Paramaribo. The missionaries pay the Indians in cash or goods.

It should be emphasised that the cash income which the Indians receive from this trade is not high, and although difficult to estimate exactly it probably does not represent much more than an average income of one Surinam Guilder a head a year for the 380 Trio Indians living in the country. At Paloemeu the traditional trade with the Bush Negroes is almost certainly more valuable, and good hunting dogs continue to demand high prices.

Working in return for wages is an unknown concept among the Trio, but the benefits to be gained from it, and the obligations involved are becoming understood. Few opportunities for regular or casual work are available to the majority of Indians. Most of the Trio would like to earn money, since they have a strong ambition to acquire the material goods of more developed cultures. Some of the Indians who have arrived at Paloemeu from Brazil came partly because they were attracted by the chance of obtaining manufactured goods by working for them.

At both the Trio villages the Indians are employed by the missionaries as casual labour to carry out such tasks as building a house, clearing land, cutting a field or making a canoe. The normal rate of pay is one Surinam Guilder a day. This type of employment is well suited to the Indian temperament and fits in with his own economic activities.

At Paloemeu two other sources of employment are available, both of which are far more lucrative but are also virtually fulltime. Since, at present, very few Indians are involved there is no real problem, but the difficulties which will arise if a greater number are given work are discussed in part two of the report.

One Indian is employed six days a week to do odd jobs for the airstrip

maintenance staff. He is paid at the rate of 15 Surinam Guilders a week. This Indian leads a different life to the other Trio; he has no longer the time to hunt, cut a field, build a new house (his is the shabbiest in the village), or attend school or church. His riches have, to some extent, compensated for this, but because both his behaviour and diet are different he is openly scorned by the other Indians.

A number of Trio, usually three or four, are employed by the Government Mines Department on geological survey expeditions. This may mean than an Indian is away from his village for as much as three-quarters of the year, and quite large sums of money can be earned in this way. Perhaps because of a noticeable difference in character the Indians thus employed have not alienated themselves from the community to the same degree as the one working on the airstrip.

Two other Indians at Paloemeu are the recipients of sizeable annual incomes; the Government-appointed Captain who is paid 360 Surinam Guilders per annum, and his lieutenant who receives 100 Surinam Guilders.

The number of Indians who have regular and relatively 'vast' incomes are few, and although some social friction is engendered by this unequal distribution of wealth, this is not a serious problem since the traditional obligations of kinship ensure that the benefits become widely spread among the villagers. It has been suggested that the Indians be employed on a rota system, but the employers have, quite justifiably, pointed out that the Indians need to be trained even for some of the simplest tasks and it would not be worth their while to keep taking on new and unskilled personnel.

There is one great drawback to this wage earning; at present there is nowhere locally for the Indian to spend his money. The missionaries maintain a small supply of goods such as cartridges, mirrors, pots and pans, fish hooks, and other small items. This store is geared to supply goods in return for the trade and work instigated by the missionaries; the Mission has neither the resources nor the means of transport to satisfy the spending of several hundred guilders a year.

The Mines Department fly to Paramaribo some of the Indians which they employ; this gives the Indian a chance to spend his wages, but at the same time much money has to go on lodgings in Paramaribo and the opportunity to squander money on useless fripperies is unlimited. Furthermore such useful purchases as lamps, oil stoves, and in one instance an outboard motor, all need a continuous supply of fuel in order to work – fuel is not available at Paloemeu. It is argued that the Indian should be allowed to spend his money as he chooses; such an attitude can be condoned in the case of small sums but the Indian un-

doubtedly needs guidance and protection in the expenditure of much larger amounts. The chance to see Paramaribo is a valuable experience for a Trio and one which is essential if he is to reach any understanding of the culture to which he is incontrovertibly tied. However it is important that the impression with which he goes away is a favourable one and not coloured by any unfortunate contacts or incidents.

It has been stated that the traditional form of Trio economy will tend towards the dispersion of the present large population agglomerations. However the new force, which can simply be described as an increased reliance on, appreciation of, and desire for manufactured goods, will act to preserve the large settlement units. It is doubtful if this force alone is powerful enough to do this, but it will almost certainly prevent a return to the old settlement pattern. A good example of this has already occurred. The missionaries were considering trying to move all the Trio at Paloemeu to Alalaparoe in order to rationalise the work and to initiate a policy of isolation. When the Paloemeu Indians were confronted with this idea, they were against it and among their reasons for not wanting to move was their unwillingness to leave their centre of trade and work. The situation is slightly different at Alalaparoe since the economic centripetal forces are weaker, and because the environment is poorer the centrifugal ones are stronger.

It has been assumed that no increase in foreign population will occur in either area during the foreseeable future. Should this happen, presumably as a result of the discovery of mineral wealth, certain provisions must be taken to prevent the Trio being exploited as cheap labour. This topic is returned to later on but it is noted here that although the Trio are using more and more manufactured goods this does not imply that they are adopting with them a 'western' style economy. All that is happening is that the new items are being absorbed into the traditional framework. The Trio economy is still at a subsistence level, and a forced and rapid change to a wage earning one would be fatal for the society.

2) Authority

This subject can also be studied from two aspects; the old Trio system of maintaining social order and control which will have a centrifugal effect, and a newly-developing organisation with centripetal influences. The traditional political system of the

Trio is ill-suited to maintain order among large groups; there is no formal or invested authority, and no idea of imposed penalty or punishment. Although it is outside the scope of this report to discuss this subject in any detail, order (perhaps it will be better understood if described as 'conformity with an accepted norm of behaviour') is maintained through the obligations of kinship, various types of sanctions, witchcraft, and a *laissez-faire* which allows any dissenting individual or group to leave a village and live elsewhere. It is certainly wrong to consider the head of a village an authorised chief; the head of a village is the man who founded it, and his control over its inhabitants depends on his leadership qualities and his ability to gain cooperation. If he is successful his village will grow in size, if a failure it will dwindle until it consists of a mere handful of close kin.

The appointment by the Surinam Government of a Captain for the Paloemeu village was meaningless because the Trio lack the concept of invested authority. The selection of the captain was also unfortunate, and it has not been possible to discover how or why this particular Indian was chosen. He is a weak character, and lacks any ability to lead the people who, in turn, have no respect for him. No harm would come if this appointment was allowed to lapse, and no other captain appointed.

If traditional methods are inadequate, there is evidence to indicate that a new form of authoritative control is developing within the society. It is too early to describe or comment on its possible efficacy but a brief outline can be given and some predictions on its future development can be made.

The basis of this new authority is the committee of Church Elders which the missionaries asked the Trio to elect from their number. The purpose of this committee was the administration of church matters such as the reading of services. Since then the duties of the Elders have extended and now cover many everyday secular affairs. At the moment the power of the Elders lies in an expression of disapproval of an individual's behaviour, and the consequent disgrace which is a powerful sanction in Trio society. On the other hand such a sanction only has force when the Elders are supported, in any particular case, by at least the majority of the society. While this represents a direct development of the traditional system there is still no method of applying force and with the beliefs concerning witchcraft weakened by Christian teaching, the exercise of social control is probably more ineffectual than before. However with a growing

understanding and acceptance of Christian beliefs, the Elders may well find their power in the application of religious sanctions. This requires no explanation since this method of social control has been widely used by Christian churches for many centuries.

There is now less opportunity for the individual or group which is at odds with the rest of the society to leave. However, at a time when there is pressure on economic resources, social conflict may act as a catalyst which will result in groups breaking away to form their own villages.

Although too early to be certain, the new form of social control potentially contains strong centripetal elements, and, in particular, Christianity is likely to play a vital role in this sphere of Trio life.

3) Miscellaneous Factors

Many features of traditional Trio culture had disappeared prior to the arrival of the missionaries, and other were falling into disuse. Mission work has multiplied the number of traits which have disappeared; some as a direct result of Christian teaching, others following the formation of large settlement units. These modifications will continue over many years or even generations, and if the society is allowed to adapt itself at its own speed there will be a minimum of suffering. Adjustments in the marriage system and the conventional attitudes between affines which have economic implications, can be forecast. The practice of burying the dead beneath the floor of the house and abandoning the village has been discontinued, and this is a good example of a traditional custom with strong centrifugal force which is no longer operating. Other examples of this type could be quoted but, for the most part, it is difficult to define what effect the retention, modification or relinquishment of a specific trait might have. There are, however, four factors which need further comment.

Firstly, there is the medical aid which is provided by the missionaries. It was the need for medical assistance at the time of an epidemic which brought together the inhabitants of the two small villages near Paloemeu and united them into a single settlement around the mission station. The Trio appreciate the advantages of medical aid and trust in its efficacy. This factor is likely to maintain a tie between the mission and any outlying groups, and in the event of serious illness to reaffirm any broken associations.

Secondly, there is education; schools are run by the Mission at both villages. The Trio have proved willing and apt pupils, and the standard of literacy, within a few years, will be astonishingly high. Although the main reason for the missionaries teaching the Indians to read and write is so that they will be able to read the Bible which is being translated into the Trio language, they are also teaching some arithmetic, including the use and value of Surinam currency. The Trio have great enthusiasm for school, and reading and writing are seen by them not only as desirable and status-conferring social accomplishments, but as a means to salvation.

School normally takes place four times each week for one to two hours on each occasion. Holidays from school are given but there is competition for time between the requirements of church and school and the subsistence activities. Church and school between them occupy the hours in the early morning which are the coolest and most pleasant for strenuous labour. It is difficult to judge how strong and how permanent the Trio's enthusiasm for education is but at the moment it is definitely acting as a centripetal force.

The influence of the next factor is difficult to foresee; in the past the Trio villages although small and scattered were accessible to each other by trails. The two present villages in Surinam are now widely separated from each other, and social intercourse between them has nearly ceased, although the Indians write each other letters which are carried from one village to the other on the mission aircraft. This separation will mean a diverging course of development, and could also result in a badly balanced demographic condition with no simple solution available. At the moment it is not easy to see how this problem, if it arises, can be resolved.

Finally, there is the innate conservatism which is present in all societies. It is difficult to judge how strong this social inertia is among the Trio, and thus to make suitable allowance for it. It would be presumptuous to suggest more than that it will act mainly to preserve the basic structure of Trio social and economic organisation rather than to prevent changes within the system.

Summary to Part One

It was considered unfeasible to give a simple description of Trio culture because of the social revolution through which the society is passing. Instead the development of the large settle-

ment unit was selected as the most influential factor in the future of the Trio culture. The forces at work to disrupt or to maintain this new settlement pattern were then reviewed.

It is rash to make any prognosis concerning the outcome of this revolution but if no new important factors arise evidence seems to indicate that at sometime in the future the Trio social organisation will take this form. There will be large villages which will be the religious, medical, educational, trading and wage-earning centres. The traditional economy will be carried out at some distance from the large villages where small farming settlements will be built. These secondary settlements will also act as centres for hunting and collecting. The Indians will only live at their garden sites during the busier agricultural, hunting and collecting seasons (the dry season), but some groups may prefer, perhaps as a result of disagreement, to live permanently away from the main village – even so it is very unlikely, for the reasons given, that all associations with the main village will disappear. Social control will be administered through a committee, and probably by the application of religious sanctions. It is on these assumptions that the suggestions and recommendations which appear in the second part of this paper are based.

PART TWO

THE FUTURE OF THE TRIO

This part of the article contains suggestions and recommendations concerning the future of the Trio. These ideas are listed under the headings of Health, Diet, Economy, Authority, Hints for Visitors to Amerindian villages, and finally a discussion on a suitable general policy for the Trio.

1 Health

There is no doubt that disease and sickness were gradually exterminating the Trio; the Indians themselves admit that they were facing extinction. The relationship between birth and death rate (especially infant mortality) is still precariously balanced, but the medical service provided by the missionaries and the anti-malaria campaign sponsored by the World Health Organisation appear to have stemmed the decrease in population.

In the next few years, as the full effects of these innovations make themselves felt it should be possible to observe a rise in birth rate and in expectation of life at all ages.[1]

The situation at Alalaparoe differs from that at Paloemeu; the greater degree of isolation at Alalaparoe means that whereas infectious diseases are rarer, those which do reach the village are, through lack of immunity, more virulent and dangerous. The Paloemeu village is exposed to infection from numerous sources, but resistance is developing and a common cold is not the cause of so much suffering as it is at Alalaparoe. Previously little resistance had developed because relatively few recovered from the more dangerous complaints – the present medical aid means that most patients survive and live on with increased immunity.

The missionaries are also taking active measures to improve the standard of hygiene. At both villages lavatories have been built, and the majority of Indians are now using them. Books in the Trio language on matters of hygiene and medicine have been prepared by the missionaries, and a sufficient number of Trio can now read for these to have an important influence.

A natural tendency of the Trio to imitate other people is also helping to improve standards of hygiene. For example, many of the houses now being erected at Paloemeu are being built on stilts with a wooden floor at two or three feet above the ground. At least one Indian who has seen the mission family at meals has made a table and benches on which his family sit uncomfortably to eat. This willingness to imitate could be used to good effect in other spheres of Indian life.

One of the biggest problems of medical care is the Trio attitude of indifference towards the sick. This outlook is unlikely to change until their ideas about the causation of sickness and their logically related concepts about medicine have changed. This will undoubtedly come with time and a greater understanding of Christian ethics.

Probably the most valuable part which the Government could play in the care of Trio health is the initiation of a medical service. This should be coupled to the existing system which is operated by the missionaries. At present there is no full time

---

[1] Evidence of this is already emerging – at Alalaparoe in 1963 there were seven births and eleven deaths of which seven were of children under thirteen years. In 1964 the figures were twelve births and only a single death.

professional medical attendant working with them, although a trained nurse is shortly expected to join the West Indies Mission for work among the Amerindians [1]. The wives of the missionaries normally dispense medicine, look after the sick, and carry out first aid. For a more serious case the description of the complaint is transmitted over a two-way radio to Paramaribo where a diagnosis is made and treatment is recommended by a doctor who has an agreement for such work with the Mission.

In emergencies the doctor is sometimes flown into the interior or the patient is sent to a hospital. This arrangement is not satisfactory since the doctor can rarely afford the time off from his practice in Paramaribo in order to visit the interior, and the missionaries are loath to send an Indian into hospital. The reasons for the latter are complex – the most frequent excuse is that the Indians are prone to pick up some infection while in hospital and return with it to their village. Moreover there appears to be no system in the Mission whereby these hospital flights are paid for, and the missionary who instigates such a flight is responsible for the cost. (The aircraft used by the West Indies Mission belongs to a separate organisation, the Missionary Aviation Fellowship, and individual missionaries charter it and pay for it as they need it). On occasions it has been arranged for Surinam Airways (S.L.M.) to fly Indians back from Paramaribo to Paloemeu but there are complications in this. The hospital prefers not to release a patient until they know the exact date of the flight and the airline will not name a flight until they know that the patient has been discharged from hospital!

Although the Surinam Government has helped by flying doctors to Paloemeu and by taking patients into hospital, it is considered that a more regular and permanent form of medical assistance should be undertaken by the Government. It is recommended that a doctor, preferably one employed in Government service, be appointed as medical officer for the Amerindians of the interior. This doctor should make regular monthly visits to both Paloemeu and Alalaparoe, and additional trips in cases of emergency. This should not call for extra flights since S.L.M. flights into Paloemeu are often half empty and the improved Alalaparoe airstrip, which lies on the direct route between the

---

[1] I have recently heard that this nurse has now arrived and is based at the Paloemeu village. This does not reduce the importance of the suggestion which follows.

Sipaliwini and the Kayserberg airstrips, will now take the type of aircraft which S.L.M. operate in this area.

This service should be coordinated with the medical care provided by the missionaries and the medical officer should be the one who performs the radio diagnoses for the missionaries. This medical officer should be responsible for any Indian in hospital in Paramaribo and ensure that, when well again, an Indian is returned promptly to his village, free from any infection. Ideally care should be taken to keep any Amerindian patient in hospital isolated from infection.

The training of Trio medical orderlies should be seriously considered – in other parts of South America this policy has proved very effective and it is most valuable where Indians live in scattered villages to which regular visits by a doctor would be expensive and impractical. At some future date, if the Trio take to spending part of the year at outlying settlements, a number of Indians trained as medical orderlies will prove invaluable. It would probably be necessary to train such orderlies in Paramaribo, and only the cleverest and most apt of the young adult Trio should be selected. A small wage for any proficient, working medical orderly would be a more useful way of spending money than paying a salary to the Paloemeu captain and his lieutenant.

2 Diet

The Trio diet is adequate and no assistance is required from the Government. Some children appear to suffer from some mild deficiency but all traces of this disappear before puberty. However any steps to help the Trio to improve their own food supply would be commendable, especially in view of the pressure on suitable farming land within easy reach of the large villages which will occur in the next few years. As has been previously mentioned, the missionary at Alalaparoe is trying to increase the quantity and range of plants cultivated by the Indians. The services of an expert in tropical agriculture, who could give advice, propose new techniques, and help in the introduction of new crops, is suggested.

It is possible that, at Paloemeu, until the Indians have adapted the supply of food to the increased size of the population there may well be a shortage of food at this village. If Government help is required, any gifts of food should be given sparingly

and whenever possible the Indians called upon to make at least a token payment for what they receive [1].

A check should be kept at Paloemeu on the quantities of game and fish which the airstrip maintenance staff send by air to Paramaribo. The Indians should also be discouraged from selling any of their basic crops – this is unlikely to become a problem unless there is a sharp increase in the non-Amerindian population of the area. The Indians do not grow more than they need, and are not far-sighted enough to see that they will go short if much is sold. There have been cases in other parts of South America where Indians have starved after they have sold much of their crop.

3 Education

At present there is only slight competition between the temporal needs of school and of economic activities, but it will increase when fields have to be cut at a half-day's journey or more from the central village. This can be remedied by allowing extensive holidays to coincide with the busy agricultural seasons, and this will be further helped when the emphasis swings from the education of adults to teaching children.

All missionary teaching is carried out in the Trio's own language. The missionaries have been criticised for this but their reasons are sound. The concept of reading and writing is alien to the Trio, and to attempt the introduction of such an innovation in a language unfamiliar to the Indian would make it doubly difficult. Secondly, it has been adequately demonstrated elsewhere that the teaching of new beliefs can only be accomplished in the language of the recipients.

There are plans to teach Dutch to the pupils who learn to read and write their own language at a young age. It has been mooted to send the cleverer Trio boys to school on the coast. A similar experiment has been tried among the Wapishana of British Guiana and evidence from there indicates that this policy has serious drawbacks. A young boy, removed from his own natural surroundings during his formative years, will return to it after school ignorant of his own culture but without any outlets

---

[1] The crucial period has almost certainly passed since the difficulty would have arisen in the autumn of 1964. I have no information about what happened but the movement of Indians from Paloemeu to Alalaparoe at this time may have been significant of shortages.

for his new found knowledge. This has tended to make such boys outcasts from their own people whom they, in turn, tend to despise as 'savages'. If Indians are to be sent to the coast for any kind of training, such perhaps as that required for a medical orderly, only adults already well grounded in Trio ways should be considered.

4 Economy

As has been mentioned, the Trio economy is still in its traditional mould although for many decades iron and other manufactured goods have been in use. These items, however, have been absorbed into the Trio culture and although changes have resulted, they have done nothing to disrupt the basic pattern of the economy. Until recently all goods were obtained through barter with the Bush Negroes, but this trade remains important only at Paloemeu. Other forms of trade and wage earning are now available to the Trio.

The missionaries have fostered the trade in objects of Trio crafts and these are sold in Paramaribo as souvenirs. At Alalaparoe the attempt to develop cash crops is praiseworthy but the small load capacity of the mission aircraft and the corresponding high transport costs for bulk produce such as Brazil Nuts makes the business only marginally profitable. In addition the missionary has had to buy a dealer's licence which cuts back still further the price paid to the Indians. It is felt that the Surinam Government could make some concessions for Amerindian trade. The quantities of produce involved are too small to have any effect on the market, and help, such as the waiving of the dealer's licence and non-profit making flights by S.L.M. to Alalaparoe, would be of minimal expense to the Government but of great value to the Indians.

Cash income from trade and casual labour for the missionaries is small and well distributed among the Trio. The expenditure of such cash, when payment is not made directly in goods, is catered for by the missionaries from whom the Indians can buy a wide range of goods. Care, especially at Alalaparoe, is taken to see that such merchandise as is available is of both a useful and functional nature. At Paloemeu the situation is complicated by the relatively large incomes earned by a few Indians. There is no outlet for the hundreds of guilders which these Indians sometimes amass, and although some are flown to Paramaribo to spend their wages this is by no means a satisfactory solution.

The obvious answer to this problem is the opening of a store at Paloemeu. There is, however, no need to go to such lengths since the missionary stationed there has expressed a willingness to run a shop on condition that the goods are transported to Paloemeu for him. The exact organisation would need to be worked out in detail but this seems a perfect example of a case where cooperation between officials and missionaries would be of great benefit to the Trio. The expense in manpower and money would be low – certainly no additional flights would be required since for the quantity of goods involved there is more than enough room on the S.L.M. planes which fly into Paloemeu.

At the moment the numbers withdrawn from participation in the traditional Trio economy are too small to have any serious effect. If, however, the development of the interior results in a chance for many more Indians to take paid employment, it will be necessary for the Government to take measures to safeguard the Trio economy. This is not an ideal dream that the Trio should be allowed to continue as simple people of the forest, but rather an acute awareness of how easily with money and free food the Indian can be weaned away from providing for his own subsistence, and sink to the level of degradation which can be witnessed almost everywhere that aboriginal cultures have been quickly absorbed into the fringe of a wage-earning economy. Nor is this a suggestion that the Trio should not be employed, but rather a plea that the Trio should be employed but under a system whereby an Indian has time to carry on his traditional activities.

The safeguards which will be needed would almost certainly require some form of legislation. It is not easy, without a concrete example, to make any firm recommendations, but below are given some examples of the type of regulations that may be necessary.

(a) That no more than 50 percent of the adult males of any one village be employed at any one time.

(b) That no Indian be employed for more than two weeks at a time between September and March, and that a gap of two weeks must exist between periods of employment. This rota could be extended to four weeks work, two weeks off, during the wet season (April to August).

(c) That if the site of work is at any distance from the Indian's village he be transported home for the rest period.

(d) That if provided with food during his working period he

should not be paid in food or given food when he returns to his own village.

The underlying purpose of such measures is clear: firstly, to ensure that the Indian has enough time for his own economy, and secondly, in no way to discourage him from growing his own food. This is an important point governed by two factors – the innate inability of the Indian to make any provision for the future and the long growing period (about 10 months) of the bitter cassava which is the staple crop of the tropical forest cultivator. It can be seen that the combination of these two factors may mean that it is very difficult to persuade the Indian to return to his farming once he has lived without it. It should be emphasised, at this point, that the Government must avoid giving any *ex gratia* gifts, especially of food, to the Trio.

The previous paragraphs in this section are nearly identical to the form in which they appeared in the original report. Since this report was made a new factor has emerged in the Sipaliwini area. During the dry season 1964/65 a trail was cut between the Sipaliwini savannah and the Essequibo River from where a further trail runs through to the Rupununi savannahs of British Guiana. It is hoped that during the 1965/66 dry season cattle will be driven along this trail and a ranching industry started on the Sipaliwini savannah. Although too early to make any definite forecasts this is potentially an important development both for the interior of Surinam and the Trio. Experience in British Guiana has shown that cattle ranching is an employment which fits in well with the demands of the Amerindian's traditional economy and suits his temperament. There is every reason to believe that in time the Trio will be able to benefit to the same extent from this new development.

5 Authority

No definite recommendations can be made under this heading. As indicated in the first part of this report, the system of social control is undergoing considerable change, and until it is clear exactly what form the new system is taking and how it will work it is unreasonable to make any useful suggestions.

The Government-appointed Captain at Paloemeu has neither respect nor following except among his close relatives, and is, therefore, useless as an intermediary between the Government and the Indians. If the Government requires such an officer it is

suggested that another Indian be appointed who is the natural leader in the Paloemeu village. The question of appointing a captain among the Trio of the Sipaliwini basin has not arisen since there has been no contact between these Indians and the Government. Because the authority of a Government-appointed captain is not understood nor recognised by the Indians, and because there is no means whereby a capatain can implement the Government's wishes, it is seriously suggested that the practice of making such appointments be allowed to fall into disuse. This whole subject will need reviewing in a few years.

6 Tourists and Visitors

As stated earlier in this report there are no advantages to be gained by prohibiting tourists from visiting Trio villages. It was suggested that a pamphlet giving advice to those intending to visit an Indian village be prepared. Below are some ideas of what such a pamphlet might usefully contain.

(a) The Indians are susceptible to the most common diseases, and even a cold results in great suffering and can prove fatal to small children and old people. If you are suffering from the mildest infection do not visit an Indian village.

(b) An Indian village is not a zoo and the Trio are people. Like yourself an Indian becomes very embarassed and uncomfortable if he is stared, pointed, or laughed at. The Trio are as interested in you as you are in them, and an Indian is probably far more observant than you. He will talk at length about your appearance and behaviour, but will be polite enough to do so after you have left.

(c) The Trio know perfectly well what a camera is, and few of them object to being photographed – some even enjoy it. Those who do object will make this obvious. Do not pay an Indian for allowing himself to be photographed.

(d) Do not give Indians presents of alcohol, tobacco, or money. If you want to give something, chocolate, toffee or sweets are much appreciated.

(e) Do not try to force an Indian to sell you something. Normally they are willing to do so but it should be remembered that whereas an item is a souvenir for you it may be a necessity for him. The Trio have only a rudimentary knowledge of money and little idea of its value. It is harmful to overpay, and morally indefensible to underpay. Try to get advice on this subject.

PLATE Ia. The life time of this young Trio Indian who can already read and write will be marked by dramatic social and ideological changes.

PLATE Ib. Medical aid is one of the most important aspects of the missionaries' work among the Trio. A young boy is inoculated against whooping-cough.

PLATE II. The aeroplane, more than anything else, has been responsible for breaking the isolation of the Trio.

PLATE III. The Trio village of Alalaparoe with the large houses of some Waiwai Indians in the foreground.

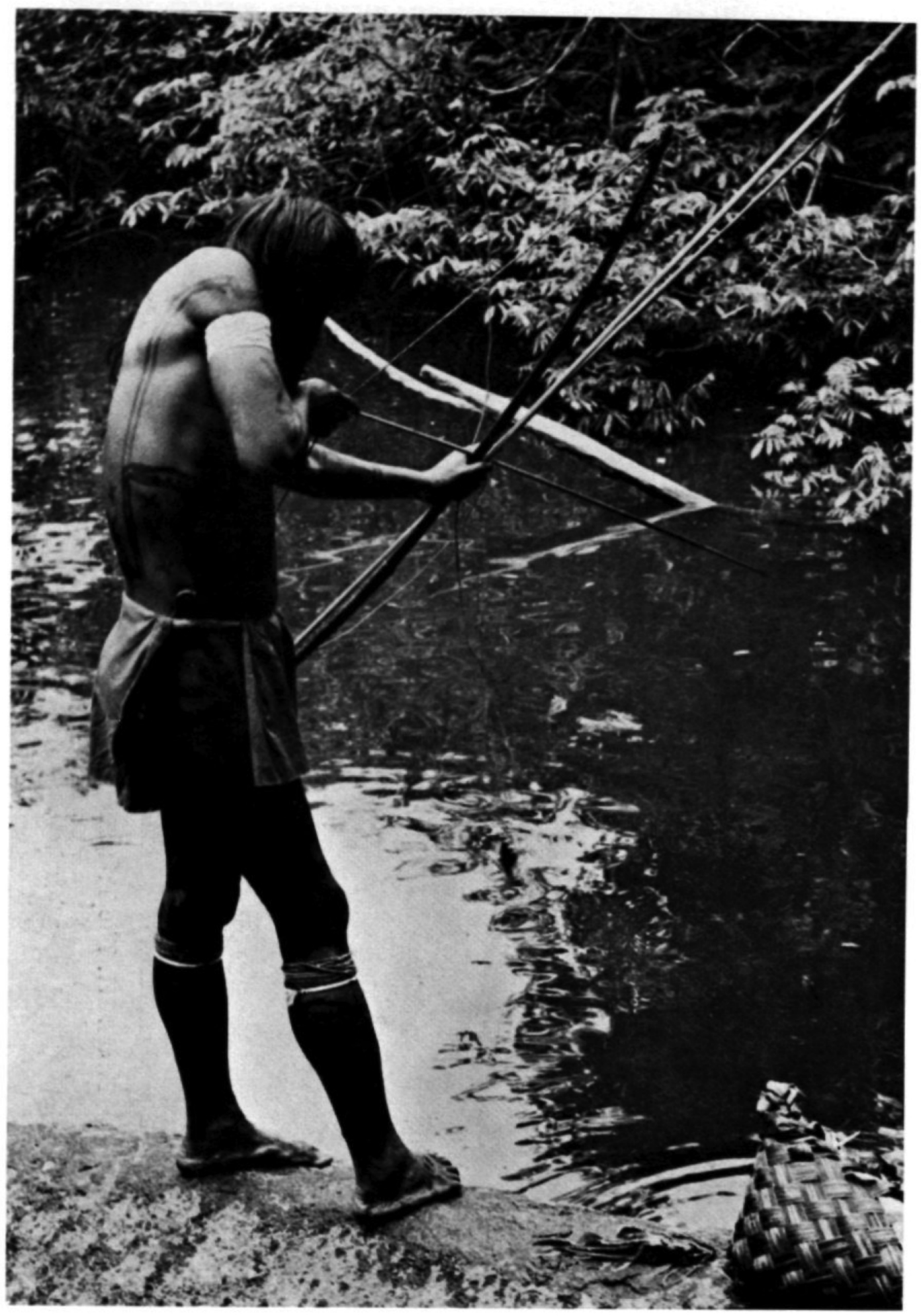

PLATE IV. The bow and arrow is still mainly used for fishing, but for hunting it is being slowly superseded by the shotgun.

PLATE V. Subsistence is still wholly based on traditional methods. For cultivation the slash-and-burn technique is used, and bitter cassava is the staple crop.

7 General Policy

So far this rapport has dealt with specific aspects of an Indian policy and has avoided the question of an overall plan for the Trio. This, it will be understood, is certainly the most difficult problem and one which to a large extent depends on the future of the area where the Indians live.

Government policies for aboriginals belong to one of two types – integration or isolation. It is becoming recognised that isolation, except in a few cases, is impractical, and is too often adopted as a means of leaving the problem to be faced by a future generation – it rarely solves it. In the case of the Trio the policy of isolation is inapplicable since the culture already depends on external contacts for many material objects. Moreover recent events in the area rule out any possibility of applying a policy of isolation to the Trio.

The policy of forming non-isolated reserves also has little practical value unless there is pressure on land and other natural resources. It is difficult to see this happening in the interior of Surinam during the course of this century but it is possible that at sometime in the future measures will have to be taken to safeguard the right of the Indians to stretches of the forest land.

The alternative policy is one of integration which may take an active or passive form. There is no valid excuse for the hurried and enforced integration of the Trio into the coastal society of Surinam, but rather assimilation should be allowed to take its own time. The present gentle but sustained exposure of the Trio to more advanced cultures will give them the chance to accept or reject traits as they are met, and in this way the gradual absorption of new ideas will not result in any unhealing trauma to their society's structure. Perhaps the limit of a Government's action, in the event of more violent conflict between the indigenous and the exotic, is to protect the simpler one against overexposure to the other. There is no sign that this condition is likely to arise among the Trio in the near future, but a constant watch should be maintained.

The presence of the West Indies Mission is a great asset to Surinam, and their expulsion would place a severe practical and moral responsibility on the Surinam Government which could only be fulfilled by the replacement of the missionaries with equally scrupulous and dedicated men to live among the Trio. The Mission now performs for the Trio many services which could, perhaps, be considered the duty of the Government. It is

not suggested that the Government take over these services but rather, as has been specified in this report, that a level of cooperation be reached with the Mission so that the combined resources be used for the Trio's welfare.

In the meantime it is recommended that the Trio be allowed to develop slowly along their own lines which will mean a greater reliance on and understanding of a 'western' economy. This coupled with continued education, improved health, and sympathetic guidance, will not only prepare the Trio to face later developments but for one day to play their part as full citizens of Surinam.

Since the original report to the Surinam Government was revised for publication in the form presented here, further developments have taken place among the Trio. The group who moved from Paloemeu to Alalaparoe (see p. 99) has now gone back again, some of the Trio from the Panama headwaters have arrived at Alalaparoe, and some of the Indians have left this village to return to the Roman Catholic Mission on the West Paroe. Thus my concern about the increased isolation of the new, large villages and the problems which could arise from it appear to be largely unfounded.

There are also indications that the Surinam Government and the Mission are cooperating over the welfare of the Trio, particularly in medical matters. [This information was deduced from a report by Dr. J. VAN MAZIJK on the medical work of the Mission duringthe second half of 1965.] It would be gratifying if the original report had been in any way instrumental in bringing about this.

W. H. A. KLEIN

ANTIEKE GEBRUIKSFLESSEN IN SURINAME

Sinds de tweede wereldoorlog is er in Suriname een stijgende belangstelling ontstaan voor de in dit land gevonden oude dikwandige flessen uit de 17de en 18de eeuw. Terwijl in Europa en in de Verenigde Staten van Amerika van deze oude flessen meestal slechts scherven gevonden worden, vindt men in Suriname veel gave exemplaren. Dit komt door het klimaat: in de gematigde luchtstreken worden gave flessen slechts bij diepe opgravingen aangetroffen; die welke te dicht aan de oppervlakte liggen vriezen alle stuk.

De datering van oude flessen is moeilijk, omdat de boeken over de glasfabricage meestal het sier-glaswerk uitvoerig behandelen en de fabricage van flessen slechts kort vermelden; de fles was een in massa geproduceerd gebruiksvoorwerp, waarvoor men pas nu belangstelling heeft gekregen. Het is een grote verdienste van Dr. IVOR NOËL HUME, Hoofd-Archeoloog van Colonial Williamsburg (Virginia), hiervan een studie te hebben gemaakt. Aan zijn vriendelijke medewerking is het te danken dat de schrijver de nodige gegevens en literatuur voor dit artikel kon verzamelen. Voorts is de schrijver dank verschuldigd aan: de Verrerie 'Saint Gobain' (Frankrijk), het 'National Geographic Magazine', het 'Algemeen Rijks-Archief', het 'British Museum', 'City of Belfast Public Libraries', 'W. Corry & Co Ltd' (Belfast), 'City Art Museum of St. Louis', 'Blankenheim en Nolet N.V.' (Rotterdam), 'Koninklijk Instituut voor de Tropen' en 'The Barbados Museum and Historical Society'.

Vergelijken wij de dateringen van oude flessen van de verschillende schrijvers, dan verschillen deze weinig. Daar de meest overzichtelijke gegevens verkregen werden van Dr. HUME zal zijn datering worden gevolgd. HUME ging na, omstreeks welk jaar een nieuw model op de markt verscheen. Dit betekende echter

niet dat op dat ogenblik de productie van oudere modellen ophield; wij moeten het meer zien als een geleidelijke overschakeling. Dat oude flessen nog vele jaren nadat hun productie gestopt werd in gebruik bleven, zien wij bijv. op het schilderij 'Sea Captains carousing in Surinam' van JOHN GREENWOOD, van van het midden der achttiende eeuw, waarop flessen voorkomen uit het begin van die eeuw.

In de dikwandige flessen onderscheiden we twee afzonderlijke ontwikkelingen van de modellen, n.l. de Engelse flessen en de Continentale flessen.

In Engeland begon men het eerst met de vervaardiging van dikwandige flessen; experimenteel in 1630, waarna omstreeks 1650 de productie in het groot begon. Geleidelijk aan werden de modellen verbeterd en kregen zij alle een eigen kenmerk.

Omstreeks 1700 begon men op het vasteland belangstelling te krijgen voor de vervaardiging van dikwandige flessen. Met de Engelse ervaring als basis begon men met de fabricage van een eigen model, dat ook wat vorm betreft een eigen ontwikkeling doormaakte en tenslotte duidelijk verschilde van de Engelse modellen.

Volledigheidshalve worden aan het slot van dit artikel ook enkele andere modellen flessen behandeld, die in Suriname zijn gevonden: 1) De vierkante flessen, bekend als 'case bottles' of 'Dutch ginbottles'. 2) Flessen van een latere datum, zonder voet, die steeds liggend bewaard moesten worden en voor sodawater en gingerale gebruikt zijn. 3) Apothekers- en parfumflesjes.

Alle bij dit artikel afgebeelde antieke flessen en flesjes bevinden zich in de collectie van het Surinaams Museum te Paramaribo. Zij werden tentoongesteld op de 'Glas en Aardewerk'-tentoonstelling van het Surinaams Museum welke van 3 tot 20 mei 1963 gehouden werd. – Deze tentoonstelling was ook aanleiding tot het publiceren van een geïllustreerd artikel over 'Flessen van oud tot nieuw' (door PIET BOLWERK) in het Kerstnummer van *Bauxco Nieuws*, 1963, p. 6–9, waarvan een Engelse vertaling werd opgenomen in de eerste twee daaropvolgende nummers.

FLESSEN IN SURINAME

In Suriname worden het meest continentale modellen gevonden. Bekende vindplaatsen zijn: rivieroevers, emplacementen van bestaande en verlaten plantages, en tussen de grote schijfwortels van oude kankantries, vooral in de districten Suriname en Commewijne. De bij de kankantries gevonden flessen moeten

offergaven zijn geweest, al is tot op heden hierbij nog nooit een gevulde fles gevonden. Tot nu toe werd in Suriname slechts eens een fles met inhoud aangetroffen – bij een grintbaggerbedrijf in de Boven-Suriname. Hiervan was de kurk nog met een touw vastgebonden. Helaas is de fles niet bewaard gebleven.

In de genoemde gebieden vindt men slechts zelden Engelse modellen. Het meest worden deze gevonden aan de Matapica-kreek en de Motkreek, hetgeen niet te verwonderen is daar aan deze kreken vroeger zeer veel Engelse en Schotse planters gezeten hebben.

De meest voorkomende modellen hebben een inhoud van 800 tot 1000 cc, zodat wij hier te doen hebben met flessen van een inhoud van één 'pinte de Paris' voor wat de continentale flessen betreft, en de 'quart' flessen voor de Engelse flessen, voordat de standarisering werd ingevoerd.

De kleur van het glas varieert van donker olijfgroen tot bruingroen, wanneer de flessen tegen het licht gehouden worden. Op het eerste gezicht lijken zij bijna zwart. Over het algemeen zijn de flessen die langs de rivieroevers in de klei gevonden worden gaaf van kleur. Die welke worden opgegraven uit zand- of schelpritsen en de flessen die men langs het strand vindt vertonen echter meestal mooie verkleuringen, ontstaan door verwering.

Bij sterke inwerking van natuurlijke zuren in sommige gronden, wordt het glas als het ware verteerd en blijven er alleen bruine vlokkerige lagen over, welke bij aanraking gemakkelijk uiteenvallen.

Vermeldenswaard is nog dat tegenwoordig het oude model, in Nederland 'kattekop' genaamd, nog fabrieksmatig vervaardigd wordt en wel speciaal voor 'Mirabelle' – pruimenjenever. Deze moderne flessen zijn gemakkelijk te herkennen aan hun regelmatige vorm en aan het ontbreken van de breukplaats van het hechtijzer. Voorts heeft het glas een uitgesproken bruine kleur.

Bij de datering van oude flessen wordt wel gebruik gemaakt van schilderijen en prenten, waarvan de datum van vervaardiging bekend is en waarop de oude modellen voorkomen. Wij weten reeds dat men hierbij voorzichtig moet zijn, aangezien de modellen soms nog vele jaren nadat zij uit de productie genomen waren, gebruikt werden.

Zo'n schilderij bestaat ook voor Suriname, het bevindt zich in het City Art Museum of St.Louis. Het is genaamd 'Sea Captains Carousing in Surinam' en is van JOHN GREENWOOD. Volgens het boek *John Greenwood in America* door ALAN BURROUGHS,

vertoefde hij van 1752 tot 1758 in Suriname en vervaardigde daar 115 schilderijen, waarvan het bovengenoemde het enige bekende is uit die periode.

Tot nu toe is het niet gelukt inlichtingen te verkrijgen over scheepspapieren die melding maken van ladingen drank in flessen die naar Suriname verscheept werden. Rekening houdend met de vele plantages welke er toen in Suriname in bedrijf waren (ongeveer 400 in 1730) en het feit dat uit oude boeken bekend is dat er veel alcohol gebruikt werd, moeten grote hoeveelheden zijn aangevoerd.

De enige tot nu toe ontvangen inlichting betreffende het gebruik van flessen voor verscheping van drank uit Suriname, werd ontvangen van Mevrouw M. A. P. Meilink-Roelofsz, van het Rijks-Archief te 's-Gravenhage: "De Heer Lentze vond in brieven en papieren van Suriname 1739 (archief Societeit van Suriname 167, fol. 281) een ladinglijst van het schip 'Friendship' schipper William Corpe 26 februari 1739 vertrokken naar Madeira met o.a. als lading 30 flessen melasse met een waarde van fl. 300.–. Dit moeten grote flessen geweest zijn, want een waarde van 15 vaten met het zelfde product gevuld bedraagt fl. 225.–".

Zoals vermeld werd veel sterke drank gebruikt op de plantages en de meeste hadden ook goede wijnkelders. Hoewel niet van nut voor de datering van de flessen moge hier als voorbeeld van het bovenstaande de vermelding dienen van de inventaris van de wijnkelder van plantage Boxel aan de Boven-Suriname-rivier bij het overlijden van de eigenaar E. Conolly op 20 september 1820 (*W.I.G.* 7, 1925, p. 141): "In den kelder werden geïnventariseerd: 7 kisten Muskatel, 2 kisten Noyeau, 35 kisten van 23 fl. sherry, 5 kruiken en 5 flesschen aalbessen whisky (moet lekker zijn), 50 kisten roode wijn van 12 fl., nog een kist muscatel van 12 fl. en een aangebroken kist van 11 fl., een kist gin, 9 fl. anisette, 5 kisten Champagne, 6 kisten roode rijnwijn elk van 44 flesschen, 2 kisten witte rijnwijn elk van 44 flesschen, nog 1 dozijn flesschen Champagne, nog 24 flesschen rijnwijn en 2 kisten elk van 83 flesschen rijnwijn, 7 kisten arrac en een kist cordial, 14 kruiken Eau de Cologne, 16 flesschen Ratafia en de opsomming besluit prozaïsch, doch bij al dit lekkers onontbeerlijk, met 9 kruiken castorolie".

Engelse flessen (fig. 1, 3, 8–16)

Door de steeds grotere vraag naar vaatwerk voor opslag en verzending van dranken en het zoeken naar een snellere manier om zulk vaatwerk te maken, begon men omstreeks 1630 met de eerste experimentele productie van dikwandige flessen. Deze waren sneller en goedkoper te vervaardigen dan de tot dan gebruikte aardewerk kruiken. De productie van deze laatste vond

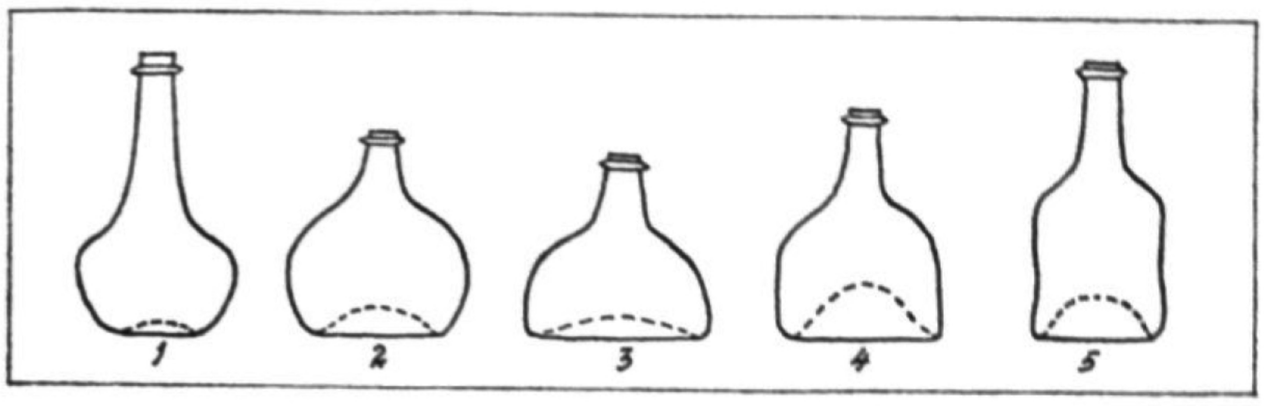

FIG. 1. Overzicht van de ontwikkeling der belangrijkste Engelse modellen met hun datering. *1*: 1640; *2* en *3*: 1700–1720; *4*: 1725–1735; *5*: 1770–1790. – Behalve de eerste vorm, welke slechts volledigheidshalve wordt vermeld, zijn alle belangrijke Engelse modellen in Suriname gevonden.

echter nog voortgang tot omstreeks 1650, toen de dikwandige flessen volop in productie kwamen en de kruiken verdrongen. Het werd een mode om het nieuwe product te gebruiken, waarbij vooraanstaande families en taveernen hun eigen flessen lieten blazen, voorzien van een glaszegel. Vele van deze zegels hebben dateringen, die een grote hulp bleken, toen belangstelling voor deze oude flessen ontstond. In *The Clue of the Seal* wijst HUME (1956) er echter op dat het jaartal op het zegel niet altijd de datum van fabricage aangeeft. Volgens Lady RUGGLES-BRISE (1949) zou in sommige gevallen het jaartal wijzen op het oogstjaar van de wijn, vooral als het bijzondere goede jaren betrof. Dit wordt van andere zijde ook weer bestreden. Alles wijst er op dat wij voorzichtig moeten zijn met het hanteren van de glaszegels als jaar van productie der flessen. Deze 'sealed bottles' en scherven met de zegels vormen een zeer gewild verzamelobject in Engeland en de U.S.A.

Betreffende de ontwikkeling van de dikwandige flessen in Engeland vinden we in de literatuur (RUGGLES-BRISE, 1949) het volgende:
De Welshman Sir ROBERT MANSELL, een marine-officier die ook een goed zakenman was, had verschillende glasblazerijen opgericht en opgekocht tussen 1615 en 1656 in verschillende plaatsen in Engeland. In 1623 kreeg hij een 'grant of letters of patent' van Koning JAMES I om o.a. flessen te maken. De uitvinding van het maken van dikwandige flessen wordt hier toegeschreven aan Sir KENELM DIGBY, en de glasblazers HENRY HOLDEN en JOHN COLENET pasten deze vanaf 1632 toe. De productie schijnt gering geweest te zijn. De fabricage op grote schaal werd pas ter hand genomen door Mansell. Het eerste model wordt hier gedateerd 1630 tot 1660. De volgende ontwikkelingsfase is 1650–1685 en de derde fase 1680–1715, dit model staat bekend als 'dumpy'. Ook een groter model hiervan is bekend, de 'cistern'. De vierde periode in de ontwikkeling van het model gaat tot

1741, met als kenmerk een brede bodem. In deze periode ontwikkelen zich ook de meer cilinder-vormige modellen met een langere hals. Omstreeks 1770 ontstonden de huidige vormen.

De glasrand om de hals van de fles werd oorspronkelijk aangebracht om de kurk te kunnen vastbinden. De behoefte tot het vastbinden van de kurken verdween met de uitvinding van de kurketrekker, die al in 1686 bekend was; de glasrand bleef echter gehandhaafd, waarschijnlijk als versiering.

Volgens sommige deskundigen werden oorspronkelijk de flessen met de hals naar beneden opgeslagen om een zo gering mogelijk aanrakingsvlak te hebben van het bezinksel met de wijn. Bij de continentale flessen is dit opgelost door een zeer diepe ziel in de flessen te drukken. Toen ook in Engeland de flessen met diepere ziel gemaakt werden veranderde deze gewoonte.

Naar gelang de ervaring bij het gebruik ontwikkelde zich de vorm der flessen. Hierbij dient opgemerkt dat in de behandelde periode deze vorm geen verband hield met de inhoud, zoals nu. Uit de vorm is dan ook wel ongeveer de ouderdom te bepalen doch niet de inhoud. Zij werden niet alleen gebruikt voor wijnen, bier, likeur, bronwater, olie, doch ook voor andere vloeistoffen door apothekers en alchemisten. Het eerste model werd geblazen met een betrekkelijk kleine bol, een lange hals en ondiepe ziel, hetgeen geringe stabiliteit ten gevolge had. Voor het begin der productie vinden wij in de literatuur 1632, 1640 en 1650. Typisch voor dit model is de uivorm van de bol en de glasrand welke ongeveer 1 cm onder de mond van de fles is aangebracht. De latere modellen hebben een grotere bol met uitgesproken schouders en een glasrand vlak onder de mond van de fles. Vanwege hun gedrongen karakter door de korte hals worden zij 'dumpy' genaamd. Hun stabiliteit is beter.

Daar deze modellen voor verscheping en bewaring niet economisch waren begon men omstreeks 1720 meer in druppelvorm te blazen en na het indrukken van de ziel – die nu ook dieper wordt – werd de kant recht gerold op een marmeren plaat. Pas later werd het blazen van flessen in mallen in Engeland overgenomen van het vasteland.

Naast het verschil in vorm zijn de Engelse flessen duidelijk te onderscheiden van de continentale aan de afwerking van de glasrand op de hals, die gewoonlijk beter afgewerkt is en meestal driehoekig op doorsnede of een afgeplatte uitstekende rand vormt (fig. 3).

In Suriname zijn voor zover bekend geen 'sealed bottles' gevonden. De oudste modellen zijn die van omstreeks 1700, waarvan er slechts enkele werden aangetroffen. Dit is niet te verwonderen daar slechts weinig Engelsen na de verovering door Crijnssen in Suriname gebleven zijn. De meesten vertrokken met hun bezittingen naar Jamaica. Grotere hoeveelheden van de modellen na 1750 worden gevonden in de buurt van de Matapica en Motkreek, waar omstreeks 1760 Engelsen en Schotten plantages aan-

gelegd hebben. Het is mogelijk dat daar ook flessen uit Noord-Amerika bij zijn, aangezien er een levendige handel was met Noord-Amerika, waar ook glasblazerijen gevestigd waren. Uit deze tijd dateert het bericht (HUME, in litt.): "The brigantine Speedwell of Boston, 60 tons, with seven men cleared for Surinam, carrying 10 pipes of wine and 20 horses".

CONTINENTALE FLESSEN (fig. 2, 3, 17–29)

Tegen het einde van de 17de eeuw begon men op het continent te zoeken naar een gemakkelijk in grote hoeveelheden te produceren vaatwerk, waarin vooral wijn zich goed liet bewaren (CHAMBON 1955). In Engeland had men toen al ruim een halve

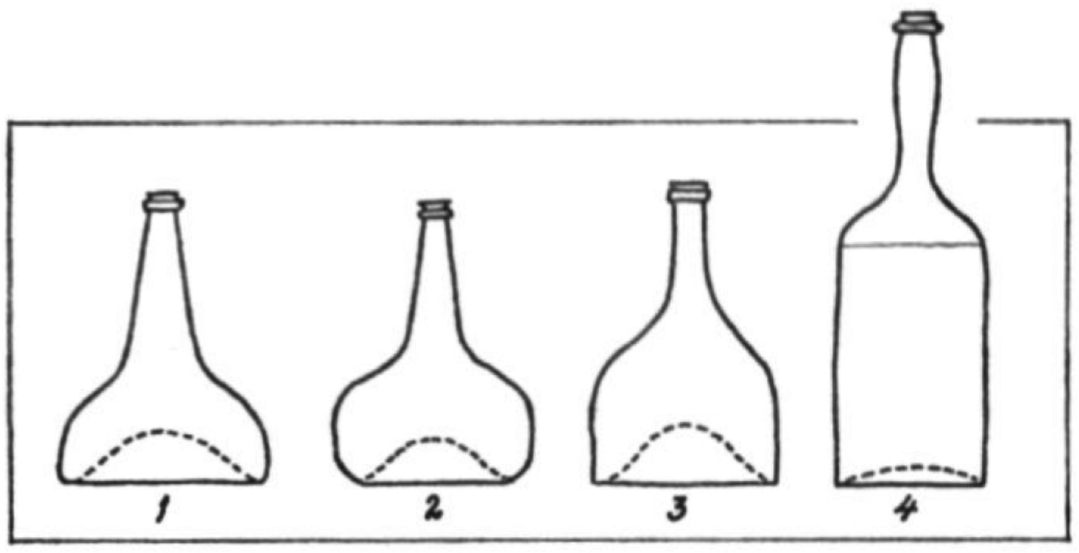

FIG. 2. Overzicht van de ontwikkeling der belangrijkste Continentale modellen met hun datering. *1*: 1700; *2*: 1710–1725; *3*: 1750; *4*: 1770–1800. Al deze modellen werden in Suriname gevonden.

eeuw ervaring met dikwandige flessen en met deze ervaring als basis begon men in Frankrijk, België, Nederland en Duitsland een eigen model te ontwikkelen. Door het vele contact dat er tussen deze landen was en vooral door het trekken der glasblazers van het ene naar het andere land, ontwikkelden de dikwandige flessen zich ongeveer gelijk in deze landen. Volgens HUME ontwikkelden de modellen in Holland zich langzamer dan in Engeland, en gaf Frankrijk de snelste ontwikkeling der vormen te zien. Duidelijke kenmerken voor de genoemde landen zijn er niet, vandaar dat zij als één groep behandeld worden.

Ook hier begon men met de bolvorm. Daar het in de eerste plaats wijnflessen betrof, werd er een diepere ziel ingedrukt,

FIG. 3. Afwerking van de hals met een rand bij Engelse flessen (*1–2*) en bij een Continentale fles (*3*).

zodat het bezinksel zich in de onderrand kon afzetten met een zo gering mogelijk contact met de wijn, waardoor de smaak zo min mogelijk werd beïnvloed (CHAMBON 1955).

Als bijzonderheid kan nog vermeld worden dat de invoering van dikwandige flessen het mogelijk maakte om champagne op de markt te brengen.

Uit de literatuur blijkt dat vooral in Frankrijk de vraag naar flessen zeer groot werd, waardoor het grootste deel van de productie der blazerijen uit flessen bestond. Met de stijgende productie van glas ontstond in Frankrijk een groot probleem inzake de brandstof. Steeds grotere streken werden ontbost, zodat de Regering in 1723 en 1725 krachtige maatregelen afkondigde tegen het gebruik van hout als stookmateriaal. Voor de Languedoc was het toen echter al te laat, deze streek was reeds geheel ontbost en heeft zich nooit meer hersteld (BARRELET 1953). Een gevolg van deze maatregelen was dat de glasblazerijen zich vestigden in de buurt van de steenkolenmijnen en van de havens, waar goedkope Engelse kolen werden aangevoerd.

Met de snelle stijging van de productie en het zo goed als ontbreken van contrôle, is het niet verwonderlijk dat er spoedig klachten kwamen ten aanzien van inhoudsmaat en kwaliteit. Daar de flessen met de hand gemaakt werden was het te begrijpen dat er verschil van inhoudsmaat was. Op 8 maart 1735 werd in Frankrijk een verordening afgekondigd, waarbij bepaald werd dat in taveernen de drank niet meer in flessen gemeten mocht worden, doch dat daarvoor geijkte tinnen maten gebruikt moesten worden. Tevens werden voor de toekomst de flestypen gereglementeerd, waarbij de standaardmaat werd '1 pinte mesure de Paris (soit 93 cl).' Ook werd bepaald dat zo'n fles minstens 25 onces moest wegen. Voorts werden maatstaven aangelegd voor kwart, halve en dubbele flessen (BARRELET 1953).

De ontwikkeling der modellen in België en Nederland was nauw verbonden met die in Frankrijk, doch vorderde er in een langzamer tempo. Van de Nederlandse flessenfabricage is jammer genoeg niet veel bekend. Uit de literatuur blijkt dat glasblazerijen die ook flessen vervaardigden gevestigd waren te 's Hertogenbosch en Maastricht. Ook te Makkum in Friesland werden flessen vervaardigd doch slechts gedurende een betrekkelijk korte periode, n.l. van 1768 tot 1801 (WASSENBERGH 1940).

In *l'Histoire de la Verrerie en Belgique* vermeldt CHAMBON dat in 1764 in de Oostenrijkse Nederlanden 20 glasblazerijen gevestigd waren, waarvan 13 flessen, karaffen en fioles fabriceerden. De productie bedroeg totaal 1.000.000 flessen en karaffen en 500.000 fioles voor apothekers. Deze productie werd bereikt met 235 arbeiders, waarvan 50 glasblazers.

De eerste die zich in België interesseerde voor de flessenfabricage en hiervoor een vergunning kreeg was: FRANÇOIS ROBERT DE COLNET, die in 1695 te Brussel en Gent met de vervaardiging begon. In 1727 begon GÉDÉON DESANDROUIN te Amblève de productie van flessen met 123 arbeiders en wel voornamelijk voor het bronwater van Chevron en Spa. In de omgeving van Charleroi werden vooral flessen geproduceerd voor export naar Frankrijk. In 1740 verplaatste ARNOULD DE COLNET de glasblazerij van Gent naar Brugge, om van hieruit gemakkelijker te kunnen exporteren naar de Franse eilanden en Amerika.

Omstreeks het midden van de 18de eeuw ontwikkelde zich een hevige prijzenstrijd en hieven de verschillende landen hoge beschermende rechten. Dit was een reden voor COLNET om zijn fabriek van Brugge te verplaatsen naar Duinkerken in 1749. ARNOULD DE COLNET verkocht ook naar Amsterdam en Middelburg rond 1745. Zijn omzet bedroeg 400 tot 500.000 flessen per jaar.

Volgens inlichtingen van HUME is het glas van de continentale flessen geringer in gewicht en lichter van kleur dan van de Engelse flessen. Door aanslag en verwering van de in Suriname gevonden flessen komt het kleurverschil niet altijd goed uit, maar de afwerking van de glasrand aan de hals van de fles en de zeer diepe ziel zijn wel bijzonder kenmerkend. Deze glasranden om de hals van de fles zijn meestal rechthoekig op doorsnede en het beginpunt en het einde is goed te zien. Hierop zijn enkele uitzonderingen: bij sommige Rijnlandse en Franse flessen is de glasrand op doorsnede rond en is als het ware een glasdraad om de hals gelegd en op één, twee of drie plaatsen tegen de hals gedrukt, voor betere hechting. Een andere vorm van rand die algemeen aan België en Frankrijk wordt toegeschreven, is rechthoekig op doorsnede en gekarteld met een tandwiel terwijl het glas nog heet is. Dit is bekend als een 'rigaree' en komt voor bij flessen van de beginjaren van de 18de eeuw tot ongeveer 1760. Over het algemeen kan gezegd worden dat de breekplaats van het hechtijzer, 'pontil mark', vaker wordt aangetroffen bij de continentale dan bij de Engelse flessen. De belangrijkste continentale modellen zijn alle in Suriname gevonden (zie afbeeldingen).

DE FABRICAGE (fig. 4)

Als grondstof voor de Engelse flessen diende volgens RUGGLES-BRISE het volgende mengsel: ruim de helft silicaten, ongeveer een kwart kalk, voorts kleinere hoeveelheden potas, aluminiumoxyde en ijzeroxyde, soms ook nog kleine hoeveelheden soda en magnesia. In geen der publicaties werd iets gevonden over de samenstelling van de continentale flessen, welke wel verschillend zal zijn van die der Engelse, aangezien het glas van deze over het algemeen geringer van gewicht is en lichter van kleur.

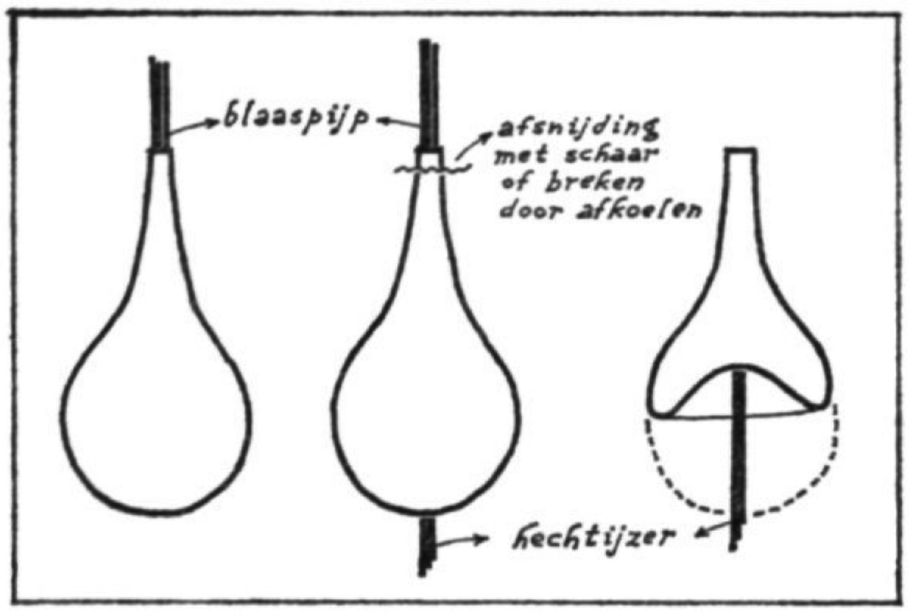

FIG. 4. Schema van de productie-stadia van de flessen.

Voor de fabricage is juist het omgekeerde het geval, hier van werd in de literatuur (DEXEL 1950) alleen iets over de continentale flessen gevonden, doch niets over de Engelse flessen. Aangenomen mag echter worden dat de productie-methoden niet veel zullen hebben verschild. De glasblazer gebruikte voor zijn werk een speciale stoel zonder rugleuning en met vrij lange zijleuningen, waarop de blaaspijp en daarna het hechtijzer gehanteerd konden worden. Aan de blaaspijp werd vloeibaar glas uit de oven genomen en vervolgens een kogelvorm met hals geblazen. Was de gewenste grootte bereikt dan werd het hechtijzer aan de onderkant van de bol met vloeibaar glas bevestigd. Vervolgens werd de ziel ingedrukt. Hierna werd de fles bij de hals met een schaar van de blaaspijp afgesneden of door opdruppelen van koud water afgebroken. Het uiteinde van de hals dat dan ruw was, werd ter verdere afwerking weer verhit in de oven. Afwerking van de hals geschiedde met een soort pincet met gebogen punten, waarna het glasrandje werd aangebracht. Was de fles gereed en afgekoeld, dan werd het hechtijzer uit de ziel gebroken, wat dan het typische 'pontilmark' geeft aan de oude flessen. Naast de genoemde gereedschappen werd later een marmeren plaat belangrijk, waarop de wanden der flessen recht gerold werden.

Voor zover bekend begon men voor het eerst in Frankrijk met het blazen der flessen in klei-mallen, waardoor men de thans bekende modellen wijnflessen kreeg. Deze flessen zijn te herkennen aan de rand boven aan de cilinder, het einde van de mal. De rest van de fles werd daarna met de hand afgewerkt en was daardoor vrij onregelmatig, met meestal een verdikking aan de hals.

CASE BOTTLES, ook genaamd DUTCH GIN BOTTLES (fig. 5, 25, 30–46)

Betreffende de evolutie der modellen van de vierkante 'case bottles' veelal ook aangeduid als 'Dutch gin bottles' zegt HUME (1961) dat zij niet uitsluitend voor jenever werden gebruikt. Ook

De gebruikte mallen voor het vervaardigen van deze flessen waren eerst van klei, vervolgens van hout en tenslotte – tot op heden – van ijzer. Bij de flessen in houten mallen geblazen is in het glas dikwijls nog de nervatuur van het hout te zien.

Behalve van het oudste model, zijn van alle modellen exemplaren in Suriname gevonden. Vanwege het dunne glas wordt van het model van het einde van de zeventiende eeuw slechts zelden een gaaf exemplaar gevonden. De latere dikwandige modellen komen echter veelvuldig voor. Het glas hiervan is donkerder van kleur. Hun uiterlijk is nog vrij onregelmatig en heel goed te onderscheiden van de modernere flessen, welke machinaal in ijzeren mallen zijn geblazen. Een der meest voorkomende merken die gevonden worden in Suriname is 'Blankenheim en Nolet'. Voorts werden gevonden een fles 'A. van Praag & Co's Surinam Gin' en een 'Cosmopoliet, J. J. Melchers Wz Schiedam' (fig. 37–38).

SODAWATER FLESSEN (fig. 47–49)

Twee typen flessen die in Suriname gevonden worden en die beide niet rechtop gezet kunnen worden, gaven aanleiding tot vele speculaties ten aanzien van hun gebruik. Het meest gangbare idee was, dat zij gebruikt werden om het kruit droog te houden bij expedities en jachtpartijen en dat zij aan gordel of riem gedragen werden. Oud konden de flessen niet zijn, aangezien zij geblazen waren in mallen, die uit twee stukken moeten hebben bestaan voor wat het eivormig model betreft. Een cilindervormig model met het opschrift: 'Corry Belfast' bracht schrijver op het goede spoor.

De City of Belfast Public Libraries verstrekte de volgende gegevens uit de *Belfast Directories:*
1852 Corry Thos C.S. 13 Victoria Street, Aerated Water Manufacturers.
1854–55 Corry and Warnock, Victoria Street
1856 Corry Thos, Victoria Street
1858–1870 Corry and Co Victoria Street
1870–1959 (jaar van ontvangen inlichtingen) Corry W. and Co Cormac Street Belfast.

Corry & Co., Ltd., gaf de volgende inlichtingen: De Firma werd opgericht in 1850. De cilindervormige flessen werden voornamelijk gebruikt voor hun Belfast Ginger Ale. De flessen werden zover hun bekend, gemaakt in Engeland in de periode 1850 tot 1900. Het eivormig model werd gebruikt voor hun 'aerated waters' en limonade. Zij leverden o.a. aan scheepvaartmaatschappijen en exporteerden naar vele landen. De modellen waren zodanig gemaakt, dat zij niet zouden kunnen staan, waardoor de kurk nat zou blijven en het koolzuurgas niet zou ontsnappen.

Volgens een mededeling van HUME is het cilindervormige model inderdaad uit de tweede helft van de 19de eeuw. Het eivormige model moet ouder zijn. Hiervan is een exemplaar gevonden met het opschrift 'Grant Patent Soda Water'; deze firma bestond van 1817 tot 1830. Deze vorm werd ook gemaakt voor de bekende firma Schweppes. De datering van dit model kan gesteld worden op 1820–1870.

APOTHEKERS- EN PARFUMFLESJES (fig. 6, 7, 50–56)

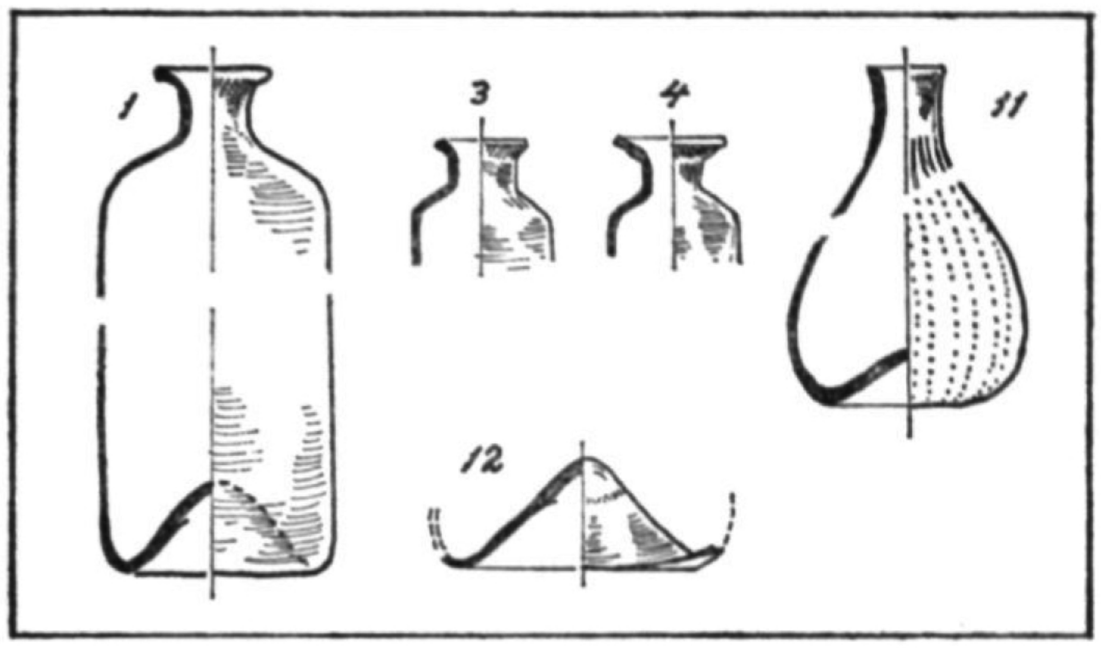

FIG. 6. Apothekersflesjes (volgens HUME 1962, op 1/3 nat. gr.). *1* "Pharmaceutical bottle. Pale blue-green glass, 18th century." *3* "Pharmaceutical phial. Pale green glas, probably mid 18th century." *4* "Pharmaceutical phial. Pale blue-green glass, prob. same period as *3* although the wider lip often is indicative of an earlier date." *11* "Neck fragment from perfume(?) bottle, third quarter of 18th century". *12* Base of pharmaceutical bottle. Clear lead glass, traces of pontil mark. – Clear bottles of this type gradually took place of the green and blue-green forms during the second half of the 18th century.

Af en toe worden in Suriname ook kleine flesjes gevonden. Uit de literatuur blijkt dat dit apothekers- en parfumflesjes zijn. Ten aanzien van de kenmerken ter datering is tot op heden weinig bekend.

De bredere flesjes zijn over het algemeen die welke voor apothekers vervaardigd werden. Enkele daterings-aanwijzingen slechts geven HUME (1962) en MAC KEARIN (1941). De productie in de U.S.A. was van het einde van de 18de eeuw tot in de 19de eeuw.

De kleinere, slankere flesjes voor parfum worden in Frankrijk 'topettes' genoemd. BARRELET 1953 geeft in zijn verklarende woordenlijst de volgende omschrijving: "Topetterie: fioles, flacon pour pharmacie, laboratoire, parfumerie. Taupettes ou topettes de Languedoc (XVIIIe s.) et de la region lyonaise (XIXe s.)"

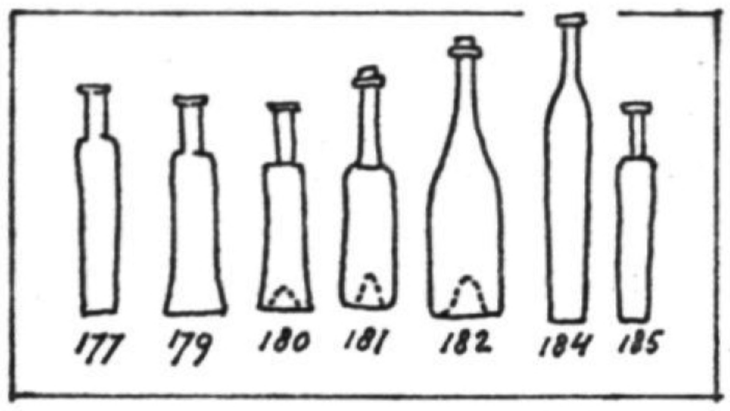

FIG. 7. Overzicht van enkele modellen van Franse parfumflesjes uit 'Tarifs 1834 Maison Deroche et Pochet-Deroche'. *177* rouleaux à sirops; *179* topettes moulées; *180* topettes non moulées; *181* topettes de Amiens; *182* topettes de Marseille; *184* rouleaux à eau de Cologne; *185* régence.

LITERATUUR

BARRELET, JAMES, 1953. *La Verrerie en France, de l'époque Gallo-Romaine à nos Jours*. Paris.

BARRELET, JAMES, 1953. Le verre, le vin et la table à travers les Ages, in: *Le Vin de France dans l'Histoire*, Bulletin de l'Institut National des Appelations d'origine des vins et eaux de vie.

BOLWERK, P., 1963. Flessen van oud tot nieuw. *Bauxco Nieuws* dec. '63.

CHAMBON, R., 1955. *L'Histoire de la Verrerie en Belgique du 2me siècle à nos jours*. Brussel.

COTTER, JOHN L. & HUDSON, J. PAUL, 1957. *New Discoveries at Jamestown*. Washington D.C.

De West-Indische Gids 1925. Een beeld uit het verleden, uit *De Periscoop* 31.XII.1924. *W.I.G. 7*, p. 140–142.

DEXEL, WALTER, 1950. *Glass, Werkstoff und Form*. Ravensburg.

HUDSON J. PAUL, 1961. Seventeenth Century Glass Wine Bottles and Seals excavated at Jamestown. *Journal of Glass Studies 3*, New York.

HUME, I. N., 1955. Dating English Glass Bottles. *The Wine and Spirit Trade Record*, p. 4–10.

HUME, I. N., 1956. At the Sign of the Rose. *The Wine and Spirit Trade Record*.

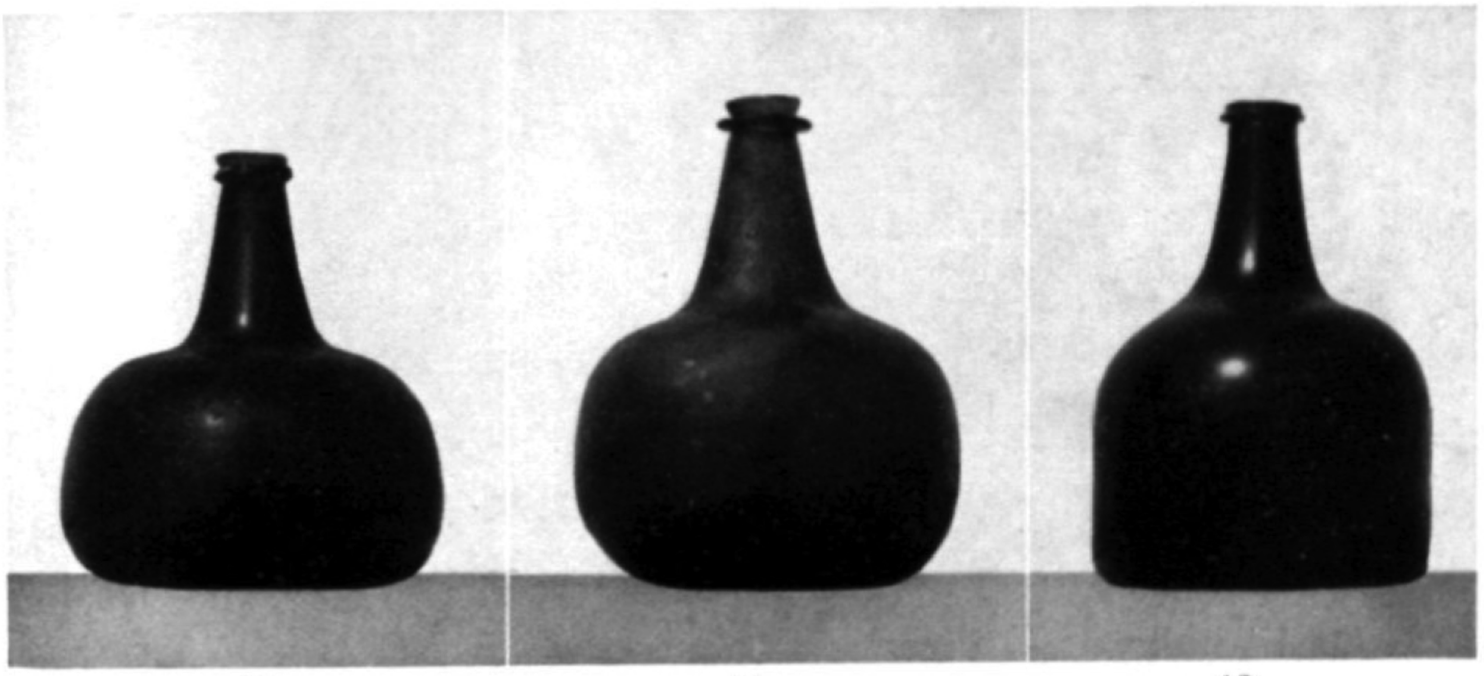
HUME, I. N., 1956. Wine Bottle Treasures I, The Clue of the Seal. *The Wine and Spirit Trade Record*.

HUME, I. N., 1956. Wine Bottle Treasures III, Bottles from beneath the sea. *The Wine and Spirit Trade Record*.

HUME, I. N., 1957. Wine Relics in Virginia. *The Wine and Spirit Trade Record*.

8 9

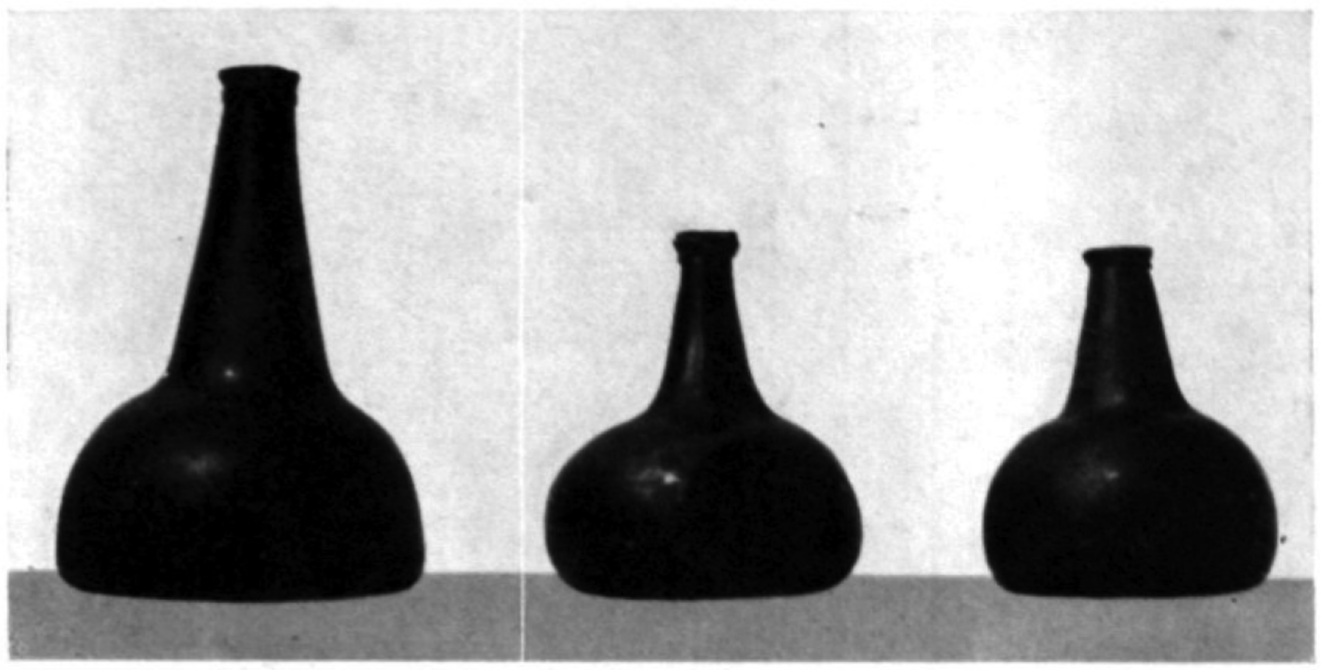
10 11 12

FIG. 8–9. Engelse flessen: 8 (links) 1725–1735; 20 cm hoog, zeer verweerd. – 9 (rechts) omstreeks 1700, z.g. 'dumpy'; 14 cm hoog, verweerd met goudglans.

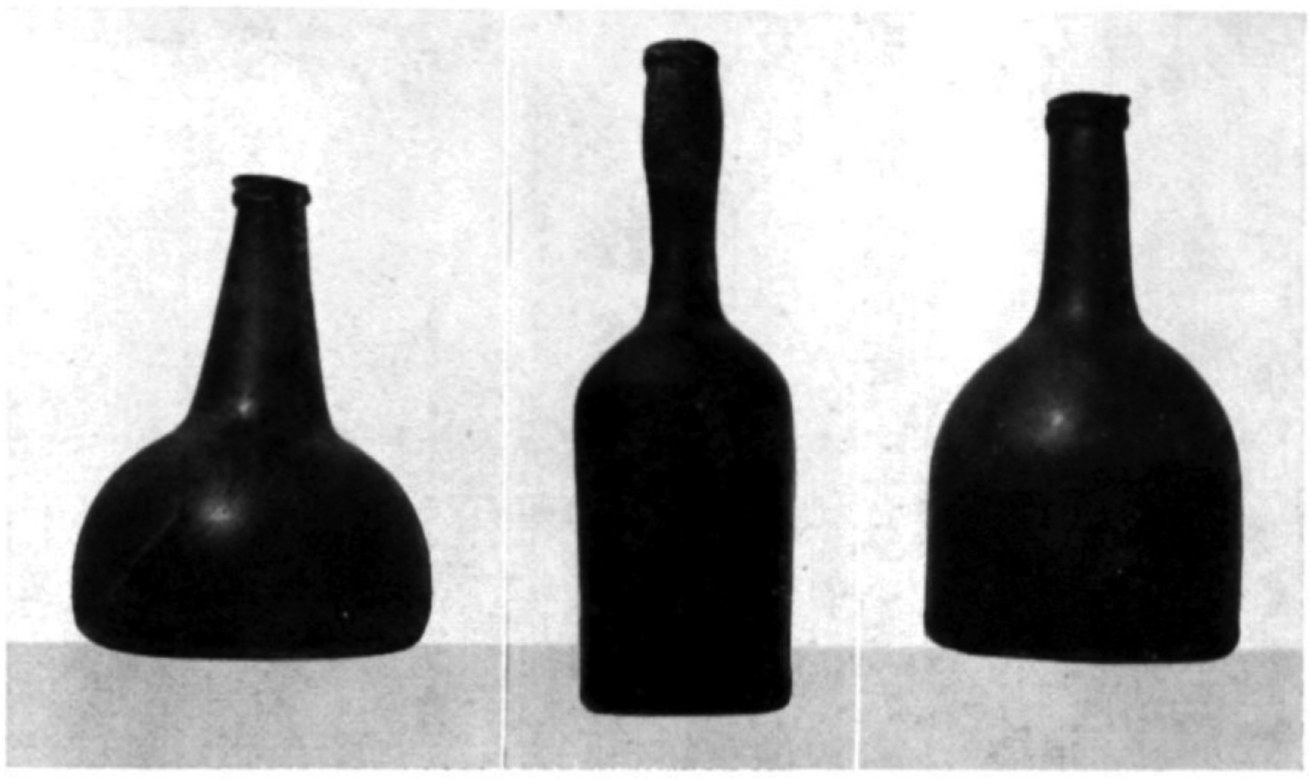
Fig. 10–12. Engelse flessen: 10 (links) omstreeks 1700; 17 cm hoog, donkergroen, met veel kleine luchtbellen in het glas. – 11 (midden) omstreeks 1700; 18 cm hoog, licht zeegroen, met veel luchtbellen in het glas; typisch Engelse kenmerken zijn de goed-afgewerkte platte, uitstekende rand, de zeer ondiepe ziel en het ontbreken van het 'pontil mark'. – 12 (rechts) 1735–1750; 18 cm hoog, olijfbruin, met enkele luchtbellen in het glas

FIG. 13–16. Engelse flessen: 13 (links-boven) 1730–1740; 23 cm hoog, olijfkleurig; let op de hals-afwerking. – 14 (rechts-boven) 1770–1790; 21 cm hoog, bruin olijfkleurig. – 15 (links-onder) 1770–1790; 22,5 cm hoog, donker olijfbruin (z.g. zwart glas). – 16 (rechts-onder) 1770–1790; 21,5 cm hoog, donker olijfbruin.

17 18 19

20 21 22

FIG. 17–19. Continentale flessen: 17 (links) omstreeks 1700; 21 cm hoog, donker olijfkleurig, met slechts enkele luchtbellen in het glas. – 18 (midden) 1710–1725; 17,5 cm hoog, donkergroen, met veel luchtbellen in het glas. – 19 (rechts) 1710–1725; 17 cm hoog, donkergroen, met enkele luchtbellen.

FIG. 20–22. Continentale flessen: 20 (links) 1710–1725; 19 cm hoog, donker olijfkleurig, zonder luchtbellen in het glas. – 21 (midden) 1770–1800; 28 cm hoog, olijfbruin, met veel luchtbellen. – 22 (rechts) 1735–1750; 21 cm hoog, donkergroen, met veel luchtbellen in het glas en een zeer diepe ziel.

23

24

25

26

27

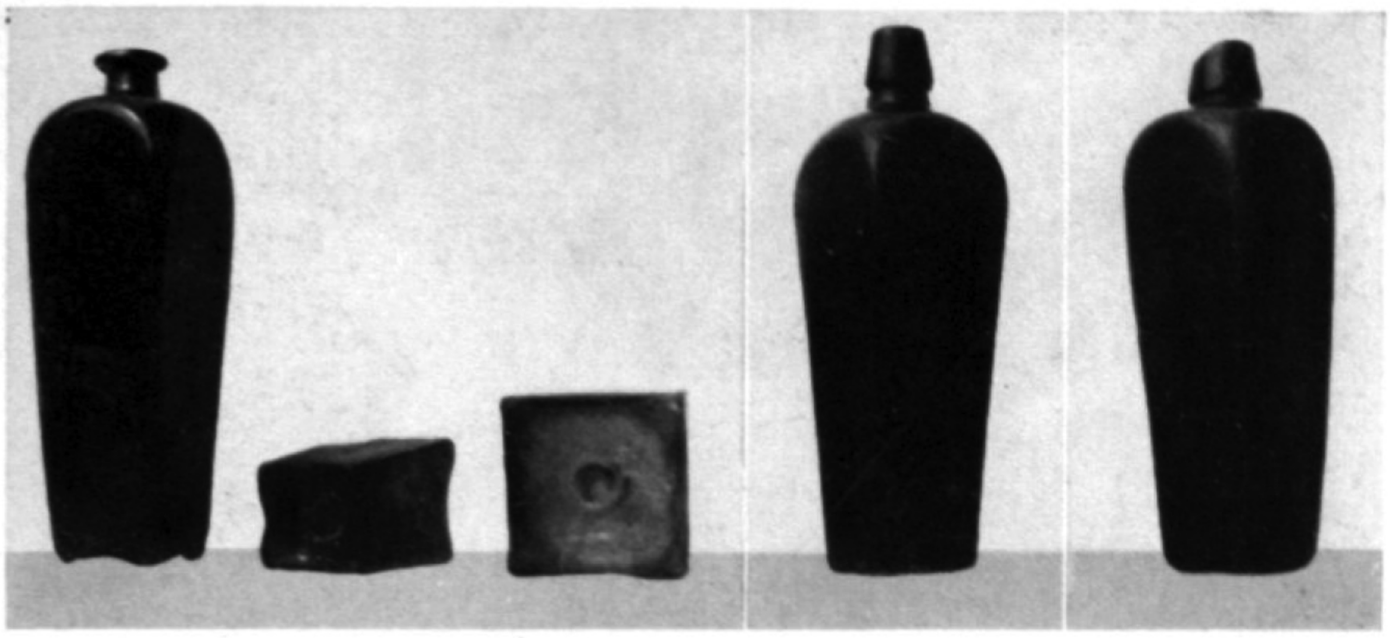
28

29

FIG. 23–25. Continentale flessen: 23 (links) een van de weinige flessen met een glaszegel welke in Suriname werden gevonden, 'Constantiawijn'; 22 cm hoog, zeer licht olijfkleurig. – 24 (midden) afgeplat model, vermoedelijk eerste helft achttiende eeuw. – 25 (rechts) een 'case bottle', einde zeventiende eeuw; 28½ cm hoog, uit licht olijfkleurig dun glas.

FIG. 26–29. Continentale flessen: 26 (links) midden achttiende eeuw?; 19 cm hoog, verweerd. – 27 (midden-links) midden achttiende eeuw?; 27 cm hoog, licht olijfkleurig met enkele grote luchtbellen in het glas. – 28 (midden-rechts) ongeveer 1750; 22 cm hoog, zeer verweerd. – 29 (rechts) 1770–1800; 28 cm hoog, zeer donker olijfkleurig.

30 31 32 33 34

35 36 37 38

FIG. 30–34. 'Case bottles': 30 (links) achttiende eeuw; 27 cm hoog, in een klei-mal geblazen en met de hand afgewerkt. – 31 (midden-links) begin achttiende eeuw; pontil mark. – 32 (midden) einde zeventiende eeuw; pontil mark. – 33 (midden-rechts) eind negentiende eeuw; 24 cm hoog, olijfbruin; aan de regelmatige vorm is duidelijk te zien dat deze fles in een ijzeren mal is geblazen. – 34 (rechts) achttiende eeuw; 24 cm hoog, in een ruwe kle-imal geblazen en met de hand afgewerkt.

FIG. 35–38. 'Case bottles': 35 (links) eerste helft achttiende eeuw?; 25 cm hoog, donker olijfkleurig. – 36 (midden-links) eerste helft achttiende eeuw?; 24 cm hoog, donker olijfkleurig. – 37 (midden-rechts) met opschrift, 'A. van Praag & Co's Surinam Gin', 24 cm hoog, licht olijfkleurig. – 38 (rechts) met opschrift 'Cosmopoliet J. J. Melchers Wz, Schiedam', 24 cm hoog, licht olijfbruin met veel luchtbellen.

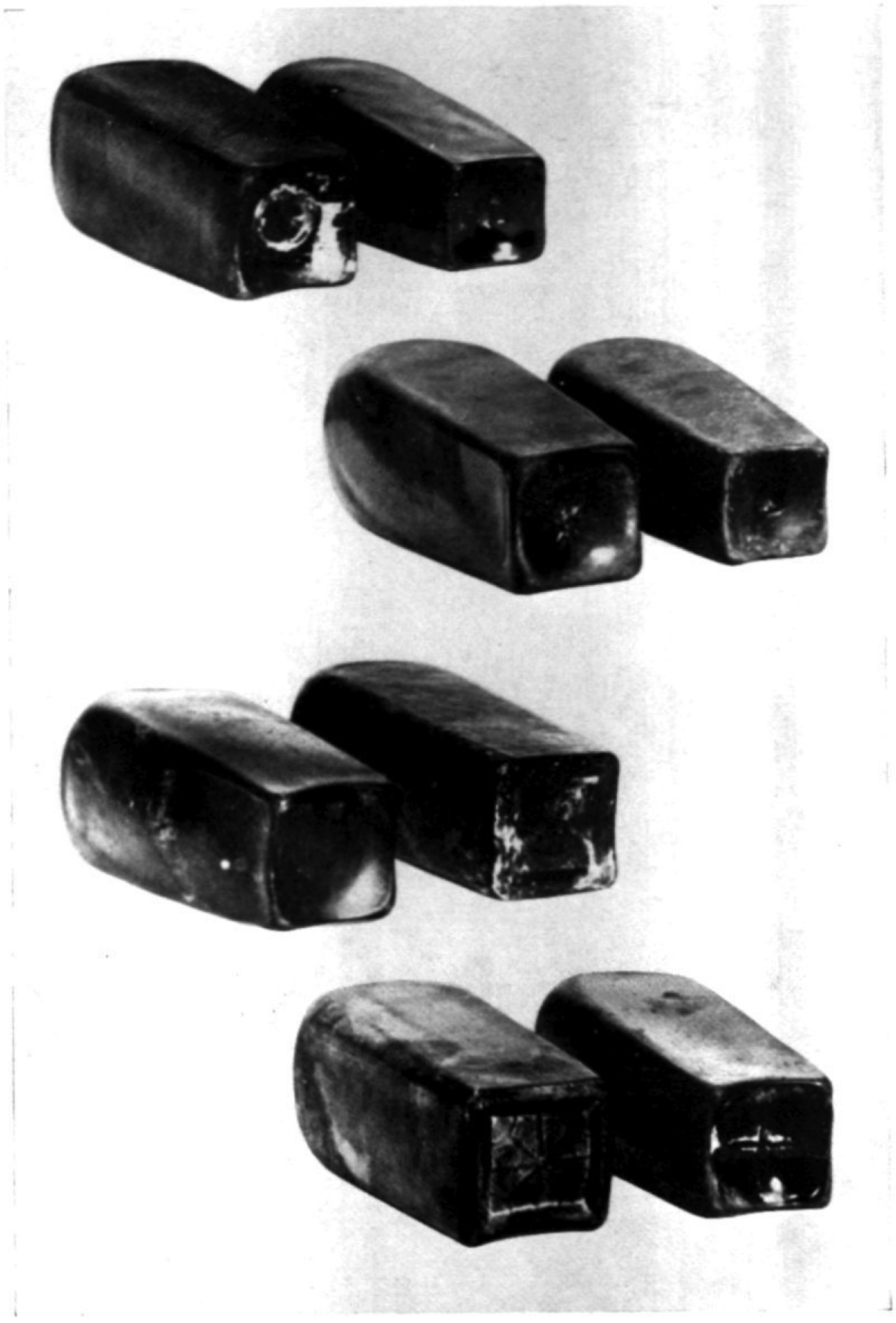
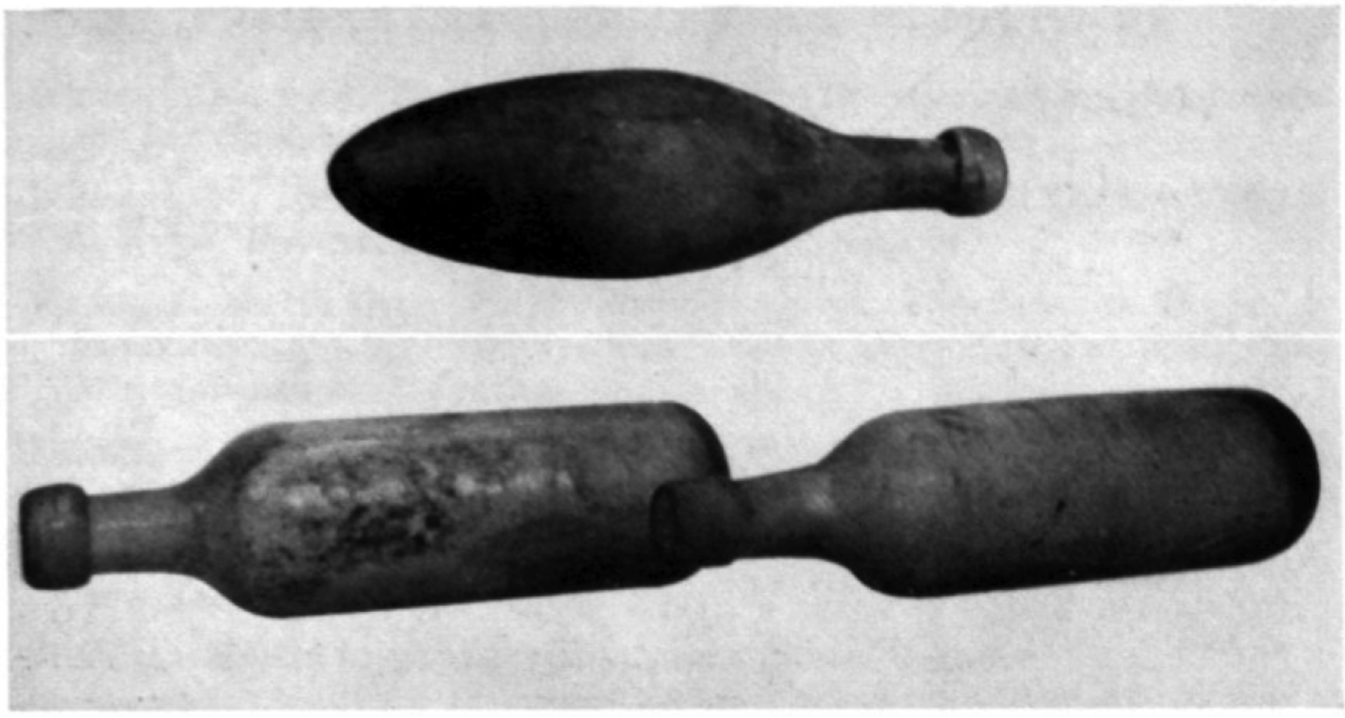
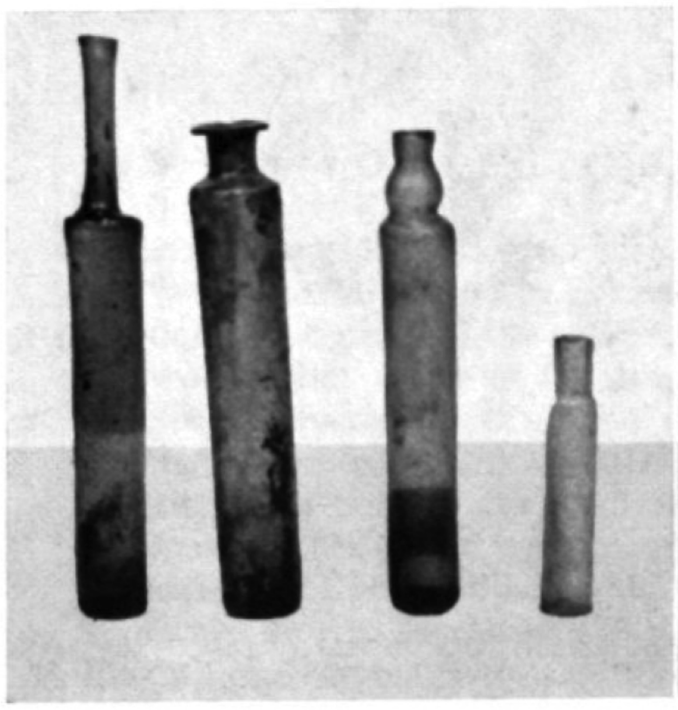

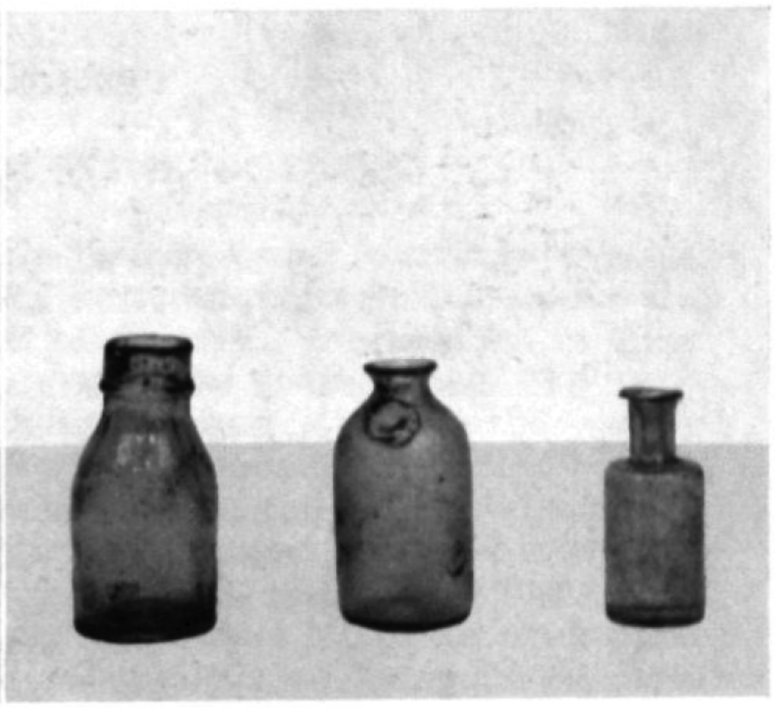
FIG. 39–46. Bodemmerken van enkele in Suriname gevonden 'case bottles'. In het oudste model (links-boven) is het 'pontil mark' duidelijk te zien; een later model (rechts-boven) heeft vier ingedrukte vierkantjes.

47–49

50–53

54–56

FIG. 47 (boven). Sodawaterfles: 1820–1870. – FIG. 48–49 (onder). Twee ginger-ale flessen uit de tweede helft der negentiende eeuw; de linker, heeft aan de achterzijde het merk 'Corry Belfast', het is een model dat door deze firma tussen 1850 en 1900 werd gebruikt.

FIG. 50–53. Verschillende modellen parfum en/of essence flesjes, vermoedelijk uit de eerste helft der negentiende eeuw: 50 (links) 19 cm hoog, groenachtig doorschijnend. – 51 (tweede van links) $16^1/_2$ cm hoog, blauwachtig doorschijnend. – 52 (derde van links) 16 cm hoog, blauwachtig doorschijnend. – 53 (midden) 9 cm hoog, melkachtig doorschijnend. – FIG. 54–56. Apothekersflesjes: 54 (derde van rechts) Mosterdflesje uit het einde van de negentiende of het begin van de twintigste eeuw; 10 cm hoog, blauwachtig doorschijnend. – 55 (tweede van rechts) Apothekersflesje met glaszegel 'Rijks . . .', ongedateerd. – 56 (rechts) Apothekersflesje, vermoedelijk uit de achttiende of het begin van de negentiende eeuw; melkachtig doorschijnend.

HUME, I. N., 1961. The Glass Wine Bottles in Colonial Virginia. *Journal of Glass Studies 3*, New York.

HUME, I. N., 1962. Excavations at Rosewell, Gloucester County Virginia 1957–59. *Bulletin 225, Smithsonian Institution.*

HUME, I. N. (in litt.). Public Records Office, C.O. 848–851. Copies at Essex Institute, uit 'Shipping and Trade in Early New England'. *Proc. Massachusetts Hist. Soc. 44*, 1931, p. 185.

LEEDS, E. T., 1941. 17th and 18th Century Wine Bottles of Oxford Taverns. *Oxoniensia 6*, p. 44–55.

MAC KEARIN, G. S. & MAC KEARIN, HELEN, 1941. *American Glass 2*, New York.

RUGGLES-BRISE, SHEELAH, 1949. *Sealed Bottles*. London.

WASSENBERGH, A., 1940. *111de Verslag van het Friesch Genootschap te Leeuwarden over het jaar 1939*, Dokkum.

SUMMARY

OLD SURINAM WINE BOTTLES

Since the second world war there has been a growing interest in collecting old 'wine-bottles' found in Surinam. Little was known about the use and the date of origin, and the collected information is presented in this paper.

Two distinct types of manufacture can be distinguished. The oldest bottles were made in England starting around 1650, and the younger continental ones are dating back from the beginning of the 18th century.

Most 'wine-bottles' found in Surinam are of the continental type and are found in the oldest colonized part of the country, on the banks of the Surinam and Commewijne rivers, and on old plantation sites. The English types are mostly found near the seashore around Mattapica creek where English and Scotch cotton plantations were located during the middle of the 18th century.

To show how well-stocked the winecellars on the plantations were in those days, an inventory is given of plantation Boxel. Small wonder that with about 400 plantations existing in the 18th century, many old bottles are found. That most of them are in good condition must be attributed to the climate. All models shown are exhibited in the collection of the Surinam Museum.

A brief outline is given of the development and dating of English black-glass wine-bottles. It should be mentioned that there was considerable trade between North America and Surinam; since the Americans already had their own glassware at that time, some of the Surinam bottles may be of American origin.

The years of manufacture are only approximate, indicating when a certain model was first made. The models did not change from one year to another.

About the beginning of the 18th century, manufacturers on the continent became interested in blackglass bottles for storing and shipping wine. Based on the English experience they developed their own models, which are quite distinct from the English ones. The continental bottles generally have a longer neck and a deeper kick, and a more pronounced pontil-mark. The deep kick was made to prevent the lees mixing with the wine and to preserve the taste. There are indications that the oldest wine-bottles in England were kept upside down, for the same purpose.

At that time the model of the bottle did not give an indication of the contents, as it does today. Although they are called 'wine bottles', they were not used exclusively for wine but also for other liquids.

Next to the data on these 'wine-bottles', a short description is given of their manufacture.

Together with the above-mentioned bottles, other types are found in Surinam. Some data are presented on 'case-bottles', also known as 'Dutch gin bottles', of which quite a number are found. Just as the others, they were originally used for all kinds of liquids and only later specifically for gin.

A different type of bottle, which cannot stand upright, is sometimes found in Surinam; it was used in the 19th century for aerated water and ginger-ale from the well-known firms Corry (of Belfast) and Schweppes.

In conclusion brief mention is made of small pharmaceutical and perfume bottles, probably from the 19th century. Not much is known yet about their date of manufacture.

RIPLEY P. BULLEN & ADELAIDE K. BULLEN

THREE INDIAN SITES ON ST. MARTIN

St. Martin, one of the Lesser Antilles, is located 200 miles east of San Juan, Puerto Rico. It is divided into a southern part, Sint Maarten, which is Netherlands Antillean, and a northern part, Saint-Martin, which is French (Fig. 1). The island is small and supports only two towns, Philipsburg in the south and Marigot in the north. Another but smaller settlement is situated along the eastern end of Simson Bay which is located south of Simson Lagoon.

Fig. 1. Map of St. Martin locating Indian sites.

Not only is the island divided into two areas politically, it is also divided into two areas geographically. The eastern part, including all the land east of Simson Lagoon but excepting Philipsburg, is in general high and rocky. Except for the fishing settlement at Simson Bay, and Philipsburg proper, virtually all of the present population live in this very hilly eastern part of the island.

The western part, known locally as the 'low lands', is by comparison low and sandy. This does not mean that rocks and hills are not present but that they are relatively low and that extensive sandy areas are also present. The only known three aboriginal settlements are located in the low western part of the island (Fig. 1). A preliminary survey and much questioning failed to locate any other definite indications of Indian occupancy but all possibilities were not exhausted. This geographical difference between present and aboriginal settlements reflects differences in technologies and ways of life.

Cupecoy Bay

The largest Indian site on St. Martin, that at Cupecoy Bay (Fig. 1) is located just within Netherlands Antillean territory behind a small sandy beach which is situated between two rocky hills. To the east is an arm of Simson Lagoon. The site extends about 500 feet and ends to the north at the eroded rocky side of the adjacent hill. To the south sherds are found on higher land which there forms a rocky shoulder of the more southern hill.

The surface of the Cupecoy Bay site is strewn with sherds, broken rocks, and shell fragments. Permission having been graciously granted by Mr. James Spellman of Fairfield, Connecticut, U.S.A., owner of the site, we collected from the surface, dug several small tests, and made a stratigraphic excavation, 5 by 10 feet in area, in April 1961. Tests indicated the site was not very deep (15 inches maximum) and did not present any definite stratigraphy. The workmen assured us it had been repeatedly planted in cotton, peas, potatoes, and yams. The results of such disturbance were evident. The findings in terms of ceramic typology are given in Table 1 where specimens from all tests except those from Test A are included with the surface collection.

Pottery from Cupecoy Bay is well fired and blackish, grey, buff or reddish in color. The paste is tempered with medium-

TABLE 1

SHERDS FROM CUPECOY BAY. ST. MARTIN

Typology	Surface	Test A 0–6 in.	Test A 6–12 in.	*Totals*
Suazey Series				
Scratched		5	1	6
Cupecoy Series				
Plain	130	382	199	711
Plain, fine	29	8		37
wide strap handle	1			1
punctated appliqued		1		1
Punctated Lip			2	2
casuela, indented side	1			1
plate form, red-painted	2	1		3
Red Painted	3	56	30	89
thick, rounded rim	1	1		2
flanged rim		3		3
inward folded rim	1	3	2	6
out-turned rim	1	4	2	7
indented widened rim		1		1
side-grooved rim	1			1
Griddle, body sherds	12	45	13	70
Type A rim		1	2	3
Type B rim	1	5		6
Type D rim	4			4
Type E rim	3	6	6	15
Pearls Series				
Plain	1			1
Red Painted			2	2
red-painted lip	1			1
black-painted interior		3	1	4
Totals	192	525	260	*977*

sized grit although particles as large as 5 mm occur, especially in thick-walled vessels or griddles. Vessels are formed by coiling and tend to have heavy bases, 9–18 mm thick (Pl. C 7). While walls vary from 5 to 12 mm in thickness, most are relatively thin, 7–8 mm. Surfaces are scraped and semi-burnished but seldom really smooth.

Sherds may be divided into two groups. One is darker in hue, coarser in texture, poorer in workmanship, and more apt to be

from casuela-shaped vessels. This group is very reminiscent of the Botany-Bordeaux ceramic series of the Virgin Islands (BULLEN 1962, p. 6–11). The other group is redder in color and better made with finer temper, smoother surfaces, and thinner walls. It is similar to the Caliviny ceramics of Grenada (BULLEN 1964, p. 48–49) and, to a lesser degree, the Bay series of the Virgin Islands (BULLEN 1962, p. 13–15). Especially good examples of this second group have been included in Table 1 as 'Cupecoy Plain, fine'.

Vessels usually have thick flat bottoms, $2\frac{1}{2}$ to $4\frac{1}{2}$ inches in diameter, with outward-sloping walls which sometimes are bent inwards to form casuelas (Pl. C 7–8). Rims are usually simple rounded or flat-rounded affairs (Pl. B 5). Occasionally, small flanges, inward-folded lips, or out-turned rims are found (Pl. A 2–5). A side-grooved rim (Pl. A 8) is unique. Two rim modifications (Pl. A 6, C 8) are suggestive of those found on vessels of the Caliviny series of Grenada (BULLEN 1964, Pl. XVII *5*, *10*). Two examples of punctated lips (Pl. A 9) closely resemble Bay Lip Punctated sherds from the Virgin Islands (BULLEN 1962, p. 14; Pls. I *b* IX *m*). Plate forms (Pl. B 1–3) are typical of both the Caliviny series of Grenada and the Bordeaux series of the Virgin Islands. One small fragment (Pl. B 4) shows the presence of punctated appliqued decoration, a trait more common in the Greater than in the Lesser Antilles.

Included in Table 1 are a large number of red-painted sherds. In some cases these are clearly painted with red pigment (Pl. B 5) but in many this painting is more in the nature of a clay wash. The burnishing on such sherds is especially well done and may have produced the effect of a wash.

The above description covers over 99 per cent of the non-griddle sherds from Cupecoy Bay. Exceptions include sherds referred to in Table 1 as of the (earlier) Pearls or (later) Suazey series. The former, both plain and red-painted, are thin, tempered with very fine sand or grit, and have extremely smooth surfaces without evident burnishing marks. They cannot be distinguished from the Pearls (BULLEN 1964, p. 39) or Coral (BULLEN 1962, p. 15–16) variants of the Caribbean Saladoid ceramic styles (ROUSE 1964). A sherd with a red-painted lip (Pl. B 7) is another typical Pearls or Caribbean Saladoid trait.

Thick black paint is present on the interior surfaces of four sherds made of a Pearls or fine sand-tempered paste (Pl. B 6). This treatment is sometimes found on the insides of white-on-

red painted vessels (BULLEN 1964, p. 44) of the Pearls period but if paint was ever on the exteriors of these sherds, no evidence of it exists today. It should also be mentioned that a few sherds of well-made Cupecoy Plain have the recurved flaring shape, typical of vessels of the Caribbean Saladoid styles.

Six sherds (Pl. C 7–8) are poorly made and have scratched surfaces like those of the type Suazey Scratched of Grenada (BULLEN 1964, p. 51). This is the farthest to the north and west that such sherds have been reported.

Griddle fragments from Cupecoy Bay are relatively thick, 9–18 mm, with rather rough bottoms which are frequently grooved with variable, fairly deep, scoring marks. Figure 2 illustrates certain griddle rim forms found in the Antilles. As indicated in Table 1, griddle fragments fall into four of these types. The lack of any 'pancake' Type C griddles or of footed, legged, or decorated griddles should be noted.

Presence of Type A and Type B griddles is not surprising as these forms are the usual shapes for the Lesser Antilles. Types D and E are more novel. Griddles with these rims tend to be thick. In the case of Type E, the high point of the rim has been moved inwards. Interestingly Type E griddles were not encountered in the Virgin Islands or on Grenada. The Type D griddle was probably represented at Magens Bay on St. Thomas and at Turtle Point on St. John in the Virgin Islands (BULLEN 1962, Pl. XV *f*, *i*) but not mentioned when reports on those sites were written because the typology applied at that time to griddle rims was not as rigorous as that used in this paper.

In Figure 2, a specialized griddle rim form has been indicated as Type F. It has been included here for sake of completeness. Griddle rims of this form have been found at the Tower Hill site

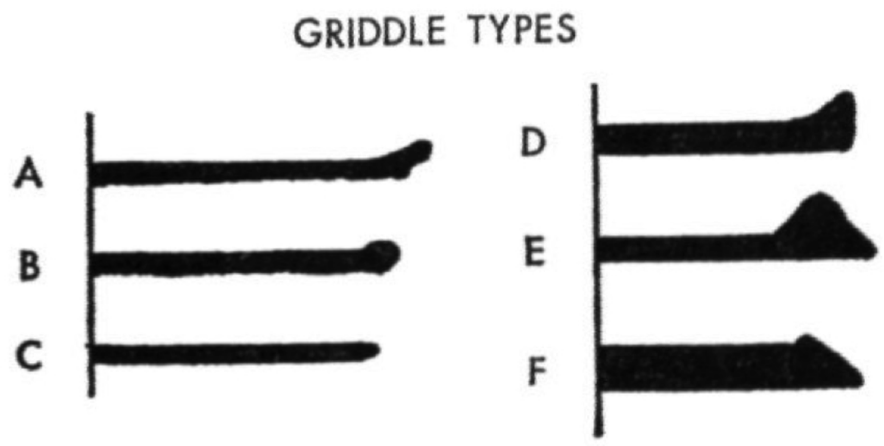

Fig. 2. Variations in griddle rims.

on Jamaica. The Type F form is probably a special case or modification of the Type E griddle rim.

Other specimens from the Cupecoy Bay site include a shell bead, three clam shells with rubbed edges, a perforated sherd disc, a thick and fairly crude side scraper of chert, fragments of crude adze- or celt-like tools, a large sharpening stone, and nearly thirty chert and quartz chips (Pl. C 1–6, 9). It is believed the clam shells (Pl. C 2) may be pottery scrapers. The perforated disc (Pl. C 3) may represent a spindle whorl. The sharpening stone (Pl. C 9) has a wide shallow groove which, unfortunately, is not too clear in the illustration. This stone was probably used to sharpen or grind stone axes or celts.

One of the features of the Cupecoy Bay collection is the inclusion of seven broken chipped axe- or adze-like tools (Pl. C 5–6). Presumably, these broke during manufacture. That they may be presumed to be blanks for petaloid celts is suggested by a complete specimen from the site collected by DOROTHY and JOHN KEUR in 1957 and deposited by them in the United States National Museum in Washington. The KEUR specimen is a percussion chipped celt blank, about 3 by 6 inches in size, which matches our fragments in all details including the lack of any evidence of grinding. The numerous stone chips, found by us and by the KEURS, probably resulted from the manufacture of these blanks. Undoubtedly such blanks were eventually ground to form the familiar petaloid celts. The KEUR collection includes one celt, about $3\frac{1}{2}$ inches long, which was heavily incrusted with a limey deposit but had originally been ground.

Food remains at the site other than abundant fragments of *Strombus gigas* shells are scarce. We found no animal or fish bones, only one crab claw, and a few clam shells. This depleted inventory is probably one of the results of recent intensive cultivation.

TERRES BASSES

The Terres Basses or Long Bay Point site is located about a mile to the northwest of Cupecoy Bay in French territory (Fig. 1). The site is situated at the base of Terres Basses Point about midway between Long Bay and Anse des Prunes but it is not adjacent to either beach.

The site consists of several small and shallow middens scattered over an acre or two. The road from Cupecoy Bay passes through

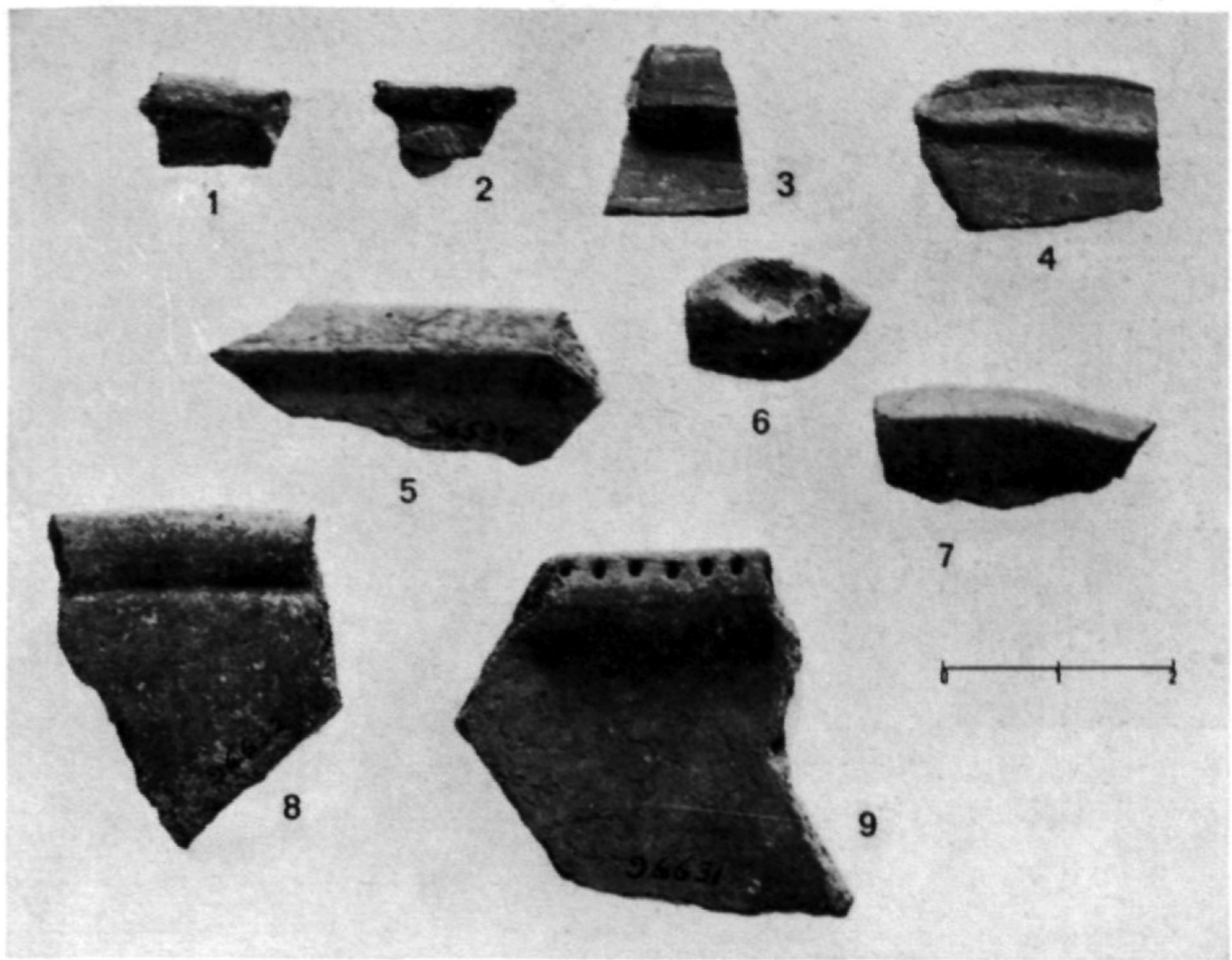

Plate A. Rim sherds from St. Martin: 1, thick rounded; 2, flanged; 3–4, inward folded; 5, out turned; 6, indented widened; 7 ,Pearls red-painted lip; 8, side grooved; 9, lip punctated. (Scale in inches)

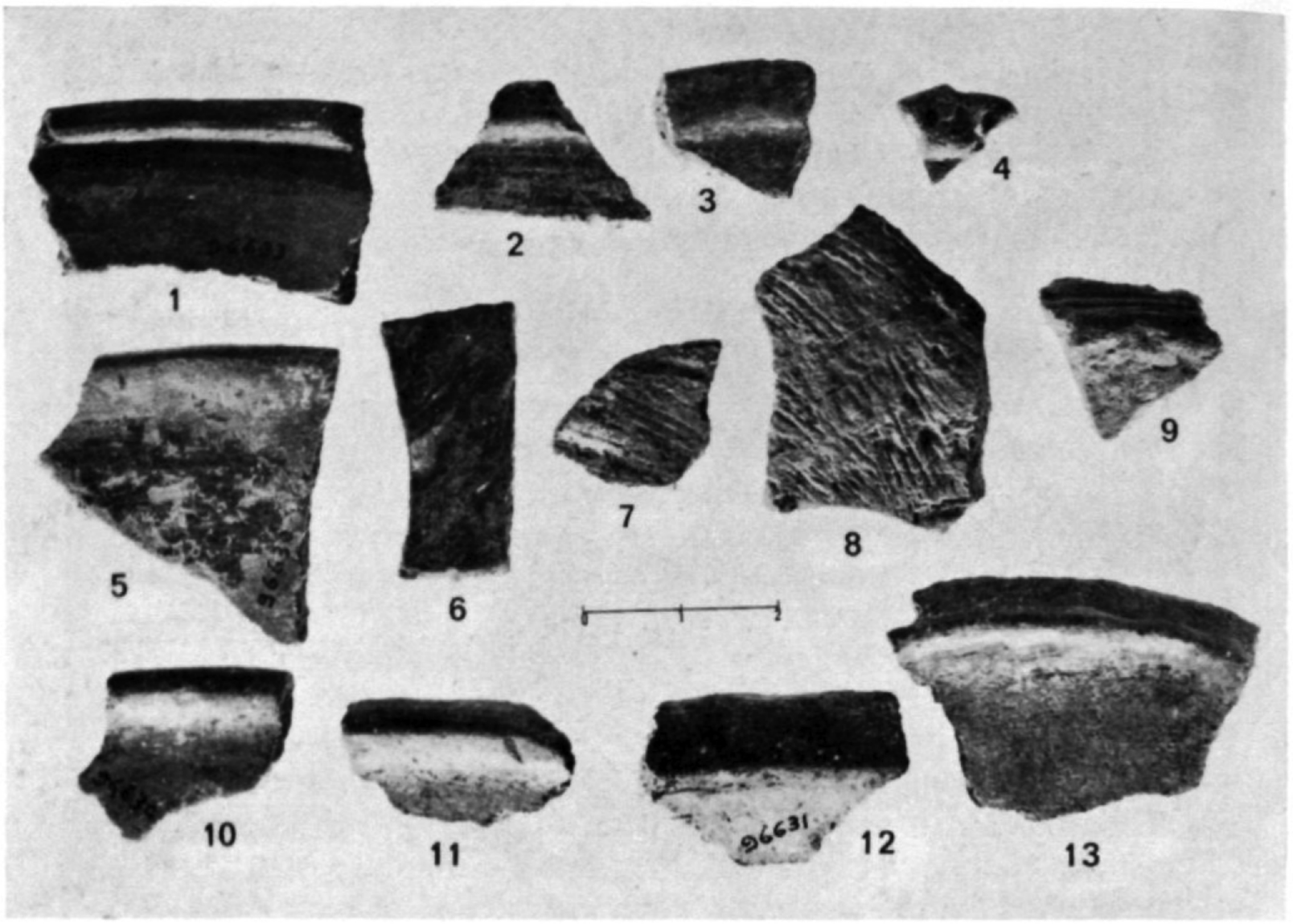

Plate B. Rim, body, and griddle sherds from St. Martin: 1–3, plate forms; 4, punctated appliqued; 5, red painted; 6, interior black painted; 7–8, Suazey Scratched; 9–13, griddle rims (9, Type A; 10, Type B; 11, Type D; 12–13, Type E). (Scale in inches)

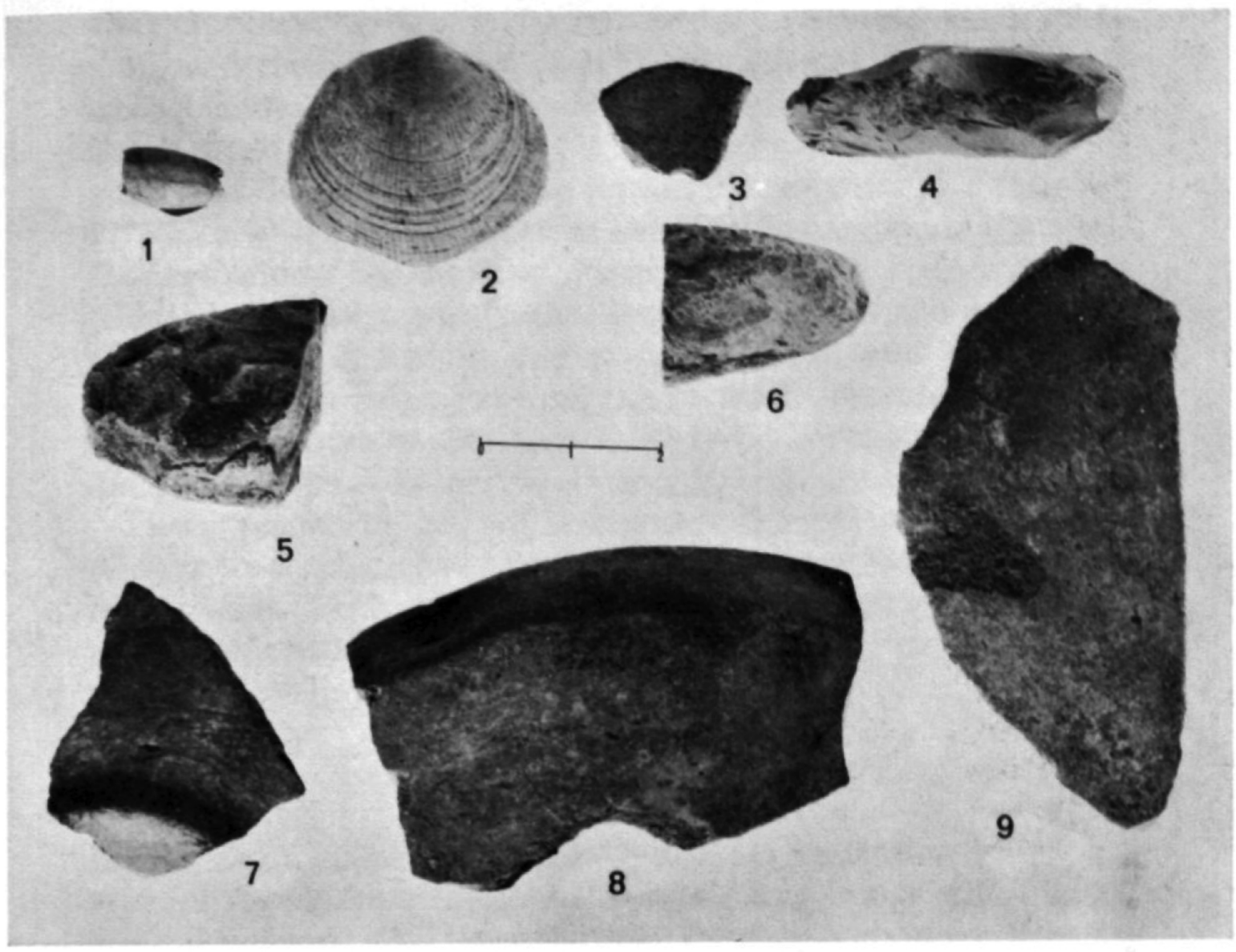

Plate C. Miscellaneous specimens from Cupecoy Bay, St. Martin: 1, *Oliva* shell bead; 2, clam shell with rubbed edges; 3, perforated sherd disc; 4, chert side scraper; 5–6, bit and pole ends of celt blanks; 7, flat base, Cupecoy Plain; 8, indented rim; 9, grinding or sharpening stone. (Scale in inches)

what appears to be the largest midden. Several small tests confirmed the shallowness of the deposits and their scattered arrangement. Apparently, several Indian huts had been located at the site.

As time did not permit any formal investigation, we satisfied ourselves with a collection from the spoil banks beside the road. Sherds include 65 Cupecoy Plain, 3 Cupecoy red-painted, 9 griddle body and 5 griddle rim sherds, 1 Type D and 4 Type E. We also secured the bit end of a celt blank and two quartz chips. The Keur collection from the Terres Basses site (20 sherds) is similar to ours except that it includes a red-painted flange rim and a Type A as well as Type E griddle rims.

There seems to be no significant difference between the ceramic and lithic components of the Cupecoy Bay and Terres Basses sites. Both collections from Terres Basses have higher percentages of the redder, thinner, better-made ware than does the Cupecoy Bay collection.

RED POND

In the KEUR collection at the United States National Museum are nine sherds from the Red Pond or Etang Rouge site (Fig. 1). We did not visit this site. The Red Pond collection contains an inward-folded rim as well as other simple rim forms. Temper is coarse and outside surfaces dark grey and not very smooth. The sample is small but what is available pertains to the darker, coarser, poorer-made part of the range of Cupecoy Bay ceramics.

CONCLUSIONS

Archaeological work on Grenada (BULLEN 1964) resulted in a three-fold temporal division with pottery of the Pearls period early, that of the Caliviny period intermediate, and that of the Suazey period late chronologically. Pottery of the last or Suazey period was correlated with Carib conquest of the Lesser Antilles. On St. Thomas and St. John in the Virgin Islands, two major periods were present (BULLEN 1962) – Coral Bay with many traits of the Pearls period and the later Magens Bay with traits typical of the Caliviny period of Grenada. Carib pottery is not found in the Virgin Islands.

In the section on pottery description, many similarities between the ceramics of Cupecoy Bay and those of the Caliviny

and Magens Bay periods have been given. There is no question but that this intermediate period is the one during which the major pre-Columbian occupation of St. Martin occurred. Probably dates would be between A.D. 800 and A.D. 1300.

Present also in the Cupecoy Bay collection are a few sherds belonging to the earlier Pearls period and some which herald the coming of the Caribs. The former may represent either evidence of an earlier occupation or holdover traits from earlier times.

While the Cupecoy Bay site is shallow and has been extensively cultivated, data from Test A support the relative earliness and lateness of these 'exotic' pottery types. For example, Pearls red-painted sherds are relatively deep and Suazey Scratched sherds relatively shallow in Table 1.

Available data do not permit much reconstruction of aboriginal life on St. Martin. Archaeological work at the Terres Basses site would probably uncover post hole and pit arrangements which could be interpreted in terms of settlement patterns. Burial practices might also be discovered.

In the meantime we can envision a small and peaceful Arawak settlement at Cupecoy Bay where fish and shellfish were collected and manioc grown. Here also were manufactured stone celts used in the construction of the necessary dugout canoes. This idyllic existence was probably terminated by the arrival of the Caribs.

REFERENCES

BULLEN, RIPLEY P., 1962. Ceramic periods of St. Thomas and St. John islands, Virgin Islands. *William L. Bryant Foundation, American Series 4*, Orlando.

BULLEN, RIPLEY P., 1964. The archaeology of Grenada. *Contributions of the Florida State Museum, Social Sciences, 11*, Gainesville.

ROUSE, IRVING, 1964. Prehistory of the West Indies. *Science 144*, 3618, p. 499–513.

Florida State Museum, Gainesville, Fla.
June 2, 1965

BOEKBESPREKING

Marriage and kinship among the Indians in Surinam, door J. D. SPECKMANN. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen, 1965, 302 blz., ill.

Dit boek behoort in zeker opzicht tot een reeks, tot een serie studies die in de afgelopen jaren in Suriname werden verricht en waarbij de verschillende bevolkingsgroepen stuk voor stuk werden onderzocht en beschreven. Het was kennelijk de bedoeling van o.a. de Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Suriname – Nederlandse Antillen (WOSUNA) die deze onderzoekingen subsidieerde, eerst onze kennis van de samenstellende delen te vermeerderen, alvorens meer inzicht te verwerven in de Surinaamse samenleving in zijn geheel, in de processen van samenbundeling, in de krachten die deze vertragen en/of versnellen. Het eerst bestuderen van de delen en daarna in beschouwing nemen van het geheel is wetenschappelijk bezien een goede procedure, maar de onvermijdelijke beklemtoning van het eigene der bevolkingsgroepen houdt voor de praktijk gevaren in; de Surinaamse eenwording zou er door kunnen worden geschaad [1]. Het is dan ook te hopen dat niet te lang wordt gewacht met het laten verrichten van onderzoek van de totale Surinaamse samenleving. Er ligt hier voor Nederland, als Suriname zulk onderzoek wenst, een belangrijke taak en ook wel enige verantwoordelijkheid, daar de in Suriname ontstane situatie een gevolg is van een historische ontwikkeling waarin ons land een beslissende rol heeft gespeeld.

Het valt te overwegen het onderzoek van de totale Surinaamse samenleving een toegepast karakter te geven. Zulk een studie moet m.i. uitgaan van de sociale problemen die het gevolg zijn van het z.g. plurale karakter van deze samenleving. Zij dient gericht te zijn op het geven van oplossingen, d.w.z. op maatregelen welke de sociale spanningen zullen verminderen en de kans op conflicten in de toekomst zal verkleinen. In een later stadium zou het onderzoek wellicht het karakter van een actie-onderzoek kunnen aannemen, waarbij integratiebevorderende maatregelen nauw-

---

[1] SPECKMANN meent kennelijk dat dit laatste niet behoeft te worden gevreesd, want hij zegt dat meer kennis van het groepsleven van de verschillende segmenten van de Surinaamse samenleving de relaties tussen deze segmenten kan verbeteren (p. 2). Hij legt echter niet uit hoe dit zou kunnen gebeuren.

keurig worden bestudeerd, terwijl zij in een stadium van uitvoering zijn. De keuze van de met deze onderzoekingen te belasten personen is van de grootste betekenis, daar zij tijdens hun onderzoek en ook door hun publicaties invloed uitoefenen.

Ook in SPECKMANNS boek valt het volle licht op het specifieke van de Hindostaanse Surinamers, maar – en dit is zeer te waarderen – ook aan de veranderingsprocessen die de Hindostaanse Surinamers dichter bij de andere bevolkingsgroepen brengen wordt enige aandacht besteed.

Zoals de titel aangeeft heeft deze studie vooral betrekking op huwelijk en verwantschap en wat met deze onderwerpen samenhangt. Omtrent de man-vrouw-kind-relatie bij de overwegend negride lagere klassen in West-Indië is in de jongste decennia heel wat materiaal verzameld en ook omtrent de 'East Indians' van Trinidad en Brits Guyana is, wat dit onderwerp betreft, het een en ander bekend geworden. Het is bijzonder verheugend dat nu ook van Nederlandse zijde een waardevolle bijdrage is geleverd en nog wel in over het algemeen heel goed begrijpelijk Engels, zodat velen er gebruik van kunnen maken. Dat SPECKMANNS tabellen en zijn voortreffelijke toelichting bij het cijfermateriaal op Hindostaanse Westindiërs slaan, is uiterst nuttig, omdat het een vergelijking tussen negride en Hindostaanse Westindiërs mogelijk maakt.

Als contractarbeiders op de plantages en later als kleine landbouwers kwamen de Hindostanen in ongeveer dezelfde levensomstandigheden te verkeren als de negers in het grootste deel van West-Indië. Wij zien bij hen soortgelijke desintegrerende verschijnselen als in de negersamenlevingen, maar bij de Hindostanen (zij verkeerden korter in een soort van slavernij) valt toch een grotere sociale cohesie te bespeuren. Zij hebben beter geïntegreerde samenlevingen. Ook SPECKMANNS studie doet vermoeden dat de mate van integratie van het systeem van man-vrouw-kind-relaties een aspect is van de mate van integratie van de locale samenleving in zijn geheel. Bij de Westindiërs van Hindostaanse afkomst, is wat de man-vrouw-kind-relaties betreft, inderdaad sprake van een systeem in sociologische zin. Bij hen vormen de sociale waarden, normen, sancties, sociale symbolen, sociale rollen, instituten, sociale controle en sociale organisatie min of meer een sluitend geheel. De elementen van het Hindostaanse systeem (der man-vrouw-kind-relaties) zijn op elkaar afgestemd en/of ondersteunen elkaar. Dit geldt met name voor het traditionele Hindostaanse systeem, dat uitgebreid in SPECKMANNS boek wordt besproken. Als ik dit systeem betrek op het negersysteem, wil ik geenszins suggereren dat het Hindostaanse systeem de negers tot voorbeeld moet dienen. Slechts wil gezegd zijn dat men er, ten behoeve van de praktijk, ter oplossing van negerproblemen, een sociologische les uit kan trekken; namelijk dat het gezinsbeleid, zeer algemeen geformuleerd, gericht moet zijn op het bouwen van een systeem. Eén van de belangrijkste elementen van zulk een systeem is de sociale controle, die mechanismen omvat om normconformiteit te bevorderen. Helaas echter wordt in SPECKMANNS studie weinig aandacht besteed aan dit sociale verschijnsel. Dat zo vele Westindische negers zich niet en de Hindostaanse Surinamers zich wel aan de normen houden wordt m.i. veroorzaakt doordat er op de laatsten meer druk wordt uitgeoefend. Enkele aanwijzingen voor sociale controle zijn echter wel in het hier besproken boek te vinden. Zo wordt op blz. 134

gezegd dat verbintenissen zonder toestemming van de ouders "give rise to violent reactions in the immediate circle of the persons concerned".

Laat ik thans, na deze algemene inleiding, SPECKMANNS boek in meer detail bespreken. De schrijver had twee jaar nodig om zijn gegevens te verzamelen; hij was er van maart 1959 tot eind april 1961 mee bezig. Op vragenlijsten werden de bijzonderheden vermeld van 157 huishoudens op het platteland van Nickerie, 97 in het district Saramacca en 325 in Paramaribo. Hij werd hierbij geholpen door Hindostaans-Surinaamse interviewers.

Uit al dit verzamelde materiaal bleek weer eens duidelijk, dat het huwelijk bij de Hindostaanse Surinamers bepaald niet een zaak is die alleen de ouderlijke gezinnen betreft. Er zijn allerlei relaties met een ruimere sociale omgeving. Dit zijn relaties van het individu met zaken van immateriële aard (relaties die direct betrekking hebben op de cultuur van de groep, b.v. het zich conformeren aan normen) en relaties tussen personen en gezinnen (welke verband houden met de structuur van de groep).

Voor de Hindostaanse Surinamers is het huwelijk een symbool van hun eigen cultuur; het wordt door de normen van de groep voorgeschreven en het is met het geloof verbonden. Door op Hindostaanse wijze te trouwen conformeert men zich aan de groepsnormen, accentueert men het Hindostaan-zijn. Het zich houden aan deze normen wordt bevorderd door sociale beloningen. Zo brengt op z'n Hindostaans huwen een statusverhoging met zich mee. Niet alleen de status van de jonggehuwden, maar ook die van hun ouders is in het spel; de sociale status van een vader wordt mede bepaald door het succes dat hij heeft met het uithuwelijken van zijn dochters, terwijl de status van de vader van de jongeman stijgt wanneer het echtpaar bij hem intrekt. Het huwelijksfeest is eveneens, ten dele althans, een statuskwestie. Het kan prestige verschaffen aan het gehele gezin, aan de hele familie.

Bij een huwelijk zijn vele niet-gezinsleden, familieleden en vrienden, betrokken. Het kan aldus, en zal ook meestal, een groepsintegrerende functie vervullen. In de eerste plaats ten aanzien van de familie. Tal van familieleden spelen een rol bij de voorbereidingen. De vader van het meisje consulteert zijn ouders, zijn broers en ook familieleden van zijn vrouw, vooral haar oudste broer. Van familieleden wordt verwacht dat ze hun goede diensten aanbieden. Maar er zijn zeker niet alleen familieleden bij een huwelijk betrokken. Op de vele bijeenkomsten, die in verband met een huwelijk worden gehouden, treft men ook tal van vrienden en kennissen aan en uiteraard ook priesters. De priesters van de beide gezinnen komen in actie.

Uiteraard worden door huwelijken relaties tussen verschillende gezinnen gelegd. De giften, die de betrokkenen elkaar ter gelegenheid van een huwelijk aanbieden symboliseren het bestaan van sociale relaties en scheppen verplichtingen. De gasten die geschenken aandragen verwachten, dat zij – als zich daartoe een gelegenheid voordoet – geschenken van ongeveer gelijke waarde terugontvangen.

De inzegening van het huwelijk en het huwelijksfeest hebben een sociaal integrerende functie en zij zijn manifestaties van het groepsbewustzijn van de Hindostaanse Surinamers. De groep tracht ook invloed uit te oefenen op de interne verhoudingen in het gezin. Er zijn in dit opzicht rele-

vante normen en door middel van ceremoniën worden die normen ondersteund. Zo wordt, door de wijze waarop de bruidegom tijdens de huwelijksceremoniën wordt behandeld het belang van de rol van echtgenoot, van gehuwd man, beklemtoond. De bruidegom, het toekomstige gezinshoofd, wordt tijdens de huwelijksceremoniën met de nodige égards behandeld. Het gedrag van de vader van het meisje jegens de bruidegom (en ook jegens diens familie) wordt gekenmerkt door een onderdanige beleefdheid (p. 154). Zo worden de bruidegom bij verscheidene gelegenheden geschenken aangeboden. Soms kreeg ik bij het lezen de indruk dat de geschenken, die de vader van de bruid aan de bruidegom aanbiedt, de laatste, tot op zekere hoogte, de verplichting opleggen goed voor zijn toekomstige vrouw te zorgen. Op blz. 143 wordt dit zelfs expliciet vermeld; SPECKMANN zegt daar, dat de vader van de bruid wanneer hij zijn toekomstige schoonzoon – bij een bepaalde ceremonie – een som gelds overhandigt hem vraagt zijn dochter goed te behandelen.

In het Hindostaans-Surinaamse gezin neemt de man een sterke positie in, zijn vrouw is aan hem ondergeschikt. De positie van de pasgehuwde man ten opzichte van zijn vrouw wordt versterkt doordat het jonge echtpaar bij de ouders van de bruidegom intrekt.

Huishoudens met een vrouw aan het hoofd, bij de Creoolse Surinamers een veelvoorkomend verschijnsel, treft men vrijwel niet aan bij de Hindostaanse Surinamers op het platteland, waar de traditionele vormen nog vrij goed zijn bewaard.

Zoëven is een beeld gegeven van de ideaal-typische traditionele situatie, waarbij niet tot uiting kwam dat deze aan het veranderen is. In vrij snel tempo spelen de veranderingen zich af in Paramaribo, die grote stad. Daar kiezen meer jongelui zelf hun partner, daar huwt men op latere leeftijd, stapt men vaker met iemand uit een andere bevolkingsgroep in de huwelijksboot (al behoort dit nog steeds tot de hoge uitzonderingen) en sluit men vaker een burgerlijk huwelijk (vooral onder de christenen en moslims). Onder de Hindostaanse Surinamers in de stad komen 'westerse' gebruiken, zoals een huwelijksreceptie en een huwelijksreis, veelvuldiger voor en na de voltrekking van een huwelijk in Paramaribo gaat men minder vaak bij één van de ouders wonen. In de stad gedijen de 'joint families' nog minder dan op het platteland, men woont er op grotere afstand van familieleden en er is minder samenwerking tussen verwanten. Echtscheidingen komen in Paramaribo, althans onder islamieten, meer voor en opvallend in de stad is het grote aantal vrouwen dat hoofd van een huishouden is. Niet minder dan dertien percent van de Hindostaans-Surinaamse huishoudingen in Paramaribo wordt door een alleenstaande vrouw geleid (p. 190). Wel echter is de affectieve band tussen man en vrouw inniger in Paramaribo en is de vrouw er in een minder afhankelijke positie.

Er werden door SPECKMANN nog meer veranderingen bij de Hindostaanse Surinamers geconstateerd. De echtgenoot en de vader zou thans minder autoritair zijn dan vroeger. Voor de kinderen wenst men tegenwoordig meer onderwijs en heeft men hogere ambities wat de werkkring betreft. En aan kasten wordt nog maar heel weinig betekenis gehecht, al is het wel zo, dat een brahmaanse vader, die een huwelijkspartner voor zijn kind zoekt, sterk de voorkeur geeft aan iemand die eveneens van brahmaanse afkomst is (p. 109).

Evenmin als bij de Creoolse Surinamers is de stabiliteit der eerste echtverbintenissen groot. Alle door SPECKMANN geënquêteerden te zamen sloten 878 huwelijken waarvan 32 percent op een scheiding uitliep. Van de geënquêteerde mannen van vijftig jaar en ouder wisselde in de districten 33 percent en in Paramaribo 28 percent één maal van partner. Twee of meer keer wisselen kwam in veel mindere mate voor. Voor de vrouwen liggen deze percentages lager. Het voor een tweede keer trouwen hangt uiteraard nauw samen met de geringe mate van vrijheid bij het kiezen van een echtgeno(o)t(e). En ook het gebruik om bij de ouders in te trekken leidt – onder de huidige omstandigheden – tot allerlei moeilijkheden en vervolgens tot scheidingen. Een centraal punt in deze is het op jeugdige leeftijd huwen, want dit verklaart, althans gedeeltelijk, de geringe medezeggenschap der kinderen voor wat betreft de keuze van hun huwelijkspartner en het feit, dat zij nog enige tijd bij de ouders (van de man vooral) blijven wonen.

Een verschil met de negride Westindiërs (uit de lagere klassen) lijkt mij, dat bij deze laatsten het verbreken van verbintenissen veelvuldiger voorkomt en dat dit, meer dan bij de Hindostaanse Westindiërs tot vrouwen- en kinderverwaarlozing leidt. De Surinaamse *Sanathan Dharm* die in 1954 in een brief aan de Gouverneur op ongewenste toestanden onder de Hindostaanse Surinamers wees, noemde (althans in het citaat uit deze brief dat SPECKMANN, op blz. 166, opnam) slechts mislukte huwelijken en echtscheidingen met name. ADHIN wees in dit tijdschrift (*4*oste jrg., juli 1960, p. 26) ook een aantal problemen aan, waarmee de Hindostaanse Surinamers, vooral als gevolg van het gestadig verdwijnen van het instituut 'joint family' hebben te kampen; vrouwen- en kinderverwaarlozing wordt door hem echter niet speciaal genoemd. Maar misschien hebben de beide schrijvers zich tot voorbeelden beperkt. In het algemeen geldt dat een studie zoals die van SPECKMANN te weinig informatie bevat voor hen die in sociale problematiek zijn geïnteresseerd en die zich bezinnen op maatregelen, die ongewenste toestanden zouden kunnen wegnemen. Dat er wel degelijk een taak is voor de verantwoordelijke leiders in het land, blijkt wel uit ADHINS verwijt (op p. 26) dat de overheid en de Hindostaanse gemeenschap tekortschoten "om tijdig die veranderingen in te leiden, welke het stelsel [van de joint family] geschikt konden maken om zich aan te passen aan de zich voortdurend wijzigende omstandigheden".

Het concubinaat, dat zo veelvuldig bij de Creoolse Surinamers voorkomt, ontbreekt bij hun Hindostaanse landgenoten niet. 22% van de in Nickerie geënquêteerde echtparen leefde samen zonder een wettig of religieus huwelijk te hebben gesloten. Dit waren overwegend gevallen waarbij de partners (of één van hen, vooral de vrouw) reeds eerder getrouwd waren.

Als SPECKMANN zijn gedachten laat gaan over de Surinaamse samenleving in zijn geheel, komt hij tot de interessante uitspraak dat de integratie van de verschillende bevolkingsgroepen door de toegenomen zelfbeschikking is belemmerd. Doordat de Nederlanders als referentiegroep aan betekenis inboetten, ging iedere groep het eigene beklemtonen. Elk bevolkingsbestanddeel zocht zijn eigen referentiegroep: de Hindostaanse Surinamers uiteraard India en de Creoolse Surinamers Ghana. Indonesië zou hieraan kunnen worden toegevoegd als referentieland voor de Javanen.

Zoals bekend hadden de Hindostaanse Surinamers reeds voor de (gedeeltelijke) onafhankelijkheid van Suriname een eigen signatuur. Door het betrekkelijke isolement waarin de contractarbeiders uit Brits-Indië in Suriname kwamen te verkeren waren zij in staat hun Indische cultuur te conserveren en ontwikkelde zich onder hen een vrij sterke groepssolidariteit. Omdat de Hindostanen zich lange tijd als tijdelijke bewoners van Suriname beschouwden, zoals de meeste Javanen thans nog doen, hadden zij geen enkel belang bij verandering van cultuur. Toch waren enige veranderingen onvermijdelijk, gezien de positie van de groep in het nieuwe land. Zo bleef er van het kastenstelsel weinig over.

Belangrijk was de overgang van het geïsoleerde bestaan op de plantages naar dat van zelfstandige boer. Hierdoor nam het contact met de overige bevolkingsgroepen toe, maar door het geografische isolement van de Hindostaanse vestigingsplaatsen bleef dit contact beperkt. Op den duur verkregen de Hindostaanse Surinamers vrijwel een monopoliepositie in de kleine landbouw, hetgeen het isolement van de groep weer versterkte. De landbouw was op een gegeven ogenblik overwegend Hindostaans en de Hindostanen waren overwegend landbouwers. Vroeger, aldus SPECKMANN, vielen de etnische groepen samen met beroepscategorieën, maar dit is heden ten dage veel minder het geval. Hierdoor wordt, volgens de auteur, één van de belangrijkste kenmerken van de plurale samenleving uitgewist. Er zijn, zegt SPECKMANN, allerlei krachten die op homogenisering van de Surinaamse samenleving zijn gericht. Hij schijnt hierbij vooral aan het doordringen van 'westerse' waarden in alle sociale segmenten te denken. Echter wordt, zoals ook in andere publicaties veelvuldig voorkomt, al te gemakkelijk gesteld dat overneming van westerse (d.w.z. noordatlantische) waarden in bepaalde gevallen de oorzaak van sociale verandering is.

Tegenover de expliciete of impliciete stelling dat culturele factoren (waarden b.v.) de oorzaak van sociale verandering zijn, dient m.i. te worden gesteld dat ook 'structurele' factoren, zoals macht en organisatie en ook organisaties, alsmede nieuwe mogelijkheden (welke dikwijls door organisatie ontstaan), sociale verandering kunnen brengen. Structurele factoren hangen vaak met culturele factoren samen, daarvan ben ik mij bewust; maar ik meen te moeten waarschuwen tegen een eenzijdig de nadruk leggen op cultuuroverdracht, tegen een visie waarbij contact met en overname van noordatlantische waarden als de enige of allerbelangrijkste oorzakelijke factoren worden beschouwd.

SPECKMANN schijnt, zoals gezegd, vrij veel betekenis aan cultuuroverdracht (van waarden vooral) te hechten. Men krijgt soms de indruk dat zijn geloof in cultuuroverdracht een ongunstige invloed heeft op zijn interpretatie van bronnen. JAYAWARDENA, geciteerd door SPECKMANN, schreef b.v. dat "the *social structure* of the estate undermined the caste hierarchy", waarop SPECKMANN onmiddellijk laat volgen: "The *scale of values* of the society receiving the immigrants erased the caste system" (cursiveringen van Kr.) (p. 111). Dit beklemtonen van een 'scale of values' is te meer merkwaardig daar hij er onmiddellijk op laat volgen: "And its atrophy [van het kastenstelsel] was due, above all, to the impossibility of maintaining caste endogamy in the first decades of immigration, when there was a great shortage of women". (p. 111). Dit heeft toch wel zeer

weinig te maken met overneming van het waardenstelsel van de overige bevolkingsgroepen!

Dat een deel van de Hindostaanse Surinamers de landbouw vaarwel zei en andere (betere!) beroepen koos, wordt op blz. 58 gezien als een direct gevolg van aanpassing aan de waarden van de stedelijke Europeanen en Creoolse Surinamers. Maar vlak daarboven werd geconstateerd dat het vroeger alleen maar mogelijk was om in de landbouw vooruit te komen, hetgeen impliceert dat zich later nieuwe mogelijkheden voor de Hindostaanse Surinamers openden.

Ook als hij verandering van huwelijksgebruiken constateert, gaan SPECKMANNS gedachten onmiddellijk naar cultuuroverdracht uit. Zo wordt op blz. 80 gezegd, dat de opvattingen van de Europeanen en Creoolse Surinamers over de huwelijksleeftijd ertoe bijdroegen dat de Hindostaanse Surinamers hun mening in deze wijzigden. Dit wordt echter op geen enkele wijze door de steller waargemaakt. Wel werd vlak tevoren geschreven dat Creoolse onderwijzers bezwaren maakten tegen het vroege huwen, van de meisjes vooral, omdat dit de opleiding der kinderen vroegtijdig afkapte. Als dit zo is, is er niet alleen sprake van het overnemen van 'standards' maar ook van aanpassing als gevolg van sociale controle. Als men doet wat een gerespecteerde schoolmeester juist acht, wil dit nog geenszins zeggen dat men de normen van de meester heeft overgenomen.

Als de Arya Samaj, een betrekkelijk moderne stroming in het hindoeïsme, ter sprake komt wordt het succes van deze beweging in Suriname terecht in verband gebracht met de sociale situatie van de Hindostaanse Surinamers en wordt niet gerept over invloed van de christelijke omgeving (p. 47). Maar op blz. 85 wordt verondersteld dat deze groep, omdat hij progressief is, zich meer – wat huwelijksleeftijd betreft – aan Europeanen en Creoolse Surinamers zou aanpassen.

Sprekende over het zwakker worden van de 'joint family' wijst SPECKMANN op het feit dat "many young Indians came into closer contact with the town owing to the great demand for labour in Paramaribo" (gedurende de Tweede Wereldoorlog). Zijn redenering is als volgt: ze trokken naar de stad, namen er Creools-Surinaamse en Europese denkbeelden e.d. over en hierdoor verzwakte de 'joint family' (p. 187). Doch zou het toenemen der beroepsmogelijkheden (op enige afstand van huis!) niet een voldoende – of bijna voldoende – verklaring verschaffen? Ook op het platteland zouden, volgens SPECKMANN, economische factoren een rol hebben gespeeld bij het verzwakken van de 'joint family'. Boeren die maar weinig land hebben zijn niet in staat om meer dan één gezin werk te verschaffen en te onderhouden (p. 206).

De zich wijzigende man-vrouw-verhouding wordt (op p. 254) in verband gebracht met "modern Western influences, the ideal of romantic love is becoming more and more prominent", maar tegelijk wordt gewezen op de factor beter onderwijs, waardoor de onafhankelijkheid van het meisje toenam. En zeer terecht wordt (op p. 253) gezegd dat de Hindostaans-Surinaamse vrouw, als gevolg o.a. van het vrouwentekort op de plantages, vrijer was dan haar seksegenoten in India. Ook wijst SPECKMANN erop dat man en vrouw in ééngezinshuishoudens nauwere banden hebben dan in een meer mensen omvattend huishouden, dan in een ‚joint family'. Als dus het aantal zelfstandige gezinnen toeneemt, hetgeen – zoals wij

zagen – geenszins uitsluitend op overneming van 'vreemde' gebruiken behoeft te berusten, zal de man-vrouw-verhouding zich wijzigen.

Hoewel de kwestie van culturele versus structurele factoren in het hier besproken werk niet centraal staat, leek het mij toch – in verband met nog te verrichten onderzoek – nuttig hierop in te gaan. Niet te ontkennen valt, dat er een goede kans is, dat cultureel verschillende groepen, die in elkaars nabijheid vertoeven, elkaar beïnvloeden. Maar het lijkt zeer onwaarschijnlijk dat die nabijheid een voldoende voorwaarde, d.w.z. oorzaak, van sociale verandering is. SPECKMANN brengt terecht ook andere factoren, structurele factoren, ter sprake. Wat hierbij opvalt is, dat hij deze structurele factoren toelicht, hun werking aannemelijk maakt, maar de culturele factor (overneming van waarden) slechts noemt. Dit heeft mij niet bevredigd, vooral waar (ongewild?) de suggestie werd gewekt, dat eerst de cultuur veranderde en dat allerlei andere veranderingen hiervan het gevolg waren. Het is daarentegen zeer wel mogelijk dat, in bepaalde gevallen althans, de sociale verandering door structurele verandering op gang werd gebracht en dat pas later, in de loop van het veranderingsproces, culturele elementen van de omgeving werden overgenomen. SPECKMANN zegt (op p. 267) dat de Hindostaanse Surinamers, die tot de Surinaamse middenklasse doordrongen, meer en meer onder de invloed van de Creools/Europese omgeving kwamen, hetgeen o.a. uit hun consumptiepatroon blijkt. Maar impliceert dit niet dat ze, globaal gesproken, eerst in de middenklasse arriveerden, wegens het toenemen van de beroepsmogelijkheden bijvoorbeeld, en zich toen gingen aanpassen?

Nu zou men kunnen aanvoeren dat de sociale stijging van een deel der Hindostaanse Surinamers een gevolg is van het overnemen van westerse waarden die met onderwijs en het verwerven van een hoog inkomen samenhangen. Maar dan zal moeten worden aangetoond dat deze zaken, of algemener geformuleerd: sociale stijging, niet in die mate door de Hindostanen van weleer werden gewaardeerd.

Gezegd moet worden dat SPECKMANN zich er wel degelijk van bewust is, dat sociale veranderingen voort kunnen komen uit de interne dynamiek van een groep of collectiviteit en ook uit veranderde omstandigheden waarin de groep komt te verkeren. Dit blijkt op blz. 261, waar hij van 'Internal economic and social development' spreekt.

Mijn kritiek moet dan ook vooral worden opgevat als een uitdaging tot verdere doordenking van deze problematiek. Mijn opmerkingen laten, naar ik hoop, nog eens duidelijk zien hoe belangrijk het is dat thans de Surinaamse samenleving in zijn geheel wordt bestudeerd en vooral de veranderingen die zich in deze boeiende samenleving afspelen. SPECKMANN heeft daartoe een aantal bouwstenen aangedragen in zijn, vooral wat de descriptie van Hindostaans-Surinaams leven betreft, voortreffelijke studie.

G. J. KRUIJER

The Javanese of Surinam: Segment of a plural society, door ANNEMARIE DE WAAL MALEFIJT. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen, 1963, 206 blz., ill.

Dr. DE WAAL MALEFIJT, Amerikaanse van Nederlandse afkomst, heeft van november 1958 tot augustus 1959 vertoefd onder de uit Java afkomstige bevolkingsgroep van Suriname. Ze bestudeerde een nederzetting (vestigingsplaats) van rijstboeren bij Paramaribo en een nederzetting in Nickerie, waar zowel rijstbouw als visvangst wordt bedreven. Zij werkte niet, zoals SPECKMANN (zie recensie hierboven), met vragenlijsten maar verzamelde haar gegevens door participerend observeren en door de mensen zich vrijelijk over allerlei onderwerpen te laten uitspreken (open-ended interviewing). Het boek bevat dus weinig cijfers, hetgeen niet wegneemt dat vrijwel alles wat de schrijfster mededeelt zeer plausibel klinkt.

Laat ik eerst, in aansluiting op het boek van SPECKMANN, een kort verslag geven van DE WAAL MALEFIJTS gegevens over het Javaanse huwelijk en de hiermee samenhangende sociale verschijnselen.

Evenals bij de Hindostaanse Surinamers zijn bij de huwelijkssluiting velen betrokken, tal van familieleden maar ook buren, religieuze leiders, een dalang die de wajangvoorstelling geeft, een dansmeisje en vele anderen. Een huwelijkssluiting is ook hier een gemeenschapsaangelegenheid, hetgeen o.a. blijkt uit het feit dat de vele gasten op het huwelijksfeest (soms zijn het huwelijksfeesten) een bijdrage in de kosten leveren. Dit geld gaat naar de ouders van de bruid, die grote bedragen in de bruiloft moeten investeren. De ontvangen bedragen worden nauwkeurig geboekt, zodat men een leidraad heeft voor het geval men op zijn beurt op zulk een Dutch treat (tajub in het Javaans) wordt genood.

Evenals bij de Hindostaanse Surinamers wordt een huwelijk door de vaders geregeld; de jongeman heeft soms enige invloed op de keuze van zijn bruid, maar het meisje heeft niets te vertellen. Dit is vermoedelijk één van de redenen waarom vele eerste huwelijken mislukken. Zulk een eerste huwelijk, dat met grote feestelijkheden gepaard gaat, is niet zo zeer een bevestiging van een band voor het leven; het is te beschouwen als een initiatie tot de status van gehuwde.

Men trouwt op jonge leeftijd en het is dan ook te begrijpen dat het jonge paar, net als bij de Hindostaanse Surinamers, enige tijd (één of twee jaar) bij de ouders, bij voorkeur bij de ouders van de man, gaat wonen.

De huwelijken, vooral de eerste huwelijken, zijn uiterst instabiel. Als het huwelijk niet lukt gaat men uit elkaar, iets waarop de Javaanse gemeenschap niet negatief reageert. Scheiden wordt als een persoonlijke aangelegenheid beschouwd. Het levert ook weinig moeilijkheden op: men kan altijd wel ergens onderdak vinden, bij zijn ouders, bij andere familieleden of bij vrienden en ook de kinderen zijn vrijwel overal van harte welkom (p. 121). Hertrouwen gaat heel eenvoudig in zijn werk, er komen weinig formaliteiten aan te pas.

HILDRED GEERTZ [1], die in 1953 en 1954 een stad van 20.000 inwoners in Midden-Java bestudeerde, constateerde dat ook aldaar vele echtschei-

[1] HILDRED GEERTZ, *The Javanese family*, 1961.

dingen voorkwamen (GEERTZ, p. 69). De man heeft er na het uiteengaan slechts geringe verplichtingen jegens zijn ex-vrouw en kinderen (GEERTZ, p. 71 en 72), iets wat het scheiden zou vergemakkelijken. Bovendien rust er geen enkel sociaal stigma op het verbreken van de huwelijksband, terwijl de vrouwen en kinderen geen gevaar lopen onverzorgd achter te blijven. De kinderen worden door familieleden opgenomen en de gescheiden vrouw kan altijd op haar ouderlijke huis terugvallen. Dit is niet altijd nodig, daar een vrouw zich op Java in vele gevallen best zelf kan redden. Ik weet niet of dit op Java ertoe leidt dat vele vrouwen alleen wonen, maar in Suriname trof DE WAAL MALEFIJT zeer zelden alleenwonende Javaanse vrouwen (al of niet in gezelschap van kinderen) aan (p. 48).

Evenals op Midden-Java is ook in Suriname het aantal buitenechtelijke verhoudingen groot. Volgens GEERTZ (p. 131) zouden de vrouwen van Midden-Java echter zelden ontrouw zijn, maar in Suriname doen de vrouwen wat huwelijksontrouw betreft niet voor de mannen onder (p. 122).

Kinderen zijn van harte welkom; hun komst wordt niet alleen door hun ouders, maar ook door verwanten, vrienden en buren toegejuicht. Jongens en meisjes wonen lang niet allemaal bij hun ouders. Vaak blijft een eerste kind, dat geboren werd in het huis van zijn grootouders onder de grootouderlijke hoede, ook als zijn ouders een eigen huishouden gaan opzetten (p. 46). Adoptie van kinderen komt evenals bij de Creoolse Surinamers veelvuldig voor. Kinderen worden wel uitgeleend aan kinderloze echtparen en ook wel (voor de geboorte) verkocht. De ouders zouden zich op het standpunt stellen dat het voor hen weinig verschil uitmaakt waar hun kind verblijft, als het maar gelukkig is en zolang het maar in de eigen nederzetting vertoeft.

De Javanen zijn door de verwantschapsrelaties met elkaar verbonden. Een Javaan behoort tot een gezin, maar ook tot een wijdere categorie van bloedverwanten (de naaste familie). Naaste familieleden hebben veel contact met elkaar en helpen elkaar. Als men het thuis niet meer kan uithouden of er niet langer welkom is, kan men altijd bij een naast familielid intrekken.

Er is echter niet alleen biologische, maar ook fictieve verwantschap (verwantschap die niet is gebaseerd op banden van bloed, op huwelijksbanden of op adoptie). Dit blijkt uit het feit dat allerlei niet-biologisch verwante personen met verwantschapstermen worden aangeduid, waardoor een Javaan vele 'broeders' en 'zusters', 'ooms' en 'grootouders' heeft. De Javanen zeggen ook wel eens dat ze één grote familie vormen, op grond waarvan men elkaar helpt; de groepscohesie is sterk. Fictieve verwantschap bestaat er ook tussen allen die met elkaar van Nederlands-Indië naar de West voeren. Ze horen, volgens de Javanen, bij elkaar omdat ze zich in één buik, de buik van het schip bevonden. Op hetzelfde tijdstip kwamen ze in Suriname aan, ze werden er op dezelfde dag geboren. Ook na deze geboorte bleef zo'n groep nog lange tijd in hetzelfde schuitje zitten, want als regel werd de hele groep op eenzelfde plantage tewerkgesteld.

Zowel de Javaanse cultuur [1] als de maatschappelijke organisatie zijn erop gericht de groepssaamhorigheid te bevorderen en de geschillen en

[1] Cultuur in sociologische zin; omvat o.a. normen en waarden.

verschillen tussen de groepsleden tot een minimum te beperken. Eén van de hoogste waarden der Javanen is rukun (harmonie tussen de mensen). Het individueel-psychische pendant hiervan is ichlas, innerlijke harmonie, vrede, wat kan worden bereikt door zorgen [1], verlangens en ambities van zich af te zetten (p. 187). Ook in Midden-Java constateerde GEERTZ dat Javanen niet van ruzie houden. Als er twisten dreigen in een huwelijk bestaat de neiging om weg te gaan, te scheiden.

Er is veel samenwerking tussen de Surinaamse Javanen. Huizen worden te zamen met buren, vrienden en familieleden gebouwd en ook feesten worden met niet-gezinsleden voorbereid en gevierd. Voor het werk op het land vormt men teams die zes tot acht huishoudingen omvatten.

De sociale verschillen zijn gering. Sommigen zijn welvarender dan anderen, maar dit leidt niet tot onderscheid in macht of prestige, hetgeen o.a. komt doordat er geen posities met een hogere sociale status beschikbaar zijn. Alle posities die macht impliceren liggen buiten de Javaanse invloedssfeer. De enige positie met enige autoriteit en macht is die van lurah [2]. In iedere vestigingsplaats wordt één der Javanen door de regering tot lurah benoemd, maar erg veel kan zo'n lurah niet doen. De regering meent kennelijk dat de Javanen niet tot veel in staat zijn. Zelfs ten aanzien van de in Suriname zo belangrijke afwatering heeft de bevolking van een vestigingsplaats en dus ook de lurah geen bemoeiingen. Overheidsfunctionarissen zijn hiervoor verantwoordelijk. In Suriname schijnt nog steeds het 'lanti sa pai' te bestaan, vrij vertaald door 'de regering zal er wel voor zorgen'. Typerend voor de relatie tussen bevolking en bestuur is de audiëntie bij de districtscommissaris [3]. Als iemand moeilijkheden (met familieleden of buren) heeft, een verzoek of een klacht, begeeft hij zich op de audiëntiedag naar mijnheer de commissaris. Deze houdt zitting, omringd door zijn bestuursopzichters, tolken, een secretaris en een politieman. Uit persoonlijke ervaring (bevestigd door wat PRINS schrijft) weet ik, dat de D.C. als regel een sympathieke man is die heel goed werk doet. Maar helaas past zo'n positie bij een situatie waarin de bevolking betrekkelijk onmondig is en wordt bevoogd. De districtscommissaris is een paternalistische figuur met een groot prestige en met veel macht (o.a. ten aanzien van land) wiens woord (bijna) wet is.

De structuur van de bovennatuurlijke wereld, zoals die in de voorstellingen der Javanen bestaat, weerspiegelt de structuur van hun samenleving. Ook tussen de geesten zijn geen statusverschillen; ze vormen geen hiërarchie, ondanks de aanwezigheid van Allah. Zowel tussen de mensen als tussen de geesten behoort er harmonie te zijn.

Bij alle belangrijke gebeurtenissen richt men zich tijdens een slametan tot de geesten en tot Allah. Deze heilige avondmaaltijden hebben een samenbindende functie. Ze worden door één bepaald gezin gehouden, maar zowel aan de voorbereiding (door de vrouwen), als aan de plechtig-

---

[1] DE WAAL MALEFIJT spreekt van 'sorrows', doch uit de tekst blijkt niet of ze hiermee 'zorgen' of 'verdriet' bedoelt.

[2] Op Java is de lurah het dorpshoofd; in Suriname is hij iemand die door de regering als hoofd of vertegenwoordiger van de in een dorp wonende Javanen wordt beschouwd.

[3] J. PRINS, De Surinaamse bevolking en haar districtscommissarissen. (*Mens en Maatschappij* 1961, p. 375 e.v.).

heid zelf (waaraan slechts mannen deelnemen) wordt door buren, familieleden en een ka'um, een islamitische geestelijke, deelgenomen. In de slametan komt ook de band van de gemeenschap met de wereld der geesten, als collectiviteit, tot uitdrukking. Het gezinshoofd, de gastheer, richt zich niet tot één enkele geest of godheid, maar vraagt alle geesten en Allah (meestal in deze volgorde!) om hun zegen. Aldus doende hoopt men de harmonische relatie tussen de wereld der geesten en die der mensen te bestendigen (p. 161).

De Javanen vinden het prettig om niet alleen door hun aanwezigheid maar ook door een gift aan een feest deel te nemen. Hierdoor wordt het welzijn van de direct betrokkenen en tevens dat van de gemeenschap in zijn geheel bevorderd (p. 114). De regering heeft echter een andere kijk op deze kostbare feesten van de Javanen; zij meent dat ze de vooruitgang van de Javanen als groep belemmeren. Daarom werd het de gasten verboden in de kosten bij te dragen. Deze bepaling werd weer ingetrokken, maar tegenwoordig moeten de Javanen toestemming vragen om een tajub te houden. Het is begrijpelijk dat deze maatregelen geen effect sorteerden, daar zij niet zijn af te dwingen.

De sterke interne integratie, de groepscohesie, der Javanen versterkt hun isolement ten opzichte van de andere bevolkingsgroepen. Volgens DE WAAL MALEFIJT staan de Javanen duidelijk naast de andere bevolkingsgroepen, ze vormen een apart sociaal segment. Ze hebben een eigen sociale structuur, een eigen cultuur en zij onderscheiden zich door lichamelijke kenmerken (en kleding, wat met hun cultuur samenhangt) van de overige bewoners van het land. Jongens tussen tien en zestien moeten zich aan een ruw gebruik[2], de besnijdenis, onderwerpen, waarbij het merkteken van hun Javaanse groep wordt aangebracht. Als een jongen zich verzet, uit angst voor pijn, wordt hem wel enig uitstel verleend, maar na enige tijd wordt er druk op hem uitgeoefend, b.v. door te veronderstellen dat hij misschien een Creoolse jongen is.

Ook op het economische vlak leven de Javanen betrekkelijk geïsoleerd. De produktie is overwegend voor eigen gebruik en ruil van agrarische producten vindt voornamelijk binnen de eigen groep plaats. Alleen het jaarlijkse overschot aan rijst verlaat de Javaanse groep en vormt dus een bijdrage aan de nationale economie (p. 61). Ten aanzien van de consumptie zijn de Javanen echter in meerdere mate op de Surinaamse economie gericht.

Door van buiten inwerkende sociale krachten wordt het isolement gehandhaafd: door de vooroordelen die er jegens de Javanen bestaan en door de discriminatie, waaraan ze bloot staan. Het onderwijs, dat onder de verantwoordelijkheid van de Surinaamse regering valt en dat een integrerende functie zou kunnen vervullen, schiet ernstig tekort. Hierdoor blijft het ontwikkelingspeil der Javanen laag en zijn er maar weinig ontwikkelde, Nederlands sprekende, leiders die een schakel met de overige bevolkingsgroepen zouden kunnen vormen. Als gevolg van het slechte onderwijs wordt de Javaanse jeugd voornamelijk door de eigen groep opgevoed en wel in een geest van samenwerking en harmonisch samenleven. Maar deze beginselen hebben uitsluitend betrekking op de eigen

---

[2] In de tijd, dat DE WAAL MALEFIJT haar onderzoek verrichtte, overleed een pas besneden jongen aan bloedverlies (p. 145).

groep. Hierdoor beleven de Javaanse jongeren hun eigen Javaanse wereld als een beschutte en veilige wereld, terwijl al wat daar buiten ligt als vijandig en bedreigend wordt ervaren (p. 150).

Ook in de locale gemeenschappen leven de bevolkingsgroepen naast elkaar. Elke etnische groep in het dorp heeft zijn eigen, door de overheid benoemde, leider. Als men er voetbalt, iets wat alle bevolkingsgroepen graag doen, zijn de medespelers vrijwel uitsluitend van dezelfde etnische herkomst. Maar men speelt wel tegen clubs uit de andere sociale segmenten. Hieruit blijkt dat het isolement niet volledig is. Een schakel met de rest van de Surinaamse samenleving vormen de politieke partijen der Javanen en het isolement wordt ook enigermate verbroken, doordat men wordt geconfronteerd met een andere dan de Javaanse levenswijze, namelijk de noordatlantische, waarvan men de voordelen wel degelijk inziet. Als het hart (en het verstand) uitgaat naar een westerse wijze van leven, in het kader van de totale Surinaamse samenleving, en ook als men zich meer aangetrokken voelt tot de Javaanse stijl van leven is er alle reden om zich gefrustreerd te voelen. De Javanen die willen verwestersen en een positie in de Surinaamse samenleving wensen te verwerven zijn machteloos om aan het noordatlantische (i.c. Nederlands getinte) leven ten volle deel te nemen, vooral omdat hun kennis van het Nederlands tekortschiet. En zij die zo veel mogelijk Javaan willen blijven hebben alle reden om het Javaanse leven in Suriname maar matig te appreciëren. De Javanen van Suriname bevinden zich in een anomische situatie, een situatie welke gekenmerkt wordt door sociale barrières die het onmogelijk maken om (door de maatschappij gestelde) doeleinden te realiseren. Zij reageren hierop door zich van de Surinaamse samenleving te distanciëren, zij willen uit Suriname weg, zij voelen zich er niet thuis. Van alle Javanen met wie DE WAAL MALEFIJT sprak was er niet één die in Suriname bleef, omdat hij het zo'n aantrekkelijk land vond. De Javanen identificeren zich nauwelijks met de andere bevolkingsgroepen in het land of met Suriname als geheel (p. 31). Het voornaamste doel van de grootste Javaanse politieke partij, de Indonesische Islamitische Boerenpartij, is (of was althans, tot voor kort) te bewerkstelligen dat de Surinaamse regering de Javanen in de gelegenheid stelt naar Indonesië terug te keren (p. 185). DE WAAL MALEFIJT schrijft, dat een kleine boerengemeenschap, die geen voortdurend contact heeft met een wijdere wereld, met een grotere culturele eenheid, een kommervol bestaan leidt (p. 1 en 2). Dit is met de Javanen in Suriname het geval; zij willen weg, naar een ruimere wereld. Maar waarom zou de Surinaamse regering niet kunnen proberen in Suriname een ruimere wereld voor de Javanen te scheppen?

Toen recensent in 1948 in Suriname een onderzoek verrichtte werd hij getroffen door het lot van de Javanen, door de lage positie die zij in het sociale en economische leven innamen. Toch was er z.i. geen reden om ook de toekomst somber in te zien. Laat men de Javanen "aan hun lot over in de zwampen van Suriname, waar zij hun rijst telen en waar zij aan modderpaden wonen, geeft men hun kinderen nauwelijks onderwijs, ja dan zullen zij de proletariërs van Suriname blijven. Maar wordt aan deze bevolkingsgroep enige aandacht, meer inspanning en wat geld besteed, dan moet het mogelijk zijn een kern van goedopgeleide landbouwers te vormen, die op den duur in staat zijn mechanisch gedreven

landbouwbedrijven te beheren" [1]. Helaas echter constateerde DE WAAL MALEFIJT tien jaar later, dat aan de opheffing van deze groep nog weinig was gedaan. Het is dan ook de hoogste tijd dat er iets gebeurt. Laat onze regering, die beloofd heeft de laagontwikkelde landen te helpen en die zelfs een apart ministerie voor ontwikkelingshulp heeft, zijn aandacht richten op deze inwoners van ons Koninkrijk. Er ligt hier een humane en ook praktisch nuttige taak, want de Javanen zouden met enige scholing gemakkelijk een grotere bijdrage aan de economie van Suriname kunnen leveren, tot nut van het algemeen en natuurlijk ook ten bate van henzelf. Het is in strijd met het principe van de verzorgingsstaat, dat vrijwel algemeen binnen het Koninkrijk der Nederlanden is aanvaard, deze mensen aan hun lot over te laten.

De Javanen moeten o.a. beter onderwijs ontvangen. Momenteel wordt het onderwijs, op grond van de wet, in het Nederlands gegeven, een taal die de Javaanse kinderen niet kennen, terwijl vele districtsonderwijzers vrijwel geen Javaans spreken. Kinderen en onderwijzers kunnen dus niet of nauwelijks met elkaar praten! DE WAAL MALEFIJT, die verscheidene lessen bijwoonde, constateerde dat de Javaanse kinderen er min of meer voor spek en bonen bij zaten en dikwijls niet goed begrepen wat er aan de hand was.

De taal die bij het onderwijs wordt gebezigd is zowel voor de leerlingen als voor de leerkrachten een vreemde taal, hetgeen het peil van het onderwijs ongunstig beïnvloedt. In een rekenles b.v. leerden de kinderen niet meer dan in het Nederlands te zeggen dat twee en twee vier is (p. 142).

Er moeten zo spoedig mogelijk Javaans sprekende onderwijzers worden opgeleid en speciale scholen voor de Javaanse kinderen komen (deze segregatie is onder de gegeven omstandigheden onvermijdelijk!). Daarna moet aan de schoolplicht krachtig de hand worden gehouden.

In de laatste woorden van haar boek laat DE WAAL MALEFIJT zien dat zij, evenals zo vele cultureel antropologen en sociologen, van mening is dat voor sociale verandering eerst de cultuur van een volk of groep moet veranderen. Als zij zich afvraagt hoe de Javanen waarlijk Surinamers zouden kunnen worden, zegt ze: "the Javanese culture pattern will have to change in such a way that change itself is no longer frowned upon, but becomes acceptable" (p. 192). Daar zit wel iets in, maar het gevaar van zulk een uitspraak ligt in de suggestie dat er eerst geestelijke veranderingen moeten plaatsvinden. Dit nu is een misverstand: eerst moet er iets worden gedaan, als gevolg waarvan het cultuurpatroon zal veranderen; verandert dit cultuurpatroon eenmaal, dan zal het verzet tegen verdere veranderingen steeds meer afnemen. Er moeten mogelijkheden voor de Javanen worden geschapen, er moet worden georganiseerd. Allereerst moet er goed onderwijs komen, moeten er onderwijzers worden opgeleid die Javaans kennen en een relevant onderwijsprogramma worden ontworpen. En ongeveer tegelijk hiermee moeten er beroepsmogelijkheden voor de Javanen komen die hen een hoger inkomen verschaffen. Mij dunkt dat die in de landbouw wel te vinden zijn.

Wij mogen Dr. DE WAAL MALEFIJT dankbaar zijn voor dit boek; het is een belangrijke bijdrage tot de wetenschap en het heeft weer eens de aandacht gevestigd op de weinig rooskleurige situatie waarin de Javanen in

---

[1] G. J. KRUIJER, *Suriname en zijn buurlanden*, 1960, p. 75.

Suriname verkeren. Het is te hopen dat dit boek door de verantwoordelijke autoriteiten als een uitdaging wordt beschouwd. In de ondertitel van haar boek zegt de schrijfster dat de Javanen een segment van een plurale maatschappij zijn. Laten de staatslieden, met behulp van praktijksociologen, er nu eens voor zorgen dat de Javanen steeds minder een segment gaan vormen en Suriname steeds minder een plurale samenleving wordt!

G. J. KRUIJER

Lastdragers en Hoofden. De sociale en culturele eigenheid van een Taraskische gemeenschap, door R. A. M. VAN ZANTWIJK, Proefschrift Universiteit van Amsterdam; Rototype, Amsterdam, 1965, 212 blz.

De Taraskische gemeenschap die in dit proefschrift wordt beschreven is het nog geen 2000 inwoners tellende dorp Ihuatzio. Het ligt aan het meer van Patzcuaro in de staat Michoacán, welke zich ten westen van Mexico City bevindt. De helft van de mensen leeft er van mattenvlechten, hetgeen slechts een schamel inkomen verschaft, terwijl – begreep ik uit het boek – een vijfde deel uit boeren bestaat die eigen land bewerken. Ruim vijftien percent bestaat uit landarbeiders, die over 't algemeen slechts kleine erven in eigendom hebben.

De lastdragers, die in de titel worden genoemd, zijn bepaald geen kruiers of sjouwers. Het zijn de leiders van deze gemeenschap. Het leiderschap wordt in Ihuatzio namelijk "gezien als een last, die niet iedereen kan dragen en waarvan de aanvaarding prestige oplevert, doch gelijktijdig offers vraagt" (p. 78). Weggeven, geld opmaken, geeft in dit dorp prestige. Hoe hoger men stijgt, des te meer moet men betalen. Maar om één of meer van de prestigeverschaffende functies te verwerven moet men over geld beschikken, hetgeen doet denken aan de positie van onze Prins Carnaval, die kortstondig een kostelijk maar, naar men zegt, ook kostbaar ambt vervult.

Er zijn hoge en lage lastdragers in de verschillende groeperingen die het dorp kent. Eén van die groeperingen is de wapánekwa, een organisatie van gezinshoofden, die werkzaamheden ten behoeve van de gehele dorpsgemeenschap verricht. Door de wapánekwa wordt voor de tijd van een jaar een jonge pasgehuwde man aangesteld om werkzaamheden tot nut van het algemeen te organiseren en goeddeels zelf te verrichten. Veel van dit werk heeft met de kerk te maken: het schoonhouden van de voorhof van het bedehuis en het opknappen van allerlei karweitjes voor de priester. Jonge mannen die de ambitie bezitten om in de hiërarchie der lastdragers omhoog te klimmen zullen, dikwijls gesteund door invloedrijke familieleden, naar zo'n erefunctie dingen. Van de allerhoogsten, van de gebieders van het dorp, is het blijkbaar de voornaamste taak het bestaande sociale systeem in stand te houden (p. 97).

De eigenheid van dit Taraskische dorp werd gevonden door de bevolking te vergelijken met de mestiezen uit de omgeving. Wat de mestiezen niet en de Tarasken van Ihuatzio wel bleken te hebben werd als de eigenheid van het dorp beschouwd. Dit eigene bestaat uit acht kenmerken: leiding

door mensen die heel veel ter beschikking van de gemeenschap stelden, een hoog sociaal aanzien voor de ouderen, een dualistische organisatie van het dorp (er zijn b.v. twee wijken en er zijn interne en externe leiders), de verdeling van de dorpsgemeenschap in de reeds genoemde wapánek-wecha, het bezigen van de Taraskische taal, eigen religieuze voorstellingen, een eigen systeem van ceremoniële verwantschap (peetouderschap) en het inkapselen van vreemde elementen in het traditionele bestel van het dorp.

De eigenheid van Ihuatzio bleek echter niet iets unieks te zijn, ook andere Taraskische dorpen bezitten de zoëven genoemde trekken in meer of mindere mate. Op blz. 148 e.v. noemt VAN ZANTWIJK een tiental kenmerken die de Taraskische gemeenschappen in meerderheid bezitten.

Het zoeken naar de eigenheid van het bestudeerde dorp en naar die van de Tarasken doet denken aan de aloude Amsterdamse sociografie. Het vaststellen van het typische, het eigene of het bijzondere werd door Steinmetz en Groenman als het voornaamste doel van de sociografie-beoefening beschouwd. Men kreeg uit de beschouwingen van deze 'Amsterdammers' de indruk dat dit eigene door vergelijken, b.v. op de manier van VAN ZANTWIJK, kon worden ontdekt. In mijn *Observeren en Redeneren* (1965, p. 87 e.v. en p. 214 e.v.) heb ik enige bezwaren geuit tegen dit soort van vergelijkingen. Deze bezwaren stoelen niet op logische gronden, want alle vergelijkingen zijn logisch verantwoord, ook die tussen een ratelslang en een tuinslang. Aldus doende kan men op een verantwoorde wijze verschillen constateren. Maar men moet zich wel afvragen of het resultaat van de vergelijking (wetenschappelijk) waardevol is. Een zwak punt van het vergelijken van sociale eenheden van een gelijk niveau van abstractie (twee of meer dorpen, twee of meer bevolkingsgroepen) is, dat de aldus gevonden verschillen en/of overeenkomstige trekken geheel en al bepaald worden door het vergelijkingsobject; vergelijking met A levert iets anders op dan vergelijking met B. VAN ZANTWIJK vergelijkt met de mestiezen, maar als hij met een andere groep had vergeleken zou de eigenheid van Ihuatzio anders zijn uitgevallen.

Men kan zich echter afvragen of het vergelijken van indianen met mestiezen niet gerechtvaardigd is in een studie over de relatie tussen deze twee bevolkingsgroepen. VAN ZANTWIJK gebruikt immers, zou men kunnen aanvoeren, de eigenheid van Ihuatzio o.a. in zijn beschouwingen over de problematiek der gemeenschapsontwikkeling (p. 136). En dit ontwikkelingswerk wordt waarschijnlijk (het blijkt niet duidelijk uit het proefschrift) door vele of sommige indianen als een mestiezenaangelegenheid beschouwd. Ook als men hiervan uitgaat doet het echter nogal geforceerd aan om zich, bij de studie van de reactie op dit ontwikkelingswerk, te beperken tot die aspecten van de bewerkte samenleving die ververschillen van de samenleving waartoe de initiatoren van de ontwikkeling geacht worden te behoren.

Als men zoekt naar de oorzaken van mislukkingen van ontwikkelingswerk, moet men bepaald meer bestuderen dan de z.g. eigenheid van de groep die weerstand biedt; alle factoren die de realiseerbaarheid van een actieprogramma zouden kunnen beïnvloeden moeten in beschouwing worden genomen. Zoiets kan men niet doen zonder over algemene sociologische kennis te beschikken. In het algemeen geldt voor dit proefschrift dat de descriptie en duiding der verschijnselen interessanter zou zijn geweest

als meer van algemene kennis en van sociologische begrippen, van – om een groot woord te bezigen – theorie gebruik was gemaakt. Doordat VAN ZANTWIJK zich, in hoofdzaak, beperkt tot de eigenheid van Ihuatzio (één der eigenaardigheden, het systeem van lastdragers en hoofden wordt beklemtoond) leert men dit dorp niet goed kennen.

Waar men b.v. niet goed achter komt zijn de problemen waarmee de bevolking heeft te kampen. Tussen de regels door is te lezen dat er drinkwatervervuiling is en slechte verbindingen met de 'stad' zijn, dat er aanzienlijke verschillen in welvaart bestaan en dat velen onder armoede gebukt gaan. Maar een scherp inzicht in de sociale problematiek verkrijgt men niet.

Ook is het niet duidelijk wat het ontwikkelingswerk behelsde. Aan de algemene bedoelingen van dit werk wordt wel enige aandacht besteed, maar ook hiervan verkrijgt men geen volledig overzicht. De directeur van het nationale instituut voor indianenaangelegenheden zou – naar eigen zeggen – willen behouden "al wat de inheemse gemeenschappen aan positiefs en nuttigs bezitten: hun gemeenschapszin, hun begrip van wederzijdse bijstand, hun volkskunst en hun folklore" (p. 165). Maar, zegt VAN ZANTWIJK, hij meent niet wat hij zegt, hij legt veel te veel de nadruk op de noodzaak tot incorporatie van de indiaanse gemeenschappen in de nationale Mexicaanse gemeenschap (p. 165). En dit is iets dat de mensen van Ihuatzio niet willen. *De* mensen? VAN ZANTWIJK vroeg zeven hoofden wat zij onder vooruitgang verstonden en hun antwoorden kwamen in hoofdzaak neer op: "laten zoals het is" en "terug naar het oude". Slechts op enkele punten wensten zij veranderingen en in deze stemden de verlangens van de conservatieve informanten overeen met die van de overheid. Beide categorieën wilden verbetering van de landbouw (door aanwending van betere werktuigen en eventueel door toepassing van bevloeiing), alsmede het bouwen van een centrum voor gezondheidszorg. Het lijkt gunstig dat er althans op sommige punten overeenstemming bestond, doch volgens VAN ZANTWIJK leek dit mooier dan het was. De overheden vonden andere zaken veel belangrijker: zij wensten vóór alles versterking van de bestaande politieke en bestuurlijke eenheden. "Zij streven naar uitbreiding van het openbaar onderwijs en van de in dat verband uitgedragen politieke en sociale filosofie van de regeringspartij". Op geen enkele wijze maakt VAN ZANTWIJK aannemelijk dat dit inderdaad zo was. Hij geeft geen overzicht van wat de bedoelde 'overheden' hebben gedaan om hun doeleinden te verwezenlijken of wat ze omtrent hun doeleinden hebben verklaard. Slechts hier en daar, verspreid in het boek, komen gegevens over de ontwikkelingsactiviteiten voor. Er werd een cursus voor leiders gehouden en er werden allerlei verenigingen opgericht; er kwam een bijenhouderscoöperatie tot stand en de kippenhouderij werd bevorderd. Het dorp kreeg, dank zij de Community Developers, electriciteit, een telefoonlijn, een aantal waterputten en latrines en er werd 'technische bijstand' verleend (een niet nader omschreven begrip).

Zoals ook elders ter wereld wordt dit CD-werk door velen ter plaatse met argusogen gadegeslagen. De weerstanden tegen het actieprogramma zouden, volgens VAN ZANTWIJK, veroorzaakt zijn door de onbekendheid van de allochtone ontwikkelaars met de sociale organisatie van het dorp (p. 6). Hij bedoelt hier kennelijk mee (zie p. 134) dat men de locale macht-

hebbers, de grote lastdragers, meer bij het werk had moeten betrekken, dat men de plannen aan hun oordeel had moeten onderwerpen.

VAN ZANTWIJKS standpunt (eerbied voor en inschakeling van bestaande machthebbers) wordt niet gemotiveerd. Als hypothese zou evenzeer kunnen worden gesteld dat men de bestaande machthebbers links (eigenlijk 'rechts') moet laten liggen en dat men hun macht moet proberen te breken. Soms is het nodig dat een ontwikkelingsorganisatie een concurrerende machtsfactor wordt en bewust bondgenootschappen sluit met de opposanten van de bestaande machthebbers.

Maar of men tegen de machthebbers ingaat of met hen in zee gaat, de machtsstructuur van de samenleving die men wil beïnvloeden moet worden gekend (dit ben ik geheel en al met VAN ZANTWIJK eens). Maar helaas wordt uit dit boek de sociale positie van de hoofden en lastdragers van Ihuatzio niet geheel en al duidelijk. Er wordt niet precies aangegeven wie (op bepaald gebied) de machthebbers zijn. Wel krijgt men de indruk dat de pastoor, iemand die van buiten kwam en dus niets met het cargostelsel heeft te maken, veel in de melk heeft te brokkelen. Hij kreeg zijn zin toen er verschil van mening was over de vestigingsplaats van het centrum voor gezondheidszorg en ook op ander gebied was zijn invloed groot (p. 99). Van de macht van de autochtone leiders krijgt de lezer van dit boek evenmin een duidelijk beeld. Men krijgt de indruk dat het sympathieke oude heren zijn die een aan de gemeenschap gewijd leven achter de rug hebben. Maar in hoeverre vormen zij een belemmering voor de vooruitgang van de grote meerderheid van de dorpelingen? Als zij zoveel aan de gemeenschap kunnen schenken, vraagt de lezer zich wantrouwend af, vormen ze dan niet de bezittende klasse, een behoudende groep? Zijn zij het die de grootste stukken land bezitten en hebben de grondbezittende boeren de hoogste inkomens? Over al deze zaken bevat het proefschrift geen of te weinig gegevens. Wèl is het duidelijk dat VAN ZANTWIJK mogelijkheden ziet om de autochtone leiders bij het ontwikkelingswerk in te schakelen, door in te haken op de sociale eigenheid, in de zin van de specifieke machtsstructuur van lastdragers en hoofden.

Zijn ideeën over ontwikkeling ontleent hij in belangrijke mate aan CHARLES J. ERASMUS (*Man takes control*, 1961), wiens algemene beschouwingen op Latijnsamerikaans veldwerk berusten.

Zo'n dorp als Ihuatzio is in ERASMUS' terminologie nog min of meer een gesloten samenleving, waarin weinig specialisatie is en, nauw hiermee samenhangend, betrekkelijk weinig systematisch observeren van de omringende wereld, alsmede een beperkt vermogen tot het doen van (op systematische observaties berustende) voorspellingen. In de primitieve gesloten samenleving is de ostentatieve schenking (conspicuous giving) het belangrijkste prestigemiddel. Kapitaalvorming kan in de gesloten sameleving in beperkte mate plaats vinden door dwingende negatieve beheersing (door middel van 'wetten' en sociale sancties) van grote hoeveelheden ongeschoolde arbeid. Als in Ihuatzio meer dwang zou worden toegepast om voor de gemeenschap te werken en als de ostentatieve schenking meer en meer zou worden vervangen door ostentatieve productie en dienstverlening (produceren ter wille van prestige) zou ook hier meer kapitaalvorming kunnen plaatsvinden.

VAN ZANTWIJK stelt duidelijk (p. 175) dat het handhaven van althans een deel van de sociale eigenheid niet bevorderlijk zou zijn voor een

'vrije', kapitalistische ontwikkeling. Maar erg bedroefd hoeft men daarover, volgens hem, niet te zijn. De kapitalistische weg is niet de enige. Kijk maar naar Cuba (het land wordt niet met name genoemd), waar hulp wordt verleend door een land, de Sovjetunie (ook al niet met name genoemd), waar men investeert door middel van 'dwingende negatieve beheersing' en ostentatieve productie en dienstverlening. Impliceert dit dat VAN ZANTWIJK in de veronderstelling verkeert dat de huidige Cubaanse dorpen beheerst worden door zulke traditionele en conservatieve leiders als de lastdragers en hoofden van Ihuatzio? Het lijkt mij waarschijnlijker dat dergelijke figuren, als zij er in 1958 nog waren, door de revolutionaire wervelstorm werden weggeblazen.

VAN ZANTWIJK lijkt zozeer gecharmeerd van het door hem bestudeerde indiaanse leven, dat hij het eigene van deze indianen zo veel mogelijk wil trachten te conserveren. Daarom heeft hij het begrip 'eigenheid' nodig en daarom neemt hij een conservatief standpunt in, ondanks zijn verwijzingen naar Cuba en de Sovjetunie. Het is echter waarschijnlijk dat de macht van VAN ZANTWIJKS lastdragers en hoofden zal moeten worden verminderd om de grote meerderheid der Tarasken een beter bestaan te kunnen verschaffen. Wel lijkt het zinvol om, bij de zo noodzakelijke economische ontwikkeling en de hiermee gepaard gaande integratie in grotere, boven de dorpsgemeenschap uitgaande verbanden, er naar te streven de culturele eigenheid der indianen tot op zekere hoogte te bewaren. Steeds weer blijkt dat de Mexicaan er behoefte aan heeft zich met de indiaanse componenten van zijn cultuur te identificeren.

Ik bemerk dat met deze recensie geen recht wordt gedaan aan de studie als geheel, want het ontwikkelingswerk vormt er slechts een klein onderdeel van. Ik haast mij daarom te vermelden dat het werk een schat van gegevens over de sociale organisatie van het bestudeerde dorp bevat; allerlei groeperingen en ook het geestelijke leven van de bewoners worden er in behandeld. Veel werk is ook besteed aan het reconstrueren van het verleden. Uit enkele oude Spaanse bronnen werden gegevens geput die voor een beter begrip van de sociale organisatie van de huidige bewoners van Ihuatzio van belang zijn. De voornaamste bron was een omstreeks 1540 door een Spaanse priester geschreven werk dat een vertaling of bewerking bevatte van uit de mond der toenmalige Tarasken opgetekende gegevens.

G. J. KRUIJER

British Guiana. Problems of cohesion in an immigrant society, door PETER NEWMAN. Institute of Race Relations, London; Oxford University Press, London, 1964, 104 blz., 1 krt (9/6).

PETER NEWMAN is als hoogleraar in de economische wetenschappen verbonden geweest aan verschillende (w.o. Amerikaanse) universiteiten. Gedurende een viertal jaren verbleef hij in West-Indië.

In het boek dat hier besproken wordt geeft NEWMAN zijn visie op de recente ontwikkelingen binnen de Brits-Guyanese samenleving. Na een uitvoerige inleiding, waarin de geografische omstandigheden en de ge-

schiedenis van het gebied geschetst worden, komt NEWMAN tot een analyse van de economische en politieke problemen, waarmee het land op het ogenblik te kampen heeft. En deze problemen zijn allerminst gering. Van 1921 tot 1961 steeg de bevolking van 297.000 tot 560.000 zielen, terwijl in dezelfde periode het geboorteoverschot per 1000 inwoners van 9.7 opliep tot 33.5. Een van de gevolgen van deze bevolkingsexplosie is een verjonging van de bevolking. Waren er in 1921 nog tweemaal zoveel personen in de productieve leeftijd (15 t/m 64 j.) als alle andere leeftijdsgroepen bij elkaar, in 1961 bedroeg het aandeel van de productieve personen nog slechts 50% van het totaal der bevolking. Dit houdt in dat de arbeidsproductiviteit in deze periode verdubbeld moest worden om een zelfde inkomen per hoofd per jaar te verkrijgen. Bijkomende gevolgen zijn voorts de relatief gestegen kosten voor onderwijs en de dreigende werkloosheid voor jeugdige arbeiders. In de jaren tussen 1953 en 1960 steeg de waarde van het nationale inkomen met 51%. Tengevolge van een algemene prijsstijging en door het feit dat de bevolking in deze periode met 23.5% toenam, bleef het jaarlijks inkomen per hoofd van de bevolking constant. Het behoeft geen betoog, dat deze situatie voor een onderontwikkeld gebied als Brits Guyana buitengewoon onbevredigend is. Daarbij komt dat het economische leven in het land wordt beheerst door slechts enkele grote maatschappijen (die de suikerproductie en de bauxietexploitatie beheersen), waarvan het beleid bepaald wordt door buitenlandse eigenaars, zodat de individuele Guyanees zich niet identificeert met het economisch leven van zijn land. Het gevolg hiervan is geweest een sterke radicalisering van de plantage- en bauxietarbeiders (Hindostanen en Creolen). Het meer behoudende element in de Brits-Guyanese samenleving wordt gevormd door de Hindostaanse boeren met middelgrote rijstbedrijven en de Creoolse bourgeoisie in de stad.

Het interessantste deel van NEWMAN's boek is het laatste hoofdstuk waarin hij de politieke ontwikkelingen van de jaren 1953–1963 behandelt. In de jaren voorafgaande aan 1953 was er een samenwerking gegroeid tussen Hindostanen en Creolen uit de lagere sociale klassen, de beide grote segmenten van de bevolking, in het gemeenschappelijk verzet tegen de koloniale overheersing. In deze periode ontstond de *People's Progressive Party* (P.P.P.), die Creoolse en Hindostaanse arbeiders en kleine boeren bijeenbracht onder leiding van CHEDDI JAGAN en BURNHAM. Toen in 1953 de 'Waddington Constitution', welke bedoeld was als eerste stap op weg naar de onafhankelijkheid, werd ingevoerd, besloot de P.P.P. elke politieke samenwerking met de Britse regering te boycotten in de verwachting hierdoor de totale onafhankelijkheid te bespoedigen. Het gevolg echter was dat de Britse regering de nieuwe grondwet buiten werking stelde en een nieuwe regering benoemde. Dit leidde in 1955 tot een breuk binnen de P.P.P., die zich splitste in een Hindostaanse groep onder JAGAN en een Creoolse groep onder BURNHAM, beide 'links' en strevend naar snelle invoering van de onafhankelijkheid.

De groep onder BURNHAM reorganiseerde zich na de verkiezingen van 1957 tot de *People's National Congress* (P.N.C.). Intussen werd een regering gevormd door JAGAN, wiens partij het grootste aantal zetels in de volksvertegenwoordiging verwierf. Dr. JAGAN was weinig gelukkig in zijn economische politiek. Het ontwikkelingsplan dat in 1960 startte, bestond uit een los conglomeraat van gouvernementsprojecten. Van de totaal

geplande investeringen voor de jaren 1960–1964, was 53% bestemd voor de landbouw, voornamelijk ten behoeve van verbeteringen in de verbouw van rijst. Deze investeringen leverden slechts een beperkt rendement op en kwamen in hoofdzaak de Hindostaanse boeren ten goede. Bij al deze plannen vertoonde de begroting een tekort, dat men hoopte te dekken met buitenlandse leningen en schenkingen, een hoop die spoedig ijdel bleek. Na de verkiezingen van 1961 besloot de regering-Jagan de nodige gelden voor de ontwikkelingsplannen te verkrijgen door het invoeren van nieuwe belastingen en een stelsel van verplicht sparen. Deze nieuwe maatregelen vormden de aanleiding tot de onlusten van februari 1962. De P.N.C. onder BURNHAM verenigde zich met het kort voor de verkiezingen opgerichte *United Front*, welke zijn aanhang voornamelijk vond onder de conservatieve Creoolse bourgeoisie, in een gezamenlijke poging de regering-Jagan ten val te brengen. Tezelfdertijd waren enkele vakbonden in conflict met de regering met betrekking tot de verbetering van het salaris en andere arbeidsvoorwaarden van de overwegend Creoolse ambtenaren, onderwijzers en lagere gouvernementsemployé's. De spanningen ontlaadden zich op 16 februari 1962, toen een waar oproer uitbrak en delen van Georgetown geplunderd en in brand gestoken werden. De orde was slechts met behulp van ijlings aangevoerde Britse troepen te herstellen. Ook in de jaren daarna bleef het onrustig met telkens uitbrekende twisten tussen Hindostanen en Creolen, waarbij aan beide zijden slachtoffers vielen. In deze jaren stagneerde het economische zowel als het politieke leven. De Creolen waren niet sterk genoeg om de regering-Jagan te verdrijven. De regering was echter tot weinig in staat omdat de Creoolse ambtenaren voor een goed deel het ambtelijk apparaat beheersten. Het boek van NEWMAN is afgesloten in augustus 1964 en behandelt niet de daarop volgende periode waarin de regering-Jagan plaats maakte voor een nieuwe coalitie onder BURNHAM, die op het ogenblik het bewind voert in Brits Guyana.

Dat PETER NEWMAN in de eerste plaats een econoom is blijkt duidelijk uit zijn visie op de problemen van de Brits-Guyanese samenleving. Hij wijt de problemen van het recente verleden voornamelijk aan de gebrekkige opzet van de economische planning in de jaren na 1953 en het onverantwoordelijk gedrag van de politici, welke onverantwoordelijkheid hij grotendeels geconditioneerd acht door de geringe mate, waarin de Guyanees in het algemeen betrokken was bij de economische bedrijvigheid in zijn land. Nu kan men niet ontkennen, dat deze factoren een grote invloed uitgeoefend hebben, maar het komt mij voor dat NEWMAN de divergerende krachten die er leven in een plurale samenleving als Brits Guyana schromelijk onderschat. In dit verband is het opmerkelijk dat termen als plurale samenleving of gesegmenteerde samenleving totaal ontbreken in zijn studie. Ik acht het dan ook een groot gemis dat NEWMAN voor zijn analyse van de 'problems of cohesion in an immigrant society' geen gebruik gemaakt heeft van het inzicht dat de moderne sociologie in dit soort samenlevingen heeft verworven. Wanneer NEWMAN stelt dat de geleidelijke creolisering der Hindostanen tenslotte tot een hecht geïntegreerde Guyanese samenleving zou hebben geleid, welk proces door de ongelukkige economische politiek in de jaren 1953–1963 en de onoordeelkundige interventie van Engelse zijde verstoord is, dan vergist hij zich mijns inziens. Het feit namelijk dat de regering-Jagan na 1960 door de gevolgde

planningstactiek de rijstbouwers, dat wil zeggen de Hindostanen, bevoordeelde is behalve economisch onjuist ook een duidelijke zet op het schaakbord waar de Creoolse-Hindostaanse rivaliteit wordt uitgestreden. Trouwens NEWMAN citeert zelf op p. 82 een passage uit een Guyanees periodiek, waaruit duidelijk blijkt dat het samengaan van Creolen en Hindostanen in de P.P.P. vóór 1955, minder het gevolg was van lotsverbondenheid van het Guyanese proletariaat, dan wel de gezamenlijke afkeer van het Britse koloniale bestuur. De economische evenementen van de laatste tien jaren hebben de latente tegenstellingen die voortvloeien uit de aard van de gesegmenteerde Guyanese samenleving in een stroomversnelling gebracht. Naarmate het aanzien (c.q. de macht) van het dominante Engelse segment wordt geëlimineerd, treden de tegenstellingen die er bestaan tussen Creolen en Hindostanen duidelijker aan de dag. En deze tegenstellingen zijn beslist niet alleen economisch van aard. Die staan primair in verband met het feit, dat de samenleving verdeeld is in ethnische groepen met een verschillende cultuur. Het zg. 'onverantwoordelijke' gedrag der politieke leiders is m.i. dan ook minder het gevolg van de economische afhankelijkheid van buitenlandse ondernemingen, dan wel van het feit dat de visie op een, de totale bevolking omvattende, Guyanese samenleving geen realiteit is. Elke politieke leider is primair een protagonist van het bevolkingssegment dat hij vertegenwoordigt en welks voordeel hij allereerst zoekt, desnoods ten detrimente van de samenleving als geheel. Duidelijk blijkt dat o.m. uit de houding van BURNHAM c.s. tijdens de crisis van februari 1962.

Afgezien van deze critiek verdient de schrijver alle lof voor deze publicatie waarvoor hij een grote hoeveelheid materiaal bijeenbracht, welke hij op een plezierige en overzichtelijke wijze heeft gerangschikt.

H. C. VAN RENSELAAR

Barbados. A study of North-American West-Indian relations, 1739–1789, door DAVID. H. MAKINSON. Studies in American History III; Mouton, The Hague, 1964, 142 blz. (f. 22.–).

De auteur bestudeert, aan de hand van het voorbeeld van Barbados, de invloed die de vele oorlogen tussen Engeland en Frankrijk in de 18de eeuw op de Britse Caraïbische eilanden hadden. Het enige product dat Barbados opleverde, de suiker met de daarbij behorende rum, ging naar de 13 koloniën in Noord-Amerika, die geheel voorzagen in alle behoeften van het eiland. Voor een Franse aanval op Barbados behoefde men weinig te vrezen. Wel waren er andere onaangename gevolgen van de oorlogen. Zolang de 13 koloniën in het noorden medevochten *tegen* de Fransen, waren deze evenwel van tijdelijke aard, maar toen zij in opstand kwamen en met Frankrijk meevechtend hun onafhankelijkheid verwierven, veranderden de verhoudingen voorgoed. Deze Noordamerikaanse gebieden vielen nu buiten het economische systeem van het Britse rijk en de scheepvaartwetten lieten handel met hen niet meer toe. Dat betekende voor Barbados en de andere Britse eilanden het begin van de definitieve achteruitgang.

Dit boek is ook van belang voor wie vooral geïnteresseerd is in de geschiedenis van die delen van Amerika, welke mede het Koninkrijk der Nederlanden vormen. Het laat duidelijk zien, hoezeer de gebieden om de Caraïbische Zee gemeenschappelijke trekken hebben en hoe de gebeurtenissen op het ene eiland, in de ene kolonie, hun repercussies hebben in de andere. De Noord-Amerikanen nemen de suiker van de Franse en Nederlandse gebieden, goedkoper dan die van de Britse eilanden, ondanks de handelsverboden, graag af. De uitrusting van de kapers op Barbados in de jaren 1742–1743, die tegen de Fransen bedoeld is, moet worden stopgezet, omdat ze de goede betrekkingen met Nederland in gevaar brengt: de kapers maken zich telkens weer schuldig aan het aanvallen van neutrale (Nederlandse en Deense) schepen (p. 45). Het zijn de hoge belastingen op Barbados en elders in het Britse gebied, die de planters er toe brengen naar het Nederlandse Demerary te verhuizen (p. 46). Makelaars op St. Eustatius zijn de tussenpersonen tussen Britse en Franse handelaars gedurende de zevenjarige oorlog (p. 58). De autoriteiten in Demerary nemen in 1780 de bezittingen aldaar van mensen op Barbados in beslag (p. 109). De bezetting van Nederlandse koloniën op het vasteland van Zuid-Amerika door Britse kapers in datzelfde jaar, kapt de stroom van producten naar de opstandige 13 koloniën af (p. 109). De redenen van de opbloei en de val van St. Eustatius werden mij nimmer zo duidelijk als door het hier verhaalde (p. 112–115). RODNEY was er vooral onverbiddelijk tegen Britten die van de voordelen van het eiland geprofiteerd hadden.

Men ziet het, een boek dat de aandacht van de lezers van dit tijdschrift ten zeerste verdient.

W. PH. COOLHAAS

A guide to records in Barbados, door M. J. CHANDLER, The University of the West Indies; Basil Blackwell. Oxford, 1965, xii + 204 blz. (£ 3.3.0).

Enige jaren geleden besloot de University of the West Indies tot een survey van al het beschikbare archiefmateriaal in de Engels-sprekende gebieden van West-Indië. Met het oog hierop kreeg de archivaris van de universiteit, J. M. CHANDLER, de opdracht een dergelijke survey voor de archieven op Barbados voor te bereiden. Het resultaat hiervan is neergelegd in de boven genoemde publicatie; een kritische inventarisatie van de gouvernementele, justitiële, kerkelijke en andere archieven op het eiland.

Uiteraard zijn vooral de negentiende en twintigste eeuw goed vertegenwoordigd, doch ook de zeventiende en de achttiende eeuw zijn nog voor een deel in origineel of transcript aanwezig. De oudst aanwezige gegevens hebben vrijwel alle betrekking op de notulen en ledenlijsten van de General Assembly of Barbados en de registratie van de bevolking in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Vinden we hier wellicht indicaties die van belang kunnen zijn voor de geschiedschrijving van Suriname, als loot van Barbados?

Vooropgesteld moet worden dat de publicatie van CHANDLER geen enkele expliciete aanwijzing bevat omtrent archiefstukken die van belang kunnen zijn voor de geschiedschrijving van Suriname. Dit zegt echter

weinig, daar hij de inhoud van de stukken over het algemeen niet nader heeft gespecificeerd, en het lijkt ons derhalve zeer goed mogelijk dat wij hier toch documenten van belang voor de Surinaamse geschiedenis aantreffen.

In dit verband willen wij wijzen op de notulen van de General Assembly, die een groot gedeelte beslaan van de belangrijke periode van spanning tussen Barbados en het door Zeeland veroverde Suriname. We weten uit de correspondentie van CRIJNSSEN en LICHTENBERG dat er na 1668 meerdere pogingen vanuit Barbados zijn ondernomen om de Zeeuwse kolonie schade toe te brengen en de Engelse en joodse kolonisten tot vertrek te bewegen.

In het Registration Office bevinden zich transcripten van de correspondentie van gouverneur JONATHAN ATKINS, die tijdens de guerilla van de indianen tegen de Nederlanders, 1679–1683, heeft gecorrespondeerd met de Surinaamse gouverneur HEINSIUS en een aantal joodse planters in Suriname. De bevolkingsregistratie uit diezelfde periode kan ons wellicht gegevens verschaffen over de planters die uit Suriname naar Barbados zijn vertrokken.

Tot slot lijkt het nog van belang de zogenaamde 'Lucas transcripts' te noemen, een serie copieën van documenten welke in de eerste helft der negentiende eeuw door de rechter NATHANIËL LUCAS zijn vervaardigd. Deze stukken beginnen reeds in 1653 en werpen wellicht nog enig licht op de Engelse kolonisatie in Suriname. De 'Lucas transcripts', die voor een deel in zeer slechte staat verkeren, zijn voor een groot deel in microfilm aanwezig zowel op de universiteitsbibliotheek van de University of the West Indies als in de Barbados Public Library.

Hoewel het werk van CHANDLER ons geen duidelijke aanwijzingen geeft, wijst het ons wel de weg naar de meest waarschijnlijke bronnen die op Barbados voor de Surinaamse geschiedschrijving kunnen worden aangeboord.

R. BUVE

La Casa de Austria en Venezuela durante la Guerra de Sucesión Española (1.702–1.715), door ANALOLA BORGES. Salzburgo – Tenerife, 1963, 164 blz., titelplaat.

In bovenstaande publicatie – waarin prof. dr. ALEXANDER RANDA, 'Director del Instituto de Historia Universal de Salzburgo' een voorwoord schrijft – geeft ANALOLA BORGES JACINTO DEL CASTILLO 'Secretario-General del Instituto de Estudios Hispánicos de Canarias', uit Puerto de la Cruz (Tenerife), een analyse van de positie der Habsburgse partij in Venezuela gedurende de Spaanse Successieoorlog.

Vooral onder de creoolse landadel bevonden zich vele aanhangers van de factie die de aanspraken van het Huis Habsburg op de Spaanse troon steunden. Dat deze factie juist in Venezuela zo sterk was vertegenwoordigd kan men volgens schrijfster mede toeschrijven aan de belangrijke rol die het eiland Curaçao voor de aanhangers van Habsburg, de 'austríacos' heeft gespeeld. Curaçao was niet alleen een basis voor verschillende Engels-Nederlandse acties tegen Venezuela die tot doel hadden een pro-

Oostenrijkse opstand te bewerkstelligen, doch het eiland vormde tevens een toevlucht en gastvrije operatiebasis voor de Venezolaanse 'austríacos'.

De creoolse landadel en handelsklasse smaakte reeds lang vóór de Successieoorlog de voordelen van de smokkelhandel vanaf de kust van Ocumare naar Curaçao, doch toen de handel met Spanje gedurende de oorlog geheel werd geblokkeerd, was het voor de creolen een economische noodzaak geworden om via Curaçao handel te drijven. Terzelfdertijd kreeg het eiland een tweede belangrijke functie te vervullen, het werd de nagenoeg enige communicatielijn voor het geïsoleerde Venezuela waarlangs men nieuws over de militaire en politieke ontwikkelingen in Europa kon verkrijgen. De autoriteiten in Caracas waren gedurende langere perioden afgesneden van Sevilla en Madrid en geheel aangewezen op de berichtgeving via Curaçao, die erop gericht was de Oostenrijkse zaak zoveel mogelijk te bevorderen.

De Oostenrijkse graaf BARTOLOMÉ DE CAPOCELATO, zelf deels van Spaanse afkomst, werd dan ook door keizer LEOPOLD V aangewezen om de Habsburgse aanspraken in Spaans-Amerika kracht bij te zetten door penetraties via Curaçao. CAPOCELATO vertrok via Amsterdam naar Curaçao, vanwaar hij een netwerk van sympathisanten opbouwde langs de Venezolaanse kust. De samenzwering mislukte echter en CAPOCELATO werd gearresteerd. Later ontsnapte hij weer naar Curaçao, vanwaar hij nog jaren achtereen tegen de Bourbonse partij bleef ageren, ook toen de kansen voor Habsburg op het Europese politieke toneel reeds lang waren verkeken.

Bijzonder belangwekkend zijn de vele passages in dit werk, waar de houding van de Venezolaanse en Curaçaose geestelijkheid ter sprake komt. Pater W. BRADA heeft de bestaande kerkelijke verbindingen tussen Curaçao en het bisdom Caracas reeds beschreven in zijn *Kerkgeschiedenis van de Antillen*. Aan het begin van de achttiende eeuw was er sprake van een min of meer ongeregelde zielzorg door passerende priesters onder toezicht van de bisschop van Caracas, met de stilzwijgende goedkeuring van de autoriteiten op Curaçao. Deze kerkelijke band tussen Curaçao en Venezuela is tijdens de Spaanse Successieoorlog ook van groot politiek belang geweest. Er bevonden zich onder de geestelijkheid van het bisdom Venezuela vele aanhangers van de Oostenrijkse zaak, met name onder de ordegeestelijken, de Franciscanen en de Capucijnen. Zo had de gardiaan der Franciscanen op Puerto Rico contacten op Curaçao, waarlangs propagandamateriaal voor Habsburgs aanspraken in Venezuela kon worden binnengebracht, mede dank zij de onverbloemde steun van de geestelijken op Curaçao. Met name de Jezuïten SCHABEL, PIQUIER, DE DOLE en de Augustijnermonnik CAICEDO Y VELAZCO, die een grote rol hebben gespeeld in de Curaçaose missie, schijnen belangrijk werk te hebben geleverd voor de politieke indoctrinatie van de Venezolaanse kustgebieden vanaf Curaçao. Dit aspect van hun werkzaamheden wordt door pater BRADA in zijn *Kerkgeschiedenis van Curaçao* niet behandeld, doch het betreft hier dan ook archiefmateriaal dat nog niet was gepubliceerd. Dit materiaal geeft op verschillende punten een aanzienlijke verduidelijking van de betreffende motiveringen voor de activiteiten van een man als CAICEDO Y VELAZCO, die door zijn militante pro-Habsburgse houding en politieke contacten met Hollanders en Engelsen in feite door de hoogste kerkelijke en wereldlijke autoriteiten in Caracas als een landverrader

werd beschouwd, die men in handen wilde krijgen. Zijn connecties met Hollanders leidden tevens tot een beschuldiging van jansenistische ketterij, waarvoor hij, ondanks vele schriftelijke protesten zijnerzijds, door de kerkelijke inquisitie in Caracas werd veroordeeld. Al met al was het hem geraden om Curaçao niet meer te verlaten.

De Curaçaose gegevens uit het werk van Dr. BORGES vormen in velerlei opzicht een aanvulling of verduidelijking voor het werk van pater BRADA, doch ook andersom is dit het geval. Zo schijnt het aan Dr. BORGES niet bekend te zijn dat CAICEDO nooit door de Inquisitie en de Audiencia is gevat, maar op Curaçao is gestorven. Het contact tussen Venezolaanse en Nederlandse historici is nog steeds onvoldoende, als gevolg waarvan in de geschiedschrijving meerdere historische figuren, die een rol hebben gespeeld op de Nederlandse Antillen èn op het vasteland, tot nog toe niet adequaat uit de verf zijn gekomen. Laten wij hopen dat deze nieuwe, goed gedocumenteerde publicatie – naast de werken van GUILLERMO MORON en FRANCISCO MORALES PADRON – ons verder op weg zal helpen.

R. BUVE

Six islands in the sun / Zes eilanden in de zon. Aruba – Bonaire – Curaçao – Saba – St. Eustatius – St. Maarten. Foto's Dr. RICHARD GIELEN. Tekst Dr. HANS HERMANS. Uitgave De Wit N.V., Aruba, (1965), 180 blz. waarvan 24 met tekst, 243 kleurenfoto's plus titelplaat en foto op stofomslag (NA *f* 14,75).

Zou er wel een ander eilandgebied van 900 vierkante kilometer zijn, waaraan binnen twintig jaar meer dan tien omvangrijke plaatwerken werden gewijd? Maar is het dan werkelijk nodig dat mooie en kostbare uitgaven steeds meer de geest gaan ademen van toeristen-folders? (Waarbij dan van deze laatsten niets kwaads gezegd wil zijn, want sommige ervan hebben het wat betreft druktechniek en verdere verzorging reeds tot een zeer grote hoogte gebracht en weten hierdoor steeds sterker het verlangen in ons wakker te roepen naar zonovergoten eilanden welke wij reeds hebben leren kennen, òf die wij in onze verbeelding reeds hebben bezocht).

Het is stellig een verdienste van de tekstschrijver dat hij zich – naast zijn 12 bladzijden inleidend Nederlands commentaar – heeft weten te beperken tot een luchtige poëtische draad van onderschriften, waarlangs men zich kan laten leiden tot de plaats waar een blauw schutblad, na de 244ste afbeelding, toch nog onverwacht het einde aanduidt.

91 foto's van Aruba, 30 van Bonaire, 191 van Curaçao en 30 van de Bovenwinden – het is misschien een wat overdreven ruime keuze uit een rijke collectie. Toch zouden wij er slechts weinige willen missen of ruilen tegen opnamen die meer indringend het léven op de eilanden weergeven.

Hulde niet alleen aan de fotograaf, maar ook aan de uitgever en zijn medewerkers van 'Vada'-Wageningen en Koningsveld-Den Haag, die ons een keurig verzorgd fotoboek schonken, dat een ieder die in de Antillen belangstelt zeker zal waarderen en waarvoor in het bijzonder de bevorderaars van het toerisme dankbaar zullen zijn.

P. W. H.

Fourteen Islands in the Sun, door CHARLES GRAVES. Leslie Frewin, London, 1965, 220 pp., 15 kaarten (33/).

Voor vele bewoners van de Nederlandse Antillen – vooral wanneer zij de *Six Islands in the Sun* naar waarde hebben weten te schatten – zal dit 44ste boek van 'the Poet Laureate of the Pleasure Resorts' stellig een teleurstelling zijn: want deze 'tour of all fourteen sun-kissed islands of the Caribbean' gaat niet naar een van hun eilanden, maar wel naar Trinidad, Tobago, Grenada, St. Vincent, St. Lucia, Barbados, Martinique, Dominica, Guadeloupe, Antigua, Montserrat, St. Kitts, Nevis en Jamaica.

Het is een luchtig geschreven boek waarvan idereen kan genieten die naar een luxueuze reis in De West verlangens koestert en die zich thans gaarne door de schrijver, als niet-onsympathieke gids, laat rondleiden door een wereld waarin men zich zo graag ook eens zou willen thuisvoelen.

Voor hen die niet in de eerste plaats door CHARLES GRAVES' relaas over hotels, restaurants, nachtclubs en carnavals worden geboeid zijn er nog tal van interessante mededelingen over red legs, poor whites, steel bands, calypsoes en obeah men, gezellig vermengd met wat anecdotes, sterke verhalen en historische beschouwingen. Zelfs de planten en de dieren worden, soms op een naïeve maar nauwelijks hinderlijke manier, in het verhaal betrokken.

GRAVES volgt de ontwikkeling van de toeristenstroom: eerst van Bermuda en Nassau naar Florida, daarna naar Havana en – na het wegvallen van Cuba – in versneld tempo naar Jamaica, Antigua en Barbados; en thans ook naar Grenada, St. Lucia en Tobago. De Nederlandse Antillen als onderwerp voor een volgend werk zullen velen die het goed met deze eilanden menen een aantrekkelijk denkbeeld vinden.

Van de behandelde eilanden vindt men eenvoudige, goed uitgevoerde maar te weinig zeggende schetskaartjes. Verder zijn er (behalve een overzichtskaart in het voorwerk) geen afbeeldingen, maar het opwindende limbo-tafreeltje in kleuren op de stofomslag zal het stellig voor de verkoop wel voldoende doen.

Gaan wij critisch lezen, dan zouden wij – bijvoorbeeld bij Tobago – kunnen opmerken dat de paradijsvogels van Little Tobago niet van Nederlands Nieuw-Guinea maar van de Aroe-eilanden afkomstig zijn (p. 54), dat de herten op dit eiland geen Amerikaanse herten zijn, maar verwilderde damherten uit Schotland (p. 55) en dat de Robinson Crusoe's Cave (p. 59) slechts in de toeristenpropaganda bestaat. Maar voor critisch lezen is dit gezellige boek stellig niet bedoeld.

P. W. H.

Olie vroeger en nu (met Werkboekje). De Wit N.V., Aruba (1965), 71 + 28 blz., 34 foto's en talrijke tekeningen.

Het is verheugend dat er onlangs een schoolboekje voor het Antilliaanse onderwijs is verschenen, dat de voor de economische en andere ontwikkeling der Nederlandse Antillen zo belangrijke aardolie als centraal thema behandelt. Dit belang wordt onderstreept door een Voorwoord van de

Inspecteur van het Onderwijs, P. T. M. SPROCKEL, en een Ten Geleide van de Minister van Onderwijs, Ern. O. PETRONIA.

In 71 bladzijden hebben de anoniem gebleven samensteller(s) en illustrator(s) in een veertiental genummerde hoofdstukken een bijzonder prettig overzicht gegeven van de olie vroeger en nu, het ontstaan, de produktie, de verwerking, het vervoer en het gebruik. De tekst is eenvoudig en voor schoolkinderen begrijpelijk geschreven. Foto's en tekeningen, ten dele uitgevoerd in groene, geelbruine, blauwe en rode kleur, maken het boekje extra aantrekkelijk. Hier en daar zijn klassevragen ingelast, alsmede opgaven, die gemaakt moeten worden in het bijbehorende Werkboekje; de in dit boekje opgenomen tekenillustraties zijn overgenomen uit het hoofdwerkje.

Na de veertien hoofdstukken volgen enkele niet-genummerde bijdragen over de ontdekking van olie in Venezuela, de economische betekenis van olie voor de Nederlandse Antillen, en over hetgeen de oliemaatschappij voor haar arbeiders doet.

Voorts is er een aardig verhaal van Marco, de Arubaanse jongen uit de koenoekoe, dat begint in de jaren twintig. We lezen hoe Marco's vader telkenmale buiten Aruba geld moet verdienen bij gebrek aan werkgelegenheid op het eiland en door mislukken van de maïshi-oogst, en hoe in die tijd Meneer de Gezaghebber, Shon Fritshi Quast, de ronde over het eiland deed op een ezel. Totdat in 1925 de bouw van de Lago-raffinaderij begon, en achtereenvolgens vader en zoon er werk kregen. Het verhaal eindigt als volgt: "En 's morgens gaat Marco naar zijn werk en 's middags komt hij weer thuis . . . in zijn eigen auto. Want de komst van de olie heeft hém en héél Aruba welvaart gebracht".

In de bijdrage over de economische betekenis is er, in enkele regels, een vervolg op deze vertelling, nu in de laatste jaren, relatief gesproken, de welvaart minder afhankelijk is geworden van de olie en Aruba daarnaast zijn heil zoekt in andere industrieën, met name de chemische en de toeristenindustrie.

Interessant is de heel oude foto van de simpele boortoren van EDWIN DRAKE, de pionier die in 1859 olie vond bij Titusville, Pennsylvania, op slechts 20 meter diep. "Drake's folly" noemden de omstanders zijn onderneming. Maar hun spot duurde niet lang. DRAKE en zijn vrienden wisten uit de produktie van aanvankelijk 230 liter aardolie per dag en de daaruit voor lampen en kachels gewonnen kerosine een aardige winst te behalen.

Jammer is dat bij de bespreking van het geografisch voorkomen van aardolie niets wordt geschreven over de jongste ontdekkingen in het met de Antillen zo nauw verbonden Nederland; naast de grote voorkomens in Noord- en Zuid-Amerika, Zuid-Rusland, Midden-Oosten en Indonesië is de op zichzelf reeds merkwaardige Nederlandse 'gasbel' voor de Antilliaanse schooljeugd de moeite van het vermelden waard.

J. H. WESTERMANN

Erdgeschichte und Landschaftsbild in Mittelamerika, door RICHARD WEYL. Senckenberg-Buch 44. Waldemar Kramer, Frankfurt am Main, 1965, 175 blz., 132 + 1 afb.

De door zijn Amerikaanse studies bekende geoloog-geomorfoloog RICHARD WEYL uit Giessen heeft in 1965 een aantal opstellen gebundeld, welker doel is een indruk te geven van de geologie van het Centraal-Amerikaanse en Caribische gebied alsmede van de onder invloed van het klimaat, de vegetatie en de mens daaruit voortgekomen landschappen. Deze bundel is tevens bedoeld als een sluitstuk van zijn boeken *Die Geologie Mittelamerikas* (1961) en *Geologie der Antillen* (1966). De opstellen zijn vooral geschreven voor de algemeen ontwikkelde lezer, hetgeen niet wegneemt dat ook voor vakmensen de inhoud van belang is.

Vooropgesteld mag worden dat de twaalf min of meer op zich zelf staande hoofdstukken tezamen een alleraardigst boekje vormen, dat door tekst en vele fraaie teken- en foto-illustraties (waaronder enkele kleurenfoto's) een duidelijk beeld geeft van de zeer verscheidene, uitermate boeiende geologische en landschapsvormen. Voor Spaanstalige lezers is aan elk hoofdstuk een 'Resumen' toegevoegd. De belangrijkste literatuur is, eveneens per hoofdstuk, vermeld.

De eerste drie bijdragen behandelen vulkanen en vulkaanlandschappen. Eén der illustraties is een door KLM Aerocarto gemaakte luchtfoto van St. Eustatius, die toont hoe de jonge, goed bewaarde Quill-vulkaan met zijn voet rust op de oudere vulkaanruïne in het Noordwesten. Bijzonder imposant is de reeks werkzame en uitgedoofde vulkanen aan de Pacifische zijde van Costa Rica, Nicaragua, El Salvador en Guatemala. WEYL beschrijft er onder meer de ignimbrieten, door hem 'Schmelztuff' genoemd, en hun grote verspreiding aan weerszijden van deze vulkaanketen.

Gebergtevorming is het onderwerp van volgende hoofdstukken. Uiteraard wordt hierbij aandacht besteed aan de tektoniek van de Antillenboog, "ein pazifisches Strukturelement im atlantischen Raum". Een Arubaanse foto toont de blokverwering van de aan het einde van het Krijt en begin van het Tertiair in verband met gebergtevormende bewegingen naar boven gedrongen kwartsdioriet. Aan de tektoniek van het eiland Barbados is een afzonderlijke bijdrage gewijd.

Fraaie sporen van Kwartaire vergletschering toont het hoogste gedeelte van de Cordillera de Talamanca, Costa Rica. De schrijver geeft voorbeelden van polijstvlakken, bultrotsen, morenes, karen en glaciale meren in het Chirripó-gebied (hoogste top 3820 m).

Karstvorming en de daarbij, in Jamaica en Hispaniola, ontstane bauxietafzettingen zijn onderwerp van een apart hoofdstuk. Hetzelfde geldt voor koraalriffen en rifkalken van het Caribische eilandenrijk; een in deze bijdrage opgenomen grafiek toont onder meer de ligging van de Kwartaire kalkterrassen op Curaçao en Bonaire. Van een terrasrand bij Hato (Curaçao) is een foto gepubliceerd.

Ook aan de bosvernieling en bodemerosie wijdt de schrijver een hoofdstuk; de daarbij behorende illustraties geven een treurig beeld van de op vele plaatsen opgetreden verwoesting. Reeds vóór de bouw van de Inter-Amerikaanse autoweg is gewaarschuwd tegen de in het doorsneden gebied te verwachten ongecontroleerde boskap en houtskoolwinning. De waar-

schuwing is tevergeefs geweest: bij een foto van gedevasteerd bos langs deze weg in de Cordillera de Talamanca schrijft WEYL dat hij, bij zijn terugkeer negen jaren na een vorig bezoek, "mit Erschrecken das Fortschreiten der Waldverwüstung" zag. In de Centraal-Amerikaanse landen ontbreken veelal nog wettelijke bescherming der natuurlijke hulpbronnen en de middelen om eventuele wetten te handhaven.

Bepaald alarmerend is een kaartje dat de verspreiding en intensiteit toont van de bodemerosie in Colombia, ontleend aan de *Atlas de Economía Colombiana* (1959). "Immerhin hat man die Gefahr erkannt", merkt de schrijver naar aanleiding daarvan op. Maar hij voegt er aan toe: "Von der Erkenntnis in meist kleinem Kreise bis zur wirksamen Bekämpfung ist aber ein weiter Weg".

Het boek wordt afgesloten met een hoofdstuk over de samenhang van de gebergtevorming in Midden-Amerika en West-Indië. De tekst is hier verduidelijkt met tektonische schetskaartjes en schematische profielen door de aardkorst.

J. H. WESTERMANN

BIBLIOGRAFIE

ARTICLES

(34)
Continued from *N.W.I.G. 41*, 1961, p. 177–201, and previous lists since 1947 (cf. *Register W.I.G. 26–39*, p. 88, and *N.W.I.G. 40*, p. 171). – Publications not seen by the compiler of this incomplete bibliography are not included. – The existence of a summary is indicated by a translation of the title.

Amigoe = Amigoe di Curaçao
Beurs = Beurs- en Nieuwsberichten
BLS = Bulletin Landbouwproefstation Suriname
Bijdr. TLV = Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde
Flora NA = Flora of the Netherlands Antilles
MLS = Mededeling Landbouwproefstation Suriname
NWIG = Nieuwe West-Indische Gids
OW = Oost en West
SL = De Surinaamse Landbouw
Stud. Cur. = Studies on the fauna of Curaçao and other Caribbean islands
Stud. Sur. = Studies on the fauna of Suriname and other Guyanas
TKNAG = Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap

ABBENHUIS, see: *Emancipatie 1863/1963*, sep. publ.

ABBENHUIS, see: *Uit Suriname's historie*, 1963, sep. publ.

ADAM, B. H.: Tien jaar Statuut. De wetgeving. *NWIG 44*, 1965, p. 3–15.

ADHIN, J. H.: De Hindustaanse bevolkingsgroep in Suriname. *Schakels S 46*, 1962, p. 8–13, 4 figs.

ADHIN, J. H.: De immigratie van Hindostanen en de afstand van de Goudkust. (The immigration of Hindustanis and the cession of the Gold Coast.) *NWIG 41*, 1961, p. 4–13.

ADHIN, J. H.: In memoriam prof. dr. W. A. Collier. (In memoriam professor W. A. Collier.) *NWIG 41*, 1961, p. 1–3, pl. excl.

Adjoema-mijn officieel geopend. *Bauxco Nieuws 14*, 1964, 7, p. 16–19, ill.

Afbraak en opbouw rond het stuwmeergebied. *Suriname Zending 1964, 7/8*, p. 52–55, 8 figs. – See also p. 50–51.

AHMAD, N.: An assessment of the salinity status of the frontland clays of British Guiana. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 125–132.

ALEVA, G. J. J.: The buried bauxite deposit of Onverdacht, Surinam, South-America. *Geol. Mijnb. 44*, 1965, p. 45–58, 9 figs.

ALEWIJNSE, C. P. J.: Zonneschijn en verdamping. (Sunshine and evaporation.) *SL 10*, 1962, p. 210–213.

ALEXANDER, CHARLES S.: The marine terraces of Aruba, Bonaire and Curaçao, Netherlands Antilles. *Annals Assoc. Amer. Geogr. 51*, 1961, p. 102–123, 14 figs.

Algemeen grondonderzoek voor de eerste polder van het Noord-Nickerie-plan (Suriname). *LGM Meded. Delft 1*, 1957, p. 120–158, 21 figs.
Investigations in the North-Nickerie polder about the soil mechanics and mineralogical properties of clay.

Alle krachten koncentreren op samenbundeling. *Voor Elkaar* Reg. Voorl. Dienst Suriname 5, 1.I.1963, 1, 14 pp. ill.

ALPHEN, G. VAN: Suriname in een onbekend journaal van 1693. *NWIG 42*, 1963, p. 303–313.
Travels of JAN REEPS, who shipwrecked near Belém, and his report on Surinam, 1693/94.

AMSDORF, R. E.: Aan het sterfbed van Ganzee. *De West* 15.II.1964, p. 4–5.

AMSON, F. W. VAN: Beschouwingen over het bodemonderzoek i.v.m. ontwikkelingsplannen in Suriname. (Soil research in relation to the planning in Surinam.) *SL 12*, 1964, p. 84–87.

AMSON, F. W. VAN: Een grondverbeteringsproef op laagliggend zand in de Citruskwekerij te Dirkshoop. (A soil improvement experiment on ridge flank sand in the Citrus nursery at Dirkshoop.) *SL 9*, 1961, p. 81–92, 5 figs.

AMSON, F. W. VAN: Een onderzoek naar de optimale bedbreedte bij zware kleigronden. (Optimal width of beds on heavy clay soils.) *SL 12*, 1964, p. 22–29, 4 figs.

AMSON, F. W. VAN: Growth and production of cacao on clay soils of Surinam. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 39–47, 2 figs.

AMSON, F. W. VAN: Rapport bij de overzichts bodemkaart van de proeftuin Brokobaka. (Report on the soil survey map of the Brokobaka experimental field.) *SL 9*, 1961, p. 51–56, fig.

AMSON, F. W. VAN & HASSELBACH, O. E.: Een moldrainage onderzoek op oud rijstland. (A mole drainage experiment on old rice land.) *SL 14*, 1966, p. 12–24, 10 figs.

ANDERSON, EDGAR: Tobago. *Baltische Hefte 7*, 196*, p. 212–228; *8*, p. 13–35, 129–155, 216–232; plates excl.

ANDIC, FUAT M. & ANDIC, SUPHAN: Economic background of the Netherlands Antilles, p. 33–46. – Economic background of Surinam, p. 47–69. – In MATHEWS e.a., *Politics and economics in the Caribbean*, Inst. Car. Studies Univ. P.R., 1966.

ANSINGH, F. H. & KOELERS, H. J.: Common tern (Sterna h. hirundo) breeding in the Netherlands Antilles. *Auk 74*, 1957, p. 266.

Answers on U.N. questionnaire about fisheries Curaçao. *Bijlagen Deel I Meerjarenplan Ned. Antillen*, 1962, *A6*, 11 pp. – Answers ... Aruba, *A6*, 7 pp. – Answers ... Bonaire, *A6*, 3 pp.

Antilliaanse troonrede. *Voorlichting* Mei/Juni 1965, p. 4–6, 5 figs.

Antilliaanse zegels. *De Passaat 19*, Apr. 1962, *2*, p. 11–14, 8 figs.

APPELMAN, H.: Verslag van een bezoek aan de Sipaliwini savanne. (An expedition to the Sipaliwini Savanna.) *SL 12*, 1964, p. 107–111.
Reconnaissance survey to obtain information about the possibilities of extensive cattle-raising; remarks on vegetation and fauna.

APPELMAN, H. & DIRVEN, J. G. P.: De invloed van de maaitijd op de chemische samenstelling van verschillende grassoorten. (The influence of the cutting interval on the chemical composition of various grasses.) *SL 10*, 1962, p. 95–102, fig.

APPELMAN, H. & DIRVEN, J. G. P.: Zoutopname door slachtvee. (Salt consumption by range cattle.) *SL 10*, 1962, p. 27–29.

APPELMAN, H. & DIRVEN, J. G. P. & EHRENCRON, V. K. R.: De pH in urine van melkvee op de Landsboerderij. (The pH of urine of dairy cattle on the Government Livestock Farm.) *SL 10*, 1962, p. 161–167.

APPELMAN, H. & DIRVEN, J. G. P. & KUIL, H.: Giftigheid van Crotalaria quinquefolia als veevoer. (Toxicity of Crotalaria quinquefolia as a fodder.) *SL 10*, 1962, p. 67–70.

APPELMAN, H. & DIRVEN, J. G. P. & TJONG A HUNG, A. R.: Intensive small scale dairy farming on a pilot farm in Surinam. *SL 10*, 1962, p. 59–66, 4 figs. – See also *Car. Agric. 1*, 1963, p. 85–94.

APPELMAN, H. & DIRVEN, J. G. P. & TJONG A HUNG, A. R.: Koper en mangaan in haarmonsters van Surinaams rundvee. (Copper and manganese in hair samples of Surinam cattle.) *SL 10*, 1962, p. 157–160.

APPELMAN, H. & DIRVEN, J. G. P. & TJONG A HUNG, A. R.: Opfok van jongvee. (Raising young dairy stock.) *SL 10*, 1962, p. 118–121.

ARDOIN, P.: Une petite collection de Tenebrionidae de Suriname. *Stud. Sur. 5*, 1962, p. 55–59, fig. 12–14.

ARION, FRANK MARTINUS: Wat 'doet' de Antilliaanse student in Nederland met de politiek van 'thuis'? *Amigoe* 30.III.1960, p. 7.

A Royal Visit to Lago. *Aruba Esso News 26*, 15.X.1965, *20*, p. 1, 4–6, 16 figs.

Aruba Nostra presenteert eigen eiland in verleden. *Amigoe* 13. VI. 1964, p. 7. – Rijke tentoonstelling wekt oud-Aruba tot leven. 16.VI.1964, p. 6, fig.

Ascencion zorg minder voor Monumentenzorg. *Amigoe* 9.IV.1964, p. 3, fig.

ASCH VAN WIJCK, L. H. J. M. VAN: De positie van de landbouw in Suriname. *Weekbericht Veren. Bedrijfscontact Ned. Sur.* 12–18.XII.1964, Bijlage 3 pp.

ASTOR, P.: Arturo Jesurun, opbouwen! *Vitó 2*, 1966, *1*, p. 7–8.

ASTOR, P.: Interview Juancho Evertsz. *Vitó 2*, 1966, *5*, p. 12, 14 portr.

ASTOR, P.: Interview Minister president E. Jonckheer. *Vitó 1*, 1965, *8*, p. 6–7.

A Surinam portfolio. *Natural History 71*, Dec. 1962, *10*, p. 28–41, 17 figs. 5 of them col., excl. col. cover.
Photographs from MARIA MERIAN's *Metamorphosis Insectorum Surinamensium*, by LEE BOLTIN; text by H. E. COOMANS and FRANCESCA VON HARTZ.

AUBERT DE LA RUE, E.: Sur l'origine naturelle probable de quelques savanes de la Guyane française et de l'Amazonie brésilienne. *C.R.Soc. Biogéogr. 306*, 1958, p. 50–54.

AVES, see: KOELERS.

BAKKER, J. P.: Grossregionale Verwitterungszonen und Ferntransport von Ton durch Meeresströmungen. (Regional zones of weathering and long distance transport of clays by maritime currents.) *TKNAG 80*, 1963, p. 109–120, 2 figs.
Dealing with Surinam.

BAKKER, MIEKE A.: A new subspecies of the scorpion Rhopalurus hasethi. *Stud. Cur. 15*, 1963, p. 102–117, fig. 16–22.
Rhopalurus hasethi arubensis from Aruba.

BALEN, J. W. VAN: Spaanse en Portugese taalinvloeden in het Caraibische gebied. *OW* 59, 1965, 4 p. 18–19.

BANEKE, CssR, ED.: Transmigratie van bosnegers. *Schakels S* 58, 1964, p. 22–25, 3 figs.

Basis gelegd voor aanleg dierenpark en botanische tuin, *Voor Elkaar* 4, 15.VI.1962, p. 1–2, 2 figs.

BAYER, FREDERICK M.: The shallow-water Octocorallia of the West Indian region. A manual for marine biologists. *Stud. Cur.* 12, 1961 (publ. Jan. 1962), 373 pp., 101 figs., 28 pls. excl.

Beelden uit de nieuwe Nederlandse speelfilm 'Plantage Tamarinde'. *Wereldkroniek* 12.IX.1964, p. 8–10, 10 figs.

Belangrijke resten van Indiaanse cultuur werden op Curaçao ontdekt. *Beurs* 22. VIII. 1961, p. 7.
Interview H. R. VAN HEEKEREN.

BELLE, J.: Additional notes on some dragon-flies of the genus Zonophora. *Stud. Sur.* 8, 1966, p. 61–64, fig. 93–98, pl. 11 excl.

BELLE, J.: A new dragon fly of the genus Rhodopygia. *Stud. Sur.* 7, 1964, p. 48–55, fig. 22–26.

BELLE, J.: Dragon flies of the genus Zonophora with special reference to its Surinam representatives. *Stud. Sur.* 5, 1962, p. 60–69, pl. 3–4 excl.

BELLE, J.: Surinam dragon-flies of the Agriogomphus complex of genera. *Stud. Sur.* 8, 1966, p. 29–60, fig. 51–92, pl. 5–10 excl.

BELLE, J.: Surinam dragon flies of the genus Aphylla, with a description of a new species. *Stud. Sur.* 7, 1964, p. 22–35, fig. 5–14.

BELLE, J.: Surinam dragon-flies of the genus Progomphus. *Stud. Sur.* 8, 1966, p. 1–28, fig. 1–50, pl. 1–4 excl.

BENTHEM JUTTING, W. S. S. VAN: Strophocheilus oblongus in the stomach of a Surinam bird of prey. *Basteria 28*, 1964, p. 79–81, fig.

BERG, J. VAN DEN: Wanneer maken wij de West onafhankelijk? *Vrij Nederland* 2.X.1965; *Amigoe* 4. X., p. 6.

BERGMANS, WILKO A. G. M.: De wilde kust wordt getemd. *OW* 59, 1965, 4, p. 15–17, 3 figs.

BERGMANS, WILKO: Een exclusieve reportage [Curaçao]. *OW* 59, 1965, 4 p. 6–8, 2 figs.

BERGMANS, WILKO: Ervaringen van een huisarts op Curaçao. *Schakels NA 42*, 1965, p. 1–5, 7 figs.

BERGMANS, WILKO A. G. M.: Liever flamingo's dan zout. *Utr. Nieuwsblad* 11.XI.1965, p. 8, 2 figs.

BERGMANS, WILKO A. G. M.: St. Maarten: twee delen, één eiland. *Schakels NA 44*, 1965, p. 1–8, 8 figs.

BERGMANS, WILKO: Vlaskopje tussen negentig kroeskopjes [on St. Martin's Koolbaaischool]. *OW 59*, 1965, *4*, p. 11–13, 2 figs.

Bezoek koningspaar. *Beurs* 24–25, 27–30. IX, 4–6. X. 1965. – *Amigoe* 20. IX – 8.X. – *La Union* 23.IX.1965.

Bijeenkomst Caribische Organisatie. *Beurs* 30.XI.1964. – *Amigoe* 30.XI., 1.XII.1964.

Bij het aftreden van W. R. Menkman als redacteur van dit tijdschrift. *NWIG 44*, 1965, p. 75–77, portr. excl.

Binnenlands jaaroverzicht 1963. *De West* 31.XII.1963, p. 5–13.

BISWAMITRE, C. R., see: *Uit Suriname's historie*, 1963.

BJÖRNBERG, TAGEA K. S.: Observations on the development and the biology of the Miracidae Dana (Copepoda: Crustacea). *Bull. Mar. Sci. 15*, 1065. p. 512–520. 8 figs.
A study on *Macrosetella gracilis*, *Oculosetella gracilis* and *Miracia efferata* at Curaçao.

BOER, P. G. DE: Wageningen ... *Schakels S 62 / NA 45*, 1966, p. 15–26, 5 figs.

BOESEMAN, M.: Notes on new or rare marine fishes from Surinam. *Zool. Meded. Leiden 38*, 1963, 18, p. 295–301, fig.

BOESEMAN, M.: The fresh-water fishes of the island of Trinidad: Addenda errata, et corrigenda. *Stud. Cur. 20*, 1964, p. 52–57. – Cf. *10*, 1960, p. 72–153.

BOIS-REYMOND MARCUS, EVELINE DU & MARCUS, ERNST: Opisthobranchs from the Lesser Antilles. *Stud. Cur. 19*, 1963, p. 1–76, 69 figs.

BOLD, W. A. VAN DEN: Some new Ostracoda of the Caribbean Tertiary. *Proc. Kon. Ned. Akad. Wet. (B) 64*, 1961, p. 627–638, 11 figs.
Dealing with 7 species from Guatemala, Cuba, and British Honduras; Bonaire material compared.

BOLWERK, PIET: Flessen van oud tot nieuw. *Bauxco Nieuws 13*, Dec. 1963, *12*, p. 6–9, 19 figs. – Bottles: old to new. *14*, 1964, *1*, p. 22–23 and *2*, p. 22, 16 figs.

Bonaire beste terrein ter wereld voor zoutwinning. *Beurs* 25.VI.1964, p. 1–2.

Bongers, H.: Enige potten van Aruba. *Contact* Orgaan Arubaanse Onderwijsbond, *Aug. 1962*, p. 4–6; *Sep.* p. 8–10; *Oct.* 6–8, 4 loose plates excl.

B(ongers), H.: Suggestie voor een Arubaans museum. *Contact* Orgaan Arubaanse Onderwijsbond, *Sep. 1962*, p. 3–4.

Boom, W. R.: De nieuwe Cassatieregeling voor de Nederlandse Antillen. *Amigoe* 19.III.1965, p. 5; 20.III., p. 5.

Bosbeheer in Suriname. *Rostra Economica 10*, 1961, *39*, p. 23–27, 3 figs.

Boukema, H. J.: Mensen en meningen op Curaçao. *De Groene Amsterdammer* 19.X.1963. – Also in *Beurs* 15.XI., p. 6. – Cf. *Beurs* 19.XI.

Bouma, D. & Ringeling, G.: Een nieuwe stekmethode voor cacao in Suriname. (A new method of rooting cacao cuttings in Surinam.) *SL. 10*, 1962, p. 40–46, 2 figs.

Bouw, T.: Drying, storage and processing of rice in the Wageningen mill. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 303–333, 20 figs.

Bremekamp, C. E. B.: Psychotria farameoides Brem. n. spec. (Rubiaceae) [from Surinam]. *Acta Botanica Neerl. 11*, 1962, p. 193–194.

Broek, B. van den: Het gebied ten noorden van de Wageningen polder. (The area north of the Wageningen polder, Surinam.) *SL 13*, 1965, p. 214–217, 2 figs.

Brokopondo. *Bauxco Nieuws 12*, 1962, *2*, p. 15–17, 6 figs. – Cf. Vorderingen Brokopondo Project.

Brouwn, A. E.: Water deficiencies and water supply in Surinam agriculture, a statistical analysis. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 13–25, 14 figs.

Brüggemann, W. H. A.: Suriname's ontsluiting. De Surinaamse gulden. *Schakels S 49*, 1963, p. 3–8, 18–22.

Bruin, A. de & Heesterman, J. E. & Mills, M. R.: A preliminary examination of the fat from Pachira aquatica [from Surinam]. *J. Sci. Food Agric. 14*, 1963, p. 758–760. – *Publ. R. Trop. Inst. Amsterdam 280.*

Brummelkamp, J.: Suriname en de Ned. Antillen in het onderwijs. *OKW Mededelingen 26*, 20.I. 1962, p. 26.

Bruynzeel, W.: Industriebevordering in Suriname. *Schakels S 52*, 1963, p. 38–42, 2 figs.

BULLIS JR, HARVEY R.: Muricidae (Gastropoda) from the northeast coast of South America, with descriptions of four new species. *Tulane Studies Zool. 11*, 1964, p. 99–107, 8 figs.

BURGER, W. C. & LANJOUW, J. & WESSELS BOER, J. G.: The genus Sorocea St. Hil. (Morac.). *Acta Bot. Neerl. 11*, 1962 (Dec.), p. 428–477, 23 maps and 13 pls. incl.
Sorocea guayanensis n.sp. from Surinam; *S. arnoldoi* from Christoffelberg (not Tafelberg!), Curaçao.

BUVE, R.: Surinaamse slaven en vrije negers in Amsterdam gedurende de achttiende eeuw. *Bijdr. TLV 119*, 1963, p. 8–17.

CABLE, R. M.: A cercaria of the trematode family Haploporidae. *Journal Parasit. 48*, 1962, p. 419–422, 6 figs.
A worm parasite which develops in *Zebina browniana*, a snail from Curaçao.

CABLE, R. M. & NAHHAS: Bivesicula caribbensis sp. n. (Trematoda: Digenea) and its life history. *Journal Parasit. 48*, 1962, p. 536–538, 2 figs.
A new worm parasite from the Curaçao squirrel-fish.

CALUWE, J. B. de: Wat is toneel? *Cult. Kroniek Cur. 4*, 1964, Dec. p. 10–13.

CAPIT, LEO J.: Vechten tegen een legende. *Panorama 51*, 1964, *11*, p. 20–23, 7 figs.
Dealing with Curaçao.

Caribische organisatie op de tweesprong. *Nwe Rott. Crt.* 17, 19, 20.II.1964.

CARPENTIER ALTING, Z. H.: De wenselijkheid van afzonderlijke wettelijke bepalingen voor de open naamloze vennootschap. *Sur. Juristenblad* no. *1*, 1963, p. 6–11.

CARPENTIER ALTING, Z. H.: Vennootschappelijke overpeinzingen. *Sur. Juristenblad 4*, Dec. 1964, p. 1–6.

CARPENTIER ALTING, see: *Uit Suriname's historie*, 1963.

CATE JR., ROBERT B. & SUKHAI, A. P.: Salt, acidity and base status in the coastal clays of British Guiana. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 133–139, 2 figs.

CHILDS, J. F. L.: Observations on citrus culture and problems in Surinam (Dutch Guiana). *SL 12*, 1964, 2, p. 57–61.

CLAY, THERESA: A new species of Anatoecus Cummings (Mallophaga) from Phoenicopterus ruber Linn. *Entom. Ber. 22*, 1962, p. 220–226, 5 figs.
Dealing with 5 species of biting lice from Bonaire flamingos.

COBBEN, R. H.: Das aero-mikropylare System der Homoptereneier und Evolutionstrends bei Zikadeneiern (Hom. Auchenorhyncha). *Zool. Beiträge (N.F.) 11*, 1965, p. 1–69, 88 figs.
Also dealing with *Acanalonia*, *Planodascalia* and *Flatoidinus* from Saba, St. Eustatius and Curaçao resp.

COBBEN, R. H.: The Heteroptera of the Netherlands Antilles – I. Foreword. Gerridae, Veliidae, Mesoveliidae (water striders). *Stud. Cur. 11*, 1960, p. 1–34, fig. 1–18, 3 maps, table.

COBBEN, R. H.: The Heteroptera of the Netherlands Antilles – III. Saldidae (shore bugs). *Stud. Cur. 11*, 1960, p. 44–61, fig. 23–58.

'Colon'-ade is geen Lijnbaan, maar toch ... *Amigoe 30.X.1964, Colon bijlage*, 6 pp., ill.

Combatiendo desempleo haciendo Aruba mas bonita. *Aruba* Orgaan Voorl. *3*, Dec. 1960, *2*, p. 6–8, 4 figs.

CONDÉ, B. & TERVER, D.: Pénicillates du Surinam et du Guatemala (Diplopoda, Lophoproctidae). *Stud. Sur. 7*, 1964, p. 1–21, fig. 1–4.

CONSEN, HENK: De Afobaka-stuwdam. Het stuwmeer. Voordelen. *Schakels S 58*, 1964, p. 1–16, 10 figs.

CONSEN, HENK: Wegverbindingen in Suriname. *Schakels S 63 / NA 46*, 1966, p. 1–7, 5 figs.

COOMANS, H. E.: De eerste schelpenfauna van Curaçao, in Simons' beschrijving van dit eiland, 1868. (The oldest mollusk fauna of Curaçao in Simons' description of the island.) *NWIG 43*, 1964, p. 195–210.
G. J. SIMONS, *Beschrijving van het eiland Curaçou ...*, 1868.

COOMANS, H. E.: Experiments on the velocity of marine gastropods [at Curaçao]. *Ann. Rep. 1961 Amer. Malacol. Union*, p. 6–7.

COOMANS, H. E.: Het bibliotheekwezen op de Nederlandse Antillen. *OKW Meded. 25*, 1961, 20, p. 252. – *Bibliotheekleven 46*, Dec. 1961, 12, p. 564–568, fig.

COOMANS, H. E.: Systematics and distribution of Siphocypraea mus and Propustularia surinamensis (Gastropoda, Cypraeidae). *Stud. Cur. 15*, 1963, p. 51–71, fig. 12, pl. 1–2 excl.

COOMANS, H. E.: Teralatirus, a new genus in the Fasciolariidae. *Basteria 29*, 1965, p. 10–14, 2 figs, col. plate excl.
Teralatitus ernesti from Curaçao, Aruba and Klein Bonaire.

COOMANS, H. E.: The genus Conus in the southern Caribbean. *Ann. Rep. 1963 Amer. Malacol. Union*, p. 9–10.

COOMANS, H. E.: The marine Mollusca of St. Martin, Lesser Antilles, collected by H. J. Krebs. *Stud. Cur. 16*, 1963, p. 59–87, fig. 117–121.

COOMANS, H. E.: The marine Mollusca of Sint Martin, Lesser Antilles, especially from the French part. *Journal Conchyliologie 103*, 1963, p. 113–186, 2 maps.

CORRÊA, DIVA DINIZ: Nemerteans from Curaçao. *Stud. Cur. 17*, 1963, p. 41–56, fig. 18–29.

CORRÊA, DIVA DINIZ: The turbellarian Hofstenia miamia in the Caribbean Sea. *Stud. Cur. 17*, 1963, p. 38–40, fig. 17.

CUMMINGS, L. P.: The name Guiana: its origin and meaning. *J. Brit. Guiana Museum 38*, 1964, p. 51–53.

Curaçao: Bargains galore in "Little Old Holland". *New York Motorist 37*, Sep. 1963, p. 11, 2 figs.

Curaçao Hilton. *La Union 2232*, 29.VII.1965, p. 1 fig. – See also: *Amigoe* 5.VIII.1964, p. 2; 22.VII.1965, p. 3; 10.XI., p. 3; 10.I.1966, p. 1; 3.VI. – *Beurs* 22.VII.1965, p. 1; 21.XII.; 8.I.1966.

Curaçaose folklore. Boeiende verzameling van Pater Brenneker. *Passaat 18*, 1961, *3*, p. 13–15, 5 phot.

Curaçao koos met overweldigende meerderheid voor de Democratische Partij. *Beurs* 9.VI.1966; see also 8.VI, 11.VI.

DAAL, LUIS H.: Ontmoetingen met het boek in Curaçao's verleden. Openingsrede van de Boekenweek Curaçao 1960. *NWIG 40*, 1961, p. 190–200.

DAL, F. W. VAN: Bepaling van de produktie van padi door taxatie. (Determination of paddy production by estimate.) *SL 11*, 1963, p. 146–152.

DAM, C. F. A. VAN: Bescheiden over de vrijheidsstrijd van Spaans Amerika, berustende in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage. *NWIG 44*, 1965, p. 216–247, 2 pls. excl.

Cartas de SIMÓN BOLÍVAR (3), LOUIS BRION (8), PABLO MORILLO (2), y de SALVADOR DE MOXÓ (1), 1816–1820, que se hallan en el Archivo General en La Haya. Resumen.

DAM, C. F. A. VAN: Brieven van Simón Bolívar en van Louis Brion in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage. *NWIG 44*, 1965, 109–118, 3 pls. excl.

Cartas del 'Libertador' y de BRION que se hallan en el Archivo General en La Haya. Resumen.

DAM, C. F. A. VAN: Curaçao in de eerste jaren na 1634. *NWIG 41*, 1961, p. 168–170.
Review of A. J. MADURO, *Documenten uit de jaren 1639 en 1640 ...*, 1961.

De aluminium-gieterij te Paranam. *Bauxco Nieuws 17*, 1966, 5, p. 6–11, 12 figs. incl. cover.

De bestrijding van de waterhyacint. *Bauxco Nieuws 16*, 1965, 3, p. 4–8, sketchmap, 9 phot. + cover picture + p. 21.

DEBOUTTEVILLE, CLAUDE DELAMARE & MASSOUD, ZAHER: Collemboles symphypléones du Surinam. *Stud. Sur. 7*, 1964, p. 56–81, fig. 27–42.

DEBROT, I. C.: Een coördinerende en stimulerende cultuurpolitiek. *NWIG 40*, 1961, p. 185–189.

DEBROT, RAYMUNDO: Luchtvaartwezen in de Nederlandse Antillen. *Schakels S 62 / NA 46*, 1966, p. 37–42, 3 figs.

De Curaçaosche Courant. Een drukkersjubileum. 1812–1862. *Passaat 20*, Kerstmis 1962, *1*, p. 10–13, 9 figs.

De dam is dicht. The dam is closed. *Bauxco Nieuws 14*, 1964, *2*, p. 1–12, 21, ill.

DEFFEYES, K. S. & LUCIA, F. J. & WEYL, P. K.: Dolomitization: Observations on the island of Bonaire, Netherlands Antilles. *Science 143*, Feb. 1964, 3607, p. 678–679, 2 figs.

De geboorte van een nieuw woningtype. *Kontakt* Bruynzeel Sur., *Kerstmis 1961*, p. 10–11, 3 figs.

DEICHMANN, ELISABETH: Shallow water holothurians known from the Caribbean waters. *Stud. Cur. 14*, 1963, p. 100–118.

DENNERT, H.: Antilliaanse luchtvaartmaatschappij opgericht. *Schakels NA 40*, 1964, p. 29–31.

DENNERT, HENK: Caribbean music and dancing. *The Bridge*, The Hague, *1*, Jan. 1961, *3*, p. 10–17, 4 figs.

DENNERT, HENK: 'Del Curazao que se va', een merkwaardig boek over Curaçao. Enkele oude Curaçaose muziekinstrumenten. *Schakels NA 30*, 1959, p. 9 – 14, 2 figs.

DENNERT, HENK: Gesproken brief uit de Nederlandse Antillen. Oktober 1959 ... Maart 1960. *Schakels NA 31*, 1960, p. 2–24, 7 figs.

DENNERT, HENK: Historische zerken op Curaçao. *Schakels NA 35*, 1962, p. 31–36, 2 figs.

DENNERT, HENK: Sint Maarten; gonzend van activiteiten. Saba: Capri van het Caribisch gebied. St. Eustatius: eiland met een tastbaar verleden. *Schakels NA 44*, 1965, p. 9–36, 35 figs.

De Openbare Bibliotheek als Documentatie Centrum. *Passaat 19*, 1962, *2*, p. 18–19, 4 figs.

De orchidee, keizerin der bloemen. *Bauxco Nieuws 14*, 1964, *12*, p. 11–14, 11 col. figs. excl. cover.

De sociaal-economische positie van de drie grootste bevolkingsgroepen in Suriname. (The three largest population groups of Surinam and their respective socio-economic position.) *TKNAG (2) 80*, 1963, p. 458–481, ill. – See: SPECKMANN, DE WAAL MALEFIJT and VAN RENSELAAR.

De strijd in de West-Indische wateren 1939–1945. Curaçao en Aruba. *Marineblad 71*, Dec. 1961, p. 1124–1154.
Compiled by: Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf.

DEUTSCH, MARTIN: New island in the sun. Its name ... Aruba ... *Argosy*, July 1964, p. 18–19, 78–80, 5 figs., 3 of them in colour.

DÍAZ-PIFERRER, M.: Adiciones a la flora marina de las Antillas Holandesas Curazao y Bonaire. *Carib. J. Sci. 4*, Dec. 1964, p. 513–543, 25 figs.

DIEPERINK, F. H. J.: Overburden removal at Billiton Company's bauxite mines in Surinam. *Geol. Mijnb. 39*, 1960, p. 545–553, 8 figs.

DIEPHUIS, J. G. H. R.: The Guiana coast. *TKNAG (2) 83*, 1966, p. 145–152, 5 figs.

Dieren in het Brokopondo-Stuwmeer. *Dierenbescherming Sur.*, Dec. 1963, p. 2–5.

DIETEN, Fr. FRANCISCUS VAN: Frater Radulphus Hermus 1869–1961. *Ontmoetingen 11*, Tilburg, Nov. 1961, *75 jaar Curaçao*, p. 42–43, fig.

DINTHER, J. B. M. VAN: Activities on tropical entomology by Wageningen graduates. *Arch. Néerl. Zool. 15*, 1963, C.R. p. 1–4.

DINTHER, J. B. M. VAN: Flight periods of the white rice borer Rupela albinella (Cr.) in Wageningen, Surinam. *Meded. Landbouwh. Opzoekingssta. Gent 27*, 1962, p. 829–836, 2 figs.

DINTHER, J. B. M. VAN: The effect of precipitation on the break of diapause in the white rice borer Rupela albinella (Cr.) in Surinam. *Entom. exp. appl. 4*, 1961, p. 35–40, fig.

DINTHER, J. B. M. VAN & STUBBS, R. W.: Summary of research on the control of rice snails in Surinam. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 415–420.

Directiewisseling. Ir. A. Deelen volgt Ir. C. van Driel van Wageningen op. *Nos Isla 2*, 1962, *48*, p. 1–4, 22 figs. – See also *49*.

DIRVEN, J. G. P.: Chemical composition and nutritive value of tropical kudzu (Pueraria phaseoloides (Roxb.) Benth). *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 225–234, 4 figs.

DIRVEN, J. G. P.: De voederwaarde van bladeren en stengels bij tropische grassen. (The feeding value of leaves and stems in tropical grasses.) *SL 10*, 1962, p. 199–202.

DIRVEN, J. G. P.: Enige belangrijke graslandtypen in Suriname. (Some important grassland types in Surinam.) *SL 13*, 1965. p. 195–209, 8 figs.

DIRVEN, J. G. P.: Snijmais in de tropen. (Green maize in the tropics.) *SL 11*, 1963, p. 31–34.

DIRVEN, J. G. P.: The protein content in Surinam roughages. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 215–224, 5 figs.

DIRVEN, J. G. P. & DULDER, I. G. H. & TJONG A HUNG, A. R.: De melkveeteelt op het Lelydorpplan. (Milk production on Lelydorpplan farms.) *SL 10*, 1962, p. 203–209.

DIRVEN, J. G. P. & EHRENCRON, V. K. R.: Bemestingsproef bij koedzoe (Pueraria phaseoloides (Roxb.) Benth.). (Fertilization experiment in kudzu.) *SL 11*, 1963, p. 39–45, 3 figs.

DIRVEN, J. G. P. & EHRENCRON, V. K. R.: Droge stof-gehalten bij grassen in de humide tropen. (Dry matter percentages of grasses in the humid tropics.) *SL 11*, 1963, p. 88–93, fig.

DIRVEN, J. G. P. & EHRENCRON, V. K. R.: Gebreksverschijnselen bij Pueraria phaseoloides. (Deficiency symptoms in tropical kudzu.) *SL 9*, 1961, p. 41–47, col. plate excl.

DIRVEN, J. G. P. & EHRENCRON, V. K. R.: Mineralen in koedzoe. (Minerals in kudzu.) *SL 11*, 1963, p. 10–18, 2 figs.

DIRVEN, J. G. P. & EHRENCRON, V. K. R.: Sporenelementen in weidegronden. (Trace elements in pasture soils.) *SL 12*, 1964, p. 11–21, 6 figs.

DIRVEN, J. G. P. & HOOF, H. A. VAN: A destructive virus disease of Pangola-grass. *Tijdschr. Plantenziekten 66*, 1960, p. 344–349, 3 figs. on 2 pls, excl. – Also: *BLS 77*, 1961.

DIRVEN, J. G. P. & TJONG A HUNG, A. R.: Rupsenvraat bij grassen. (Caterpillar pests of grasses.) *SL 11*, 1963, p. 66–70.

DOEGLAS, D. J.: In memoriam Prof. Dr. Ir. C. H. Edelman, m.i. *Geol. Mijnb. 43*, 1964, p. 248–250, portr.

DOESBURG Jr., P. H. VAN: Na-pentachloor-phenolaat als slakkenbestrijdingsmiddel. Experiments with Sodium-Pentachlorophenolate against the rice field snail Pomacea dolioides.) *SL 9*, 1961, p. 124–128.

DOESBURG Jr., P. H. VAN: Termatophylidea opaca Carvalho, a predator of thrips (Hem.-Het.). *Entom. Ber. 24*, 1964, p. 248–253, 8 figs.
On *Selenothrips rubrocinctus* in Surinam.

DOESBURG [Jr.], P. H. VAN: Two insect pests of soursop in Surinam. Deux insectes nuisibles au corossal à Surinam. Dos plagas de insectos de la guanábana (Annona muricata L.) en Surinam. *Car. Agric. 3*, Dec. 1964 (publ. Mar. 1965), p. 797–803, 9 figs.; p. 805–807; p. 809–811.

DOESBURG SR., P. H. VAN: Preliminary list of Syrphidae known from Suriname and British and French Guiana. *Stud. Sur. 5*, 1962, p. 1–33, fig. 1–5.

DOEVE, G.: Delfstoffen in Suriname. (Minerals of Surinam.) *TKNAG (2) 83*, 1966, p. 94–107, 5 phot. & fig. 2 on 4 pls. excl., folding fig. 1 & table excl.

DONNER, W. R. W.: Het vraagstuk van de vrije vestiging in de Europese Economische Gemeenschap. *Sur. Juristenblad 1*, 1963, p. 17–26.

DOORNBOS, L. & ALBITROUW, R.: Medische zending in Suriname. *Suriname Zending 1962*, p. 62–66, 5 figs.

DOST, H.: De bodemgesteldheid van Moengo Farm. (Soil conditions of Moengo Farm.) *SL 10*, 1962, p. 175–182, fig.; *11*, 1963, p. 3–9.

DOST, H.: La mise en carte et la classification des sols au Surinam. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 119–123.

DOUGLAS, J.: Een dagje uit met de Distrikts-Kommissaris. *Rostra Economica 10*, 1961, *39*, p. 18–20, 22.

Dr. A. Dussenbroek in Nederland overleden. *Beurs* 23.VI.1965, p. 1, portr. – See also: 24.VI., p. 7.

Dr. [Ir. F. E.] Essed diende Nationaal Ontwikkelingsplan in. *Handelsblad* 29.VI.1965.

DRIELSMA, J. A.: De Landbouwvoorlichting in Suriname van 1955 t/m 1964. (Agricultural Extension in Surinam from 1955 to 1964.) *SL 13*, 1965, p. 12–21.

DRIFT, J. VAN DER: A comparative study of the soil fauna in forests and cultivated land on sandy soils in Suriname. *Stud. Sur. 6*, 1963, p. 1–42, fig. 1, pl. 1–4 excl.

DROOGH, THEO C.: Bankroet dreigt in Suriname. *Elsevier* 9.V.1964. – Also *Amigoe* 11.V.1964, p. 5; cf. 15.V., p. 2.

Dr. P. H. Maal vanochtend in ziekenhuis overleden. *Beurs* 22.VIII.1961, p. 1, portr.; 23.VIII., p. 1. – See also: CHR. J. H. ENGELS, in memoriam Dr. Harry Maal, 23.VIII., p. 4.

DRUIF, J. H.: Where 'soil'-science and 'earth'-science meet. Some remarks about the interrelations of pedology and geology. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 89–105.

DUSSELDORP, D. B. W. M. VAN: De Hertenrits in Suriname. *TKNAG 79*, 1962, p. 264–267, fig., 7 figs. on 4 pls. excl.

DUSSELDORP, D. B. W. M. VAN: Een classificatie van de occupatievormen in Suriname. (A classification of settlement patterns in Surinam.) *TKNAG (2) 79*, 1962, p. 128–147, 8 pls. & 1 folding map excl.

DUSSELDORP, D. B. W. H. VAN: Geografische mobiliteit en ontwikkeling van Suriname. (Geographic mobility and the development of Surinam.) *Bijdr. TLV 119*, 1963, p. 18–55.

DUSSELDORP, DIRK B. W. M. VAN: Gesamtwirtschaftliche Agrarplanung in Surinam. Aspekte zur Struktur der landwirtschaftlichen Planung in einem Entwicklungsland. *Zeitschr. Ausländ. Landwirtschaft 3*, Sep. 1964, p. 206–248, map, 7 folding tables excl.

DRAKE, CARL J. & COBBEN, R. H.: The Heteroptera of the Netherlands Antilles – II. Hebridae. *Stud. Cur. 11*, 1960, p. 35–43, fig. 19–22.

DRAKE, CARL J. & COBBEN, R. H.: The Heteroptera of the Netherlands Antilles – V. Tingidae (lace bugs). *Stud. Cur. 11*, 1960, p. 67–97, fig. 74–89.

DRAKE, CARL J. & DOESBURG Jr., P. H. VAN: Water-striders of the American genus Trochopus (Hemiptera: Veliidae). *Stud. Sur. 8*, 1966, p. 65–76, fig. 99–101.

DUVAL, C. T.: Conservation in British Guiana. *J. Brit. Guiana Mus. 38*, 1964, p. 60–61.

Een eeuw vrijheid in Suriname. *N. Rott. Crt* 29.VI.1963 Bijvoegsel p. 1, 7, ill.

Een groots afscheid. *Bauxco Nieuws 1961, July* p. 1–8, 25 phot. cover incl. Mr. H. Meijer, former Managing-Director of Suralco bade farewell to Suriname.

Een reportage over de aparte verzameling van pater Brenneker. . . . om te redden wat nog te redden valt. *Amigoe* Bijvoegsel 2.IV.1960, 3 figs.

Een vlek op de rug. Honderd jaar geleden: slavernij in Suriname afgeschaft. *Utr. Nieuwsblad* 1.VII.1963, p. 11, 3 figs.

EERSEL, see: *Uit Suriname's historie*, 1963.

EHRENCRON, V. K. R.: Irrigation experiments with cacao. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 53–64, 7 figs.

EHRENCRON, V. K. R.: Salt tolerance of rice. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 361–368.

EINAAR, J. F. E.: De Creolen. *Schakels S 46*, 1962, p. 3–7, 3 figs.

EINAAR, J. F.: De functie van het Nederlands in Suriname. *OKW Meded. 26*, 1962, 32–33, p. 353, 359. – *Schakels S 50 NA 39*, 1963, p. 3–6.

EMDEN, J. H. VAN: Landbouwkundig onderzoek in het binnenland. (Agricultural research in the interior.) *SL 9*, 1961, p. 48–50.

ENDRÖDI, S.: Neue Scarabaeiden aus Suriname. *Stud. Sur. 5*, 1962, p. 42–54, fig. 6–11.

ENGEL, H.: Some fossil Clypeastrids (Echinoidea) from Brimstone Hill (St. Kitts) and Sugar Loaf (St. Eustatius), Lesser Antilles. *Beaufortia 9*, 1961, *94*, 6 pp., 4 figs.

Enige aspecten van het Wageningen-project in Suriname. *Rostra Economica 10*, Sur. nummer 1961, *39*, p. 28–30.

ESCHMEYER, WILLIAM N.: Western Atlantic Scorpionfishes of the genus *Scorpaena*, including four new species. *Bull. Mar. Sci. 15*, 1965, p. 84–164, 12 figs.
Incl. material from Surinam and Neth. Antilles.

ESSED, F. E.: De bepaling van de grenslijn tussen twee grondgebieden in grensrivieren. (Determining the boundary-line between two countries separated by a river). *TKNAG 82*, 1965, p. 348–358, 9 figs.

ESSED, E. & DIRVEN, J. G. P. & SAMSON, PH. A.: Verslag van het onderzoek van de toestand der weilanden en de middelen tot verbetering. (Report on pastures written 1915 by Essed.) *SL 10*, 1962, p. 142–148, 4 figs.

EVERTSZ, PH. J.: Hotels op Curaçao en Aruba. Hotels op Bonaire en de Bovenwindse Eilanden. Viswedstrijden op Bonaire. *Schakels NA 40*, 1964, p. 1–22, 25 figs.

FELHOEN KRAAL, J.: (Review of) ALLAN YOUNG, The approaches to local self-government in British Guiana. *NWIG 43*, 1964, p. 226–229.

FELHOEN KRAAL, JOHANNA: Información bibliográfica de las Antillas neerlandesas y Surinam. 1955. *Anuario de Estudios Americanos 12*, 1955, p. 81–120.

F(ELHOEN) K(RAAL), J.: (Review of) M. D. OZINGA, De monumenten van Curaçao in woord en beeld. *NWIG 42*, 1962, p. 63–66.

FELHOEN KRAAL, JOHANNA: Suriname. Van stamverband tot nationale eenheid. *De Syllabus*, Orgaan Ned. Volksuniv., *1964*, p. 214–215, fig.

FELHOEN KRAAL, JOHANNA: West-Indië. Gebied van tegenstellingen. *27ste Indische Vacantiecursus voor Geografen* 28–29 Dec. 1948, Kon. Ver. Indisch Inst. p. 19–24.

FERIZ, H.: Een merkwaardige stenen kraal uit Suriname. (A remarkable stone bead from Surinam.) *NWIG 42*, 1963, p. 255–258, 2 pls. excl.

FERRIER, R. A.: Suriname en Latijns-Amerika. *Schakels S 52, 1963*, p. 2–7, 5 figs.

Fifth and last meeting of the Caribbean Council. *Caribbean 4*, Dec. 1964, *5*, p. 4–7.

Frater Canutus [Cornelis Franciscus Zebregs] viert diamanten jubileum. *Beurs* 8.X.1965, p. 2, portr. *Amigoe* 4.X, 8.X.

GAALEN, J. VAN: Kroniek der Nederlandse Antillen. *OW 54* nr. *11*, 1961 – *56* nr. *3*, 1961–1962, each number.

GAANDER, C. F.: Goden, geesten en mensen in het bosland van Suriname. *Gemeenschap*, Evang. Broedergem. Suriname, Afl. *1*, 1952, p. 2–16.

GAAY FORTMAN, B. DE: Over Curaçao in 1828. *NWIG 40*, 1961, p. 226–227.

A letter of R. G. VAN POLANEN to J. van den Bosch, 1828.

GEIJSKES, D. C.: De expeditie naar de Tafelberg in 1958. *Schakels S 45*, 1961, p. 2–13, 4 figs.

GEIJSKES, D. C.: Het eerste internationale congres voor de studie van de prae-columbiaanse culturen in de Kleine Antillen. (The first international congress for study of the pre-columbian cultures in the Lesser Antilles.) *NWIG 41*, 1962, p. 272–284.

GEIJSKES, D. C.: Samenvatting van het archeologisch onderzoek in Suriname. *Schakels S 51*, 1963, p. 42–43, 4 figs.

GEIJSKES, D. C.: The expedition to 'Tafelberg' in 1958, *Schakels S 55*, p. 2–13, 4 figs. – Cf. *S 45*.

GEIJSKES, D. C.: The female sex of Cacus mungo, Gomphoides undulatus, Planiplax phoenicura, Planiplax arachne and Dythemis williamsoni. Notes on Odonata of Suriname IX. *Stud. Sur. 7*, 1964, p. 36–47, fig. 15–21.

GEIJSKES, D. C.: The identity of Staurophlebia gigantula Martin (Odonata, Aeschnidae). *Zool. Meded. Leiden 39*, 1963, p. 67–70, fig.
From the Amazon-basin, rediscovered in Venezuela.

GEIJSKES, D. C.: Three new species of Micrathyria, with a note on M. romani Sjöstedt. Notes on Odonata of Suriname VIII. *Stud. Sur. 5*, 1962, p. 70–84, fig. 15–18.

GEIJSKES, see: *Uit Suriname's historie*, 1963.

GEIJSKES, D. C. & BOLWERK, P.: Een walvis aan het strand van Nickerie. *De West* 25.II.1964, fig.

GEMERDEN-HOOGEVEEN, G. C. H. VAN: Hydroids of the Caribbean: Sertulariidae, Plumulariidae and Aglaopheniidae. *Stud. Cur. 22*, 1965, p. 1–87, fig. 1–45.

General review of the activities of the Caribbean Organization. *Caribbean 4*, 1964, *5*, p. 16–19.

GERHARTS, L. D.: Flamingos of Bonaire. *The Bridge*, The Hague, (1), Jan. 1963, *5*, p. 32–39, 10 figs.

Gesprek met drs. [René] Römer over de Stichting voor Verantwoord Ouderschap. *Vitó 2*, 1966, p. 8, 10.

GETROUW, C. F. G., see: *Emancipatie 1863/1963*.

Giant Hydro-Electric Project at Brokopondo, Surinam. *Caribbean 2*, 1962, p. 18–19, fig.

GILMOUR, E. FORREST: On the neotropical Acanthocinini (Col., Cerambycidae, Lamiinae). Some Caribbean genera and species. *Stud. Cur. 17*, 1963, p. 57–96, pl. 1–4 excl.

GILMOUR, E. FORREST: Some Caribbean Coleoptera Cerambycidae. *Stud. Cur. 18*, 1963, p. 75–102, pl. 1–3 excl.

GLANS, C. L.: Een prijsanalyse van vier groentesoorten op de Centrale Markt te Paramaribo. (An analysis of prices of four vegetables at the Central Market of Paramaribo.) *SL 11*, 1963, p. 116–130, 3 figs.

GOEDBLOED, ANNELIZE F.: On the structure and the development of the gonophores of Allopora blattea and Stylaster roseus. *Proc. Kon. Ak. Wet. (C) 65*, 1962, 5, p. 522–531, 26 figs.

GOEDBLOED, ANNELIZE F.: The dactylozooids of Allopora blattea and Stylaster roseus. *Proc. Kon. Ned. Ak. Wet (C) 65*, 1962, 5, p. 438–446, 17 figs.
Dealing with *Stylaster* material from Curaçao.

GOEDBLOED, E.: Protozoa of the intestinal tract of domestic animals in Surinam. *Tijdschr. Diergeneesk. 87*, 1962, 19 p. 1239–1245.

GOENS, RIJKLOF VAN: De zeeroversschat (Een Curacoas avontuur). Vervolg verhaal. Tekeningen van DICK HOOGERWERF. *Beurs* 1.VI.1966 (1) – 6.VI.(5) – 6.VII.(30) – 25. VII (45).

GOIN, COLEMAN J.: A new frog of the genus Centrolenella from Suriname. *Stud. Sur. 8*, 1966, p. 77–80, fig. 102.

GONGGRYP, J. W., see: *Uit Suriname's historie*, 1963.

GONGGRYP, J. W. & DUBELAAR, C.: De geschriften van Afaka in zijn Djoeka-schrift. (The papers of Afaka in his Djuka script.) *NWIG 42*, 1963, p. 213–254, 20 facsimiles.

GONGGRYP, J. W. & DUBBELAAR, C.: Pater Morssink en Afaka. *Opbouw, Kerstnummer 1960*, 11 pp. (reprint), 4 facsimiles.

GORDIJN, W.: Tien jaar Statuut. Culturele ontwikkelingen in Rijksverband. *NWIG 44*, 1965, p. 60–74.

GOSLINGA, CORNELIS CH.: La producción bibliográfica en las Antillas neerlandesas (1950–1956). *Revista Estudios Americanos 59–60*, 1956, p. 173–178.

GOSLINGA, CORNELIS CH.: Rodrigo de Bastidas. Tien jaar Caribische geschiedenis: 1532–1542. *NWIG 44*, 1965, p. 185–215.

Gouverneur Debrot opende nieuwe zittingsjaar Staten Nederlandse Antillen. *Antill. Nieuwsbrief 7*, 11.V.1966, *45*, p. 1–6. – *Amigoe* 10.V.1966, p. 3.

Grondonderzoek voor de bouw van een aarden dam in de Surinamerivier nabij de situatie 'Sara'. (Soil investigation for building an earthdam in the Surinam river.) *LGM Mededelingen Delft 4*, 1959, 1–47, 49–74, 51 figs, 2 folding tables incl.

Groundwork laid for Aruba National Park. *Aruba Esso News 25*, 1964, *23*, p. 5–6, 7 figs.

GRUBBEN, G. J. H.: Stam F-34 een herbicide met specifieke werking tegen Saramacca-gras. (Stam F-34, a herbicide with specific action against Saramacca-grass, Ischaemum rugosum.). *SL 10*, 1962, p. 33-35.

HAAS, FRITZ: Caribbean land molluscs: Subulinidae and Oleacinidae. *Stud. Cur. 13*, 1962, p. 49–60, pls. 7–11 excl.

HAMMEN, T. VAN DER: A palynological study on the quaternary of British Guiana. *Leidse Geol. Meded. 29*, 1963, p. 125–180, 23 figs., 6 folding diagrams, 10 pls.

HAMMEN, T. VAN DER: De palynologie van het Guiana-bekken. (Palynological studies in northern Guiana.) *TKNAG 83*, 1966, p. 128–138, 9 figs.

HANEVELD, G. T.: De aloëcultuur op de Benedenwindse Eilanden. *Schakels S 62 / NA 45*, 1966, p. 11–14, fig.

HANEVELD, G. T.: De geschiedenis van de Militair Geneeskundige Dienst op de Nederlandse Antillen. *Ned. Milit. Geneesk. Tijdschr. 17*, 1964, p. 281–286, 1 fig.

HANEVELD, G. T.: Kaleidoscoop van de gezondheid op Curaçao. Curaçao in kleuren. Verdichtsel en waarheid over de eerste Antillianen. *Schakels NA 42*, 1965, p. 6–24, 17 figs.

HANEVELD, G. T.: Manzanilla, een militair geneeskundig probleem in West Indië. *Nederl. Milit. Geneesk. Tijdschr. 16*, Jan. 1963, p. 19–27.

HANEVELD, G. T.: Over kleuren in het Curaçaosche stadsbeeld. *Culturele Kroniek Cur. 2*, 1962, 6, p. 6–7.

H(ANRATH), J. J.: Aspecten van de economische ontwikkeling in Suriname. [Review of KOOL: *Agricultural Planning*, 1964]. *OW 59*, 1965, *3*, p. 12–13.

HANRATH, J. J.: Verbindingen met de buitenwereld. *Schakels S 52*, 1963, p. 8–15, 8 figs.

HARTOG, C. DEN: Some notes on the distribution of Plasmodiophora diplantherae, a parasitic fungus on species of Halodule. *Persoonia 4*, 1965, p. 15–18.
Also dealing with material from Curaçao.

HARTOG, ELISABETH: Corly Verlooghen. *OW 55*, 1962, *Jan.* p. 15, portr.

HARTOG, ELISABETH: Een landhuis [Jan Kock] vertelt. *Amigoe Jubileumbijlage* 1, IV.1966, p. vii, 4 figs.

HARTOG, JOH.: Geschiedenis der Antillenrechten. *Beurs* 7–8.II.1962.

HARTOG, JOHAN: Herinneringen aan het nog niet eens zo oude Curaçao. *Amigoe Kerstnummer 1964*, p. 17, ill.

HARTOG, J.: Niet slechts Papiaments is landstaal van N.A. *Beurs* 8.V.1964, p. 7.

HARTOG, JOHAN: Portret van 'meester' C. P. Amelunxen, verteller van de geschiedenis van Curaçao. *Beurs* 15.XI.1963, portrait.

HARTOG, JOH.: Rodney vluchtte het eerst van St. Eustatius. *Beurs* 25.VII.1964. – St. Eustatius dankte welvaart aan goede geografische ligging, 20.VI.

HARTOG, JOH.: Sint Eustatius had eens bloeiende joodse gemeente. *Beurs* 27.VI.1964, p. 6.

HARTOG, J.: Talen op Curaçao. *OW 55*, 1962, Feb. p. 11.

HARTOG, J.: Tienjarenplan Curaçao. *OW 55*, 1962, Apr., p. 6–7; Tienjarenplan Aruba, p. 10–11; 7 figs.

HARTOG, J.: 35 jaar geleden. Urbina ontvoerde de gouverneur. *Amigoe* 8.VI.1964, p. 3, 4 figs.

HARTOG, JOH.: Voorkeur voor Nederlands of landstaal Papiament. Verrassende vondsten enquête bibliotheken. *Amigoe* 19.VI.1964, p. 5.

HARTOG, JOH.: Wat deed Rodney op St.Eustatius. *Beurs* 4.VII.1964, p. 6.

HARTOG, JOHAN: Werkers van het eerste uur. *Amigoe Jubileumbijlage* 1.IV.1966, p. v, 4 figs.

HASSELAAR, RIEN: Het volks- en kinderlied op Aruba. *Mens en Melodie 16*, 1961, 9, p. 267–273, 2 figs.

HASSELBACH, O. E.: De katoenproefnemingen in Suriname en Demerara. (Cotton experiments in Surinam and British Guiana.) *SL 11*, 1963, 3, p. 75–87.

HASSELBACH, O. E.: Edele rijstrassen in de bevolkingslandbouw. (The introduction of lodging resistant rice varieties in peasant agriculture.) *SL 14*, 1966, p. 45–55, 1 fig.

HASSELBACH, O. E.: How can smallholders profit by recent research of mechanized rice enterprices? *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 297–301.

HASSELBACH, O.E.: Katoenproeven te Coronie 1960–'63. (Cotton experiments at Coronie 1960–'63.) *SL 12*, 1964, 3, p. 88–102, 9 figs.; 4, p. 140–146.

HASSELBACH, O. E. & PONS, L. J.: De rijstbouw in Berbice County – Brits Guyana. (The cultivation of rice in Berbice County.) *SL 13*, 1965, p. 22–31, 4 figs.

HASSELBACH, O. E. & UBELS, E.: Fosfaatbemesting en droge grondbewerking bij rijst in district Suriname. *MLS 38*, 1966, 10 pp., 4 figs.

HAVE, H. TEN: Breeding rice varieties for mechanized agriculture in Surinam. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 335–349, 1 fig.

HAVE, H. TEN: Enkele kwaliteitseigenschappen van de bevolkingsrijst van Nickerie over de jaren 1956 tot 1961. (Some characteristics of the quality of rice of small farmers in Nickerie.) *SL 10*, 1962, p. 87–94.

HAVE, H. TEN: Kostprijsberekeningen van enkele maaidorsers en de bepaling van de economische gebruiksgrens. (Calculation of costs of some combine harvesters and how to plan an efficient replacement program.) *SL 11*, 1963, 2, p. 52–65, 2 figs.

HAVERSCHMIDT, F.: Beobachtungen an Chondrohierax uncinatus (Temminck) in Surinam. *J. für Ornith. 105*, 1964, p. 64–66, fig.

HAVERSCHMIDT, F.: Beobachtungen an der Schleiereule, Tyto alba, in Surinam. *J. für Ornith. 103*, 1962, p. 236–242, 5 figs.

HAVERSCHMIDT, F.: Die Eier von Psophia crepitans. *J. für Ornith. 104*, 1963, p. 443.

HAVERSCHMIDT, F.: Falco deiroleucus Temminck in Surinam. *J. für Ornith. 104*, 1963, p. 443–445, fig.

HAVERSCHMIDT, F.: Notes on the feeding habits and food of some hawks of Surinam. *Condor 64*, 1962, p. 154–158, 2 figs.

HAVERSCHMIDT, F.: Notes on Icterus chrysocephalus and Icterus cayanensis in Surinam. *Bull. Brit. Ornith. Club 86*, 1966, p. 33–35, fig.

HAVERSCHMIDT, F.: Some further notes on the nesting of birds in termites' nests. *Emu 60*, 1960, p. 53–54.

HAVERSCHMIDT, F.: The utilisation of mangroves by South American birds. *Ibis 107*, 1965, p. 540–542.

HAZLETT, BRIAN A. & PROVENZANO, Jr., ANTHONY J.: Development of behavior in laboratory reared hermit crabs. *Bull. Marine Science 15*, 1965, p. 616–633.
Material of *Pagurus pygmaeus* from Curaçao.

HEEKEREN, H. R. VAN: Studies on the archaeology of the Netherlands Antilles: III. Prehistorical research on the islands of Curaçao, Aruba and Bonaire in 1960. *NWIG 42*, 1963, p. 1–24, 12 plates excl.

HEIDE, J. VAN DER: Het stuwmeeronderzoek in Suriname. *TKNAG 83*, 1966, p. 173–180, fig., 5 phot. on 2 pls. excl.
Hydrobiological observations by a member of the biological Brokopondo project's research team.

HEKKING, W. H. A.: Violaceae. *Flora N.A. 2*, 1966, p. 40–41.

HELMAN, ALBERT: Surinam the Romantic. *The Bridge*, The Hague, *1*, Jan. 1960, *2*, p. 34–39, 5 figs.

HENRIQUEZ, O. S.: Aruba depends on sea-water. *The Bridge 1*, Jan. 1960, *2*, p. 20–23, 26–27, 4 figs.

HENRIQUEZ, P. C.: Curaçao: will it be another man made desert? *TKNAG 82*, 1965, p. 261–269, 4 pls. excl.

HENRIQUEZ, P. C.: Problems relating to hydrology, water conservation, erosion control, reforestation and agriculture in Curaçao. *NWIG 42*, 1962, p. 1–54, fig. – Review in *Beurs* 1.II.1963, p. 1 and 5.

HERMANS, HANS: Ook op de Antillen heeft men een boekenweek. *OKW Meded. 26*. 1962, 13, p. 144.

HERSHKOVITZ, PHILIP: Suriname zoological expedition. *Chicago Nat. Hist. Bulletin 33*, Apr. 1962, *4*, p. 3, 7–8, 2 figs.

Het 'Antillen Huis'. *Passaat 19*, July 1962, *3*, p. 16–18, 6 figs.

Heterogeen, maar eendrachtig en vastberaden in Vrijheid met levendig vertrouwen in een welvarende toekomst. *Voor Elkaar 4*, 1962, *11*, 8 pp., ill.

Het verbeteren van het Platform van de Dr. Albert Plesman–Luchthaven te Curaçao. (The improvement of the platform of the airport in Curaçao.) *LGM Mededelingen*, Orgaan Lab. Grondmechanica, *Delft*, *1*, 1957, 4, p. 176–233, 22 figs.

HILLEN, D.: Verkeer over water in Suriname. Luchtvaart ... *Schakels S 62 / NA 46*, 1966, p. 16–28, 9 figs.

HILLE RIS LAMBERS. D.: Notes on Surinam aphids. *BLS 80*, april 1963, 5 pp.

HILLERS, A. A. & WIERSEMA, J. P.: Metrorrhagia caused by Schistosoma mansoni [in Surinam]. *Trop. geogr. Med 13*, 1961, p. 115–118, 4 figs.

Historie van luchtvaart op Aruba groeit nu in aller ijl. *Amigoe di Aruba* 9.IV.1964, p. 3, 5 figs. – See also other contributions in this special number of *Amigoe*.

H.K.H. Prinses Irene en H.K.H. Prinses Margriet op Curaçao. 23–26 juli 1962. *Passaat 19*, Sep. 1962, *4*, p. 1–15, & cover, 41 figs., 5 of them col.

Hobby develops into national attraction. *Aruba Esso News 27*, 1966, *9*, p. 4–5, 1, 17 phot.
On JOE KOCKS's Bringamosa Zoo.

HOCHSTUHL, W. C.: U-156 brought war to Aruba Feb. 16, 1942. *Aruba Esso News 23, Special issue*, 16.II.1962, 10 pp., 25 figs.
Narrative of the U-156 underwater exploits in the Caribbean, Kapitänleutnant Werner Hartenstein, commanding.

HOEDEMAN, J. J.: Visdeterminatie. *Het Aquarium* 1960, p. 106–111, 3 figs.
Naming Surinam freshwater fishes.

HOEDEMAN, J. J.: Voor en tegen van het Brokopondo stuwmeer. *Elseviers Maandblad De Kern 32*, jan. 1962, p. 28–35, 6 + 11 figs. – Review in *De West* 19.IV.1962, p. 3.

HOETINK, H.: Change in prejudice. Some notes on the minority problem, with references to the West Indies and Latin America. *Bijdr. TLV 119*, 1963, 1, p. 56–75.

HOETINK, H.: 'Colonial Psychology' and Race. *J. Econ. History*, Dec. 1961, p. 629–640.
Papers XXI Ann. Meeting Econ. Hist. Assoc.

HOETINK, HARRY: Curazao como sociedad segmentada. *Revista Ciencias Sociales 4*, 1960, 1, p. 179–192.

HOETINK, HARRY: Diferencias en relaciones raciales entre Curazao y Surinam. *Revista Ciencias sociales 5*, Dec. 1961, 4, p. 490–514.

HOETINK, H.: Emancipaties sinds 1863. *Amigoe* 29.VI.1963, p. 9, 5 figs.

HOETINK, H.: Gezinsvormen in het Caribisch gebied. *Mens en Maatschappij 36*, 1961, 2, p. 81–93.

HOETINK, H.: Over de sociaal-raciale structuur van Haiti. *TKNAG 78*, 1961, p. 146–156.

HOETINK, H.: Santo Domingo ... Lilís legde basis voor banden met Curaçao. *Amigoe* 3.IV.1964, p. 5, portrait.

HOETINK, H.: Zes stellingen ter discussie. *R.K. Onderwijsblad N.A. 5*, 1957, 6, p. 124–126.

HOFF, B. J.: Dorsal phonemes, with special reference to Carib. *Lingua 10*, 1961, p. 403–419.

HOFF, B. J.: The nominal word-group in Carib; a problem of delimitation of syntax and morphology. *Lingua 11*, 1962, p. 157–164.

HOFKER, J.: Foraminifera from the tidal zone in the Netherlands Antilles and other West Indian islands. *Stud. Cur. 21*, 1964, p. 1–119, 274 figs.

HOLTHUIS, L. B.: Nadere gegevens betreffende H. E. van Rijgersma. *NWIG 41*, 1961, p. 166–167, 2 figs. on 1 pl. excl. – Cf. *Stud. Cur. 9*, 1959, p. 69–78.

HOOCK, J.: Les savanes de la Guyane Française, leurs possibilités de mise en valeur. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 197–213.

HOOF, H. A. VAN: Een virusziekte van bacove en banaan. (Infectious chlorosis of banana and plantain.) *SL 10*, 1962, p. 47–52, 2 figs.

HOOF, H. A. VAN: Een ziekte van kousebandjes (Vigna unguiculata Walp.) veroorzaakt door de schimmel Elsinoe. (A disease of yard long beans caused by an Elsinoe spec.) *SL 11*, 1963, p. 27–30, 3 figs.

HOOF, H. A. VAN: Observations on aphid flights in Surinam. *Ent. exp. appl. 5*, 1962, p. 239–243. – *BLS 81*.

HOOF, H. A. VAN: Onderzoek naar de oorzaak van plotselinge sterfte bij grapefruit. (Sudden death of grapefruit.) *SL 10*, 1962, p. 149–151.

HOOF, H. A. VAN: Overbrenging van het 'Cowpea mosaic virus' in Suriname. (Transmission of the cowpea mosaic virus in Surinam.) *SL 11*, 1963, p. 131–137, 3 figs.

HOOF, H. A. VAN: Spiraalziekte van koffie. (Spiral disease of coffee.) *SL 10*, 1962, p. 103–108, 5 figs.

HOOF, H. A. VAN: The delphacid Sogata cubana vector of a virus of Echinochloa colonum. *Tijdschr. Plantenziekten 65*, 1959, p. 188–189. – *BLS 77*, 1961.

HOOF, H. A. VAN & SEINHORST, J. W.: Rhadinaphelenchus cocophilus associated with little leaf of coconut and oil palm. *Tijdschr. Plantenziekten 68*, 1962, p. 251–256, 6 figs. on 2 pl. excl.

HOOF, H. A. VAN & STUBBS, R. W. & WOUTERS, L.: Beschouwingen over Hoja Blanca en zijn overbrenger Sogata orizicola Muir. (Observations on Hoja Blanca and the vector Sogata orizicola.) *SL 10*, 1962, p. 3–18, 6 figs.

HOOGHIEMSTRA, E.: De Moengo Farm te Moengo. (Moengo Farm at Moengo.) *Tijdschr. Diergeneesk. 87*, 1962, p. 37–43, 2 figs. – *SL 12*, 1964, p. 30–35.

HOOGHIEMSTRA, E.: Dreigend mond- en klauwzeer gevaar voor Suriname. (Impending foot- and mouth disease for Surinam.) *Tijdschr. Diergeneesk. 87*, 1962, p. 30–36, 2 maps. – *SL 12*, 1964, p. 68–72.

HOOGHIEMSTRA, E.: Paramaribo geteisterd door een nieuwe soort hondenziekte. (A new type of distemper virus in dogs.) *SL 13*, 1965, p. 10–11.

HOOIJER, D. A.: A fossil ground sloth from Curaçao, Netherlands Antilles. *Proc. Kon. Ned. Akad. Wet. (B) 65*, 1962, p. 46–60, pl. 1–2 excl.

HOOIJER, DICK A.: Geochelone from the Pleistocene of Curaçao, Netherlands Antilles. *Copeia 1963*, p. 579–580.

HOOIJER, D. A.: Mammalian remains from an Indian site on Curaçao. *Stud. Cur. 14*, 1963, p. 119–122.

HOOIJER, D. A.: The snout of Paulocnus petrifactus (Mammalia, Edentata). *Zool. Meded. Leiden 39*, 1963, p. 79–84, fig., pl. 10 excl.
Dealing with a fossil ground sloth from Curaçao.

HORST, GRÉ VAN DER: Boes' so mi wan! (Ik verlang zo naar het bos ...) *Libelle 28*, 1961, *30*, p. 54–61, 18 col. phot. by HERMAN VAN DER HORST. – Onder de grillige pracht van de Tapanahonie, *32*, p. 56–61, 7 phot. – Toen zag ik vrees op hun gezichten, *44*, p. 96–100, 12 phot. – Nooit krijg ik zo'n scène meer, *46*, p. 96–100, 10 phot. – Elke dag grote schoonmaak, *49*, p. 68–72, 8 phot.

HORST, K. TER: De selectie van peulvruchten in Suriname. (Selection of pulses in Surinam.) *SL 9*, 1961, p. 33–40, 75–80; *10*, 1962, p. 19–26.

HORST, K. TER: Enige proeven ter bestrijding van de Cercospora-bladvlekkenziekte van de aardnoot. (Some experiments on the control of the Cercospora leaf spot disease of the groundnut.) *SL 9*, 1961, p. 103–117.

HOSPERS, J.: The gravity field of northern South America and the West Indies. *Geol Mijnb. 20*, 1958, p. 358–365, 3 figs.

Hotel Bonaire opent morgen ... *Amigoe* 30.VIII.1963, ill.

HOWARD, RICHARD A.: Polygonaceae. *Flora N.A. 2*, 1966, p. 88–96.

HUISWOUD, R. R.: Proeven ter bestrijding van Solanum subinerme in grasland. (Experiments to eradictate the pasture weed Solanum subinerme.) *SL 9*, 1961, p. 118–121.

HUIZINGA, L. H.: Bedrijfstypenkeuze. (Choice in type of farming.) *SL 12*, 1964, 3, p. 80–83.

HULSBOS, L.: Geschiedenis en vooronderzoek [Brokopondoplan]. *Schakels S 60*, 1965, p. 29–32, 3 figs.

HUMMELEN, J. A.: Toerisme en huisindustrie. *Schakels NA 40*, 1964, p. 23–28, 5 figs.

HUMMELEN, J. A.: Vakonderwijs in Suriname. *Schakels S 59*, 1965, p. 23–28, 7 figs.

HUNKAR, A. E. S.: Cattle breeding in the tropics with special reference to the Americas. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 273–276.

HURAULT, JEAN: Les Indiens de Guyane française, Problèmes pratiques d'administration et de contacts de civilisations. (The Indians of French Guiana: Practical problems of administration and of contacts with civilisation.) *NWIG 42*, 1963, p. 81–186, 5 figs., 6 pls. excl.

Husson, A. M.: On Blarina pyrrhonota and Echimys macrourus: two mammals incorrectly assigned to the Suriname fauna. *Stud. Sur. 5*, 1962, p. 34–41, pl. 1–2 excl.

Industrialisatie. *Tienjarenplan Ned. Antillen I*, 1962, p. 110–149, folding map. [P. C. Henriquez]

In het voetspoor der apartheid. 'De kern van de Surinaamse problematiek' (?). *De Vrije Stem* 8.VII.1961, p. 3.
A critical review of the booklet of *Jaisi* (= J. Singh).

In memoriam Mr. B. de Gaay Fortman (1884–1961). *WIG 41*, 1961, p. 65.

Integraal opbouwplan. *Voor Elkaar 5*, 15.V.1963, *3/4*, 8 pp. ill.

Jannasch, H.: Mechanization of rice cultivation at the Wageningen Project. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 277–295, 15 figs.

Jeekel, C. A. W.: Diplopoda of Guiana (1–5). *Stud. Sur. 4*, 1963, p. 1–157, 46 figs.

Jong, B. de: In contact met onze cactussen. *Passaat 18*, 1961, *4*, p. 6–9, 16 phot. in part col., cover incl.

Jong, C. de: De Centrale Bank. Jaarverslag 1961. *Schakels S 57*, 1964, p. 15–19, 2 figs.

Jong, C. de: De centrale bank van Suriname. Uit de geschiedenis van het geldwezen in Suriname. *Schakels S 49*, 1963, p. 23–28, 29–37, ill.

Jong, C. de: Geschiedenis van het geldwezen in Suriname. *Bauxco Nieuws 12*, 1962, *12*, p. 12–16, 8 figs. – The history of money in Suriname, *13*, 1963, *1*, p. 22–23; *2*, p. 21–23, 6 figs.

Jong, C. de: De zeekoevangst in Guyana in vroeger eeuwen. (Manatee hunts in Guiana in past centuries.) *SL 9*, 1961, p. 93–100, fig.

Jong, C. de, see: *Uit Suriname's historie*, 1963.

Jong, Fr. Serapion de: Huize Scherpenheuvel, Internaat voor opvoeding, onderwijs, vakopleiding. *Ontmoetingen* Tilburg *11*, Nov. 1961, *75 jaar Curaçao*, p. 34–41, 6 figs.

Jong, J. G. de: Grotten en rotstekeningen op Curaçao. *Schakels NA 35*, 1962, p. 3–17, 13 figs.

Jonker, F. P.: De begroeiing van in kreken liggende rotsblokken in de Emmaketen, Suriname. *Jaarboek 1961 Kon. Ned. Bot. Veren.*, 1961, p. 56–57.

JONKER, F. P.: De expeditie naar de Emmaketen in Suriname. *Jaarboek 1961 Kon. Ned. Bot. Veren.*, 1961, p. 35–36.

JONKER, F. P.: Flora en vegetatie van Suriname. (Flora and vegetation of Surinam.) *TKNAG 83*, 1966, p. 119–127.

J(ONKER), F. P.: Het natuurwetenschappelijk Stuwmeer-onderzoek in Suriname. *Solaire Reflexen* R.U. Utrecht *12*, 1966, *9*, p. 2–3, 5 figs. incl. cover.

JONKER, F. P.: The expedition to the 'Emma' mountain range. . . . The results and plans for the future. *Schakels S 55*, 1963, p. 14–35, 14 figs. – Cf. *S 45*.

JONKER, F. P.: Wetenschappelijk onderzoek van Suriname's binnenland. *Schakels S 45*, 1961, p. 14–35, 14 figs.

JONKER-VERHOEF, A. M. E. & JONKER, F. P.: Notes on the Araceae of Surinam III. *Acta Bot. Neerl. 15*, 1966, p. 130–146, 3 figs.

JONKERS, E. H.: Tien jaar Statuut. Enkele facetten van de economische ontwikkeling van Suriname. *NWIG 44*, 1965, p. 16–49.

JONXIS, J. H. P.: The frequency of haemoglobin S and haemoglobin C carriers in Curaçao and Surinam. *Abnormal haemoglobins*, Oxford, 1959, p. 300–306, 4 figs.

JOSEFSOON, E. O. I.: Enige opmerkingen t.a.v. de Boslandcreoolse woningen in Suriname. *Schakels S 51*, 1963, p. 40–41, fig.

JOSEPH, WERNER: Emancipatie in Suriname. *OW 56*, 1963, *11/12*, p. 8–10, 7 figs.

JOSEPH, W.: Het Santo-Bomaproject in het kader van het Surinaams Tienjarenplan. *TKNAG 79*, 1962, p. 187–189, fig.

JOSEPH, W. Kroniek van Suriname. *OW 54*, 1960 – *58* nr *3*, Nov. 1964, each number.

JOSEPH, W.: Suriname Tien- of Vijftienjarenplan? *OW 55*, 1962, *July*, p. 16–17, 6 figs.

JOSEPHUS JITTA, J. P.: Aanlegsteigers op de Bovenwindse Eilanden. *Schakels NA 40*, 1964, p. 38–40, 2 figs.

JOSEPHUS JITTA, J. P.: Steigers op de eilanden St. Maarten en St. Eustatius. *De Ingenieur 76*, 4 dec. 1964, 49, p. B289–B302, 16 figs.
Landing stages on St. Martin and St. Eustatius.

JUDELL, A. J. H.: De jaarbeurs 1962 te Paramaribo. *Schakels S 52*, 1963, p. 27–32, 4 figs.

JUCKETT, EUNICE T.: A friendly visit to the tiny town that sits on the Bottom of a volcano. *N.Y. Herald Tribune* 12.I.1964, travel section p. 9, fig.

KALSHOVEN, L. G. E.: Ecological data on some neotropical Scolytidae, Platypodidae and Bostrychidae (Coleoptera), mainly of Surinam. *Beaufortia 9*, 1963, 110, p. 232–240, 2 figs.

KAMERLING, G. E.: Soil physics and agrohydrology. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 113–117.

KARBAAT, J.: Amerikaanse huidleishmaniose [in Surinam]. *Ned. Militair Geneesk. Tijdschr. 18*, 1965, p. 17–23.

KARBAAT, J.: De bijdrage van de MGD aan de opbouw van Suriname. *De Militaire Spectator 132*, 1963, p. 235–238, 4 figs.

KARBAAT, J.: De historie van de Militair Geneeskundige Dienst in Suriname. *Ned. Mil. Gen. Tijdschr. 17*, 1964, p. 273–280, 4 figs.

KARBAAT, J.: De invloed van de Militair Geneeskundige Dienst op de ontwikkeling van de openbare gezondheidszorg in Suriname. *Ned. Mil. Gen. Tijdschr. 17*, 1964, p. 165–171, 193–200, 3 figs.

KARBAAT, J.: De militaire geschiedenis. *Mil. Spectator 129*, 1960, p. 377–385, 3 figs.

KARBAAT, J.: De Militair Geneeskundige Dienst vroeger en nu. *Mil. Spectator 129*, 1960, p. 402–407, 2 figs.

KARBAAT, J.: Het belang van onderzoek op abnormale haemoglobinen ... *Ned. Mil. Gen. Tijdschr. 16*, 1963, p. 200–216.

KARBAAT, J.: Histoplasmosis in Suriname. *Ned. Mil. Gen. Tijdschr. 18*, 1965, p. 135–147, 2 fig.

KARBAAT, J.: Leishmaniasis americana. *Ned. Mil. Gen. Tijdschr. 12*, 1959, p. 181–185.

KARBAAT, J.: Morbus Blount. *Ned. Mil. Gen. Tijdschr. 13*, 1960, p. 323–326, 4 figs.
Description of a Creole girl with aseptical necrosis of the condyli of femur and tibia.

KARBAAT, J.: Slangenbeten. *Ned. Mil. Gen. Tijdschr. 15*, 1962, p. 218–240, 9 figs.
On poisonous snake bites in Surinam.

KARBAAT, J.: 200 jaar Militair Hospitaal in Paramaribo (1760–1960). *Ned. Mil. Gen. Tijdschr. 13*, 1960, p. 355–364, 4 figs.

KARBAAT, J.: Vampiers in Suriname. *Medisch Contact 17*, 1962, p. 193.

KARBAAT, J.: Verslag van een bezoek aan Trinidad ... *Ned. Mil. Gen. Tijdschr. 16*, 1963, p. 45–59, 4 figs.
On the Trinidad Regional Virus Laboratory, with reference to Surinam.

KARBAAT, J. & JONKERS, A. H. & SPENCE, L.: Arbovirus infections in Dutch military personnel stationed in Surinam. *Trop. geogr. Med. 4*, 1964, p. 370–376.

KARBAAT, J. & REYENGA, T. W. & VAS, I. E. & WIERSEMA, J. P.: Verwondingen door pirengs. *Ned. Mil. Gen. Tijdschr. 15*, 1962, p. 33–43, 7 figs.
Description of 12 cases of attack by *Serrasalmo rhombeus*.

KARBAAT, J. & STADT, Z. S.: Arbor virusziekten bij militairen van de troepenmacht in Suriname. *Ned. Mil. Gen. Tijdschr. 14*, 1961, p. 331–350, map.

KEMMINK, H. A.: Aruba, eiland in de zon. *Neerlandia 66*, 1962, p. 120–122, 3 figs.

KEMPF, O.F.M., WALTER W.: A survey of the ants of the soil fauna in Surinam (Hymenoptera: Formicidae). *Studia Entomologica* Rio de Janeiro *4*, 1961, p. 481–524.
According to the collection of J. VAN DER DRIFT, 1959.

KIEWIET, H. DE: De vaste oeververbinding over de St. Annabaai te Curaçao als onderdeel van de verbeteringen voor land- en scheepvaartverkeer. *NWIG 40*, 1961, p. 221–225.

KING, WAYNE: The status of Sphaerodactylus pictus, with comments on the distribution of S. sputator and S. sabanus. *Breviora* Mus. Comp. Zool. Cambridge (Mass.) *132*, Dec. 1960, 5 pp., fig.
Dealing with lizards from St. Martin, Saba and Statia.

KLAASSE BOS, A. & LUNING, H. A.: De faktor arbeid op het klein-landbouw bedrijf in Suriname. (The use of labour on peasant farms in Surinam.) *SL 13*, 1965, p. 51–62, 2 figs.

KLOOSTER, WM. S. B.: De Nieuwe West-Indische Gids. *Schakels S 50 / NA 39*, 1963, p. 27–31.

KLOOSTER, WM. S. B.: Het jeugdboek over Suriname en de Ned. Antillen. *Schakels S 50 / NA 39*, 1963, p. 16–19, fig.

KLOOSTER, WM. S. B.: Poëzie uit Suriname. *OKW Meded. 26*, 1962, 32/33, p. 354, 356. – Proza uit Suriname (Albert Helman), p. 355–356, fig. – *Schakels S 50 / NA 39*, 1963, p. 20–26, fig.

KLOOSTER, W. S. B.: Romanliteratuur over Suriname en de Nederlandse Antillen. *OKW Meded. 25*, 1961, 26/27, p. 330. – *Schakels S 50 / NA 39*, 1963, p. 7–15, 4 figs.

KOELERS, H. J. (= AVES): *Beurs- & Nieuwsberichten*. – De parkieten, 4.V.1955, 2 figs. – Een veel geziene verschijning op de Nederlandse Antillen, 18.V., p. 8, 3 figs. – De grappenmaker, 1.VI., p. 6, 3 figs. – Eenden op Curaçao, 15.VI., 4 figs. – De Curaçaose Chuchubi Preto, 29.VI., 2 figs. – De troepialen, 13.VII., 2 figs. – Het ringen van vogels, 27.VII., 3 figs. – Het visdiefje en zijn dubbelganger, 10.VIII., 4 figs. – De steltkluten, 24.VIII., 3 figs. – Palabroea, 7.IX., 3 figs. – Benedenwindse vinkachtigen, 21.IX., fig. – De Cayenne stern, 5.X., 4 figs. – De Moffi, 18.X., 2 figs. – De Kinikini, 2.XI., 3 figs. – De Warawara, 16.XI, 2 figs. – De Barica Geel, 30.XI., 2 figs. – De snippen, 14.XII., 4 figs. – Bleenchi en Tornasol, 28.XII, 4 figs. – De Pelikaan of Ganshi, 18.I.1956, 2 figs. – De vogeltrek, 10.II., 2 figs. – De Flamingo, 27.III., p. 2, 4 figs.; see also 4.IV. – Over de Sloké en nog wat, 4.V., Kleine Beurs p. 2–3, 4 figs. – In het moeras, 13.VII, Kl. Beurs p. 1–2, 4 figs. – Ontmoetingen met Para Carpinteer, 31.VIII., 3 figs. – Iets over onze reizigers, 21.IX., 5 figs. – Sint Maarten zoals een 'vogelaar' het zag, 30.XI., p. 10, 4 figs. – Uit het leven van een Lachmeeuw, 1.II.1957, 5 figs. – Haas of konijn, 16.IV., p. 12, 5 figs.; see also p. 4. – Is de Warawara een schadelijke vogel?, 26.VII., 5 figs. – De nesten en eieren van de Curaçaose vogels, 13.IX., 6 figs. – Het vogelleven op Curaçao, 12.X., p. 9, 5 figs. – Sterna sandvicensis eurygnatha Saunders, 3.X.1958, p. 9, 5 figs.

A complete series of his contributions to the *Beurs*, all dealing with Netherlands Antillean bird life (exc. 16.IV.1956, on cotton tail) and all of them signed AVES (exc. 12.X.1957 and 3.X.1958). Photographs by Fr. M. ARNOLDO BROEDERS.

KOENRAADT, J.: Onkruidbestrijding met kalkstikstof. (Weed control with calcium cyanamide.) *SL 9*, 1961, p. 101–102.

KOENRAADT, J.: Over koffiemama. (Selection of Immortelle.) *SL 9*, 1961 p. 122–123.

KOENRAADT, J.: Wieden bij boomcultures. (Weeding in tree-crops.) *SL 10*, 1962, p. 30–32.

KOHABIR, R. M. & SAMSON, J. A.: Rijpheid van sinaasappels en grapefruit, aangevoerd in het SCC-pakhuis 1960–1963. (Maturity of oranges and grapefruit in the packing house in Surinam, 1960–1963.) *SL 14*, 1966, p. 5–11, 10 figs.

KOK, G.: Onderwijswetgeving (1934–1959). *R.K. Onderwijsblad N.A. 7*, 1959, 6, p. 144–148.

KOOTEN, C. VAN: De Geologisch Mijnbouwkundige Dienst. *Schakels S 52*, 1963, p. 23–26, fig.

KOPPEN, CH. A. VAN: Het geschiedenisonderwijs op onze Antilliaanse Lagere School. *R.K. Onderwijsblad N.A. 9*, 1961, 5, p. 90–97.

KOSTER, JOSÉPHINE TH.: Antillean Cyanophyceae from salt-pans and marine localities. *Blumea 12*, 1963, p. 45–56.
Collections from Bonaire (J. Rooth), Curaçao (T. M. Emeis) and Windward Islands (W. F. R. Suringar, M. Vroman, P. Wagenaar Hummelinck).

KRAAIJENGA, D. A.: Citrus virus diseases in Surinam and their consequences. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 65–68.

KRAAIJENGA, D. A.: Dew absorbtion by coffee and cacao leaves under Surinam conditions. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 7–11, fig.

KRAAIJENGA, D. A.: Het citrus-onderstammen-vraagstuk in Suriname. *SL 11*, 1963, p. 46–51.

KRAAIJENGA, D. A.: Het citrus onderzoek in Suriname i.v.m. Tristeza en andere virusziekten. (Citrus research in Surinam in connection with Tristeza and other virus diseases.) *SL 12*, 1964, p. 50–56, fig.

KRAAIJENGA, D. A.: Suriname – producent van plantaardige vetten. *Schakels S 57*, 1964, p. 28–32, 2 figs.

KRAAIJENGA, D. A. & OUDEN, H. DEN: 'Red ring' disease in Surinam. *Neth. J. Plant Path. 72*, 1966, p. 20–27, fig., 2 pls. excl. – *BLS 83*.

KRAFFT, A. J. C.: De Nederlandse Antillen op weg naar autonomie en hun toekomst. *Hervormd Nederland 18*, 21.VII.1962, *29*, p. 3, 3 figs.

KRAFFT, A. J. C.: Mr. N. Debrot eerste Antilliaanse gouverneur. *OW 56*, 1962, *2*, p. 5, portr.

KRAFFT, A. J. C.: Venezuela, buurland van de Nederlandse Antillen. *Schakels NA 30*, 1959, p. 20–24.

KRAMER, K. U.: Pteridophyta. *Flora N. A. 1*, 1962, p. 1–84.

KRISTENSEN, INGVAR: Der maulbrütende 'Jack in the Box', Opisthognathus aurifrons (Jordan & Thompson). *Aquar. Terr. Ztschr.* (*DATZ*) *18*, Nov. 1965, p. 321–323, col. fig. – De Jack in the Box ... [in Curaçao] *Het Aquarium 36*, Aug. 1965, p. 28–30, same fig.

KRISTENSEN, INGVAR: Ecology of salines. *Assoc. island marine laboratories, 4th meeting Curaçao 1962*, (1963), p. 20–22.

KRISTENSEN, INGVAR: Habitat of the tidal gastropod Echininus nodulosus. [Neth. Antilles] *Basteria 29*, 1965, p. 23–25.

KRISTENSEN, INGVAR: Hypersaline bays as an environment of young fish [on Curaçao]. *Proc. 16th ann. session Gulf and Car. Fish. Inst. 1963*, May 1964, p. 139–142.

KRISTENSEN, INGVAR: Levende schelpen. *Passaat 20*, 1963, *2*, p. 2–5, 5 figs., col. cover picture excl.

KRISTENSEN, INGVAR: Rivulus marmoratus (Poey) in zijn natuurlijk milieu. *Het Aquarium 36*, Oct. 1965, p. 74–76, 5 figs.
On *Rivulus* and *Poecilia* in Curaçao and Bonaire.

KRISTENSEN, INGVAR: The effect of raising Diadema at different levels of light intensity on pigmentation and preference for darkness [in Curaçao]. *Carib. J. Sci. 4*, 1964, 2/3, p. 441–443.

KRISTENSEN, INGVAR: Vissterfte in Waaigat door zuurstofgebrek. *Beurs* 17.II.1964.

KRISTENSEN, INGVAR: Vooruitzichten voor de visserij op Curaçao. *Passaat 20*, Kerstmis 1962, *1*, p. 17–20, 5 figs.

KRISTENSEN, INGVAR: Wat zoekt een flamingo op Bonaire? *Amigoe* 30.VIII.1963, p. 10, 2 figs.

Kroniek. *SL 11–12*, 1963–1964, each number.

Kroniek der Nederlandse Antillen. *OW 54–58* nr. 3, 1960–1964, each number; see VAN GAALEN and VEENSTRA.

Kroniek van Suriname. *OW 54–58* nr. 3, 1960–1964, each number; see JOSEPH.

KRUIJER, G. J.: De onderscheiding naar landaard in de demografische statistiek van Suriname. *Mens en Maatschappij 1954*, p. 152–158.

KRUIJER, G. J.: Enkele sociologische aspecten van het Caribische gebied. *31ste Vacantiecursus voor Geografen* 29–30 Dec. 1952, Kon. Inst. Tropen, p. 11–13.

K(RUIJER), G. J.: (Review of) H. HOETINK, Het patroon van de oude Curaçaose samenleving. *NWIG 42*, 1962, p. 66–71.

KRUIJER, G. J.: (Review of) JOHN Y. KEUR & DOROTHY L. KEUR, Windward Children. *NWIG 43*, 1963, p. 89–98.

KUIL, H.: Wormen bij het rund in Suriname. (Helminths in cattle in Surinam.) *SL 13*, 1965, p. 226–235; *14*, 1966, p. 25–35.

KUIP, E. J. VAN DER: Aruba's hydroponics farm. *NWIG 44*, 1965, p. 162–184, 14 figs., 6 of which on 3 pls. excl.

KUYP, E. VAN DER: Dietary survey in Surinam, 1952. *Voeding 24*, 1963, p. 175–277.

KUYP, E. VAN DER: Literatuuroverzicht betreffende de voeding en de voedingsgewoonten van de Boslandcreool in Suriname. (Literature on the diet and dietary habits of the Surinam bush negro.) *NWIG 41*, 1962, p. 205–271.

KUYP, E. VAN DER: Overzicht van de geschiedenis van het Surinaamsche Roode Kruis. *Rode Kruis Koerier 26*, 1965, 8, p. 110–113, 4 figs.

KUYP, E. VAN DER: Report on malaria eradication in Surinam. *Trop. geogr. Med. 16*, 1964, p. 172–173.

KUYP, E. VAN DER: Report on public health conditions and progress achieved in Surinam during the period between the XV (1958) and XVI (1962) Pan American Sanitary Conference. *Official Documents Pan Amer. Health Organ.* 1963, no. *49*, p. 61, 90–92, 206, 213, 222–223, 257. – Publ. Bureau Openb. Gezondheidszorg *1*, 7 pp.

KUYP, E. VAN DER: Schistosomiasis in the Surinam district of Surinam. *Trop. geogr. Med. 13*, 1961, p. 357–373, 7 figs.

LAGAAY, R. A.: Geophysica in de Nederlandse Antillen – zomer 1962. *Paijenborghiana* Geol. Inst. Utrecht *10*, 1963, p. 21–22.

LANGE, H. M. DE: Mogelijkheden op ekonomisch terrein van de Nederlandse Antillen en vraagstukken daarmee samenhangende. *Kakiña 2*, (1964), *8*, p. 2–10.

Las Antillas Holandesas, pais autonomo. *Crónica de Holanda 16*, 1960, *112*, p. 14–16, 2 figs.

L(ATOUR), M.: De Heer Henry van Kol. *La Union 2198–2205*, 19.XI.1964 – 14.I.1965.

LAVARRE, WILLIAM: Secret country of the ground God's gold. *True*, the Man's Magazine, Greenwich, (Conn.), July 1960, p. 50–52, 98–100, 104, 3 figs.

LEENTVAAR, P.: De biologie van de Suriname-rivier vóór de gereedkoming van de Afobaka-stuwdam. De biologie van het Van Blommenstein-stuwmeer. *Schakels S 60*, 1965, p. 1–17, 12 figs.

LEENTVAAR, P.: Ervaringen in Suriname. *Het Aquarium 36*, 1965, p. 126–132, 12 figs.

LEENTVAAR, P.: Iets over rivieren en kreken in Suriname. *De Levende Natuur 68*, 1965, p. 224–232, 7 figs.
On rivers and creeks in the Brokopondo area.

LEEUWENBERG, A. J. M.: Notes on American Gesneriaceae II–III. *Acta Bot. Neerl. 13*, 1964, p. 59–65, 2 figs.; *14*, 1965, p. 155–158, fig.

LEEUWIN, W. A., see: *Emancipatie 1863/1963*.

LEMS, G.: Cacao plantmateriaal advies 1965–1967. (Cacao plantmaterial recommendation 1965–1967.) *SL 13*, 1965, p. 177–182.

LEMS, G.: Cacao selection and breeding in Surinam. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 27–37.

LEMS, G.: Een overzicht van de vorderingen van het koffie-onderzoek in Suriname en de toepasselijkheid der resultaten in de industrie. (A review of progress in coffee research in Surinam and the applicability of the results to the industry.) *SL 13*, 1965, p. 236–249, 9 figs.

LEMS, G.: Enige resultaten van de eerste vijf produktie jaren van een koffie observatie-aanplant met Liberia-klonen. (Some results of the first five mature years of a coffee observation trial with Liberia clones.) *SL 13*, 1965, p. 3–9, fig.

LEMS, G.: Enkele beschouwingen over het huidige cacao-cultuursysteem en aanbevelingen ter verbetering en verhoging der produktie. (Some remarks on the present-day cacao cultivation system.) *SL 12*, 1964, 1, p. 4–10; 2, p. 41–49, 2 figs.

LEMS, G.: Het gedrag van verschillende leguminosen als bodembedekker en groenbemester tussen Liberia-koffie. (Legumes as overcrop and greenmanure between Liberia-coffee.) *SL 13*, 1965, p. 39–45, 5 figs.

LEMS, G.: Resultaten van een Cacao-klonen experiment. (Results of a cacao clonal trial.) *SL 11*, 1963, 4, p. 138–145, 2 figs.

LEMS, G.: Verleden, heden en toekomst van de rubbercultuur in Suriname. (Past, present and future of rubbercultivation in Surinam.) *SL 11*, 1963, p. 19–26, 4 figs.

Leonard A. Peterson shoots and mounts. *Aruba Esso News 25*, 29.VIII. 1964, *17*, p. 5, 9 phot.

L'équipement et l'industrialisation des Antilles Néerlandaises. *Industries et Travaux d'Outremer 4*, July 1956, 32, p. 359–363, 5 figs.

LEUPEN, F. F.: Landbouwmogelijkheden op de Benedenwindse Eilanden. Landbouw en veeteelt ... *Schakels S 62 / NA 45*, 1966, p. 1–10, 7 figs.

LEVI, HERBERT S.: The spider genus Latrodectus (Araneae, Theridiidae). *Trans. Amer. Micr. Soc. 78*, 1959, p. 7–43, 90 figs.
Also dealing with the poisonous 'black widow' from Curaçao and Aruba: *Latrodectus curacaviensis*.

LICHTVELD, NONI: Suriname en 'De Kankantrie'. (Surinam and Mrs. Verkade's play 'De Kankantrie'.) *NWIG 41*, 1961, p. 46–51.

LIER, R. A. J. VAN: Ter inleiding. *Bijdr. TLV 119*, 1963, 1 (Anthropologica IV), p. 1–7.
Introduction to a volume on Netherlands sociological research in the Guianas and the Caribbean.

LINDEIJER, TOM: Rudy Plaate. Lichte muziek op de Antillen. *OW 57*, 1963, *3*, p. 21, fig.

LINDEIJER, TOM: Wegverkeer op Curaçao. *Schakels S 62 / NA 46*, 1966, p. 29–36, 12 figs.

LINDEMAN, J. C. & STOFFERS, A. L.: Cyperaceae. *Flora N.A. 1*, 1963, p. 89–120.

LINDEMAN, J. C. & STOFFERS, A. L.: Gramineae. *Flora N.A. 1*, 1963, p. 121–203.

LIONARONS, W.: Zee- en zoetwatervisserij. *Schakels S 57*, 1964, p. 25–27.

LIONARONS, W. H., see: *Emancipatie 1863/1963*.

LOPEZ, H. TH.: Het vereenvoudigde derden-beslag krachtens art. 10 van P.B. 1942 no. 248. *Justicia N.A. 1*, 1965, p. 109–124.

LUB, G. K.: Het onderwijs in Suriname. *OKW Meded. 26*, 1962, 32–33, p. 357–358.

LUB, G. K.: Schooltypen en het lager onderwijs. Reorganisatie bij het onderwijs. Voortgezet onderwijs. Onderwijzersopleiding en hoger onderwijs. *Schakels S 59*, 1965, p. 1–17, 17 figs.

LUNING, H. A.: Bedrijfsgrootte, werkgelegenheid en agrarische planning (Farm size, employment and agricultural planning). *SL 14*, 1966, p. 36–44.

LUTTERVELD, R. VAN: Een gezicht op oud Paramaribo. *De West* 24.II. 1964, p. 6, 3 figs.

LUYKEN, R.: Nutrient-behoefte van enkele Surinaamse bevolkingsgroepen. (Nutrient needs of some Surinam population groups.) *SL 9*, 1961, p. 129–139.

LUYKEN, R.: Voedingsfysiologisch onderzoek in Suriname. (Research into nutritional physiology in Surinam.) *NWIG 42*, 1963, p. 190–200.

LUYKEN, R. e.a.: De voedingstoestand van de Creoolse en Hindoestaanse bevolking in Suriname in 1963–1064. (Nutritional status of two population groups in Surinam.) *SL 13*, 1965, p. 211–213. – Cf. *R 1930* and *R 1931* Centr. Inst. Voedingsond. TNO.

LUYKEN, R. & LUYKEN-KONING, F. W. M.: Studies on the physiology of nutrition in Surinam. *Trop. geogr. Med.* [Cf. *NWIG 41*, p. 191] IV. Nitrogen balance studies. *12*, 1960, p. 303–307. – V. Amylase, lipase and cholinesterase activity of the serum of diverse population groups. *12*, 1960, p. 308–312. – VI. Cholesterol content of the blood serum. *12*, 1960, p. 313–314. – VII. Serum iron. *13*, 1961, p. 42–45. – VIII. Metabolism of calcium. *13*, 1961, 46–54. – IX. Somatometrical data. *13*, 1961, p. 123–130.

LUYKEN, R. & LUYKEN-KONING, F. M. W.: The digestibility of boiled ground soybeans. *Trop. geogr. Med. 12*, 1960, p. 359–362.

MADURO, A. J.: Oudste kaart van het eiland Curaçao. *Amigoe* 1.IV.1965, p. 5. [Cf. HARTOG, *Beurs* 24.III.1965, p. 6.]

Maduro's jubileum, Octogoon werd officieel geschonken aan Curaçaose bevolking. *Beurs* 24.I.1962. See also: Het Octagon ... in erbarmelijke toestand. *Amigoe* 29.V, 5.VI, 8.VI, 6.VII, 22.XI.1965.

MAGUIRE, BASSETT: The genus Clusia (Guttiferae) in Suriname. *Acta Botanica Neerl. 15*, 1966, p. 63–75.

MARCUZZI, GIORGIO: Revisione delle specie Venezuelane della tribù Epitragini (Col. Tenebr.) con appunti su altre specie neotropicali. *Annali Museo Civ. Storia Nat. Genova 72*, Dec. 1961, p. 313–352, 57 figs.
Including several beetle species from the Neth. Antilles.

MARCUZZI, GIORGIO: Tenebrionid beetles of the West Indies. *Stud. Cur. 13*, 1962, p. 21–48, fig. 48–52, pl. 1-6 excl.

MARI, HENK DE: Curaçao in nood. *Weekblad Panorama 53*, 19.III.1966, *12*, p. 22–33, 13 col. phot. by HENK HILTERMAN. – See also: *Ant. Nieuwsbrief 7*, 23.III.1966, *38*, p. 1–3. *Amigoe* 19, 21 and 22.III.

MARTINUS, FRANK: Pascu-Kerstfeest op Curaçao. *Schakels NA 30*, 1959, p. 15–19, 2 figs.

MARTINUS ARION, FRANK: Veranderend Curaçao. De zondag op Curaçao. De Arubaanse levensstijl. Curaçao en Aruba – verschil en overeenkomst. Bonaire. *Schakels NA 34*, 1962, p. 3–30, 13 figs.

MASLOWSKI, KARL H.: Flamingo haven. In: *Bonaire beckons* (Bureau Econ. Devel. & Tourism, Bonaire), 1963, p. (4)–(5), 2 figs.

MASSOUD, ZAHER: Les collemboles poduromorphes du Surinam. *Stud. Sur. 6*, 1963, p. 43–51, fig. 2–5.

MASTENBROEK, F. B.: Verschuivingen van cultuur. *Schakels S 46*, 1962, p. 24–28, 2 figs.

MATHEWS, THOMAS G.: Overview: Introductory summary [of politics and economics in the Caribbean], p. 1–32. – The Charter of the Kingdom of

the Netherlands, p. 70–82. – Politics and government of the Netherlands Antilles, p. 83–91. – The political picture in Surinam, p. 92–103. – In MATHEWS e.a., *Politics and economics in the Caribbean*, Inst. Car. Studies, Univ. P.R., 1966.

MCCRONE, J. D. & LEVI, H. W.: North American widow spiders of the Latrodectus curacaviensis group (Araneae: Theridiidae). *Psyche 71*, 1964, p. 12–27, 17 figs., pl. 3–4.
Field and laboratory work in Curaçao, Dec. 1962.

MEILINK-ROELOFSZ, M. A. P.: Archivalia betreffende de voormalige Nederlandse koloniën Essequebo, Demerary en Berbice in het Public Record Office te Londen. (Documents in the Public Record Office, London, concerning the former Dutch colonies of Essequebo, Demerary and Berbice.) *NWIG 41*, 1961, p. 127–140.

MENNEGA, ALBERTA M. W.: A new species of Roupala (Proteaceae) in Suriname. *Proc. Kon. Ned. Akad. Wet. (C) 69*, 1966, p. 334–335, fig.

MENNEGA, ALBERTA M.W.: Wood anatomy of the genus Euplassa and its relation to other Proteaceae of the Guianas and Brazil. *Acta Bot. Neerl. 15*, 1966, p. 117–129, fig., 2 pls. excl.

MEUTER, J. A.: De nieuwe topografische kaart van de Nederlandse Antillen. Met een nabeschouwing door J. SCHOKKENKAMP. *TKNAG 82*, 1965, p. 106–109 (–11), figs.

MEYER, H.: Het Brokopondo-plan. *De Ingenieur 72*, 1960, p. A309–A315, 4 figs. – See also: *73*, 1961, p. B221–B224, 4 figs.

MEYER, H.: Het Brokopondo projekt: een 'Joint-venture'. *Rostra Economica 10*, 1961, *39*, p. 14–16.

MEYER, H.: Suriname en het wereldbevolkingsvraagstuk (Surinam and the population problem). *NWIG 41*, 1961, p. 38–45.

MICHELS, J.: Operation Gwamba. *Schakels S 60*, 1965, p. 18–24, 7 figs.

(MICHELS, J.): Transmigratie van Saramakkaners en Aukaners Boven-Suriname. *De West* 21, 22, 24 & 25.II.1964, 7 figs.
From an unpublished report, 1958.

MICKLINGHOFF, C. J.: Wat betekent: Mgr. Niewindt emancipator. *Amigoe* 29.VI.1963, p. 11, 3 figs.

MILLAR, R. H.: Some ascidians from the Caribbean. *Stud. Cur. 13*, p. 61–77, fig. 54–57.

MILLER, GEORGE C.: A new species of searobin (Triglidae). *Quart. J. Fla. Ac. Sci. 28*, 1965, p. 259–266, 5 figs.
Bellator ribeiroi from Surinam, and other marine localities.

Minister Essed: Ontsluiting van Suriname is begonnen. *Handelsblad* 19.VI.1961.

MITCHELL, HAROLD: Possibilities of economic co-operation in the Caribbean and of the political problems related to this. *Kakiña 2*, 1964, *8*, p. 15–20.

MITRASING, F. E. M.: De geboorte van het Surinaams parlement. (Dies natalis 8 mei 1866.) *Sur. Juristenblad 7*, May 1966, p. 1–16.

MITRASING, F. E. M.: Een blik terug. De prae-parlementaire vertegenwoordigingen bezien in (staatsrechts-) historisch perspectief. *Sur. Juristenblad 6*, Dec. 1965, p. 1–12.

MITRASING-SITALSING, S. A. S., see: *Emancipatie 1863/1963*.

MITTELHOLZER, A. S.: Potato (Solanum spp.) cultivation in the Guianas – possibilities and limitations. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 3–6, fig.

MOLEN, W. VAN DER: De ontwikkeling van het kleuteronderwijs. *Schakels S 59*, 1965, p. 18–22, 2 figs.

MONTAGNE, D. G.: An interesting pegmatite deposit in Northeastern Surinam. *Geol. Mijnbouw 43*, 1964, p. 360–374, (19) figs.

MONTAGNE, D. G.: Bauxiet in Suriname en omringende gebieden. *Natuurhist. Maandblad 54*, 1965, p. 127–130, fig.

MONTAGNE, D. G.: New facts on the geology of the "young" unconsolidated sediments of Northern Surinam. *Geol. Mijnbouw 43*, Dec. 1964, p. 499–515, (9) figs., large folding table excl.

MORPURGO, A. J.: Enige aantekeningen over de Aziatische huwelijksbesluiten. *Sur. Juristenblad 7*, 1966, p. 21–25.

MORPURGO, A. J.: Enige aantekeningen over Het Continentaal Plateau. *Sur. Juristenblad 2*, 1964, p. 1–11; *4*, p. 7–14.

MULDER, G. C. A.: Groot- en kleinbedrijf en de middenstand. *Schakels S 57*, 1964, p. 19–24, 6 figs.

NAAR, H. R.: Bacoven in dozen en kistjes. (Boxed bananas.) *SL 12*, 1964, p. 124–136, 4 figs.

NAGTEGAAL, C.: De staatsregeling en de zelfstandige gemeenschappen. Het kiesrecht in Suriname. Nederlanderschap en ingezetenschap in Suriname. Wetgevende en uitvoerende macht in Suriname. *Schakels S 54*, 1963, p. 6–20, 2 figs.

NAGTEGAAL, C.: Tropeninstituut onderhoudt hechte banden met Suriname en Nederlandse Antillen. *OW 59*, 1965, *4*, p. 9–11, 4 figs.

Natuurreservaten. *Jaarverslag 1964 Dienst Landsbosbeheer* Suriname, 1965, p. 54–55, 5 phot. excl.

NEDER HELMAN, JAN W.: *Kaart van het Spaanse Water*, ontworpen en getekend door –. (col. map) Offsetdruk 'De Curaçaosche Courant' N.V., Curaçao, (1964), 43 × 58 cm. – Cf. 'Spaanse Water' wordt in nieuwe kaart gebracht, *Beurs* 7.X.1964, p. 3; critical review by A. J. MADURO in *Amigoe* 10.X.1964, p. 5.

Nederlandse (Anton) Crusoë. *Telegraaf* 14.VII–19.V.1964, ill.
Many articles on an unsuccessful attempt of ANTON VAN DE WATER to 'survive' on Ave de Sotavento, E of Bonaire. – See also: Avontuur v. d. Water door redding van visser mislukt. *Amigoe* 15.V.1964 p. 1 and 3, portr.

Netherlands West Indies. *West Atlantic and Caribbean Travel Sales Manual 1953–54*. Repr. 5 pp. excl. cover, 12 figs.

NEUMANN, PETER: Bemerkungen zu einigen Rechtsauffassungen der Buschneger Surinames. *Abhandl. Berichte Staatl. Museums Völkerkunde Dresden 25*, 1965, p. 1–15.

NEUMANN, PETER: Zur Funktion des Bassia in der gesellschaftlichen Organisation der Buschneger Surinames. *Abhandl. Berichte Staatl. Museums Völkerk. Dresden 24*, 1965, p. 61–72.

NIEL, A. R. VAN: De Onderafdeling 4-H Jeugdwerk van 1956–1964. (4-H youthwork in Surinam, 1956–1964.) *SL 13*, 1965, p. 183–194.

Nieuwe zoutindustrie bedreigt bestaan flamingo's op Bonaire. *Beurs* 21. VII.1964, p. 3.

NIJENHUIS, L. E. & GEMSER-RUNIA, JELTJE: Hereditary and acquired blood factors in the negroid population of Surinam. III. Blood group studies. *Trop. geogr. Med. 1*, 1965, p. 69–79. [cf. I, TJONG e.a.; II, PIK e.a.]

NOORBERGEN, RENÉ: De nette schande van Campo Alegre. *De Post* Antwerpen *683*, 8.VI.1962, p. 4–7, 6 figs. – CLAUDIO CERRI: Il lager dell'amore. *Le Ore 10, 485*, 30.VIII.1962, p. 26–27, 5 figs.

NOORBERGEN, RENÉ: Trefpunten van smokkelaars en rode Chinezen [Curaçao]. *De Post 684*, 15.IV.1962, p. 25–28, 5 figs.

NOORDWAL. PH. H.: De Industriële Adviesraad van Suriname en de Nederlandse Antillen. *Schakels S 52*, 1963, p. 33–37, 4 figs.

NOOYEN, Pastoor R.: Indianen van de Noordkust. *Amigoe* 13–15.IX.1962. – Indianen di Costa Nort di Aruba. *La Cruz*.

NOTA, D. J. G.: Anciennes lignes cotières du plateau continental de la Guyane occidental (Amérique du Sud). *Revue Inst. Français du Pétrole 12*, 1957, p. 432–439. 5 figs.

NOTA, D. J. G.: Sedimentation auf dem West-Guyana Schelf. *Geol. Rundschau 47*, 1958, p. 167–177, 9 figs., folding map excl.

NUYTEN, F. C. J.: Intracur. Reële mogelijkheden van industrialisatie op Curaçao. *Amigoe* 26.I.1963, p. 9, 11. – See also: 25.I., and 27–30.I.

Observatie trekvogels. Fascinerende hobby van de heer Van der Werf. *Nos Isla 2*, 1962, *46*, p. 2, fig.

OCHS, GEORG: Ueber die Gyriniden (Col.) von Guiana. *Stud. Sur. 5*, 1962. p. 85–103.

OCHS, GEORG: Ueber neue und interessante Gyriniden aus dem Amazonas-Gebiet nebst einer Ueberarbeitung der Artengruppe um Gyretes nitidulus (Ins. Col.). *Senckenb. biol. 39*, 1958, p. 177–189, pl. 23 excl.
Description of a new species, *Gyretes surinamensis*.

OCHS, GEORG: Unerwartetes Vorkommen von Taumelkäfern (Gyrinidae) auf Curaçao. *Stud. Cur. 14*, 1963, p. 123–125.

OCHS, GEORG: Zur Kenntnis der Gyriniden (Col.) von Suriname und vom Rio Parú im benachbarten Brasilien. *Stud. Sur. 7*, 1964, p. 82–110.

Oerwoud expeditie [of W. A. G. A. de Ridder and C. Hilmer]. *Bauxco Nieuws 12*, 1962, *10*, p. 6–8, 7 figs.

OIRSCHOT, FR. ANTON VAN: Goed geboekt. *Ontmoetingen* Tilburg *11*, Nov. 1961, p. 22–29, ill.

OMMEREN, H. VAN, see: *Emancipatie 1863/1963*.

OMMEREN, M. W. L. VAN: Enkele waarnemingen over CRD bij kippen. (Some observations on 'Chronic Respiratory Disease' in chickens.) *SL 13*, 1965, p. 65–67.

Ons Kadaster. *Voorlichting. Información 4*, Nov. 1961, *13*, p. 6–8, 9 figs.

Ontwikkelingsplan voor de grond en de ondergrond. *Tienjarenplan Ned. Antillen I*, 1962, p. 30–77, folding map: Development planning for soil and subsoil. [P. C. HENRIQUEZ].

Onze drinkwatervoorziening. *Nos Isla 1*, 1961, *23*, p. 1, 4, 4 figs.

Op bezoek bij Plantage Peperpot, *Bauxco Nieuws 12*, 1962, 5 p. 14–17, 6 figs.

ORANJE, L.: Nieuw kinderrecht. *Sur. Juristenblad 1*, 1963, p. 27–31.

ORNSTEIN, M. A. M. & HAUG, G. M. W.: A recent discovery of itaberite in southern Surinam. *Geol. Mijnb. 42*, 1963, p. 359–362, 2 figs.

OSKAMP, J. J.: Het wel en wee van een Surinaams student in Nederland. *Trophonios* Studentenweekblad Utrecht *1*, 12.II.1965, *19*, p. 1, 5.

OUDEN, H. DEN: Aaltjesaantasting in rijst. *SL 12*, 1964, p. 154–156, fig.

OUDSCHANS DENTZ, F.: De Groep West-Indië van het Indisch Genootschap te 's-Gravenhage. *NWIG 41*, 1961, p. 56–59.

OUDSCHANS DENTZ, FREDRIK: The name of the country Surinam as a family-name. Publ. Amer. *Jewish Hist. Soc. 48*, 1958, p. 19–27; *48*, 1959, p. 262–264. – From *W.I.G. 36*, 1955, and *37*, 1956.

OVERBEEK, H. E.: Korps politie Nederlandse Antillen. *Schakels S 62 / NA 46*, 1966, p. 43–52, 9 figs.

OZINGA, M. D.: De historische monumenten van Suriname. *Schakels S 51*, 1963, p. 2–18, 25 figs.

OZINGA, M. D.: Monumenten en monumentenzorg op Curaçao. *Schakels NA 35*, 1962, p. 18–24, 2 figs.

Paranam-Affobakka weg naar welvaart. *Het Vaderland* 8.XII.1961, p. 11. – See also 11, 15, 18, 25.XI., 2.XII.

Paranam heeft een nieuwe polikliniek. *Bauxco Nieuws, Sep. 1961*, p. 4–5, 3 figs.

PARSLOW, ROSEMARY E. & CLARK, AILSA M.: Ophiuroidea of the Lesser Antilles. *Stud. Cur. 15*, 1963, p. 24–50, fig. 8–11.

Pater W. de Barbanson hedenmorgen overleden. *Amigoe* 4.VII.1964, p. 5.

PAUL, H.: Effect of sodium chloride in irrigation water on the uptake of nitrogen. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 351–353.

PAUL, H.: The present status of the rice industry in British Guiana and its future. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 355–359.

PAUTSCH, FRYDERYCK: Chromatophore reactions of the larva of Geograpsus lividus (Milne Edwards). *Assoc. island marine laboratories, 4th meeting Curaçao 1962* (1963), p. 10.

PEIJL, TH. J. VAN DER: Het Tienjarenplan voor Suriname. *Schakels S 47*, 1962, p. 3–25, 15 figs.

PHILIPS, P. A. M. VAN: Enkele opmerkingen over het consumentengedrag in minder ontwikkelde gebieden. *Rostra Economica 7*, 1957, *22*, p. 10–13.

PIK, C. & LOOS, J. A. & JONXIS, J. H. P. & PRINS, H.K.: Hereditary and acquired blood factors in the negroid population of Surinam. II. The incidence of haemoglobin anomalies and the deficiency of glucose-6-phosphate dehydrogenase. *Trop. geogr. Med. 1*, 1965, p. 61–68.

Polikliniek Diakonessen Ziekenhuis in gebruik. *Bauxco Nieuws, Feb. 1961*, p. 6–7, 5 figs.

PONS, L. J.: De bijdragen van de leerlingen van professor Edelman tot het bodemkundig onderzoek in Suriname. (Contributions of the students of professor C. H. Edelman to soil science in Surinam.) *SL 12*, 1964, p. 121–123. – See also p. 117–118, portrait.

PONS, L. J.: Geogenese en pedogenese in de jong-holocene kustvlakte van de drie Guyanas. (Geogenesis and pedogenesis in the young holocene coastal plain of the three Guianas.) *TKNAG 83*, 1966, p. 153–172, 9 figs., 4 phot. on 2 pls. excl.

PONS, L. J.: Pyrites as a factor controlling chemical 'ripening' and formation of 'cat clay', with special reference to the coastal plain of Surinam. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 114–162, 7 figs.

POS, HUGO: In memoriam W. L. Salm, 12.9.1901–24.2.1963. *NWIG 43*, 1964, p. 101–102, portr. excl.

PRESSER, SEM: Kruipend door het zout ... *Revue* 22.IV.1961, *16*, p. 23–25, 27, 9 col. figs. [of the Bonaire flamingos by KURT MAYER].

PRIEM, H. N. A. & BOELRIJK, N. A. I. M. & VERSCHURE, R. H. & HEBEDA, E. H. & LAGAAY, R. A.: Isotopic age of the quarz-diorite batholith on the island of Aruba, Netherlands Antilles. *Geol. Mijnb. 45*, 1966, p. 188–190.

PRINS, J.: Aantekeningen over Suriname's politieke leven. *Anti-revol. Staatkunde 31*, 1961, 7/8, p. 211–223.

PRINS, J.: De Islam in Suriname: een oriëntatie (Islam in Suriname – an orientation). *NWIG 41*, 1961, p. 14–37.

PRINS, J.: De Surinaamse bevolking en haar districtscommissarissen. *Mens en Maatschappij 36*, 1961, 5, p. 375–385.

PRINS, J.: Driedaagse verkenning in en om Wageningen (in Suriname). *Kula 3*, Feb. 1962, *1*, p. 8–20.

PRINS, J.: Een Surinaams rechtsgeding over een Moslimse verstoting. *NWIG 42*, 1963, p. 201–207.

PRINS. J.: Twintig jaar praktijk van de Aziatische huwelijkswetgeving in Suriname. *NWIG 44*, 1965, p. 78–108.

PRINS, F. W.: Universiteit, contramerk der cultuur. De taak van een universiteit. *Sur. Juristenblad* 1965, *5*, p. 22–28; *6*, p. 13–20.

Problemen bij de ontwikkeling van Suriname. *OW 59*, 1965, *4*, p. 3–5.

Problems related to hydrology, waterconservation ... *Bijlagen Deel I Meerjarenplan Ned. Antillen*, 1962, *A8*, 59 pp., folding map. [P. C. HENRIQUEZ].

Professor Van Blommestein en de atoomenergie. *De West* 15.III.1965.

Project Hilton-Curaçao. *Trade Ind. Cur./Bedrijfsleven Cur. 20*, 1966, 1, p. 6–8.

PROVENZANO, JR., ANTHONY J.: Two new West Indian hermit crabs of the genus Paguristes (Crustacea: Diogenidae). *Bull. Mar. Sci. 15*, 1965, p. 726–736, 4 figs.
Description of *P. anaryballus* new species from Curaçao.

QUINTUS Bosz, A. J. A.: De geschiedenis van het Fort Nieuw-Amsterdam in het verdedigingsstelsel van Suriname. (The history of Fort New Amsterdam in the defense system of Surinam.) *NWIG 43*, 1964, p. 103–148, 22 figs. on 17 pls. excl.

QUINTUS Bosz, A. J. A., see: *Emancipatie 1863/1963*.

QUINTUS Bosz, A. J. A.: Enkele aspecten van de Colmar-overeenkomst. *Sur. Juristenblad 7*, 1966, p. 32–35.

QUINTUS Bosz, A. J. A.: Pachtverhoudingen in Suriname. *Sur. Juristenblad 3*, 1964, p. 1–5.

QUINTUS Bosz, see: *Uit Suriname's Historie*, 1963.

Raad van Ministers stelde beleidsprincipes vast voor exploitatie van natuurlijke hulpbronnen. *De West* 29.III.1965, p. 7.

RAAN, R. A., see: *Emancipatie 1863/1963*.

RAKTOE, B. L. & FEDERER, W. T.: Statistical analysis of fertilizer response for rice yield in Nickerie, Surinam. *SL 13*, 1965, p. 218–221, 250–260, fig.

RAMAKER, THEO: Suriname trekt toeristen. *Nw. Utr. Dagblad* 31.III.1962, p. 9, 4 figs.

RANDALL, JOHN E.: Three new species and six new records of small serranoid fishes from Curaçao and Puerto Rico. *Stud. Cur. 19*, 1963, p. 77–110, 3 pls. excl.

Rationalisatie in de tuinbouw. *Bijlagen Deel I Meerjarenplan Ned. Antillen*, 1962, *A7*, 8 pp. [P. C. HENRIQUEZ]

REALINO JANSSEN, FR. M.: In memoriam Frater M. Radulphus, 1869–1961. *NWIG 41*, 1961, p. 61–64, portrait excl.

REGTEREN ALTENA, C. O. VAN: A new Lyratella from off the coast of Surinam. *Basteria 29*, 1965, p. 52–54, fig.

REGTEREN ALTENA, C. O. VAN: Note on the type locality of Trigoniocardia panis-sacchari v. R. Altena [from St. Eustatius]. *Basteria 25*, Dec. 1961, p. 52–53.

REGTEREN ALTENA, C. O. VAN: Notes on some Surinam land snails. *Zool. Meded. Leiden 40*, 1964, 18, p. 139–141.

REGTEREN ALTENA, C. O. VAN: On a small collection of land Mollusca from Surinam (Dutch Guyana). *Basteria 24*, 1960, p. 48–51.

REIJENGA, T. W. & VAS, I. E. & WIERSEMA, J. P.: On injuries caused by predatory salmon (Serrasalmo rhombeus L.) in the rivers of Surinam. *Trop. geogr. Med. 14*, 1962, p. 105–110, 8 figs.

REIJERS, M[ARIANNE] W.: Bibliografisch overzicht. Suriname en de Nederlandse Antillen. *TKNAG 78*, 1961, p. 415; *79*, 1962, p. 90, 200. – In memoriam, *80*, 1963, p. 530.

RELYVELD, P.: Dimere indoolalkaloiden in Aspidosperma exelsum Benth. [from Surinam]. *Pharmacol. Weekblad 100*, 1965, p. 614–615.

RELYVELD, P.: Isolering van methoxy-yohimbine uit Aspidosperma exelsum Benth. [from Surinam]. *Pharm. Wkbl.* 99, 1964, p. 921–922.

RELYVELD, P.: Kromantine, een nieuw alkaloide uit Aspidosperma album [from Surinam]. *Pharm. Wkbl. 98*, 1963, p. 47–48.

RELYVELD, P.: Nadere gegevens over de alkaloiden uit Aspidosperma album R. Ben. [from Surinam]. *Pharm. Wkbl. 98*, 1963, p. 503–505.

RELYVELD, P.: Quebrachamine geïsoleerd uit Aspidosperma sandwithianum Mgf. [from Surinam]. *Pharm. Wkbl. 98*, 1963, p. 175.

RÉMY, PAUL A.: Sur l'écologie des Schizomides (Arachn. Uropyges) de mes récoltes, avec description de trois Schizomus nouveaux capturés par J. van der Drift au Surinam (Suite). *Bull. Mus. Hist. nat. Paris 33*, 1962, (année 1961), p. 500–511, 5 figs.

RENSELAAR, H. C. VAN: De doe en zijn erfgenamen. *OW 56*, 1963, 5, p. 12–13, fig.

RENSELAAR, H. C. VAN: De houding van de Creoolse bevolkingsgroep in Suriname ten opzichte van de andere bevolkingsgroepen (in het bizonder ten opzichte van de Hindostanen). *Bijdr. TLV 119*, 1963, p. 93–105.

RENSELAAR, H. C. VAN: De negers in de Nieuwe Wereld. *Panorama der Volken I*, 1964, Roermond, p. 325–346, 10 figs.

RENSELAAR, H. C. VAN: Het sociaal-economisch vermogen van de Creolen in Suriname. *TKNAG 80*, 1963, p. 474–481.

RENSELAAR, H. C. VAN: Nationalisme in Suriname. *OW 57*, 1963, *3*, p. 12–15, 6 figs.

RENSELAAR, VAN, see: *Uit Suriname's historie*, 1963.

RENSELAAR, H. C. VAN & VOORHOEVE, J.: Rapport over een ethnologische studiereis naar Mata. *Bijdr. TLV 118*, 1962, p. 328–361, 4 figs.

Research en technische hulpverlening. *Tienjarenplan Ned. Antillen I*, 1962, p. 7–29. [P. C. HENRIQUEZ]

RETEIG, R.: De cacaocultuur in Suriname. *Landbouwnieuws 14*, 1962, *1*, p. 3, *2*, p. 16, *3*, p. 36–37, *4*, p. 44, *5*, p. 54, *7*, p. 78–79; ill.

REYNE, A.: Angelloze bijen (Meliponidae) als beschadigers van cultuurgewassen. (Stingless bees damaging cultivated plants.) *Entom. Berichten 21*, 1961, p. 77–91, 8 figs.

REYNE, A.: Angelloze bijen (Meliponidae) voorkomende in Suriname. (List of the species of Meliponidae known from Surinam). *Ent. Ber. 22*, 1962, p. 30–37, 2 figs.

REYNE, A.: On the contribution of the Amazon river to accretion of the coast of the Guianas. *Geol. Mijnb. 40*, 1961, p. 219–226, fig.

REYNE, A.: Scale insects from the Netherlands Antilles. *Beaufortia 11*, Dec. 1964, 140, p. 95–130, 53 figs.

RIEMENS, HENDRIK: Simón Bolívar. *NWIG 42*, 1963, p. 289–302.

RIETMAN, Frater WIBERTUS: Contacten na en buiten de school. *Ontmoetingen 11*, Nov. 1961, *75 jaar Curaçao*, p. 17–21, ill.

RIJEN, Fr. THEODUUL VAN: De R.K. Boekhandel "St.-Augustinus". *Ontmoetingen 11*, Nov. 1961, *75 jaar Curaçao* p. 59–62, ill.

RIJEN, Fr. THEODUUL VAN: Het Radulphus College. *Ontmoetingen 11*, Nov. 1961, *75 jaar Curaçao* p. 44–49, 5 figs.

RIJK VAN OMMEREN, H. N., see: *Emancipatie 1863/1963.*

RIJK VAN OMMEREN, H. N.: Suriname. Staatkundige, economische en sociale structuur. *De Syllabus*, Orgaan Ned. Volksuniv., *Sep. 1964*, p. 218–220, 2 figs.

ROETHOF, H. J.: Dieren in nood. Elektrische energie en waterbeheersing. *Schakels S 60*, 1965, p. 24–28, 3 figs.

ROETHOF, H. J.: Een land in snelle ontwikkeling. Een jonge natie groeit. *Schakels S 57*, 1964, p. 5–14, 8 figs.

ROETHOF, H. J.: Landbouw en veeteelt in Suriname. *Schakels S 62 / NA 45*, 1966, p. 27–32, 5 figs.

ROETHOF, H. J.: Oude en nieuwe wereld. Nieuwe plannen voor elektriciteitsopwekking door waterkracht. *Schakels S 58*, 1964, p. 17–21, 26–31, 10 figs.

RÖMER, R.: De maatschappelijke ontwikkeling [1934–1954]. *R.K. Onderwijsblad N.A. 7*, 1959, 6, p. 122–129, ill.

RÖMER, RAÚL G.: Fil derecho holandés – papiamento – español. *Norte. Revista hispanica de Amsterdam 1*, 1961, *3*, p. 1–2, portrait.

RONDEEL, A. J.: De wettelijke regeling van de jacht in Suriname. (The Surinam hunting legislation.) *SL 12*, 1964, p. 137–139.

RONDEEL, A. J.: De wettelijke regeling van de visstandbescherming in Suriname. (The Surinam fish protection legislation.) *SL 13*, 1965, p. 63–64.

RONDEEL, A. J.: Enige opmerkingen over de tax-holiday-regeling in de Surinaamse Investeringsverordening (G. B. 1960 no 17). *Sur. Juristenblad 3*, 1964, p. 6–10.

RONDEEL, A. J.: Enige opmerkingen over waterschappen in Suriname. (Some remarks about waterboards in Surinam.) *SL 12*, 1964, p. 103–106.

Rondom de overdracht van de Suikeronderneming Mariënburg. *De West* 4.III.1963.

ROON, A. C. DE: Marcgraviaceae. *Flora N.A. 2*, 1966, p. 25–26.

ROOS, CHR.: De luchtkartering. *Schakels S 52*, 1963, p. 16–22, 4 figs.

ROOS, P. J.: The distribution of reef corals in Curaçao. *Stud. Cur. 20*, 1964, p. 1–51, fig. 1–16, pl. 1–13 excl.

ROOY, C. C. DE: Het economisch perspectief van Suriname. *Schakels S 47*, 1962, p. 26–32, 3 figs.

ROSEN, DONN ERIC & BAILEY, REEVE M.: The Poeciliid Fishes (Cyprinodontiformes). *Bull. Amer. Mus. Nat. Hist. 126*, 1963, *1*, 176 pp., 61 figs., 19 maps, 2 pls. excl.
Also dealing with specimens from the Neth. Antilles and Surinam.

Rotary. Lions. Kiwanis. *Amigoe* 15.VI.1966, p. 9 and 11, 6 portr.

SAMSON, J. A.: The development of agricultural research in Surinam. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. viii-xi.

SAMSON, J. A.: Verdediging van Prof. Stahel. *Suriname* 29.III.1962, p. 3–4.

SAMSON, J. A. & SCHOUTEN, G. & VERLOOP, J. M.: Nieuwe vruchtencultures in Suriname. (New fruit crops for Surinam.) *SL 12*, 1964, p. 62–67, fig.

SAMSON, PH. A.: Aantekeningen omtrent de geschiedenis van de rechterlijke organisatie in civiele zaken in Suriname. *Sur. Juristenblad 2*, 1964, p. 19–24.

SAMSON, PH. A.: Edward Shenley. Lid van het Gemengd Geregtshof tot wering van de Slavenhandel. (Edward Shenley, member of the Mixed Court for the suppression of slave trade). *NWIG 41*, 1961, p. 52–55.

SAMSON, PH. A.: Het oude fort Nieuw-Amsterdam in Suriname. *Schakels S 51*, 1963, p. 37–39, 4 figs.

SAMSON, PH. A.: Slaven en rechtspraak. *Sur. Juristenblad 7*, 1966, p. 36–42.

SAMSON, PH. A., see: *Uit Suriname's historie*, 1963.

SAMSON, PH. A.: 25 jaar Joodse Pers in Suriname. *Teroenga 26*, 1964, *1*, p. 1–2.

SAMSON, PH. & ABBENHUIS, M. F., see: *Emancipatie 1863/1963*.

SAR, A. VAN DER & SCHOUTEN, H. & STRUYKER BOUDIER, A. M.: Glucose-6-phosphate dehydrogenase deficiency in red cells. Incidence in the Curaçao population, its clinical and genetical aspects. *Enzymologica 27*, 1964, p. 289–310, 6 figs.

SCHEDL, KARL E.: Borkenkäfer der Bodenfauna in Surinam. *Stud. Sur. 6*, 1963, p. 52–64.

Schepen komen en gaan. *Amigoe*. Bijvoegsel, 26.III.1960, ill.

SCHOKKENKAMP, J.: Nabeschouwing. [Review of] MEUTER, De nieuwe topografische kaart van de Nederlandse Antillen. *TKNAG 82*, 1965, 1, p. 109–111.

SCHOUTEN, G.: Het kunstmatig drogen van Spaanse pepers (Capsicum frutescens L.). (Artificial drying of Capsicum peppers.) *SL 11*, 1963, p. 94–109, 10 figs.

SCHOUTEN, G.: Het verloop van de kleinhandelsprijzen van enkele groenten op de Centrale Markt te Paramaribo. (Movement of consumer prices for some vegetables at the central market of Paramaribo.) *SL 10*, 1962, p. 122–130, 6 figs.

SCHOUTEN, G.: Mogelijkheden voor landbouwnijverheid in Suriname. (Possibilities for agricultural industries in Surinam.) *SL 10*, 1962, p. 71–83.

SCHOUTEN, G.: Onderzoek naar de mogelijkheden voor industriële verwerking van Fransman birambi (Averrhoa carambola L.). (Processing of Carambola.) *SL 12*, 1964, p. 147–153, 4 figs.

SCHOUTEN, G.: Onderzoek naar de mogelijkheden voor industriële verwerking van vruchten in Suriname. (Research about processing of tropical fruits in Surinam.) *SL 12*, 1964, p. 75–79, fig.

SCHUKKING, W. H.: De monumenten van Curaçao. [Review of] OZINGA, De monumenten van Curaçao in woord en beeld, 1959. *Bull. Kon. Ned. Oudh. Bond (6) 13*, 1960, 2, p. 102–111, 6 figs. on pl. 14–16 excl.

SCHWARTZ, ALBERT & KLINIKOWSKI, RONALD F.: Observations on West Indian birds. *Proc. Acad. Nat. Sci. Phila. 115*, 1963, p. 53–77.
Also dealing with birds of the Dutch Windward Islands.

SCULLY, MICHAEL: The odd little isle of Aruba. *Reader's Digest*, Jan. 1957, 5 pp., 3 figs.

SELLNICK, MAX: Karibische Landmilben I. Uropodina. *Stud. Cur. 16*, 1963, p. 1–58, fig. 1–116.

SIMONS, R. D., see: *Emancipatie 1863/1963*.

SIMPSON, H.: The daily adrenal rhythm in equatorial Amerindians. *J. Endocrin. 32*, 1965, p. 179–185, 3 figs., pl. excl.
A number of Waianas from southern Surinam being the experimental subjects.

Sixth Netherlands Antilles Spearfishing and Trolling Tournament. *Aruba Esso News 25*, 4.XII.1964, *24*, p. 4–5 and 1, 23 figs.

SMALL, C. V. J.: Soil problems for banana cultivation in Surinam. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 75–82.

SMALL, C. V. J. & BOMERS, H. B. O.: Warmwater behandeling van baconen plantmateriaal tegen wortelaaltjes. (Hot water treatment of banana planting material against nematodes.) *SL 10*, 1962, p. 109–117, 2 figs.

SMALL, C. V. J. & BRINK, J. TEN: De Cavendish varieteiten Lacatan en Congo, speciaal met betrekking tot hun produktie vermogen. (The cavendish varieties Lacata and Congo, specially with regard to their productivity.) *SL 10*, 1962, p. 183–192, 4 figs.

SMIT, A.: Wetenschappelijke expeditie naar Suriname. *Solaire Reflexen* R. U. Utrecht *12*, Nov. 1965, *3*, p. 6, fig.
Short note on space research in Surinam.

SMIT, EVA: Eva Smit kijkt West. 1, Zon, dollars en ellende achter kippegaas; 2, Twee mannen op Aruba; 3, Cubanen met een zakcentje. *Televisier* 1966, *5*, 29.I, p. 82–85, 11 figs.; *7*, 12.II, p. 76–79, 8 figs.; *9*, 26.II, p. 66–67, 69, 8 figs.

SMITH, FRED R.: Sneakers and snorkels. A fish watcher's guide to the Caribbean. *Sports Illustrated* 20.I.1964, p. 36–38, 48–49, figs., tourist's map.
Netherlands Antilles mentioned on p. 49.

SMITH, J. ROBERT: Surinam animal rescue. New dam traps wildlife in high water. *Natural History 75*, 1966, 1, p. 24–29, 11 figs.
On I.S.P.A.'s Operation Gwamba in Brokopondo lake.

SMITS, Fr. GUIBERT: Experiment in Suriname. Jonge Surinamers in dienst van de naastenliefde. *Ontmoetingen* Tilburg *13*, May 1962, p. 9–11, 4 figs.

SNO, I. W.: Affobakka: Millioenenproject dat iedere Surinamer moet kennen. *Kontakt*, Bruynzeel Sur. *Kerstmis 1961*, p. 12–13, 3 figs.

SNIJDERS, W. J. J.: Operatie Sprinkhaan. *TKNAG 78*, 1961, p. 397–402, fig.

SOOT-RYEN, T.: On a Bryde's whale stranded on Curaçao. *Norsk Hvalfangst-Tidende 1961*, 7, p. 323–332, 2 + 14 figs.

SPECKMANN, J. D.: De Hindostanen in Suriname. *Rostra Economica 10*, 1961, *39*, p. 32–35.

SPECKMANN, J. D.: De houding van de Hindostaanse bevolkingsgroep in Suriname ten opzichte van de Creolen. *Bijdr. LTV 119*, 1963, 1, p. 76–92.

SPECKMANN, J. D.: De plurale Surinaamse samenleving. In: DEN HOLLANDER e.a., *De plurale samenleving*, 1966, p. 52–67.

SPECKMANN, J. D.: De positie van de Hindostaanse bevolkingsgroep in de sociale en ekonomische struktuur van Suriname. *TKNAG 80*, 1963, 459–466, 2 figs., 3 phot. on 2 pls. excl.

SPECKMANN, J. D.: Enkele uitkomsten van een sociologisch onderzoek onder de Hindostaanse leerlingen van de Mulo-school in Nieuw Nickerie. *NWIG 42*, 1963, p. 208–211.

SPECKMANN, J. D.: [Review of] H. HOETINK, De gespleten samenleving in het Caribische gebied. *NWIG 42*, 1962, p. 71–75.

SPOON, W.: Cacao op de Bovenwindse eilanden van de Nederlandse Antillen. *Banket Chocolade Suikerwerken 33*, Dec. 1965, p. 574–575.

Spoorbaan. (The Surinam railway.) *Bauxco Nieuws 14*, 1964, *4*, p. 10–15, 14 figs.

SPROCKEL, T.: De opbouw en groei van het onderwijs op Curaçao tussen de jaren 1934–1959. *R.K. Onderwijsblad N.A. 7*, 1959, 6, p. 130–143, ill.

SQUIRE, H. A.: The economics of grassland production in the Caribbean region. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 247–271.

Staten aanvaardden nieuw kiesreglement. *Beurs* 31. I. 1962.

Staten van de Nederlandse Antillen. Nieuwe zittingsjaar werd vandaag plechtig geopend. *Beurs* 12.V. 1964, p. 1–2, 2 figs.

STATIUS VAN EPS, L. W.: De oude Curaçaose samenleving. *Schakels NA 30*, 1959, p. 3–8, 2 figs.

STEHLÉ, H.: Les graminées et légumineuses d'intérêt fourrager à la Station d'Amélioration des Plantes au Centre des Antilles Françaises. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 235–245.

Stichting Aruba Nostra puts artifacts on exhibition. *Aruba Esso News 25*, 1964, *13*, p. 3, 8 figs.

STOCK, JAN H. & HUMES, ARTHUR G. & GOODING, RICHARD U.: Copepoda associated with West Indian invertebrates – I. *Stud. Cur. 13*, 1962, p. 1–20, 47 figs. – II. *15*, 1963, p. 1–23, 7 figs. – III. *17*, 1963, p. 1–37, 16 figs. – IV. *18*, 1963, p. 1–74, 24 figs.

STOFFERS, A. L.: A new species of Alternanthera from Curaçao, Neth. Ant. *Acta Botanica Neerl. 12*, 1963, p. 73–75, fig.

STOFFERS, A. L.: Annonacea. Canellaceae. Lauraceae. Menispermaceae. Nymphaceae. Ochnaceae. Theaceae. *Flora N.A. 2*, 1966, p. 1–24.

STOFFERS, A. L.: Bixaceae. Cochlospermaceae. Tamaricaceae. Elatinaceae. *Flora N.A. 2*, 1966, p. 32–39.

STOFFERS, A. L.: De plantengroei op de Benedenwindse Eilanden. De plantengroei op Aruba, Bonaire en Curaçao. Plantengroei op de Bovenwindse Eilanden der Nederlandse Antillen. De plantengroei op Saba. Plantengroei op St. Eustatius. *Schakels NA 33*, 1960, p. 3–32, 18 figs. incl. cover.

STOFFERS, A. L.: Flacourtiaceae. Turneraceae. Passifloraceae. Caricaceae. Loasaceae. Begoniaceae. *Flora N.A. 2*, 1966, p. 42–70.

STOFFERS, A. L.: Typhaceae. *Flora N.A. 1*, 1963, p. 87–88.

STOFFERS, A. L. & LINDEMAN, J. C.: Clusiaceae. *Flora N.A. 2*, 1966, p. 27–31.

STOLWIJK, A. J.: Blik op Aruba. *Focus 47*, 9.XI.1962, *23*, p. 3–7 and 27, 7 figs.

STRATEN, J. VAN: Lo-A-Njoe's 'kosmische' werkelijkheid. *OW 58*, 1965, *6*, p. 9–10, fig.
On a Surinam painter.

Stuwmeer Onderzoek. *Bauxco Nieuws 14*, 1964, *5* p. 4–8, cover, 8 figs. – *De West*, 4.VI.1964, p. 5, 8, ill.
Biological research by the Foundation for Scientific Research in Surinam and the Netherlands Antilles.

Succes van onze Hydroponics: Goed en goedkoop. *Aruba* Orgaan Voorlichtingsdienst *1*, Feb. 1958, *3*, p. 1, 5, 7–8, 10 figs.
Visit of Princess Beatrix to Nutriculture-farm.

SUCHTELEN, N. J. VAN: Maten en gewichten in Suriname. *SL 10*, 1962, p. 214–216.

SUCHTELEN, N. VAN: Vijftien jaar nieuwe cacaocultuur in Suriname, 1945–1960. (Fifteen years of the cacao-growing revival in Surinam.) *NWIG 43*, 1964, p. 175–194.

Summary of major decisions and actions approved by the Caribbean Council at its Third Meeting, held in Paramaribo, Surinam, October 3–8, 1962. *Caribbean 2, 1962*, 2/3, p. 10–13, fig.

Suralco ontving de Prinsessen. *Bauxco Nieuws 12*, 1962, *7*, p. 6–10, ill. – See also *6*.

Suriname en Antillen bij Wotro op eerste plaats. Wetenschappelijke belangstelling voor tropen neemt toe. *Amigoe* 7.IV.1966, p. 3.
Speech of J. H. BANNIER, dir. ZWO., secr. WOTRO.

Suriname jungle safaris up the Commewijne River. *N. Y. Herald Tribune* 12.I.1964, travel section p. 11, fig.

Suriname's politicus J. Pengel. *Handelsblad* 20.V.1961, portrait.

Suriname's postzegels. *Bauxco Nieuws 16*, Dec. 1965, *12*, p. 11–14, 9 col. figs.

SWART, J. J.: Novitates Burseracearum III. *Acta Bot. Neerl. 15*, 1966, p. 45–56, 9 figs.
Plant species from Brasil, Surinam and other neotropical countries.

SWEERS, ANTON: Het lekespel in Suriname. *Schakels S 48 / NA 37*, 1962, p. 9–15, 4 figs.

Symposion Suriname. *TKNAG 83*, 2, Apr. 1966, p. 93–172, ill.
Contributions by DIEPHUIS, DOEVE, VAN DER HAMMEN, PONS, and ZONNEVELD.

TACOMA, J.: Craniology of Aruban Indians. *Homenaje a Juan Comas en su 65 aniversario*. Vol. *II*. México 1965, p. 367–376, fig.

TACOMA, J.: Studies on the physical anthropology of the Netherlands Antilles: III. Kunstmatige schedelformatie in Aruba. (Artificial skull deformation in Aruba.) *NWIG 43*, 1964, p. 211–222, 7 figs.

TEMMINCK GROLL, C. L.: De taak van een monumentenzorg in Paramaribo. *Schakels S 51*, 1963, p. 19–31, 15 figs.

TEMMINCK GROLL, see: *Uit Suriname's historie*, 1963.

THIJS, M. D.: Cultureel leven in Suriname en de Nederlandse Antillen. *OKW Meded. 28*, 1964, 8, p. 69.

THIJS, M. D.: Culturele uitwisseling Nederland-Suriname. *OKW* Meded. *26*, 1962, 32/33, p. 351–352.

THIJS, M. D.: De film in Suriname en de Nederlandse Antillen. Balans van de culturele samenwerking met Suriname en de Nederlandse Antillen. *Schakels S 48 / NA 37*, 1962, p. 16–19, 30–35, 3 figs.

THIJS, M. D.: De monumenten van Curaçao in woord en beeld. *Schakels NA 35*, 1962, p. 25–30, 2 figs.

THIJS, M. D.: Suriname. Cultureel mozaïek. *De Syllabus*, Orgaan Ned. Volksuniv., *Sep. 1964*, p. 216–218, 2 figs.

THOLENAAR-VAN RAALTE, J.: De migratie van Surinamers naar Nederland. *OW 58*, 1965, *10*, p. 3–5, fig.

Tien jaar Statuut. *Beurs* 16.XII.1964.

Tien jaar Statuut 1954–1964. *NWIG 44*, 1965, p. 1–74.
Contributions by ADAM, GORDIJN, JONKERS, and DE VRIES.

TIGGELMAN, G. P.: De klein-landbouw in Suriname. *Rostra Economica 10*, 1961, *39*, p. 8–12.

TIGGELMAN, G. P.: In memoriam Walther E. Hewitt. *SL 12*, 1964, p. 115–116, portr.

TIGGELMAN, G. P.: Waarom bacovencultuur in Suriname. *Landbouwnieuws 14*, Dec. 1962, 13 pp., 21 figs.

TIKASINGH, ELISHA S.: The shallow water holothurians of Curaçao, Aruba and Bonaire. *Stud. Cur. 14*, 1963, p. 77–99, fig. 22–72.

TIMMERS, G.: Schetsen uit de nautische geschiedenis van Curaçao. *Cult. Kroniek Cur. 4*, 1964, Nov. *6*, p. 4–7; Dec. *7*, p. 6–9; *kerstnummer* p. 5–7, 8 figs. incl. cover.

TINBERGEN, J.: Het kenmerkende van Suriname's ekonomie. *Schakels S 57*, 1964, p. 1–4, 3 figs.

TINBERGEN, JAN: Projections of economic data in development planning. In: *Planning for economic development in the Caribbean*, Car. Organ. 1963 (1964), p. 26–51.

TINBERGEN, J.: Suriname, vergeleken met andere ontwikkelingslanden. *Schakels S 49*, 1963, p. 38–40.

TJON A YONG, R., see: *Emancipatie 1863/1963*.

TJONG TJIN JOE, J. & PRINS, H. K. & NIJENHUIS, L. E.: Hereditary and acquired blood factors in the negroid population of Surinam. I. Origin, collection, and transport of the blood samples; characteristic blood groups. *Trop. geogr. Med. 1*, 1965, p. 56–60, map. [cf. II. PIK e.a.; III, NIJENHUIS & GEMSER-RUNIA].

Toast to decade of autonomy. *Aruba Esso News 25*, 4.XII. 1964, *24*, p. 3 and 6, 2 figs.

TRY ELLIS, W. CH. DE LA: Historische aantekeningen omtrent de Nederlandse Antillen. Processen over de capitulatiën en het majoraat – doop – huwelijk – slavernij – acculturatie en transculturatie. *NWIG 40*, 1961, p. 201–220.

UBELS, E.: Eleocharis flaccida, E. sulcata en E. caribaea als onkruiden in rijstvelden. (Eleocharis spp. as weeds in rice fields. Preliminary trial for control with various weedkillers.) *SL 10*, 1962, p. 135–141.

U geschiede naar Uw geloof. *Suriname Zending 1962, 2*, p. 11–14, 6 figs. incl. cover.
Zuster NELLY DE BORST, 10.II.1886–13.I.1962.

UMMELS, F.: Asteroids from the Netherlands Antilles and other Caribbean localities (Oreasteridae, Ophidiasteridae, Asterinidae, Luidiidae). *Stud. Cur. 15*, 1963, p. 72–101, pl. 3–11 excl.

USTICKE, GORDON: Shelling in the Dutch Antilles. *New York Shell Club Notes 86*, Nov. 1962, p. 6–7 mimeogr.

Van perkament tot luchtfoto. *Bauxco Nieuws, Dec. 1961*, p. 4–7, 4 figs.

V.A.S.D.-Kongres. *Kakiña 2*, 1964, *8*, 22 pp.

VEENSTRA, CARLOS: Kroniek der Nederlandse Antillen. *OW 56*, 1962, *3–58*, 1964, *3*, each number.

VEER, W. N.: Taal en volk. *Schakels S 46*, 1962, p. 19–23, 2 figs.

VENMANS, L. A. W. C.: Caribbean land molluscs: Streptaxidae. *Stud. Cur. 14*, 1963, p. 41–76, fig. 5–21, pl. 2–5 excl.

VERDOORN, FRANS: Beknopt overzicht van hetgeen gedurende de laatste halve eeuw door Nederlanders, mede in de Indische Archipel, Suriname en de Nederlandse Antillen bijgedragen is tot de biohistorie. (A concise review of Netherlands contributions to biohistory, during the past half century, including works relating to the Malayan Archipelago, Surinam and the Netherlands Antilles.) In: *Vijftig jaren beoefening van de geschiedenis der Geneeskunde, Wiskunde en Natuurwetenschappen in Nederland, 1913–1963*, 1963, p. 42–68.
Surinam and Neth. Antilles, p. 68.

VERHOEVEN, J. M.: Wetenschappelijke Bibliotheek gaat onzekere toekomst te gemoet. *Beurs* 13.VII.1965, p. 1, fig. – See also: Directrice Openbare Leeszaal [DAPHNE M. LABEGA] zet standpunt over Curaçaose WB uiteen, 15.VII, p. 2; and 22.VII, p. 2.

Verklaring welke is uitgegaan van de Culturele Adviesraad voor het Koninkrijk die van 16–27 oktober 1961 te Piscadera Baai, op Curaçao, vergaderde. *NWIG 41*, 1961, p. 202–203.

VERMEULEN, H.: Onderzoek naar de verwekker van de zeefvatenziekte van de Liberiakoffie in Suriname. (Some remarks on phloemnecrosis of Liberia coffee in Surinam.) *SL 10*, 1962, p. 152–156.

VERMEULEN, L. P.: De bevolkingsstructuur der Nederlandse Antillen. (Population patterns in the Netherlands Antilles.) *TKNAG 79*, 1962, p. 34–58, 4 figs.

VERMEULEN, L. P.: De Volkstelling 1960 in de Nederlandse Antillen. *TKNAG 80*, 1963, p. 186–192.

VERNICK, SANFORD H. [& WOURMS, JOHN]: Notes on the ecology of the Speckled Moray Gymnothorax moringa (Cuvier) [in Curaçao]. *Turtox News 39*, 1961, 9, p. 234–235, fig.

Vierde zitting Adviesraad. *OKW Meded. 28*, 1964, 11, p. 103–106, 4 figs. 's-Gravenhage, 2–13.III.1964. – See also: *12*, p. 121–122, fig., cover ill.

Vier jaar werk voor land en volk. *Voor Elkaar 4*, 4.X.1961, *1*, 10 pp.

25 jaar Don Bosco, 1934–1959. *R.K. Onderwijsblad N.A. 7*, 6, 15.VII.1959, p. 121–168, ill.

Visserij. *Tienjarenplan Ned. Antillen I*, 1962, p. 78–109, folding map: Map of Caribbean Sea with indication of fishing banks etc. [P. C. HENRIQUEZ]. See also: *Bijlagen, A6*.

VOETS, B. A. D.: Het weer in 1960. (Meteorological records of Surinam 1960.) *SL 9*, 1961, p. 57–73, 4 figs.

VOLDERS, J. L.: Het houten huis. *Schakels S 51*, 1963, p. 32–36, 9 figs.

Volksgezondheidsproblemen op de Nederlandse Antillen. *Het Ziekenfonds 31*, 1957, p. 287–288.

VOORHOEVE, JAN: A project for the study of Creole language history in Surinam. *Creole Language Studies 2*, p. 99–106.

VOORHOEVE, J.: An orthography for Saramaccan. *Word 15*, Dec. 1959, 3, p. 436–445.

VOORHOEVE, J.: De nalatenschap van A. H. A. Mamin, 1804–1837, en de plantage Vrouwenvlijt. (The estate left by A. H. A. Mamin, and Vrouwenvlijt plantation.) *NWIG 42*, 1963, p. 259–268.

VOORHOEVE, J., see: *Emancipatie 1863/1963*.

VOORHOEVE, JAN: Le ton et la grammaire dans le Saramaccan. *Word 17*, 1961, 2, p. 146–163.

VOORHOEVE, J.: Missionaire linguistiek in Suriname. *De Heerbaan*, Alg. Zendingstijdschr. *10*, 1957, 2, p. 59–75.

VOORHOEVE, J.: Some problems in writing tone. *The Bible Translator 13*, 1962, 1, p. 34–38.
With regard to an orthography for Saramaccan.

VOORHOEVE, J.: Spelling difficulties in Sranan. *The Bible Translator 12*, Jan. 1961, 1, p. 1–11.

VOORHOEVE, J.: The verbal system of Sranan. *Lingua 6*, 1957, 4, p. 374–396.

VOORHOEVE, JAN: W. E. H. Winkels: blankof'cier met palet en papier. (W. E. H. Winkels: a Surinam draughtsman.) *NWIG 42*, 1963, p. 269–288, 4 pls. excl.

VOORHOEVE, J. & RENSELAAR, H. C. VAN: Messianism and nationalism in Surinam. *Bijdr. TLV 118*, 1962, p. 193–216.

VOOUS, K. H.: Check-list of the birds of Aruba, Curaçao, and Bonaire. *Ardea 53*, 1965, p. 205–234.

VOOUS, K. H.: Het probleem van Flamingo's en zoutwinning op Bonaire. *Amigoe* 23.XI.1965, p. 8.

VOOUS, K. H.: Natuurbescherming in de Nederlandse Antillen. *Panda Nieuws 2*, april 1966, 8, p. I–II, inserted in *Blijdorp-geluiden 14, 4*.

VOOUS, K. H.: Sint Eustatius. *Het Vogeljaar 9*, Dec. 1961, p. 257–258.

VOOUS, K. H.: Tern colonies in Aruba, Curaçao, and Bonaire, South Caribbean Sea. *Proc. XIII Intern. Ornith. Congr.* 1963, p. 1214–1216.

Vorderingen Brokopondo Projekt. Brokopondo Progress Report. *Bauxco Nieuws 11–14*, 1961–1964, each number, ill.

Vos, F. J. DE: Wegverkeer in Suriname. *Schakels S 62 / NA 46*, 1966, p. 8–15, 9 figs.

VREEDE-VAN EERDE, W. J.: Toerist op Aruba. *OW 55*, 1962, *March* p. 9–10, 3 figs.

VRIES, F. P. DE: Tien jaar Statuut. Motieven en perspectieven van de Nederlands-Antilliaanse economie. *NWIG 44*, 1965, p. 50–59.

VROON, L. J.: Voorgeschiedenis, opzet en resultaten van het Surinaamse Tienjarenplan. (Previous history, programme and results of the Surinam ten-year plan.) *NWIG 43*, 1963, p. 25–74.

VROON, L. J.: Vraagstukken rond de maatschappelijke ontwikkeling van Suriname. (Problems connected with the social development of Surinam.) *Tijdschr. Econ. Soc. Geogr. 56*, 1965, p. 1–12, 62–68, 2 figs.

WAAL MALEFIJT, A. DE: De Javanen in Suriname. *Schakels S 46*, 1962, p. 14–18, 3 figs.

WAAL MALEFIJT, A. M. DE: Het sociaal-economisch vermogen van de Javanen in Suriname. *TKNAG 80*, 1963, p. 467–473, 3 phot.

Wachters in de nacht. *Passaat 20*, 1963, *2*, p. 12–15, 6 figs.
On Curaçao lighthouses.

WAGENAAR HUMMELINCK, P.: Bibliografie. Bibliography. *NWIG 41*, 1961, p. 177–201 (nr. 30, Articles); *41*, 1962, p. 285–302 (nr. 31, Separate Publications); *43*, 1964, p. 149–173 (nr. 32, Sep. Publ.); *44*, 1965, p. 262–287 (nr. 33. Sep. Publ.).

WAGENAAR HUMMELINCK, P.: Dr. Ds. A. J. C. Krafft, 1892–1964. *NWIG 44*, 1965, p. 248–251.

WAGENAAR HUMMELINCK, P.: Fred. Oudschans Dentz, 1876–1961. *NWIG 42*, 1963, p. 187–189, portrait excl.

WAGENAAR HUMMELINCK, P.: Lezing dr. –. Natuur in Antillen door winstobjecten bedreigd. *Amigoe* 9.I.1964, p. 3. Wetenschappelijke symbiose had belangrijke resultaten. *Beurs* 10.I.1964, p. 3.

WAGENAAR HUMMELINCK, P.: Rotstekeningen van Curaçao, Aruba en Bonaire. Linear rock designs of Curaçao, Aruba and Bonaire. III. *NWIG 41*, 1961, p. 83–126, 67 figs., fig. 39–67 on 16 pls. excl.

WAGENINGEN, G. C. VAN: Modernisering van de vliegvelden. *Schakels NA 40*, 1964, p. 32–37, 6 figs.

WALLE, J. VAN DE: De Stoep wekte Curaçaose talenten tot leven voor de eigen literatuur. *Amigoe* 22.V.1965, p. 2.

WALLE, J. VAN DE: Inleiding. *Zuid Zuid-West. Tentoonstelling Nederland-Suriname 1962*. Maritiem Museum 'Prins Hendrik', Rotterdam, p. 5–23.

WALLE, J. VAN DE: Waterhyacinth bedreigt stuwmeer in Suriname. *Amigoe* 20.X.1965, p. 2.

Waterkracht in Suriname. *Bauxco Nieuws 14*, 1964, 7, p. 12–15, map, 4 phot.

Waterprijs op Curaçao gaat 1 juli drastisch omlaag. *Amigoe* 22.VI.1966, see also 24.VI, 27.VI., and *Beurs* 29.VI.

WEKKER, J. B. Ch.: De kaartering van Suriname. (The mapping of Surinam.) *TKNAG 83*, 1966, p. 191–199, 8 figs., two of them on folding map & one col. one excl.

WEL, F. J. VAN: Herkomst en werk der Evangelische Broederschap in Suriname. *OW 59*, 1966, *11/12* p. 18–20.

WEL, F. J. VAN: Sint Eustatius. Zit in het verleden een toekomst? *OW* 59, 1966, *8*, p. 12–14, 2 figs.

WENGEN, G. D. VAN: Tajoeb, een prestige-feest bij de Javanen in Suriname. *Bijdr. TLV 119*, 1963, 1, p. 106–121.

WENSINK, J. J.: De voornaamste resultaten betreffende het geomorphologisch onderzoek van de Emmaketen. (Some results of the geomorphological investigation of the Emma Range, Dutch Guiana.) *TKNAG 83*, 1966, p. 139–144, 3 figs., 2 phot. on 1 pl. excl.

WENTINK, J. J.: In vogelvlucht. De West. Nederlandse Antillen. Suriname. *OW 58*, 1965, *5*, first column, 1 or 2 pp. in each number.

WESSELS BOER, J. G.: The New World species of Trichomanes sect. Didymoglossum and Microgonium. *Acta Bot. Neerl. 11*, 1962, p. 277–330, 34 figs.

WESTERMANN, J. H.: In memoriam Johanna Felhoen Kraal. *NWIG 44*, 1965, p. 153–161, portr. excl.

WESTERMANN, J. H.: Saba. *TKNAG 80*, 1963, p. 494–496, fig., 2 pls. excl.

WEYL, RICHARD: Bau und Bild der Kleinen Antillen. *Geogr. Rundschau 15*, 1963, p. 103–107, 122, 5 figs., 8 phot. on 4 pl. excl.
Also dealing with Saba.

WIEBES, J. T.: Caryoborus gonagra (F.) en Sitophilus linearis (Herbst), ingevoerd met tamarinde-vruchten uit Curaçao ... *Entom. Ber. 21*, 1961, p. 234–236, 9 figs.
Two beetles in tamarind pods from Curaçao.

Wij creëren ruimten ... Gesprek met architect Ben Smit B.N.A. *Passaat 18*, 1961, *3*, p. 6–9, 6 figs.

WIJMSTRA, T. A. & HAMMEN, T. VAN DER: Palynological data on the age of the bauxite in British Guiana and Surinam. *Geol. Mijnb. 43*, 1964, p. 143.

WILTERDINK, J. B. & METSELAAR, D. & KUYP, E. VAN DER & VERLINDE, J. D.: Poliomyelitis in Surinam. Report on a Type-1 outbreak in 1963 and its control by trivalent oral polio virus vaccine. *Trop. geogr. Med. 2*, 1964, p. 120–128, 5 figs.

Winkelcentrum Colon. *Beurs* 31.X.1964, p. 1–2; *Beurs* 29.X., *Bijlage*, 14 pp., ill.

– WIT, H. DE: Caraïbische tegenstellingen. *Handelsblad* 31.X.1964, p. 21, fig.

WIT, H. DE: Cola Debrot op zoek naar de Caraïbische literatuur. *Handelsblad* 22.X.1960, p. 3, 2 figs.

WIT, H. DE: De kinderen van Michael. *Handelsblad* 17.X.1964, p. 21.

WIT, H. DE: De verloren grens. *Handelsblad* 10.XI.1962, Suppl., p. 4–5, 5 figs.

WIT, H. DE: Reizen in Suriname's binnenland. *Schakels S 53*, 1963, 28 pp. ill., text p. 1–4.

WIT, H. DE: Regeren op Curaçao. *Handelsblad* 24.X.1964, Suppl. – *Beurs* 3.XI., p. 5.

WIT, H. DE: Toerist op een 'eye spot buy spot'. *Handelsblad* 14.IX.1964, p. 27.

WIT, J. DE: Een ziekenfonds in Suriname? *De Ziekenfondsgids 15*, July/Aug. 1961, *7/8*, p. 11–13; *9*, p. 16–17. – *Het Ziekenfonds 35*, Aug. 1961, 8.

WIT, J. DE: Kennismaking met Suriname. *Het Ziekenfonds, 31*, 1957, 12, p. 270–286, 6 figs.

WIT, J. DE: Zwerftocht door 'De West'. *Het Ziekenfonds 33*, 1959, 7, p. 153–156.

WIT, Y. B. DE: Schetsje van de Surinaamse economie. *Rostra Economica 10*, 1961, *39*, p. 3–8, map.

WOLF, S. W.: Surinaamse arbeiders in Nederland. *OW 57*, 1964, *6*, p. 13–14.

WOLF, S. W.: Vijftien jaar Surinaamse Studenten Vereniging. *OW 56*, 1963, *8*, p. 9, fig.

WOUTERS, L. J. A.: The control of pests and diseases at the Wageningen Riceproject in Surinam. *BLS 82* (Congr. Agr. Res. 1963), 1965, p. 369–407, 30 figs.

WYGODZINSKY, P.: The Heteroptera of the Netherlands Antilles – IV. Dipsocoridae. *Stud. Cur. 11*, 1960, p. 62–66, fig. 59–73.

YPMA, LIESJE: Ecology of the sessile jellyfish Cassiopea xamachana, *Assoc. island mar. lab. 4th meeting Curaçao 1962*, (1963), p. 15.

YUNCKER, T. G.: Piperaceae. *Flora NA 2*, 1966, p. 71–87.

ZANEVELD, JACQUES S.: The fishery resources and the fishery industries of the Netherlands Antilles. *Proc. 14th Ann. Session Gulf Car. Fish. Inst., Miami 1961*, 1962, p. 137–171, 11 figs.

Zending in Suriname 1966. *Sur. Zending 1966*, 3/4, p. 19–28, 19 figs.

ZIELINSKI, E.: Herwaardering Luc. Tournier. *Vitó 1*, 1965, *6*, p. 8–9.

ZIELINSKI, E.: Hotel Campo Alegre. *Vitó 1*, 1965, *11*, p. 3–4.

ZIELINSKI, E.: Intervieuw met mr. dr. 'doktoor' M. F. da Costa Gomez. *Vitó 1*, 1965, *10*, p. 6–7, 2 portr.

ZONNEVELD, J. I. S.: Bij een kleuren-luchtfoto uit Suriname. *TKNAG 81*, 1964, p. 85–89, fig., col. pl. excl.

ZONNEVELD, J. I. S.: Kunstvormen op Sint Maarten. *TKNAG 78*, 1961, p. 379–384, 3 figs., 2 pl. excl.

ZONNEVELD, J. I. S.: Luchtfoto-interpretatie in Suriname. (Airphoto interpretation in Surinam) *TKNAG 83*, 1966, p. 108–118, 3 figs., 4 pls. excl.

ZONNEVELD, J. I. S.: Photogeology. *Verhand. Kon. Ned. Mijnb. Gen. (Geol.) 21*, 1963, p. 229–231.

ZONNEVELD, J. I. S.: Suriname in kaart en foto. *Schakels S 44*, 1961, 23 pp. ill.

Zó was Curaçao in 1940–'45. Voor Aruba begon de oorlog op 16 februari '42, 01.31 u. Kamp op Bonaire. *Amigoe* 29.IV.1965.

P.W.H.